BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XLII
C
40
NAPOLI

Digitized by Google

XLII
C
110

JOANNES CLERICUS,

Natus Genevæ 19. Martii St. V. 1657.

. . . . Nil ſine magno

Vita labore dedit mortalibus . . . .

Arlaud pinx. *Gravn sculps.*

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III"

Google

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III" - NAPOLI

Digitized by Google

JOANNIS CLERICI

ARS CRITICA,

IN QUA AD STUDIA

Linguarum

LATINÆ, GRÆCÆ, ET HEBRAICÆ,

Via munitur; Veterumque emendandorum, Spuriorum

SCRIPTORUM

A Genuinis dignoſcendorum, & judicandi de eorum

LIBRIS

Ratio traditur.

Editio Quinta auctior & emendatior, ad cujus calcem quatuor Indices acceſſerunt.

VOLUMEN PRIMUM.

AMSTELÆDAMI,

Apud JANSSONIO-WAESBERGIOS.

M. DCC. XXX.

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III" NAPOLI

M. ANT. TEUTONI

Suo S.P.D.

JOANNES CLERICUS.

CRITICEN noſtram, mi TEUTO, quam noſti dudum inchoatam, ſed alio ſtudiorum & laborum genere interruptam fuiſſe, ad umbilicum tandem perductam ad te mitto. Nemo erat, cujus ſtudiis conſultum magis optarem, quàm tuis; nec amicorum quiſquam, cui crederem utilius eſſe poſſe hoc Opus; ſi modò à ſcopo, quem mihi propoſui, non prorſus aberraſſe cenſeri queam.

A puero tibi dux fui

— — per amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedéſque beatas,

in quas ſe receperunt magnæ illæ animæ, quæ olim Græcis & Romanis præluxerunt. Optimorum quorumque Scriptorum, Græcorum & Latinorum, intelligo libros; in quibus etiamnum videntur ſpirare, & quos tibi aut integros, aut ex parte olim interpretatus ſum. Meâ haud multò minùs quàm tuâ intereſt, te nunc ſtudioſè cùm veſtigia tua relegentem, tum etiam in abditiores partes eorum nemorum penetrantem, à recta ſemita non aber-

rare, ut quò tendis pervenias. Quo enim uberiores fructus, ex rectè inſtitutis ſtudiis, capies; eo major erit mea voluptas, cùm me fruſtra non fuiſſe intelligam. Tum demum mihi videbor optimo viro, Patri tuo, beneficia, quibus me, ex quo in Hollandia pedem fixi, devinxit, poſſe rependere; cùm ſentiet operam meam tibi inutilem non fuiſſe. Patere ergo me ingenium, quod mihi tenellum commiſſum à viro amiciſſimo per aliquot annos non indiligenter excolui, etiamnum ſubinde monitis & conſiliis firmare; ut, quemadmodum facis, ad honeſtiſſima quæque pergas contendere.

Eam in rem, hoc Opuſculo te donare volui, ut quod voce non poſſum, dum Oceano diviſi ſumus, nec etiam Epiſtolis, propter perpetua negotia, quibus me ſcis diſtineri, id libello hoc faciam. In eo multa diſtinctiùs, & copioſiùs leges expoſita, quæ olim me obiter dicentem audiviſti. Monita etiam hîc plurima, è media Philoſophia petita, videbis, quæ, niſi fallor, humaniores, & ſanctiores etiam litteras colentibus non nimiùm inculcari poſſunt; cùm viri, non è vulgo, quòd hæc ſatis non adtendiſſent, paſſim in Scriptis ſuis ceſpitarint.

Hîc Criticum, non pædagogico faſtu tumentem, aut farragine quadam jejunæ erudi-

di-

ditionis onuſtum, formare adgreſſus ſum; ſed non minùs judicio, atque memoriâ ſuâ, utentem, & qui probè calleat quàm pauca penitus in Veterum monumentis intelligamus; ideóque modeſtè de aliis judicet, & ab omnibus diſcere ſit paratus. Volo eum ante omnia niti intelligere quid Veteres velint, & ſibi diligenter cavere, ne opinetur ſe ſcire quod neſcit. Sed dum hiſce ſtudiis operam dat, nolo eum Philoſophicis & Mathematicis umquam ita valedicere, ut judicii ſui oblitus memoriam tantùm excolat. Utraque perpetuò conjungenda ſunt, ita ut dum Philologia nobis congerit materiem, è Græcis, Latinisque Scriptoribus, quâ, ubi neceſſe erit, utamur; Philoſophia omnem illam materiem ordine certo digerat, & ſingula ſuis locis collocet. Niſi hoc fiat, moles quædam indigeſtæ eruditionis comparatur, aptior obruendis audientium animis, quàm iis colluſtrandis.

Itaque utiliſſimum tibi erit Diſciplinarum Mathematicarum ſtudium, cui nunc incumbis, ſi Geometricum illum laudatiſſimum ordinem ad alia transferas, quoad per naturam rerum licebit; atque animum ordini adſuetum inſtruas, lectione Veterum, iis cognitionibus, eáque facultate dicendi, quæ ſunt litterarum ſtudioſo, quodcumque vitæ

iter ingrediatur, *neceſſariæ*. Quamobrem, *ut* Ciceronis *verba uſurpem nonnihil immutata*, diſces quidem, *mi MARCE*, *à* principibus hujus ætatis Geometrarum, & diſces quamdiu voles; tamdiu autem velle debebis, quoad te quantum proficias non pœnitebit. Sed tamen noſtra leges, *ut ſubactum*, *ope Geometriæ*, *judicium inſtruere poſſis pulcherrimarum rerum*, *quæ in Veterum libris leguntur*, *cognitione*. *Quæ omnia ſtudia tibi in dies faciliora & utiliora fieri*, *corpuſculúmque tuum & valetudinem confirmari*, *Deum Opt*. *Max*. *ex animo oro*. *Vale*.

Dabam Amſtelodami Calend. Decembribus.

CIↃ IↃC XCVI.

PRÆ-

PRÆFATIO
ANNI MDCXCIX.

ALTERAM hîc habes, LECTOR, Editionem Criticæ noſtræ, quam non modò diligenter emendavi, à capite ad calcem, ſed & inſignibus & magni momenti teſtimoniis Veterum paſſim auxi. Si prior Editio aut Amſtelodamenſis, aut Londinenſis tibi non diſplicuit; hæc ſine dubio propterea magis placebit, cùm multò adcuratior & auctior ſit. Scio eſſe, qui querantur mutari vel augeri poſteriores Editiones; quòd prioribus, quas ſibi compararant, nullum poſtea ſit pretium. Sed an ideò vetitum erit ſcribentibus emendare aut exornare Scripta ſua, ut emtorum crumenæ parcatur? Non puto, cùm tantillæ pecuniæ jactura non ſit æquiparanda cum fructu, qui ex meliore Editione colligi poteſt. Reputent ſecum ſe non aliter inſumſiſſe pecuniam emendæ priori Editioni, quàm eam quam inſumunt in cœnulam familiari præ-

bendam ; quam non putant tamen prorſus ſibi periiſſe. Pecuniam numeratam Bibliopolæ, prioris Editionis cauſâ, exiſtiment ſatis penſatam fuiſſe fructu aut voluptate lectionis. Alteram verò iterum emant, ut Bibliothecam eâ exornent, cùm poſtea non ſit mutanda, aut augenda. Mihi quidem certum eſt, ſi quid addendum aliquando judicaro, in ſeparatis Voluminibus additamenta publici juris facere. Tertium addere jam cœpi huic Operi Tomum, in quo non Ars quidem ipſa traditur, ſed ejus uſus, in graviſſimis quæſtionibus, oſtenditur. Miſtus eſt, fateor, Artis uſus cum mei defenſione contra nonnullos, qui in me calamum ſtrinxere; at dedi operam ut pleraque omnia omitterem, quæ eos & me privatim ſpectant, argumentáque omnibus utilia excuterem.

Amſtelodami Calendis Decembribus anni

cIↃ IↃc xcix.

PRÆ-

PRÆFATIO

ANNI MDCC XII.

CUM primùm animum, ad hanc *Artem Criticam* ſcribendam, adpuli; non cogitaveram me tantum opus umquam ad umbilicum perductuium. Ideóque primum Volumen, aut potiùs partem ejus, in gratiam eorum, qui Humanioribus Litteris operam nonnullam dare cupiunt, conſcripſeram, ſtudioſiſque Adoleſcentibus exſcribendam dederam; ut veluti manuductionem ad majora ſtudia haberent, quibus ipſi poſtea ſibi *Criticæ* ampliorem peritiam compararent. Sed poſtquàm hoc opus aliquamdiu in ſchedis meis rude & inchoatum dumtaxat jacuiſſet; rogatus à Typographis, id perficere adgreſſus ſum, & emiſi quale primæ Editionis duobus voluminibus continebatur. Non ſperabam equidem me Artis tam latè patentis, & cujus infinita propemodùm ſunt præcepta, plenam ac perfectam delineationem dediſſe, quod nec hodie exiſtimo; ſed tamen putabam me ſumma rerum faſtigia ſequutum oſtendiſſe quâ viâ, & quo ordine hæc Ars tradi poſſet; ſi quis vellet Juventuti eam operam navare, quam ipſe, aliis ſtudiis diſtentus, ſuſcipere in me non poteram. Probè

bè noram nullum umquam, ex iis, qui primi Diſciplinam quampiam in Artis formam redigere conati ſunt, rem ita, primo conatu, expolire potuiſſe; quin poſteris multa emendanda atque expolienda relinqueret. Sed propterea rem minimè à me tentandam fuiſſe judicare non poteram; nam ſi quæ laus, aut ſi quæ utilitas hinc ſperanda eſt, aliquam certè ejus partem ad primum inventorem ſpectare neceſſe eſt; vel hoc ſolo nomine, quòd aliis meliora atque adcuratiora præſtandi viam & occaſionem præbuit, ſuóque exemplo aliis ut rem utilem ac laudandam adgrederentur auctor fuit.

Re ipſâ multorum Eruditorum Virorum faventia expertus ſum judicia, nec pauci gratum ſibi hoc opus eſſe oſtenderunt. Vix editum primùm erat, cùm in Anglia recuſum eſt, nec multò pòſt à me emendatum & auctum in lucem iterum hîc emiſſum eſt. Cùm verò Bibliopolæ, à quibus vendebatur, Apothecam Librariam clauſerint paucis pòſt annis, exemplariáque *Artis Criticæ* quotidie, in aliorum Officinis, quærerentur, nec inveniri poſſent; ii, apud quos nunc proſtat, de quarta hac Editione emittenda conſilium ceperunt; quod ego cùm probarem, diligenter antecedentis exemplar legi, emendavi & auxi,

quò

quò magis Lectoribus prodeſſem. Aliud nihil ſpectavi, nec ulla ad me utilitas hinc rediit, niſi quòd mihi præſtiti Reipublicæ Litterariæ officii, quà potui, conſcius ſum.

Ut verò, Lector, ſcias quæ emendata, quæ addita ſint, ante omnia menda typographica, quæ plura irrepſerant, ſublata ſunt. Si alia ſint hîc admiſſa, ut fit, pauciora multò futura ſpero & confido. Deinde ſtylum meum paſſim emendavi, ubi opus eſſe videbatur; quamvis enim hîc res, potiùs quàm verba, quæri debeant, attamen in ejusmodi Opere ſordes vitari oportere judicavi, nec adoleſcentes legendo & ipſi ſtylo nimiùm fortaſſe, nonnullis in locis, philoſophico inficerentur. Acceſſerunt additiunculæ hîc illic, ad perſpicuitatem ſtyli, aut etiam ad rem ipſam pertinentes permultæ; quas enumerare minimè poſſim. Pauca tamen indicabo.

In Parte prima, ubi de ratione & ordine ſtudiorum egimus, multa addidimus ad Editiones Veterum Scriptorum pertinentia, quæ in ſuperioribus Editionibus non legebantur; ſeu quia in lucem poſtea prodierunt, quæ memoravimus, ſeu quia Studioſorum cauſâ, nonnulla addenda cenſuimus. Potuiſſemus quidem, ſi ita viſum fuiſſet, multò copioſiores ea in re eſſe, nec paucos etiam libros, Editionéſque non

ita

ita vulgares adnotare. Sed duo obſtiterunt ne faceremus, quorum alterum eſt pleraque alicujus momenti facilè Studioſis innoteſcere, ex quo ſemel optimos quosque Scriptores diligenter lectitare cœpiſſent. Quare neceſſarium non erat ambitioſum omnium catalogum texere, cùm præſertim initio paucos eósque præſtantiſſimos in ſuccum convertere præſtet, quàm per nimiam Scriptorum copiam temerè, ut ſic loquar, volitare; quâ ratione pauciora multò memoriæ inhærent & turbatur etiam judicium; ne jam dicam paucos eſſe, quibus per omnia vagari liceat. Alterum eſt, quòd vulgatiſſimi quique ſint optimi & utiliſſimi, in rarioribus verò pauca inveniantur, quæ tempus in iis legendis collocandum penſare poſſint. Rariſſimi quique libri ſunt minimè omnium, ſi rem probè penſites, utiles; quod vel ex ipſa eorum raritate intelligere eſt, neque enim aut numquam, aut tam rarò eſſent recuſi, ſi quis fructus ſingularis ex iis capi poſſet. Satius eſt multò *Homerum* & *Xenophontem* in Græcis, *Ciceronem* & *Virgilium*, in Latinis, ut iis exemplis utar, ſæpiùs legiſſe, etiam in vulgaribus Editionibus; quàm iis leviter delibatis, ut fit, per ſtudiorum, ut ſic dicam, diverticula temerè errare; quamvis ex iis nonnulla for-

forte minùs nota aliis colligantur, quia maximè neceſſaria cognitu interea non ſatis excoluntur. Putidum eſt in recentioribus, & inquinatioribus diu hærere, dum antiquiſſimi & elegantiſſimi celere curſu veluti prætervolantur; cùm nec Linguæ, nec res ipſæ ex aliis æquè certò, & æquè commodè hauriantur. Ad deteriores demum deveniendum, poſtquàm meliores diuturnâ & adtentâ lectione ſunt penitus excuſſi & perluſtrati. Quod eo tempore fit, quo homines litterati aliorum monitionibus, de ratione ſtudiorum, non ampliùs indigent; cùm ipſi ſibi, pro ingenio, & eruditione, viam per Antiquitatis virgulta ſatis aperiant.

Sed & pluribus locis, exemplis novis, ea quæ dixeramus firmavimus; prout nobis aliud agentibus occurrerunt. Quòd ſi plura, datâ operâ, quærere voluiſſemus, & copiam hac in re, ut nonnulli faciunt, oſtentare; res minimè difficilis nobis fuiſſet. Sed ſatis ſemper nobis eſſe viſum eſt, ſi adpoſitis exemplis, & quibus res extra dubitandi aleam collocaretur, quamvis paucis, uteremur. Interdum tamen, ſed rariùs & ubi res, ob novitatem, confirmatione copioſiore indigere videbatur, paullò plura congeſſimus; ut P. I. C. II. §. I. qui de *irretortis oculis*, apud *Horatium*,

egimus. Sed & hîc plura, ſi ita videatur, addere liceat, ex iis quæ adnotavit *Joan. Pricæus* in Apuleianæ Metamorphoſeos Lib. II. p. 24. ad hæc verba *retrorſa reſpiciens*, ubi tamen nullum eſt exemplum ex iis, quæ protulimus. Sic & loquutionem *ſcribere in animo*, pro eo quod eſt memoriæ inſerere, pluribus, quàm antea, ab aliis & à nobis factum fuerat, exemplis illuſtravimus, P. 2. S. 2. C. IV, 10. quia res agebatur, quæ nonnullis obſcurior videri poterat.

In eadem Parte II. multa paſſim refinximus & addidimus, quæ memorare longum eſſet & inutile. Legatur vel Sectionis I. Caput IV, 15. *& ſeqq.* ubi de *Emphaſi* egi; & monita nonnulla, pluribus expoſita, occurrent, quæ maximi, Veteres intelligere cupientibus, momenti eſſe videbuntur; certè ejuſmodi mihi ſcribenti viſa ſunt, & certò ſcio multa eam in rem quotidie peccari. Integrum etiam, hac in Parte, Caput XIV. adjecimus, in quo rationibus ac exemplis confirmavimus regulam hanc *Criticam*, *oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam eſſe rem de qua Scriptor agit*. Eam quoque non exigui eſſe momenti cùm omnes per ſe intelligant, tum præſertim animadvertent qui in manus ſument Interpretem, qui, eâ re ignotâ, Scriptorem

paul-

paullò graviorem illuſtrare adgreſſus ſit; quales ſunt nonnulli, qui in Novum Teſtamentum, non ſatis à Theologiæ Chriſtianæ cognitione parati, ſcribere auſi, aut Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Scriptores interpretari conati ſunt. Quantacumque enim alioquin eorum eruditio ſit, in Græcis, humanioribusque litteris; niſi Theologiæ & primævæ & ſequentium aliquot ſæculorum ſeriam & longam operam dederint, fruſtra paſſim errunt, nec intelligent quod ſibi optimè intelligere videbuntur; quod exemplis magnorum virorum *Lucæ Holſtenii* & *Henrici Valeſii*, quibus ceteroqui ſummas laudes libentiſſimè tribuimus, ſatis, niſi fallimur, demonſtravimus, & facilè pluribus oſtendere poſſemus, niſi tacere, acutioribúsque quod ſupereſt inveſtigandum relinquere præſtaret.

Potuiſſemus & Partem III. multùm augere, ſi voluiſſemus vel ſolas emendandi leges novis exemplis illuſtratum ire; magnum enim emendationum, ad regulas exactarum, numerum edidimus & in ſcriniis etiamnum habemus; multas etiam παραδιορθώσεις adjicere potuiſſemus, quarum magna ſeges è recentiorum quorumdam Criticorum ſcriptis colligi nullo negotio queat. Sed ſatis exemplorum, ut quod demonſtratum cupiebamus oſtenderetur, adlatum erat; & major copia oſtentationi

** 2 ſimi-

ſimilis viſa eſſet, aut etiam à carpendi libidine profecta, ſi delictorum numerum ampliorem addidiſſem.

Itaque, iis omiſſis, in Sectione I. Partis III. plura paſſim addidi loca *Galeni*, ex iis Libris, quibus *Hippocratis* opera illuſtravit, deſumta. Ex iis liquet quâ ratione corrupti jam olim fuerint antiquiſſimi Libri, idque eò clariùs quòd non ratiocinationibus noſtris, ſed *Galeni*, viri non tantùm Medicinæ, ſed etiam elegantiorum Litterarum peritiſſimi, nitamur. Ea à Lectoribus, harum rerum amantibus, libenter lectum iri ſperamus. Nonnulla quidem, ante nos, protulerat *Joannes à Wower*, in erudito Opere de *Polymathia Veterum*; ſed longè plura è *Galeno* depromſimus, nec quidquam fide alienâ laudavimus.

Sed & in eadem Sectione Caput XI. integrum concinnavimus, quod in prioribus Editionibus non erat. Inſcribitur. *De ſignis Parentheſeos, Interrogationis, Admirationis, Exclamationis, Deſiderii & Ironiæ, obſcuritatéque & mendis inde ortis, déque Accentibus, Spiritibúsque, diſtinctionis causâ, additis.* De quibus non fruſtra, in *Arte Critica*, agi agnoſcent quicumque dicta paullò adtentiùs legent & cum ſimilibus, à ſe obſervatis, comparabunt. Capite ſequente §. 10. ſunt nonnulla de mendis in numerorum notas admiſſis, atque ex *Galeno*

leno probatis non indigna cognitu; & quæ oſtendunt quàm facilè in annorum, Olympiadúmque numeros, apud Græcos, menda irrepſerint.

Legibus VII. de ratione emendationis, octavam addidimus, ad coërcendam Criticorum audaciam ac licentiam. Modeſtis ac ſeveris ingeniis probatum eam iri non dubitamus; ſed non placebit ſui nimio amore occæcatis *conjecturas omnes modeſtè proponi, ſin minùs, doctis ludibrium debere*; quamvis ea ſit æquiſſima mulcta, & quam ſibi imponi nullo jure queri poſſunt. Sed quid agas? Nonnulli ſunt qui φιλαυτίᾳ usque adeò laborant, ut ſibi dum omnia licere volunt, ne ridendi quidem aliis poteſtatem relinquant; quæ tamen eſt ineptias ulciſcendi leniſſima ratio. Sed eam, frendentibus licet ferocioribus Criticis, elegantiores omnes & doctiores ſemper uſurpabunt, neque enim eſt quod ſibi à violentis ingeniis timeant; quorum potentia eò arctioribus limitibus eſt coërcita, eritque ſemper, quò impotentiùs in probos indignabuntur.

In ultima Sectione, nonnulla quoque ſparſim ſunt addita, aut emendata quæ pluribus non diducam. Satis habebo ſi æquis Lectoribus minimè diſpliceat, quod omnino futurum ſpero; ceteros nec moror, nec metuo. Si huic laboris noſtri porti,

ſuisque gratias non habeant Antiquitatis nimii admiratores; at habebunt acutiores omnes & candidiores, qui intelligunt non exigui laboris nec levis meditationis fuiſſe, hanc Artem certâ ratione & viâ tradere, totiúsque negotii delineationem quamdam animo priùs ſibi fingere; tum etiam rationibus & exemplis omnia confirmare. Erunt & quibus ἀκρίβειαν philoſophicam, in multis antea ignotam, quòd Philoſophiæ plerumque imperiti ſint Critici, facilè probabimus. Nec deerunt, qui multa ex Scriptoribus, Diſciplinisque gravioribus ad examen Criticum revocata gaudeant benéque nobis propterea velint, &, quod caput eſt rei, de *Arte* ipſa *Critica* honeſtiùs ſentiant, quam Pædagogicam neſcio quam Diſciplinam falsò crediderant; dum de re pulcherrima ex ingenio ſcriptisque nonnullorum Criticorum perperam judicarent. Quæ eò confidentiùs dicimus, quòd è doctorum hominum judiciis, quæ nobis innotuerunt, de aliis etiam non abſurdè conjecturam facere poſſe nobis videamur.

Dabam Amſtelodami, Calendis Martiis anni M DCC XII.

IN-

INDEX
CAPITUM
TOMI PRIMI.

PRÆFATIO. DEfinitio, *Diviſio & Uſus Critices.* Pag. 1.

PARS I. De ordine in Vett. lectione obſervando.

CAPUT I. *De iis, quæ Vett. lectioni præmitti debent.* 21
CAP. II. *De ordine in lectione Latinorum obſervando.* 41
CAP. III. *De ordine in legendis Græcis obſervando.* 57
CAP. IV. *De Methodo in Hebraïcæ Linguæ ſtudio obſervanda.* 73
CAP. V. *Conſilia varia ad rationem ſtudiorum pertinentia.* 93

PARS II. De Vocum & Loquutionum ſignificatione.

SECTIO I. *Regulæ Generales de Vocum, &c.*
CAPUT I. *De Diviſione Vocum.* 105

CAP. II.

CAP. II. 1. *Linguas ſibi invicem non ſatis reſpondere.* 109
CAP. III. 2. *Voces variarum Linguarum, quæ planè idem ſignificare videntur, ſibi invicem non reſpondere.* 145
CAP. IV. 3. *Multa videri in Verſionibus Emphatica, quæ in ipſis fontibus nullam Emphaſin habent.* 157
CAP. V. 4. *Plurima eſſe vocabula ambigua, in omnibus Linguis, cùm ipſarum Linguarum inopiâ, tum negligentiâ Scriptorum.* 175
CAP. VI. 5. *Significationes vocum earumdem nunc eſſe ampliores, nunc arctiores.* 193
CAP. VII. 6. *Propriam vocum ſignificationem cum tralatitia non eſſe confundendam.* 206
CAP. VIII. 7. *Multis vocibus eſſe obſcuras notiones ſubjectas.* 216
CAP. IX. 8. *Voces eſſe, quibus nulla ſubjecta eſt poteſtas.* 225
CAP. X. 9. *Loquutiones eſſe plurimas, in omnibus Linguis, anomalas, & parum adcuratas, quæ nimiùm urgendæ non ſint.* 237
CAP. XI. 10. Ἀκυρολογίαν *non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confun-*

fundi; neque ex ea regulas confici poſſe. 256

Cap. XII. 11. *Multa eſſe propter conſtructionem ambigua.* 264

Cap. XIII. 12. *Ut probè intelligatur Scriptor quivis, conſuetudines & opiniones popularium ejus eſſe tenendas.* 275

Cap. XIV. 13. *Oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam eſſe rem de qua Scriptor agit.* 286

Cap. XV. 14. *Diverſas ſectas iisdem ſæpe uſas eſſe vocabulis, ad diverſa prorſus dogmata exprimenda; & easdem ſervatis iisdem vocabulis, lapſu temporis, ſententiam mutaſſe.* 303

Cap. XVI. 15. *Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex rhetorico ſtylo.* 316

Cap. XVII. *Brevis hiſtoria ſtudiorum rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum eſt, quid cogitarint pluribus de rebus celeberrimi Scriptores.* 337

Partis II. Sectio II. In qua particulatim expenduntur vocum & loquutionum ſignificationes.

Caput I. *De ſignificatione vocum, quæ ſimplicium notionum ſigna ſunt.* 355

Cap. II.

CAP. II. *De nominibus notionum compoſitarum.* 372
CAP. III. *De nominibus ſubſtantiarum & modorum.* 385
CAP. IV. *De nominibus relationum.* 406
CAP. V. *De rerum concretarum & abſtractarum nominibus.* 419
CAP. VI. *De notionum ſingularium, particularium, & univerſalium nominibus.* 433
CAP. VII. *De notionum clararum & obſcurarum nominibus.* 446
CAP. VIII. *De notionum adæquatarum & inadæquatarum nominibus.* 456

ARS CRITICA,

SEU DE INTERPRETATIONE VETERUM SCRIPTORUM.

PRÆFATIO

Definitio, Diviſio, & Uſus *CRITICES.*

SECTIO I.

I. CRITICEN, ut à definitione ordiamur, vocamus *Artem intelligendorum Veterum Scriptorum, ſive numeris adſtrictâ, ſive ſolutâ oratione utentium, & dignoſcendi quænam eorum genuina ſcripta ſint, quæ ſpuria; tum etiam quæ ſint ad regulas Artis exacta, quæ verò ſecùs.* Dicitur ΚΡΙΤΙΚΗ, quòd ejus ope de ſenſu & elegantia dictorum, déque ætate ſcribentium *judicemus.* Hac in adpellatione, aliquantùm diſcrepamus ab iis, à quibus mutuam ſumſi-

mus, Græcis veteribus; *Criticos* enim dicebant, docente *Euſtathio* in *Homerum*, ad Il. B. (a) τὺς κατὰ τὴν γραμματικὴν παράδοσιν εἰδότας κρίνειν τὰ ποιήματα, *eos qui, ex doctrina Grammaticorum, judicare de Poëmatibus norunt.* (b) Alibi eoſdem vocat ἀκριβεςέρυς γραμματικὺς, *accuratiores Grammaticos.* Sed utrobique agit de Interpretibus *Homeri*, aut de iis qui ejus opera recenſuerant; qualis fuit *Ariſtarchus*, qui ſpurios verſus Homeri notaverat. (c) At nos Criticen non minùs ad eos, qui proſâ oratione ſcripſerunt, interpretandos adhibemus; quàm ad intelligendos Poëtas. Non inquiremus hîc, an hæc Ars pars ſit *Grammaticæ* propriè dictæ, an verò ſecùs; quia pendet ex cujuſque arbitrio, arctiorem aut ampliorem vocabulo cuivis tribuere ſignificationem, in ſuo ipſius ſermone; modò audientes, aut legentes moneat. Itaque qui *Grammaticen* vocabit quidquid ad Linguarum Antiquitatisque cognitionem pertinet, eo nomine *Criticen* etiam complectetur; qui verò Grammaticen dici tantùm debere cenſebit *Artem rectè loquendi*, is Criticen, quamvis Grammaticæ adfinem, ad aliam diſciplinam referet. Laxiore ſignificatu Grammatices nomen intellexit *Quintilianus* Lib. I. c. 4. ubi hiſce verbis ita eam deſcripſit, ut Criticen ejus ambitu comprehenderit: *Hæc profeſſio*, in-

(a) Pag. CCLXXXV. l. 9.
(b) Pag DCCLXXV. l. 30. Ed. Rom.
(c) Sic & Scholiaſtes Mſ. *Dionyſii* Thracis, cujus verba adfert *Ger. Langbanius* ad Longini Cap. VI. ſolis Poëtis mancipat *Criticum*.

inquit, *cùm breviſſimè in duas partes dividatur, rectè loquendi ſcientiam & Poëtarum enarrationem; plus habet in receſſu, quàm in fronte promittit. Nam & ſcribendi ratio conjuncta cum loquendo eſt, & enarrationem præcedit emendata lectio; & miſtum his omnibus judicium* (κρίσις unde κριτική) *eſt, quo quidem ita ſeverè ſunt uſi veteres Grammatici, ut non verſus modò cenſoriâ quadam virgulâ notare, & libros qui falsò viderentur inſcripti, tamquam ſubditítios, ſubmovere permiſerint ſibi; ſed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.* Plura hac de re Veterum loca collegit olim *Joann. Wowerius*, in tractatione de Polymathia Veterum. Cap. VIII. 1, 2. & Cap. XII. 2, 3, 4. quibus quæ diximus confirmari queant. Satis hîc nobis eſt protuliſſe locum unum inſignem, quem tamen *Wowerio* non debemus; neque enim erat illius Scriptoris Opus ad manum, cùm hæc primùm, ac ſecundùm ederemus.

2. Critica, quam ſumus tradituri, non adtingit Grammaticas Regulas, quæ ſunt ſermonis elementa; ſed eas jam dudum notas eſſe legentibus ſtatuit. Neque etiam rerum ipſarum cognitionem ſuppeditat, ſed viam tantùm aperit, ad intelligendum eorum ſermonem, qui de rebus egerunt. Haud magis quæritur hîc quid verum ſit, quid falſum, ſeu an id quod legimus veritati conſentaneum ſit, nécne; ſed dumtaxat quî poſſimus intelligere quid ſibi velint ii, quorum Scripta verſamus. Uno verbo, quæritur vera dictorum ſententia, non veritas eorum quæ dicuntur,

licèt huic illa facem ſæpe præferat; cùm, nempe, Scriptor, quem intelligimus, Veritatem adſequutus eſt.

3. Itaque, quod ſollemne eſt Criticorum vitium, eſt cavendum ne, dum verborum ſignificationes diſcimus, aut Scriptorum veterum ſententias cognoſcimus, putemus nos ſemper Veritati ipſi, rerúmque cognitioni operam dare; néve, poſtquàm multa talia memoriter tenemus, res ipſas ideò cognitas habere nos exiſtimemus. Viam aperit ac munit Critice ad veram eruditionem, hoc eſt, rerum certam notitiam; cujus tamen ipſa pars non eſt. Qua de cauſa, Thebanus *Cebes*, in eximia illa Tabula, quâ vitam humanam deſcripſit, in ſepto, cujus oſtio Ψευδοπαιδεία adſtabat, collocat *Criticos*; qui ſanè, niſi ulteriùs contendant, in ſeptum *Veræ Eruditionis* numquam perveniunt.

SECTIO II.

1. CRITICA, prout hanc vocem definiimus, ambitu ſuo tres partes complectitur; primo monita ac conſilia adtinentia ad ordinem, quo legendi Veteres, ut Linguæ potiſſimùm Latina, Græca & Hebraïca addiſci commodè queant, réſque Latinorum, Græcorum & Hebræorum cognoſci; ſecundò, canonas de interpretatione verborum & loquutionum; tertiò, præcepta de judicio, quod de antiquorum Scriptorum libris & locis tam genuinis, quàm ſpuriis, tam ſinceris, quam corruptis ferre nos oportet.

2. Mul-

2. Multùm intereſt quo ordine incipiamus lectioni Veterum operam dare, quia multi libri numquam poſſunt probè intelligi, niſi alii antea lecti ſint; & quia à facillimis incipiendum, ut ad difficiliores paullatim accedamus. *Alioquin*, ut uſurpemus verba *Juſtiniani* Inſt. Lib. 1. Tit. 1. *ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum, oneraverimus; duorum alterum aut deſertorem ſtudiorum efficiemus: aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque Juvenes avertit, ſeriùs ad id perducemus; ad quod leviore viâ ductus, ſine magno labore & ſine ulla diffidentia, maturiùs perduci potuiſſet.* Exempli causâ, ſi quis adgrediatur legere Scriptorem addictum cuipiam ſectæ Philoſophicæ, de cujus tamen ſectæ placitis non agat, ut ea interpretetur, ſed ſubinde tantùm ad ea reſpiciat; eum non intelliget, niſi priùs ſectæ illius dogmata aliunde cognoverit. Voces præſertim τεχνικὰ, ſive ſingulis uſitatæ ſectis peculiari notione, & à vulgari ſæpe remotiſſimæ, ſine ſingulari dogmatum ejus ſectæ cognitione, intelligi nequeunt. *Origenes*, & plerique alii Græci Patres, Platonicis maximè dogmatibus addicti fuerunt; ideóque ſi quis eos legere adgrediatur, ante *Platonis* aut Platonici Philoſophi lectionem, fruſtra ſanè tempus terat. Similiter ſi quis Tragicum Græcum legeret, nondum aliorum Poetarum lectione firmatus; primò multùm ſudaret, deinde cùm ſe eum intelligere putaret, toto cœlo ſubinde aberraret. Hæc exempla hanc in rem adducimus, quæ ſunt manifeſta, ut

quid velimus clariùs pateat; ſed ſunt & alia, in quibus innumeri peccant, quæ poſtea proferemus.

3. Quamvis non deſint Interpretes & Lexicographi, quorum labore non parum adjuvamur, in cognoſcendis vocum & loquutionum ſignificationibus; attamen, ne dicam multa ab iis eſſe omiſſa, difficillimum interdum eſt ea quæ habent aptare locis Veterum, quibus intelligendis inſudamus. Præter ambigua multa vocabula, voces plurimæ & phraſes adfines quidem ſunt ſignificatu, ſed varia tamen notant; quæ ſi confundantur, magnos poſſunt in hoc negotio errores parere. Sunt præterea loquendi genera & voces haud paucæ, quæ cùm aut nullam aut obſcuram habeant ſignificationem ſubjectam, attamen quaſi clara perperam habentur. Horum omnium exempla, ubi ad rem deventum erit, ſat magno numero proferentur.

4. Exercitatione & dexteritate haud exigua opus eſt, primùm ad cognoſcendam dictionem cujuſvis Scriptoris, ut eum à quovis alio ſecernere poſſimus; ſecundùm, ad videndum ſi quid vitioſi, negligentiâ Librariorum aut temeritate Criticorum, irrepſerit, & veram lectionem à falſis dignoſcendam; tertiò, ad deprehendendas Veterum Librariorum fraudes, qui inſignia nomina addiderunt fronti Librorum interdum non malorum, ſed Scriptorum minùs celebrium, ut meliùs venderentur. Itaque hic eſt ſummus Artis Criticæ apex, ad quem non niſi longo labore pervenire licet.

SEC-

SECTIO III.

1. USus quàm plurimos habet Critice, & alios quidem cum aliis Diſciplinis communes, alios verò ſibi proprios; quorum præcipuos breviter adtingemus. Utilitas omnis, quæ hauritur ex Hiſtoriæ cognitione, adeóque ex univerſo Humaniorum Litterarum ſtudio, quantùm patet, huic imputari debet; quoniam, hujus unius ope, Hiſtoriæ & elegantiorum Litterarum peritia comparatur. Eadem unicum eſt veræ Rhetorices, non fucatæ illius, quæ Mendacio æquè ac Veritati patrocinatur, fundamentum. Hujus beneficio, verborum ambiguorum, ſeu de induſtria, ſeu incautè adhibita fuerint, latentes fallacias deprehendimus; idque quod intelligi poteſt ab eo, quod ſenſu caret, ſecernimus. Nulla alia Ars, præter Criticam, quâ ratione ſuppoſititia monumenta dignoſcantur, & loca veterum inſtrumentorum, fraude, vel inſcitiâ, corrupta reſtituantur, docet. Atque hi duo poſteriores uſus Criticæ proprii ſunt, priores habet communes cum aliis Diſciplinis. Quod paullò copioſiùs oſtendere, quoad inſtituti noſtri patitur brevitas, operæ pretium erit; hinc enim manifeſtiùs, quanti momenti ſit hæc diſciplina, liquebit.

2. Hiſtoriæ ope cognoſcimus initia humani generis, quæ nos deducunt ad cognitionem ipſius rerum omnium Opificis; opiniones & conſuetudines populorum addiſcimus, quæ proſunt multum, ſi ea cognitione dex-

trè utamur, ad bene ac beatè vivendum; eventuſque & mutationes intelligimus, quæ in rebus humanis neceſſariò eveniunt, & quibus cautiores ac mitiores evadimus. Hæc autem omnia cognoſci nequeunt, ſine Critices ſubſidio. Nam licèt pauci hujus Artis canonas ſatis adtenderint, & certâ viâ hoc in negotio progreſſi fuerint; attamen ſi quid in Hiſtoria intelligunt, totum ferè id Criticæ debent, ut ex ipſa re poſtea liquidò conſtabit. At ſunt innumeri, qui, miro errore, putant ſe intelligere quod non intelligunt; quia ignorant quanta cautio adhibenda ſit, ad ſermonem veteris Scriptoris probè adſequendum. Quot & quanti viri crediderunt ſe Hiſtoriam Eccleſiarum Chriſtianarum, & opiniones eorum, qui vulgò *SS Patres* vocantur, in numerato habere, qui * reverâ hoſpites ea in re fuerunt? Nempe, vocabula nuda didicerant, aut voces, quibus ex hodiernis placitis ſignificationes tribuebant, memoriæ mandarant; quod indubitatis exemplis alibi oſtendemus.

3. Ope Humaniorum Litterarum, expolitur ac emollitur animus, naturâ ſuâ rudis & tenax earum rerum, quibus primùm imbuitur aut percellitur; quod in ruſticis deprehendimus, qui non modò rudes ſunt & ignari eorum, quæ in villa ſua non viderunt; ſed etiam pertinaciſſimè plerumque conſuetudinibus & opinionibus, ab infantia acceptis, adhærent. At qui cum plurimis verſantur, experientiâ non tantùm ruditatem exuunt, ſed etiam ſeſe adſuefaciunt audiendis contra ſuam ſen-

* *Vide P. 2. Sect. I. c. XIV, 7. & ſeqq.*

ſententiam rationibus; atque eâ adſuetudine, cedere aliorum argumentis, ſi recta videantur, diſcunt. Ita quoque qui plurimos Scriptores legerunt, & cum illis, ut ita dicam, familiariùs verſati ſunt, imperitiam & pertinaciam, cognitâ illâ varietate infinitâ opinionum, deponunt. Fateor tamen vaſtæ lectionis viros, utroque vitio, præ ceteris, laboraſſe; verùm hoc factum non eſt vitio Artis, ſed quòd ipſi pravæ eſſent indolis, & multa quidem legiſſent, ſed pauca reverâ intellexiſſent. Accidit ſanè ſæpiſſimè ut, qui diuturnam cuipiam Arti operam dederant, finem Artis illius nequaquam adſequerentur; quod non eſt ipſi Arti vitio vertendum, ſed iis qui ea abutuntur, imbecillitate judicii, aut pravo adfectu præpediti. Verùm ubi Ars cum indole aut præſtanti, aut non prorſus inepta conjungitur; indoles præſtantior multò evadit, vel mediocriter certè expolitur.

4. Critica quidem canonas non tam diſertè loquendi, quam intelligendorum Scriptorum veterum tradit; ſeu eloquentes fuerint, ſeu minùs facundi. Attamen, dum docet quâ ratione animum Scriptoris, ſub verbis quibusvis latentem, perſpicere queamus; eâdem operâ oſtendit quis ſit, & quis debeat eſſe ſermonis uſus, ut qui noſtra legunt, vel audiunt, mentem noſtram probè capere poſſint. Itaque hac ratione, Critica fundamentum eſt Rhetoricæ; quæ eò ante omnia tendit, ut perſpicuè quæ volumus efferre nos doceat.

5. Hoc manifeſtius erit, ſi reputemus, in-

ter præcipuos Criticæ fines, hunc eſſe; ut probè, nimirum, intelligamus quid unaquæque vox ſignificet, & quænam ſit cùm ſingulorum commatum & periodorum, tum totorum librorum ſententia; hoc eſt, efficere ut cùm legimus Scriptorem quempiam, id ipſum cogitemus, quod dùm ſcriberet ille cogitabat, quantum quidem id ex verbis ejus conjici poteſt. Ideóque ſi cujus cogitationes obſcuræ fuerunt, dum ſcriberet, ejus dictis non adfingemus claras notiones; quaſi quæreremus quid cogitare debuerit, & quænam dogmatum ejus ſint conſectaria, non verò quid re ipsâ cogitarit. Loquimur autem hîc de homine, non qui quod perſpicuè intelligit, imperitiâ ſcribendi, obſcurè effert; ſed qui obſcuram notionem, animo obverſantem, iis quibus poteſt verbis exprimit, quod nimis frequens eſt. Contrà ſi quis dilucidas notiones verbis extulerit perſpicuis; oportebit nos itidem clarè intelligere quid velit, numquam aliàs. Pariter ſi quis incautè, aut præ adfectu, utatur verbis ambiguis, eadem Ars nos docet quâ ratione varios vocum ſenſus excutere poſſimus; ne præter Scriptoris mentem aliquid in ejus ſermone urgeamus, quod urgendum non fuerat. Contrà vulgò fit, nam qui obſcuriſſimum Scriptorem, hoc eſt, cujus obſcura non verba modò, ſed & animi ſenſa fuerunt, quàm maximè potuit, perſpicuè interpretatus eſt, egregii interpretis officio defunctum ſe putat; cùm ut plurimùm indicaverit, quid cogitare debuerit Scriptor quem explicat, ut ejus verbis reſpon-

ſponderent animi ſenſa, non quid re ipſâ cogitarit. Idem factitant etiam qui res, quatenus ſibi notæ ſunt, magis adtendentes quàm verba Scriptoris, quem interpretantur, dicta ejus notionibus ſuis aptant; cùm ex verbis potiùs ſenſa Auctoris expiſcari debuiſſent. Multa quoque, quaſi clara, transmittuntur, quæ haud levi ambiguitate laborant; eáque multò plura ſunt, quàm vulgò cenſentur. Alia intelliguntur, non pro uſu Scriptorum, qui ea adhibuerunt, ſed noſtri ſæculi, quo non vocibus modò Linguarum ſuperſtitum pro arbitrio utimur, ſed dictionibus etiam Latinis novas adfingimus ſignificationes, aut à proximè præteritis ſæculis adtributas retinemus. Videntur & quædam emphatica auribus noſtris, iis non ſatis adſuetis, quibus ita non afficiebantur Veteres; nec etiamnum adficiuntur doctiores, ſermoni eorum longâ & diligenti lectione adſueti.

Imò, quod paradoxum videatur, haud pauca ſunt vocabula, apud Veteres, uti & apud Recentiores, quæ, non dicam obſcuram, ſed nullam planè poteſtatem ſubjectam habent; non ſecus quàm Ariſtophanicum *φλαττοθραττο φλαττοθρατ.* Deprehendimus homines ſæpe hoc unum in ſermone ſpectare, non ut notiones quæ mentibus ſuis obverſantur, dum loquuntur, exprimant; ſed ut certas voces in certis circumſtantiis, inſtar Pſittacorum, aut Gracculorum, pronunciënt. Hoc obſervare eſt potiſſimùm in vocabulis quibusdam, * quæ grandia occultare di-

* *Vide P. 2 S. I. C. IX.*

dicuntur myſteria; qualia ſunt vocabula *Tranſſubſtantiationis*, *Præſentiæ corporis*, *non naturalis*, *ſed ſacramentalis*, *Ubiquitatis humanæ naturæ Chriſti*, &c. Quæ adferimus, non quaſi ſola, ſed ut eximia quædam exempla vocabulorum nihil ſignificantium. Sunt præterea innumera, quæ ſi non ſint eodem loco habenda, † notiones adeò generales & incertas habent, apud pleroſque Scriptores, adnexas, ut vix ac ne vix quidem liquidò indicari poſſint. Attamen qui iis utuntur ſperant ſe luce meridianâ clarius loquutos, cùm multa ejusmodi protulerunt vocabula. Hinc etiam fit ut qui eos Scriptores legunt videantur interdum ſibi mira legere, ubi nihil intelligunt; iisque adſentiantur, vel potiùs in vocibus quibuſdam adquieſcant, ſummâ propenſione animi, & putent ſe veritatem didiciſſe, cùm meros ſine mente ſonos didicerint.

* *Omnia enim ſtolidi magis admirantur, amántque*
Inverſis quæ ſub verbis latitantia cernunt;
Veraque conſtituunt, quæ bellè tangere poſſunt
Aures, & lepido quæ ſunt fucata ſonore.

6. Critica nos docet quî poſſimus ſuppoſititia Scripta à veris ſecernere, quod maximi eſt momenti. Primùm enim, niſi hujus regulas adtendamus, hiſtorias confictas pro veris ſuſcipimus, & ſic fabulis honorem ſoli Veritati debitum tribuimus. Ita cùm quidam *Joannes Annius Viterbienſis*, Ordinis Prædicato-

† *Vide P. C. VIII. & P. 2. S. II.*
* *Lucret.* Lib. I.

torum, qui floruit ſub finem ſæculi XV, edidiſſet, quaſi à ſe in ſchedis vetuſtis repertos, *Fabium Pictorem* de Aureo ſæculo, *Myrſilum Leſbium* de Tyrrhenis, *Catonis* Origines, *Sempronium* de Italia, *Archilochum* de temporibus, *Metaſthenem* (quem debuit vocare Megaſthenem) *Philonem*, *Beroſum*, & *Manethonem*; multis imperitis impoſuit, & plures fefelliſſet, niſi hoc facinus luce litterarum, quæ poſtea excoli cœpere, retectum fuiſſet. Veteres Chriſtiani, cùm hanc artem non ſatis callerent, fabulas ſub Apoſtolorum, aut virorum Apoſtolicorum nomine, ſibi obtrudi paſſi ſunt. Talia fuere *Itinera Pauli*, *Prædicatio Petri*, aliáque de quibus olim egerat *Amphilochius* Iconienſis, in opere quod περὶ τῶν ψευδεπιγράφων τῶν παρὰ τοῖς Αἱρετικοῖς, ac XVII. ſæculo *Joannes Dallæus* in *Pſeudepigraphis Apoſtolicis*; & quæ ab iis proferri ſolent tam ſecurè, quàm ſi certò conſtitiſſet eſſe eorum, quorum nomina præferebant; cùm manifeſtiſſimum ſit fuiſſe Scripta ſuppoſititia. Multa quoque celeberrimis Scriptoribus Eccleſiaſticis tributa ſunt, quæ iis ignota fuere; ut paſſim obſervarunt qui de hiſce Scriptoribus egerunt, & inter alios *Robertus Cocus* in libro inſcripto: *Cenſura quorumdam Scriptorum qui, ſub nominibus Sanctorum & Veterum Auctorum, citari ſolent*; *Joan Dallæus* Cap. III. Lib. I. *de Uſu Patrum* ac *Andreas Rivetus*, in *Critico Sacro*, aliique. Sed digna ſunt, quæ hac de re habet *Edm. Richerius* in Hiſt. Conciliorum generalium Lib 1., c. II, 6. p. 36. nec ſuſpecta iis qui Veteres præter modum mirantur. Hinc factum

factum ut * eruditus ac celebris Epiſcopus *Oxonienſis*, Antiquitatis alioquin propugnator acerrimus, in hæc verba eruperit: *Tanta fuit primis ſæculis fingendi licentia, tam prona in credendo facilitas, ut rerum geſtarum fides graviter exinde laboraverit; nec orbis terrarum tantùm, ſed & Dei Eccleſia de temporibus ſuis Mythicis queratur. Arreptâ occaſione, quòd Confeſſores* θεοφόροι *&* χριστοφόροι *paſſim dicebantur, malè feriati homines Briareum Chriſtianum Martyrologiis inſerucre. Paribus auſpiciis lancea, quæ Domini latus transfixit, in ſanctum Longinum tranſibat, & veſtis, quâ Protomartyr Anglorum Albanus ſe induit, in ſanctum Amphibalum mutabatur.* Atque hæc & ſimilia plura crederemus etiamnum hodie portenta, niſi Critices lux noſtri Occidentis tenebris illata, Mendaciis diſcuſſis, Veritatem patefeciſſet.

7. Verùm non in Hiſtoricis dumtaxat fictis ſecernendis prodeſt Critica, ſed in veris Hiſtoricorum Scriptis additas lacinias, aut reſectas particulas, quæ aut ſenſum turbant, aut novum etiam pariunt, eúmque Hiſtoricorum opinionibus contrarium retegit. Ita viri docti † exiſtimarunt *Joſepho* adſuta fuiſſe verba Chriſti, à Chriſtiano malè feriato, ut *Joſephus* Chriſto teſtimonium, quo non indiget, exhibuiſſe videretur. Detracta quoque interdum ſunt veteribus Hiſtoricis, quæ non ſatis conſentire videbantur, aut cum fide Hiſtoriæ, aut cum receptis ſententiis; qua in re,

* *Jo. Fellus* in Monit. præmiſſa *Confeſſioni* ſuppoſititiæ Cypriani.

† *Tan. Faber* in Epiſt. 44. Lib. I. & infra P. 3. S. I. c. XIV, 11.

re, nequidem ſacris Apoſtolorum † Scriptis pepercere audaces, imò perfidi Librarii. Quod cum ita ſit, quid mirum, ſi manus non abſtinuere ab aliis Hiſtoricis? Sic apud *Euſebium*, in Chronico tranſlato & aucto ab *Hieronymo*, legitur ad An. MM. CCC. XCII. *Baſilius Cæſarienſis Epiſcopus Cappadociæ clarus habetur*; reſectis hiſce quæ in quibusdam Manuſcriptis, temerariam correctionem non paſſis, comparent: ‡ *Qui multa continentiæ & ingenii bona, uno ſuperbiæ malo, perdidit.* Quod quàm verum fuerit, ex Carminibus & Epiſtolis *Gregorii* Nazianzeni, ſummi ejus amici, ſatis liquet.

8. Cavendum tamen docet Critica, ne quia interpolata ſunt multa Veterum Opera, multa item ὑποϐολιμαῖα, ideò omnia ſuſpicemur corrupta, aut ſuppoſita; & præcepta tradit, quæ ſi ſequamur, nec omnia ſine examine admittemus; nec omnia, quod eſt alterum extremum, rejiciemus, ideò quia ſunt quædam falſa; uti faciunt, qui Criticæ numquam litarunt.

9. Sed, quas modò memoravimus, fraudes non ſolùm in his quæ ad eventus pertinent, commiſſæ ſunt; verùm etiam in libris dogmaticis, quod majoris eſt periculi. Etenim ut novitia dogmata auctoritate Veterum fulcirentur; aut ne Veterum dictis oppugnarentur, eorum Scripta, vel aucta, vel imminuta ſunt. Libri integri iis adtributi, quo-

† Vide *Criticæ Part. III. S. I. c.* 14.
‡ Vide *Iſ. Voſſium* in Reſp. ad 3. Objection. *Ric. Simonii* p. 119.

quorum non erant, veriſque alienâ manu fœtibus inſertæ integræ periodi, cujus utriusque fraudis vel unus exemplum eſt *Ignatius* Antiochenus Epiſcopus; cui non modo adſictæ ſunt, quas numquam ſcripſerat, Epiſtolæ; ſed additæ, in genuinis, plurimæ laciniæ, ut ex earum *Uſſeriana* & *Coteleriana* Editionibus videre eſt. Detracti ſunt ex Veterum Scriptis libri integri, quòd non placerent Editoribus, ſicuti feciſſe ſe turpiter jactat * *Latinus Latinius* in Ed. Operum Cypriani Manutiana, ubi non comparet inſignis illa Epiſtola *Firmiliani*, Cæſareæ Cappadociæ Epiſcopi, in qua *Stephani* Romani Epiſcopi vitia vivis coloribus pingit. Qui Editionem Venetam Operum Auguſtini, Ann. 1570. procurarunt, fatentur, in ipſa operis fronte, quaſi egregium facinus, *ſe curaviſſe removeri ea omnia quæ fidelium mentes hæreticâ pravitate poſſent inficere, aut à Catholica & orthodoxa fide deviare.* Neque hoc putandum heri aut nudiustertius primùm cœpiſſe fieri; peſtis hæc multò periculoſiùs graſſata eſt antiquioribus ſæculis, cùm libri manu deſcriberentur, rarioréſque adeò eſſent; ut exemplis adlatis, & multis aliis, quæ poſthac adferentur, liquet.

10. Ope Criticæ, haſce omnes fraudes deprehendimus; quod niſi fiat, errores novos, quaſi priſca dogmata, admitti à nobis oportebit. Apoſtolis, exempli causâ, tribuenda erunt

* Biblioth. Sacr. p. 177. *Ego*, inquit de hac Epiſtola verba faciens, *Latinus Latinius omiſi, non Manutius, cum Majorum exempla ſequutus, tum petulantiam hominis deteſtatus.*

erunt figmenta quæ in eorum ψευδεπιγράφοις reperiuntur, ut fecerunt Veteres, & inter alios *Clemens Alexandrinus*. Iidem etiam, quòd avidiùs adriperent quidquid videbatur favere Chriſtianæ Religioni, ſine ullo examine Critico, Ethnicis ſæpe ludibrium debuerunt; ut cum Sibyllarum verſus, à Chriſtiano ficos, contra Ethnicorum Religionem adhibuerunt, quaſi à mulieribus fatidicis ante plurima ſæcula effuſos; unde factum ut ab iis * *Sibylliſtæ* vocarentur, & † fraudis accuſarentur. Denique eâ ratione fiebat ut multorum animi à Chriſtianiſmo alieniores fierent, útque fides Chriſtianorum non paucorum cæca potiùs eſſet credulitas; quæ falſis æquè ac veris movebatur; quàm ſapientium virorum perſuaſio; quod poſtremis temporibus multis, qui naſutiores quidem ſunt, ut poſſint fraudem ſubolfacere, ſed non ſat docti ut Veritatem inveniant, omnem pectore excuſſit fidem.

II. Præter memoratas fraudes, quæ luce Critices reteguntur, & caventur, multa irrepſere in Veterum Scripta menda, ignorantiâ Librariorum; eorumdémque oſcitantiâ; imò & Criticorum, qui Critices non ſatis periti audaciùs libros Veterum emendarunt, temeritate. Ejuſmodi mendis vix ulli carent Scriptores; quoniam Librarii aut Critici pauciſſimi ſatis diligentes; aut cauti, ut decuit, fuere; nulli prorſus ſpiritu ἀναμαρτησίας acti. Hinc nati hujus XVII. & prioris ſæculi viris doctis labores, circa hoc ſolum innumeri,

* *Origen. contra Celſum Ed.* Cant. p: 272.
† P. 369.

ut emendatè Veterum Scripta ederentur; hinc tot de Codicibus depravatis querelæ, quibus vel ſolis volumina conflarentur. Atque hæc labes non modò minoris momenti Scripta, ſed Sacros etiam Codices invaſit, ut viri ſummi manifeſtò oſtenderunt. Licèt hujuſmodi menda iis, quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt, non officiant; attamen niſi Critices periti ſint, qui legendis Sacris Libris operam dant, neceſſe eſt aut non intelligant multa quæ legunt, aut mira fingant, ut ſenſum ex depravatis locis eruant. Sic cùm *Auguſtinus* haberet mendoſum Codicem, in quo locus Pſ. XLIII. qui profertur Rom. VIII, 36. ſic legebatur: *Propter te, adficimur totâ die*, omisſâ voce *morte*, hinc conſectaria inania duxit deceptus *mendoſitate codicis*, ut ipſe loquitur, quorum eum poſtea puduit. Vide Retract. Lib. I. Cap. VII. n. 2. & *ſeqq*.

12. At ope Critices via aperitur tuta ad menda ejuſmodi deprehendenda, &, ſi fieri poſſit, emendanda Fateor Criticos innumeros hic peccaſſe, & quotidie παραδιορθῶντας Veterum Scripta inquinare. Verùm hi Arte non uti, ſed abuti cenſendi ſunt, nec propterea Ars ipſa vituperanda. Multi quidem ſanè pravè ratiocinando in errores delapſi ſunt, ſed quemadmodum propterea Rationem non abjiciemus, ut nos & negotia noſtra, brutorum inſtar, impetu, non judicio, regamus: ita nec, propter Criticorum peccata, Artem ipſam Criticen repudiabimus; ſi quis ea dextrè utatur, ſummæ utilitatis ſemper futuram. Non deſunt quidem qui in Sacris Codicibus

ne

ne minima etiam menda agnoſcant; ſed certè quod optant, & quod etiam omnes cuperent, credunt. Verùm hac eorum opinione aut pertinaciâ, quod falſum eſt non evadit verum; adeóque dum manifeſta negant, Religionem Atheorum ludibrio exponunt, oſtendúntque ſe non amore Veritatis, ſed ſtudio partium agi. Sapientiores enim cùm nihil tutius Veritate eſſe putent, tum verum vero contrarium eſſe non exiſtimant, quò fit ut nihil Religioni Chriſtianæ timeant, modò Veritatem ſemper propugnare liceat; quod, Deo favente, ſaltem in aliquo terrarum angulo, ſemper licebit.

13. Poſtremò, Critica nos docet an quod adgreſſus eſt Scriptor quivis (exceptis tamen iis qui de abſtruſioribus diſciplinis, quas non adtingunt Critici, ſcripſere) ad regulas Artis præſtiterit; an Poëta, an Hiſtoricus, an Orator, Poëtices, Hiſtorices, ac Rhetorices Leges obſervarint. Quæ pars hujus Artis non eſt miſcenda, cum ea quam modò memorabamus; neque cenſenda ſunt ſuppoſititia omnia, quæ in Leges Artis peccant; quarum optimi quique Scriptores interdum immemores fuere. * Quod tamen aliquando factum à ſummo Critico *Ariſtarcho* Alexandrino, *qui Homeri verſum eſſe negabat, quem non probabat*, ut loquitur *Cicero*, Epiſt. Famil. Lib. III. Ep. II.

14. Atque hæc de Definitione, Diviſione, & Uſu Critices dicenda habebamus; quæ ad hanc Diſciplinam in ipſa fronte hujus Opuſculi

* *Inſigne exemplum vide infrà* P. 3. *Sect.* I. c. 13. §. 2.

culi delineandam, neceſſaria duximus. Ex re ipſa certiùs judicabit Lector, an ei quidquam immeritò tribuerimus; nos quidem ſcientiam hanc multò φιλοσοφικωτέραν eſſe, quàm multi crediderunt, ex iis, quæ dicemus, manifeſtum futurum ſperamus.

A R.

ARTIS CRITICÆ

PARS I.

De Ordine in Lectione Veterum Scriptorum obſervando.

CAPUT I.

De iis quæ Lectioni Veterum præmitti debent.

1. EUM, cui hæc præcepta tradimus, jam imbutum eſſe oportet Grammaticæ elementis, & eâ cognitione Latinæ Linguæ inſtructum; ut faciliores Scriptores, ſine Dictionarii ſubſidio, intelligere, & Commentariorum, qui ad difficiliorum locorum interpretationem ſcripti ſunt, ſenſum adſequi poſſit. Quod in Præfatione jam innuimus.

2. Cùm in omni Diſciplina is ordo, quoad ejus fieri poteſt, ſervandus ſit, ut illa ante omnia addiſcantur, quæ ſimpliciſſima ſunt, & ſine aliarum rerum cognitione intelligi poſſunt; ac demum ad alia, magis impedita & quæ priorum illorum luce indigent, deveniatur, ejus rei nos hîc oportet eſſe memores; ne à difficilioribus initio facto, aut animus à

ſtudiis alienior ipſo labore fiat, aut labor ſine fructu Studioſorum augeatur, aut etiam perturbationem in ſtudiis & in animo pariat ordo præpoſterus; quæ omnia, quaſi ſcopuli ſtudiorum, ſunt ab omnibus diligentiſſimè vitanda.

3. Tria ſunt quæ, poſitâ eâ Latini ſermonis cognitione, quam initio indicavimus, poſſunt intelligi; adhibito eo ſtudio, quod in omnibus ſcientiis, quæ primùm adtinguntur, neceſſarium eſt. Prima eſt *Geographia*, altera *Chronologia*, tertia *Conſuetudinum* & *Opinionum notitia*. In tribus hiſce poſſunt cum fructu verſari, qui humanioribus litteris operam dare incipiunt; neque enim ad ea intelligenda magnâ Latinæ Linguæ cognitione opus eſt, & poſſunt ex Recentiorum Scriptis hauriri.

---

§. I.

De Geographia.

1. GEOGRAPHIAM, cùm diſcendam præcipimus, non intelligimus Artem ipſam Tabularum Geographicarum conficiendarum, principiorúmque ejus Artis Mathematicorum notitiam; hæc enim ad Mathematicas diſciplinas, quas hîc non adtingimus, pertinent. Neceſſaria dumtaxat eſt cognitio Geographiæ, qualis traditur in Compendiis Geographicis, quæ omnium manibus teruntur; ubi diſcere eſt quinam in Sphæra intelligan-

gantur circuli, quas in partes Orbis Terrarum dividatur, quis ſit ſitus Imperiorum, Regionum, Provinciarum, Urbium, locorumque omnium celebriorum.

2. Ea notitia, ſaltem mediocris, planè neceſſaria eſt, priuſquàm ad ſeriam lectionem Scriptoris ullius deveniatur; cum paſſim occurrant nomina Gentium, Populorum, Regionum ac Urbium. Niſi enim ſciamus, quem locum terrarum habuerint; primùm non intelligemus ſæpiſſimè quod de iis dicitur, nec quid Genti cum Gente, Civitati cum Civitate, negotii eſſe potuerit adſequemur. Erroribus etiam Veterum Geographicis, qui neque rari, neque exigui ſunt, ſi ſimus prorſus ἀγεωγράφητοι, paſſim deludemur. Sic qui Alexandri res geſtas ſcripſere *Caucaſum*, qui eſt inter maria *Caſpium* & *Euxinum*, apud Indos quæſivere. Vide *Curtium* Lib. VII. c. 4, 5. Unde factum ut *Curtius* Caſpium & Euxinum maria miſcuerit, & *Tanaïn*, ubi eſt *Oxus*, ad ortum *Caſpii* maris poſuerit, aliáque peccaverit, de quibus in Parte III. agemus. Sic *Lucanus* Lib. III. verſ. 248. malè inducit Arabas

Umbras mirantes nemorum non ire ſiniſtras,

cùm ſint ἀμφίσκιοι. Digna tamen lectu ſunt quæ, ut *Manilium* excuſaret, ſcripſit doctiſſimus Vir *Pet. Dan. Huëtius* ad Lib. I, v. 440. Quod peccavit etiam de *Taprobana*, *Plinius* Lib. VI. c. 22. Alia quoque notat in iis meritò *Joſephus Scaliger*, in Prolegomenis ad *Manilium*. Sed, quod mireris, Romani Scriptores doctiſſimi *Virgilius*, *Manilius*, *Lucanus*, *Florus*, immani errore,

 miſcue-

miſcuerunt Philippos Phthiotidis in Theſſalia urbem, haud procul à *Pharſalo* ſitam, ubi C. Julius Cæſar Cn. Pompeium vicit, cum *Philippis* Macedoniæ urbe, ad *Strymonem* fluvium, ubi M Brutus & C. Caſſius a M. Antonio & C. Cæſare Octaviano victi ſunt; ut poſt alios animadvertit *Lucas Holſtenius* in *Stephanum Byzantinum*, ad vocem Θ Η Β Η. Deinde ſine voluptate Hiſtorias, aut alia, in quibus multa mentio eſt populorum & locorum, legimus; at quæ ita legimus brevi faſtidimus, unde naſcitur ſtudiorum primò langor, poſtea neglectus, ac tandem barbaries ignorantiæ fida ac perpetua comes. Neque dicas, qui Scriptores antiquos legunt, etſi ſunt Geographiæ prorſus imperiti, eos poſſe juvari Dictionariis Geographicis aut Eruditorum Notis; etenim ubi ad illa ſubſidia paſſim eſt confugiendum, tum verò ſine maxima moleſtia fieri nequit. ſunt autem litterarum ſtudia facillima, ſi fieri poteſt, efficienda; & ſatis habent in ſe ſalebrarum inevitabilium, ut neceſſe non ſit alias negligentiâ noſtrâ aliunde accedere. Præterea ſi quis hanc moleſtiam concoquere ſit paratus, tamen diutiſſimè leget, priusquàm ex ſola lectione Hiſtoricorum, Philoſophorum, Oratorum aut Poëtarum vel mediocrem Geographiæ cognitionem ſibi comparare queat; quod tamen haud ægrè poteſt fieri, ſi brevis terrarum deſcriptio Geographica priùs diligenter legatur.

3. Dubitari nequit, quin *Deſiderius Erasmus*, vir ſummus, inter eos cenſeri debeat, qui πολυίστορες vocari poſſunt, & quin innumera

mera legiſſet. Attamen intelligere eſt ex pluribus locis ejus Operum, eum ne elementa quidem Geographiæ initio tenuiſſe. Memini probè me, * dum legerem ejus notas in *Hieronymi* Epiſtolas, obſervare eum *Mitylenen* Lesbi inſulæ urbem confudiſſe cum *Melita* Inſula, ad quempiam *Hieronymi* locum, ubi mentio fit naufragii Pauli; quem locum memoria nunc non ſuppeditat. Sed nec opus eſt, quoniam hunc ipſum errorem repetiit in Notis ad Acta, Cap. XXVIII, 1. tertiæ editionis, anni M. D. XXII. & novos alios addidit: *Hugo*, inquit, *Carrenſis liberum nobis facit, utrum malimus Militenem legere, an Miletum, etiamſi ſunt qui corruptiùs legant Mitylene. Græci legunt Melite. Ea eſt inſula inter Epirum & Italiam, ſpectans Siciliam ad Septemtrionem.* 1. Ille *Hugo Carrenſis*, qui ſcripſit Commentarios in V. & N. Teſtamentum, obiit anno CIↃ CCLX, barbaro ſæculo; nec proinde dignus erat, cujus auctoritati in hujuſmodi re crederet vir tantus, quantus erat *Eraſmus*. 2. *Miletus* urbs fuit *Ioniæ*, in *Aſia* Minore, aut *Calabriæ*, in Regno *Neapolitano*, de quibus hîc ſine dubio non agitur. *Militene* ne nomen quidem eſt ullius loci, ſed mera depravatio pro *Mitylene*. 3. *Melita* ‡ eſt quidem nomen inſulæ inter Illyricum & Italiam, ſed abſurdum eſt dicere eam ſpectare Siciliam ad Septentrionem; nam ſpectat Illyricum, quod ad Septemtrionem Italiæ eſt.

* *Vide Indicem Auctorum ad vocem* Eraſmus, *in calce Tomi III.*

‡ Aut *Milita*, nunc *Melida* ab Italis, *Mliet* à Sclavis dicitur.

Inter hanc inſulam & Siciliam interjacet Italia, cui eſt Sicilia ad Meridiem. At *Eraſmus* hanc Adriatici maris inſulam confudit cum inſula ejuſdem nominis, quæ eſt ad Meridiem Siciliæ in Africo mari; immani ſanè errore, & ita expreſſio ut adpareat ei ſitum Epiri, Italiæ & Siciliæ inter ſe notum ſatis non fuiſſe; unde neceſſe eſt colligere tantum virum initio hoſpitem fuiſſe in hac diſciplina, adeóque innumera in Veterum Scriptis non ſatis intellexiſſe. Neque reponas *Eraſmum* oſcitantiâ tantùm peccaſſe, nam & alibi in eadem re peccat; ut ad verſ. 13. ejuſdem Capitis, ubi dicit *Rhegium eſſe civitatem Siciliæ maritimam*, cùm tirones norint eſſe Italiæ. Vicinia fortè in errorem illum conjecit, at hoc cauſari nequit ineptus Grammaticus, qui *Servii* in *Virgilium* Commentariis ſubinde nugas immiſcuit, & cujus hæc ſunt verba in Æn. IV, 367. *Hyrcanæque admorunt ubera Tigres. HYRCANÆ: Arabicæ*, inquit, *nam Hyrcania ſilva eſt Arabiæ.*

4. Hinc liquet *Eraſmum* vix umquam in Tabulas Geographicas, quæ ſanè ejus ævo rariores erant, quàm hoc noſtro, oculos conjeciſſe. Non diſſimulabo tamen, in poſterioribus Editionibus, emendata ab eo quæ peccaverat de ſitu Melitæ, & Rhegii; quod poſtea animadverti. At debuiſſet deleviſſe, eadem operâ, quæ ex *Hug. Carrenſe* habet, & ultima hæc verba: *Quamquam eſt Mitylene Cappadociæ civitas, verùm hic inſulam vocat.* Si commemoranda fuiſſet aliqua *Mitylene*, debuit eſſe urbs inſulæ Lesbi; ſed tota hæc du-

dubitatio oriri non potuit, niſi in animo Geographiæ non ſatis perito. Quæ non dicuntur à me in tanti viri contumeliam, quem maximi facio; ſed ut tirones ejus exemplo admoneantur. Nec nos primi *Eraſmo* imperitiam Geographiæ tribuimus. Eum hac de re monuerat *Joan Geneſius Sepulvedas*, Epiſtola, quæ eſt CCCLXXV in Appendice *Epiſtolarum Eraſmi.* Haud à multis annis etiam * vir non indoctus, qui *Hiſtoriam Patriarcharum* ſcripſit, ubi de Uxoris Loti μεταμορφώσει agit, dixit *Uticam* non eſſe *Sidone* remotam; unde conjiciebat eam mulierem in ſalem foſſilem converſam, qualis circa Uticam fuiſſe dicitur; ac proinde, ut ille putabat, non procul Sidone, adeóque Palæſtina. Itaque ignoratio Geographiæ in errorem viros, ceteroquin eruditos, facilè conjicere poteſt; nec proinde negligenda eſt ea diſciplina, ut ſæpe fit.

5. Ut autem probè diſcatur, quatenus viam Critices ſtudio ſternit; utendum eſt *Sphæra Armillari*; ad cognoſcendos circulos, de quorum variis generibus initio Artis agunt Geographi. Dein comparandæ ſunt Tabulæ præcipuarum Regionum, ubi nomina antiqua adſcripta ſint; præſertim Imperii Romani, Italiæ ac Græciæ. Hanc poſtremam Regionem optimè omnium deſcripſit *Nicolaus Sophianus*, antecedentem *Philippus Cluverius*, licèt eorum Tabulæ mendis non careant. At ſunt meliores multò reliquis antiquis, quæ plerumque peſſimæ ſunt; ut ſummopere optandum eſſet viros eruditos hoc negotium in ſe ſuſci-

* *Joan. Henr. Heideggerus.*

ſuſcipere, ut novas Antiqui Orbis Tabulas conficerent. Attamen, quoniam præſtat aliquas adhibere; quam nullas; tot ſunt comparandæ, quot poſſunt inveniri. Utile etiam eſt *Ptolemæum* habere Edit. Hondianæ anni 1605. ſi ejus comparandi occaſio occurrat; eſt enim ſæpe adcuratior Recentioribus.

6. Addendum eſt huic Compendium Geographicum *Phil. Cluverii*, aut quod nuper editum eſt, ubi ſola continetur Geographia antiqua, à *Chriſtophoro Cellario*, aut aliud quidpiam ſimile opuſculum, prout erit ad manum. Idem *Cellarius*, poſtquàm hæc ſemel iterúmque edita eſſent, in lucem publicam emiſit *Notitiam Orbis Antiqui* ad Conſtantini tempora, anno MDCCIII. duobus voluminibus, ſed majoribus, quàm ut ab iis initium fieri poſſit. Epitome Geographica eſt ſemel atque iterum legenda, cum Tabulis, ubi quærenda omnia loca quorum meminit, aut quæ erunt in Tabulis quibus utemur; donec eam cognitionem ſitûs Provinciarum, & Urbium præcipuarum adquiſiverimus, ut veluti pictæ in memoria ſint Tabulæ, &, ſtatim ac objiciuntur oculis, poſſimus invenire loca de quibus ſermo eſt. Ita fiet ut cùm legemus itinera, expeditiones, bella, fœdera inter Populos & Urbes, ſtatim animadverſuri ſimus, quàm longa eſſent itinera, quàm facilia aut difficilia bella, quàm neceſſaria fœdera aliáque ſimilia. Vitabimus etiam in ſermone errores, in quibus deprehendimus interdum viros alioquin eruditos, ſed Geographiæ imperitos. Hîc non recenſebimus reliqua Diſciplinæ illius commoda; quia non ſunt hujus loci, & à Geographis ipſis peti debent.

§. II.

§. II.

De Chronologia.

1. CHRONOLOGIÆ, ſeu Scientiæ Temporum partes ſunt duæ; quarum una ἱστορικὴ poteſt dici, altera τεχνικὴ. Prior docet quo tempore viri celebres vixerint, & præcipui eventus contigerint. Altera verò oſtendit quibus fundamentis nitatur tota illa computatio Chronologica Utraque, antequàm animum ad lectionem Veterum adpellamus, prælibanda eſt, ſed potiſſimùm prior; poſterior enim, utpote difficilior, in aliud tempus differri poteſt.

2. Planè neceſſarium eſt Hiſtoriam ſummatim noſſe, ut ſciamus tempora eorum, quæ notatu digniſſima humano generi evenerunt; primùm quia meliùs intelligimus Scriptorem, cum ſcimus quo tempore vixerit, quàm cùm ignoramus. Unumquodque ſæculum ſuos habuit eventus, ſua ingenia, ſæpe & ſuos loquendi modos ac ſuas opiniones, ad quæ aut clarè, aut obſcuriùs adluditur paſſim ab omnibus Scriptoribus, ut ſuo loco copioſiùs oſtendemus. Secundò, vix poſſumus loqui de Veteribus, niſi ſciamus quo tempore vixerint; alioqui timendum ne in craſſos errores delabamur incauti, quod evenit etiam viris non indoctis, qui Chronologiæ rudes erant. Ejuſmodi ingentem errorem erravit *Juſtinus* Martyr in * 2 *Apologia pro Chriſtianis*, ubi fa-

* *Pag.* 72. *Ed. Colon. Ann.* 1686.

fabellam de LXX. Intt. ſeriò narrans ait *Ptolemæum Ægyptiorum Regem, cùm Bibliothecam inſtitueret, atque omnium hominum ſcripta colligere niteretur, & de Prophetiis Hebræorum aliquid inaudiviſſet, miſiſſe ad Herodem Judæis tunc imperitantem*, τῷ τῶν Ἰουδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρώδῃ, *qui peterent ad ſe mitti libros Prophetarum; quos Rex Herodes miſit.* Non eſt tantùm hîc delictum memoriæ, ſed imperitiæ; neque enim qui Chronologiæ elementa norit, in tam celebribus Regibus, tantum peccatum umquam admiſerit. Scio eſſe qui pro Ἡρώδῃ, legi velint ἱερεῖ, *Sacerdotem*, ſed MSS. omnes adverſantur. Cùm primis Chriſtianæ Religionis ſæculis, Platonici Chriſtianis plures ſententias Evangeliorum à *Platone* petitas eſſe abſurde objicerent, alii quidem alia calumniæ repoſuerunt; ſed *Ambroſius* Mediolanenſis *Platonem*, in peregrinatione Ægyptiacâ, ab Jeremia Propheta Judaicâ doctrinâ imbutum fuiſſe reſponderat, ac proinde à Judæis ſumſiſſe quæ haberet. Is liber *Ambroſii de Sacramentis*, vel *de Prophetia* inſcriptus, periit. Sed tam immanis erroris memoriam ſervavit *Auguſtinus*, qui eum pariter erravit *de Doctrina Chriſtiana* Lib. II. c. 28. & Epiſtola XXIV. ad *Paulinum*, ac poſtea retractavit Retract. Lib. II. c. 4. Tertiò tota perit lectionis voluptas; adeóque ſtudiorum & litterarum amor, ſi prorſus ignoremus, quo tempore evenerint ea quæ legimus; quod experimur etiam, cùm nobis quidpiam narratur. Solemus enim illico quærere, quando contigerit; quod niſi ſciamus, illibenter narrantem audimus.

3. Ne-

3. Neque etiam hic putandum eſt ſatis eſſe, ſi penès nos habeamus Tabulas Chronologicas, aut Chronologiam quampiam quam conſulamus, ubi neceſſe eſt; etenim incommodum eſt frequenter nimiùm lectionem ſeriam abrumpere, ut ad ejuſmodi ſubſidia confugiamus. Saltem tenenda ſunt tempora potiſſimorum eventuum, & virorum celeberrimorum; aut pauca tantùm minoris momenti quærenda ſuperſint. Alioquin ex quærendi labore naſcitur faſtidium & negligentia, quæ ſunt in litterarum ſtudiis veluti lethales morbi.

4. Igitur antequàm nos adcingamus ad lectionem Veterum, prælibanda eſt Chronologia, & quidem brevis Univerſalis Hiſtoria eligenda, quæ ſtudioſè aliquoties perlegi poſſit. Multa ejuſmodi nunc exſtant Compendia, quorum unum ad manum habendum erit, quale eſt *Petaviani Rationarii* Pars prior, aut nuper edita *Chriſtophori Cellarii*, viri eruditi, Hiſtoria Antiqua. Et hunc quidem prætulerim *Petavio*, quòd *Petavius* non ſemper annos eventuum quos narrat addat; præterquàm quòd in *Cellario* ſint ſubjecti Scriptores, unde hauſit quod habet. Sed & nos edidimus, poſt primam Criticæ hujuſce Editionem, ejuſmodi Epitomen, *ab initio Mundi ad tempora Caroli Magni.* Verumtamen hîc non eſt quærenda ſumma *ἀκρίβεια*, quæ in Epitomis eſſe nequit; ſatis eſt ſi modò præcipua quæque notata ſint, & eorum tempus circiter memoriâ teneatur. Hoc autem facilè fiet, ſi adtentè aliquoties eamdem Epitomen legamus; & quo-

quotieſcumque memoria tempus alicujus rei, quæ inter legendos Veteres occurret, non ſuppeditabit, non pigeat ad Compendium confugere. Addi etiam poſſunt Tabulæ Chronologicæ, quales ſunt *Petavianæ*, aut aliæ, quas utile erit parietibus Muſei appenſas habere, ut ſæpe aliud agendo perluſtrentur, & tempora animo altiùs infigantur.

5. Quicumque hoc experientur, videbunt magnum inde naſci emolumentum, & ſummam in legendo voluptatem. At præterea habere oportet Dictionaria Hiſtorica, uti & Geographica, quæ aut junctim aut diviſim traduntur. Conjunctim illa inveniuntur in *Caroli Stephani* Lexico, à *Nicol. Loydio*, nuper in Anglia aucto, vel in *J. Jac Hofmanni* Dictionario. Separatim Geographiam tradidere *Abr. Ortelius* olim, poſtea *Phil. Ferrarius*, cujus opus multùm auxit *Mich. Antonius Baudrandus.* Hæc aut ſimilia, prout commodum erit, ſunt comparanda Lexica; ſis enim prorſus carere non poteſt, quicumque cum fructu legere cupit; uti nec Artem ἐκ τῶν βαναύσων ſine artis inſtrumentis, quiſquam poteſt addiſcere.

6. Non addam hîc plura conſilia de Geographorum, aut Chronologorum Veterum vel Recentiorum lectione; quia qui hæc circa initia ſtudiorum probè obſervarint, & ulteriùs fuerint progreſſi, ipſi ſibi ſatis conſulent. Monendum tantùm ſupereſt aliquid de ea parte Chronologiæ, quæ τεχνικὴ dicitur. Ea docet rationem annorum plerarumque Gentium nobiliorum, & methodum quâ utun-

tuntur Chronologi, ad tempora antiquarum Hiſtoriarum conſtituenda; prout poſſumus cognoſcere ex ſecundo libro *Rationarii Petaviani*, ubi illa Ars traditur. Non memoro *Doctrinam Temporum* ejuſdem Auctoris, quòd nimis amplum ſit id opus, & doctius, quàm ut à tironibus legatur. Hæc quidem eſt Chronologiæ omnis fundamentum, ſed quia eſt difficilior, & utilis dumtaxat, ad calculos Chronologorum expendendos; ideò ejus lectio differri poteſt. Sumimus enim hîc quaſi certum, Chronologos, quos ſequimur, rectè rationes iniiſſe, quod quin in præcipuis ſaltem verum ſit, dubitari nequit; licèt ſint, in aliis minoris momenti, nodi multi ἄλυτοι. At hîc ſatis eſt, ſi modò de ſumma rerum conſtet, etenim error pauculorum annorum rariùs intelligentiæ Scriptorum antiquorum officere poteſt.

§. III.

Cognitio Conſuetudinum & Opinionum.

1. IN omnibus Scriptoribus, innumeræ ſunt adluſiones ad Conſuetudines ac Opiniones eorum temporum, quibus ſcripſere; quas niſi in numerato habeamus, non intelligimus multeſimam partem eorum quæ legimus, ſi aliunde Interpretem, quem conſulamus, nanciſci nequeamus. Hoc adeò manifeſtum eſt, ut probatione non egeat; quicumque enim

vel unum Scriptorem antiquum legere adgreſſus eſt, rem expertus eſt illico, aliquot pagellarum lectione. Sed ſunt non modò manifeſtæ adluſiones, verùm etiam obſcuriores multæ, quæ ab omnibus non animadvertuntur; adeò ut non pauci ea ſe intelligere putent, quæ non intelligunt.

2. Conſuetudines autem omnes poſſunt ad duas claſſes referri. Aliæ reſpiciunt res privatas, aliæ publicas; & hæ quidem notiores plerumque ſunt, ceteræ ignotiores. Attamen ad res privatas non minus paſſim adluditur, quàm ad publicas. Innumeræ loquutiones inde deſumtæ ſunt, quarum vim ideò non adſequimur, quia illas Conſuetudines ſæpe ignoramus. Exemplum unum, aut alterum adferre non pigebit.

Theologi multùm deſudarunt ad inveniendam rationem, ob quam Chriſtus Matth. VIII. 12. pœnas malorum σκότος ἐξώτερον *tenebras externas* vocat. Opiniones non referam, ne brevitate inſtitutâ excedam, ſed uno verbo indicabo quid ſit. Nempe, ſermo eſt de cœna, quæ cùm noctu ſumeretur, ut nunc; nemo poterat cœna excludi, quin eſſet in *tenebris externis*. Vide quæ ad eum locum (*a*) ſcripſimus. Scio cœnam, apud Græcos & Romanos, ante ſolis occaſum inchoatam, ſed & ſæpe in multam noctem protrahebatur, præſertim ſi plures ad eam eſſent vocati; ſive eſſet nuptiale, aut aliud quodvis convivium. Apud Hebræos, non tantùm Paſchalis cœna de nocte celebrabatur, ſed etiam quævis nuptia-

(*a*) *In add. ad H. Hammondi Adnotationes in* N. T.

ptialis, ut liquet ex Parabola Nuptiarum, quæ exſtat Matth. XXV. De Græcis & Romanis Conſuetudinibus, hoc in negotio, egerunt *Fulvius Urſinus* in Adpendice ad librum *Pet. Ciacconii* de Triclinio, *Dionyſ. Lambinus* ad *Horatii* Lib. III. Od VIII, 14. & Sat. VI, 65. Lib. II. *Guil. Stuckius* Ant. Convival. Lib. I. c. 11 *Juſtus Lipſius* in XIV. Annalem *Taciti* & *Claud. Salmaſius* ad *Florianum Fl. Vopiſci*. Quod adnoto, præter morem, quia neſcio quis, his dudum editis, rei alioquin omnibus notæ exempla à me petiit, quaſi temerè dixiſſem de nocte cœnaſſe Veteres.

Aliquando, ut vel hinc adparet, ad notas Conſuetudines non adtenti, à ſenſu aberramus. Ita etiam, in celebri illa Dominicæ Orationis petitione: *panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, adludit Chriſtus ad morem eorum qui pauperes alunt, præbitis quotidie in unum diem alimentis; quorum exemplum exſtat apud Tobiam, Cap. I. 3, 19. ſecundùm Latinam Verſionem. Similiter *Vopiſcus* (*a*) in *Aureliano*: *Siligineum ſuum* (ſcilicet, panem) *quotidie ævo ſuo unusquisque recipiebat.* Eos panes vocabant διαιτίζοντας, (*b*) quos pauperes ab Impp. unoquoque die accipiebant, per totam vitam; quod exprimit vox ἐπιούσιος, *craſtinus*. Sic & Manna, quâ in Arabicis ſolitudinibus Hebræos Deus aluit, fuit panis ἐπιούσιος, quem Deus quotidie, quamdiu neceſſe fuit, præbuit. Hoc ergo Chriſtus vult: Da nobis in poſterum, per reliquam vi-

(*a*) *Edit. Salmaſiana Pariſin. p.* 220.
(*b*) *Claud. Salmaſius in not. p.* 375.

vitam, quotidie unde vivamus; ut ſit pauperibus, quibus quotidie victus ſuppeditatur. De ſignificatione ſingularum vocum, conſulendus *H. Grotius*.

Adludit Chriſtus ad publicam Conſuetudinem Matth. V, 22. ubi mentionem facit *Judicii* & *Synedrii*, quæ nomina erant Tribunalium; ad quæ leviores & graviores cauſæ apud Judæos diſceptabantur. Vide quæ ad eum locum diximus.

3. Ad Opiniones quoque paſſim reſpicitur, quæ in duo ſumma genera poſſunt diſtribui. Aliæ pertinent ad cultum Dei, & mores; aliæ ad res naturales. Ita cùm Judæorum præcipua in divino cultu cærimonia in ſacrificio eſſet ſita; ideò in N. Teſtamento omnia ferè pietatis officia, ſacrificii nomine, interdum indigitantur. Mors Chriſti ſacrificium quoque vocatur, quòd fuerit præcipua ejus erga Patrem pietatis pars, & quædam habeat ſacrificiis ſimilia. Summa eſt interdum difficultas ſciendi an vox, quæ metaphoricè & adluſione quadam cuipiam rei deſignandæ adhibetur, urgenda ſit, pro tota primigeniæ ſuæ ſignificationis amplitudine; hoc eſt, an in rebus, quibus metaphoricè aptatur, omnia quærenda ſint ſimilia iis quæ ſunt in aliis, quas ea vox propriè deſignat. Qui Opiniones, ad quas reſpicitur, ignorant, ne de adluſione quidem cogitant; nedum ut nodos ejuſmodi in interpretandis Veterum Scriptis longè maximos ſolvere queant. Verba LXX. Intt. in verſione Pſalm. XCI. 6. δαιμόνιον μεσημβρινὸν *Dæmonium meridianum*, multùm torſere Patres

tres Græcos & Latinos. Non quæram an Hebraïci Codicis verba rectè verſa ſint, hiſce vocibus. Hoc tantùm dicam, ad Ethnicorum opinionem reſpici, qui credebant Dæmonas meridiè potiſſimùm eſſe timendos. Ita *Callimachus Cyrenæus*, in Hymno in *Lavacra Palladis*, verſ. 71. Deam deſcribit cum Chariclone nympha lavantem, hiſce verbis:

> Ἵππῳ ἐπὶ κρήνᾳ Ἑλικωνίδι καλὰ ῥεοίσᾳ
> Λῶντο, μεσαμβρινὰ δ᾽ εἶχ᾽ ὄρος ἀσυχία.
> Ἀμφότεραι λώοντο, μεσαμβριναὶ δ᾽ ἔσαν ὧραι,
> Πολλὰ δ᾽ ἀσυχία τῆνο κατεῖχεν ὄρος.

In Hippocrene Heliconide pulchrè fluenti lavabant, cum meridiana obtineret montem quies; ambæ lavabant & meridianum erat tempus, multáque tranquillitas illum obtinebat montem. Quo factum eſt ut Tireſias, qui per Heliconem nunc oberrabat, Deâ conſpectâ, oculorum uſum amiſerit. Similiter, apud *Theocritum*, Idyll. I. Paſtores non audent τὸ μεσαμβρινὸν συρίσδεν, *meridie fiſtulâ canere*, quòd timerent Panem, τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες, *timemus*, inquiunt, *Panem*. *Lucanus* Lib. III. de Luco ad Maſſiliam ſito, quem ſanctiſſimum Galli habebant:

> *Non illum cultu populi propiore frequentant,*
> *Sed ceſſere Deis, MEDIO cùm Phœbus in axe eſt,*
> *Aut cœlum nox atra tenet; pavet ipſe ſacerdos*
> *Acceſſus, dominúmque timet deprendere luci.*

 Hinc

Hinc videmus quare, inter diei pericula, Septuaginta Intt. *dæmonium meridianum* recenſuerint ; nempe, quòd Dæmonas tunc temporis errare crederent, ut Græci, imò & Ægyptii, aliíque Orientales.

4. Præcipua diligentia doctiſſimorum Interpretum in eo ſita eſt, ut alluſiones ejuſmodi enucleent; ſed quoniam non ſemper omnia attingunt, & moleſtum ac tædioſum eſt vix aliquot paginas legere, ſine neceſſitate ad Interpretem confugiendi; antequàm incipiamus Scriptorem ullum legere, neceſſe eſt aliquam operam, cognoſcendis Gentis ejus potiſſimis Conſuetudinibus & Opinionibus, dediſſe.

5. Optandum ſanè eſſet libros nos habere de Conſuetudinibus & Opinionibus Veterum, etiam vulgaribus, tum ſcriptos, cùm eæ vigebant; multa enim, etiam notiſſima, tempore intercidunt, quæ ne ſummâ quidem diligentiâ ex Veterum ruderibus poſtea erui poſſunt. Sed dum Conſuetudines & Opiniones latè receptæ vigent adhuc, vix ab ullo deſcribuntur; quòd æquales perpauci libros, de rebus notiſſimis & vulgaribus ſcriptos, legere ſuſtinerent. Itaque dum Hiſtorici præſentium animos ſibi conciliare ſtudent, & fama ſua frui, id memorant quod ſui ævi hominibus non ſatis notum eſſe poterat, ſed quæ omnibus nota erant ferè omittunt; unde factum ut poſteritatem fugerint, quia paullatim in deſuetudinem abeuntium memoria à nemine ſervata eſt. Sic propter Conſuetudines, ſervulis olim notiſſimas, nunc eruditiſſimi quique viri non parum ſudant, quòd eas ignorent. Ad Hiſto-

riam

riam & mores Romanorum quod adtinet, id evenit quòd plurima ad poſteritatem traduxit, quæ alioqui periiſſent. Scilicet, Græci, inter Romanos verſati, Hiſtoriam horum & mores deſcribere adgreſſi ſunt, non in Romanorum, ſed in Græcorum gratiam; & coacti fuere multa tradere ac explicare diſtinctiùs, quàm opus erat Romanis hominibus; quòd Græci, in rebus Romanis hoſpites, eorum Hiſtorias alioqui non erant intellecturi. *Polybius* de Romanorum militia multa dixit, quæ in nullo Scriptore Romano inveniri potuiſſent. *Dionyſius Halicarnaſſeus* multò adcuratius, eadem de cauſa, Hiſtoriam Romanam, quàm ullus Hiſtoricus Latinus, ſcripſit. Sanè præterquàm quòd Romani mores Græcis erant exponendi, homo Græcus aptior erat ad eos obſervandos, quàm qui ab infantia iis adſueverant. Quæ enim inſolita nobis ſunt faciliùs animadvertimus, quàm ea quibus ſumus adſueti. *Plutarcho* quoque permulta, ad Romanorum mores & opiniones pertinentia, debemus.

6. Attamen nullus antiquus Scriptor unus omnia, aut pleraque hujusmodi uno opere complexus eſt; & coacti ſunt Recentiores ex omnibus plenam, quantùm potuit, Romanarum Conſuetudinum & Opinionum deſcriptionem colligere. Utilem operam huic rei navavit *Joannes Roſinus*, quem ſuis παραλειπομένοις illuſtravit *Thomas Dempſterus*, unde conflatum eſt Antiquitatum Romanarum Corpus. Multi multas earumdem Antiquitatum partes illuſtravere, ut *Juſtus Lipſius*, cùm plurima

alia, tum *Militiam* pedeſtrem; navalem verò *Joan. Schefferus* & *M. Meibomius*; *Octavius Ferrarius* rem veſtiariam; *Franciſcus Balduinus* indumenta pedum; alii alia, quæ Studioſis per ſe ſatis innoteſcent. Potiſſima & lectu digniſſima hujus generis in unum Corpus colligere adgreſſus eſt *Joan Georg. Grævius*, cujus *Antiquitatum Romanarum Theſauri* duodecim prodierunt volumina. At in iis multa abundant ac multa deſunt, & ſtudiorum initio, utendum brevi Compendio, qualis eſt *Reſpublica Romana Pet. Joſephi Cantelii*, nuper Ultrajecti edita, poſt Pariſinam Editionem; aut *Thomæ Godwini Romanæ Hiſtoriæ Anthologia*, * Anglicè & Belgicè edita. Hos libros, quaſi in ſuo genere perfectos, non indicamus; poſſunt enim, ut omnes norunt, multa iis addi, nec pauca in iis emendari; ſed ad præcipua capita quod adtinet, quod unum hîc quæritur, ſatis eſſe poſſunt.

7. Quæ hactenus diximus, conſilia quædam ſunt, ad viam ſibi muniendam ad cujusvis Scriptoris lectionem ſpectantia; ſed quoniam à Latinorum lectione incipimus, debent præſertim Latinis aptari; quò etiam pertinent, quæ habentur *Numm.* 5, & 6. Nunc conſilia quædam danda ſunt de ordine, in legendis ipſis Scriptoribus Latinis, obſervando.

* Londini in 4. 1648.

CA-

CAPUT II.

De Ordine in Lectione Latinorum Scriptorum obſervando.

§. I.

Proſæ Scriptores.

1. POSTQUAM imbuti ſumus aliquâ Geographiæ, Hiſtoriæ Chronologicæ, & Conſuetudinum ac Opinionum, ex Recentiorum Scriptis, cognitione; animus adpellendus eſt ad ipſorum Romanorum Scriptorum lectionem. Atque hîc etiam, quoad ejus fieri poteſt, à libris incipiendum, qui, ut intelligantur, quàm pauciſſimorum ſubſidio indigent, & qui ſimul Latinitate præſtant.

2. In Latino ſermone diſtingui poſſunt ἀρχὴ, ἀκμὴ & παρακμὴ, hoc eſt, initia, perfectio, & corruptio. Ad initia * referuntur Saliaria carmina *Numæ Pompilii*, aliique veteres hymni, quæ *Ciceronis* ſæculo vix ab eruditis intelligebantur. Illa proximo intervallo ſequuntur priſcæ leges Regiæ ac Decemvirales, & antiquorum temporum monumenta. Nolim ad initia referre *Andronicum*, *Nævium*, *Ennium*, *Pacuvium*, aliosque Poëtas eorumdem temporum; ſed neque ad perfectionem pervenerunt, cui proximi fuere *Plautus* ac

* Vid. *Ger. Voſſium* in Præf. Operis *de Vitiis Sermonis* & *Car. Freſnai du Cange*, Præf. Gloſſarii *Mediæ Latinitatis.*

Terentius, & hic præſertim. Perfecta erat Lingua Latina, quando ſcripſere *Cicero*, *Cæſar*, *Salluſtius*, *Cornelius Nepos*, *Livius*, *Velleius*, aliique æquales proſæ Scriptores; Poëtæ verò *Lucretius*, *Catullus*, *Virgilius*, *Horatius*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidius*, aliique qui ad Tiberii uſque Principatum vixerunt. *Cicero* in *Bruto*, Cap. 43. poſtquàm dixit *L. Craſſum* ſibi quatuor & triginta annis præſtitiſſe, ac triennio minorem fuiſſe, quàm *M. Antonium*, qui eloquentiſſimi homines ætatis ſuæ fuerant; addit *ſe hoc idcirco poſuiſſe, ut dicendi Latinè prima maturitas, in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari.* Tempore Tiberii, Latina Lingua, propter concurſum hominum ex Provinciis & Urbibus remotis civitate donatorum, corrumpi cœpit. Attamen, ut ſubitò ad perfectionis ſummum apicem non pervenerat: ita nec prorſus corrupta eſt, niſi paullatim. Cùm enim rectæ Latinitatis exemplar à ſæculo *Ciceronis* petatur, ipſe *Cicero*, ob cauſam adlatam, jam tum Latinum ſermonem inter multos vitiari cœpiſſe auctor eſt, in eodem libro, Cap. 74. *Omnes ferè qui nec extra hanc urbem vixerant*, inquit, *nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem fecit vetuſtas, & Romæ & in Græcia. Confluxerunt & Athenas & in hanc urbem multi inquinatè loquentes, ex diverſis locis.* Verùm hæc Latini ſermonis peſtis graſſari potiſſimùm cœpit, ut diximus, ſub Tiberii principatu. Hinc meliori Latinitati adfiniores cenſentur M. & L. *Senecæ*, *Pom-*

Pomponius Mela, *Cornelius Celſus*, *L. Columella*, *Q. Curtius*, *Plinius* uterque, *Quintilianus*, *Suetonius*, *Tacitus*, qui proſa uſi ſunt; inter Poëtas, *Lucanus*, *Perſius*, *Silius*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Papinius* & *Valerius Flaccus*. Poſt horum ætatem, corrupta haberi poteſt Lingua Latina, ab Hadriani, nempe, temporibus; non quòd nemo poſtea eleganter ſcripſerit, ſed quòd ſermo vulgaris immutatus fuerit, & bene ſcribendi exemplaria in antecedentibus ſæculis quærerentur.

3 Incipiendum eſt ab iis Scriptoribus, qui ἐν ἀκμῇ Linguæ vixerunt, aut ei proximi fuere, & præterea facili ſtylo ſcripſerunt. Facilitas autem ex duobus oritur ex argumento, nimirum, ipſo, & eloquutione. Faciles intellectu ſunt res ad communem vitam pertinentes, quæ haud multò minùs ſæculo noſtro fiunt, quàm olim; ut eventus frequentes, aut qui nihil habent nimis inuſitatum, vel deſcriptiones adfectuum, qui omnibus ſæculis vigent, aliaque ſimilia. Si hæc præterea efferantur ſermone quotidiano, non quæſitis figuris, aut accerſitis procul ornamentis, facilè intelliguntur. Contrà obſcuritas naſcitur, cùm ex rebus inuſitatis, & de quibus pauci cogitarunt, aut quæ naturâ ſuâ obſcuriores ſunt; tum ex ſermone ἐσχηματισμένῳ, à propria ſignificatione verborum remoto, aut ſtructurâ duro & ambiguitatibus laborante.

4. Hinc colligimus non poſſe initio Scriptorem ullum utilius legi, *Plauto*, *Terentio* & *Phæ-*

Phædro, qui ſenariis verſibus, Auguſti ſæculo, Æſopicas fabulas expreſſit. Hi enim res vulgares ſimplici dictione, & elegantiâ quadam nativâ gratâ tradiderunt.

5. In *Plautum* utilem Commentarium, licèt fortè ampliorem interdum, quàm neceſſe fuit, edidit *Fridericus Taubmannus*. Iterum excuſus eſt anno 1621. auctusque adcuratâ collatione MSS. Palatinorum à *Jano Grutero*. Si commodùm non occurrat, ſubſtitui poteſt Editio Plauti *Gronoviana*. In *Terentium* multi ſcripſere, quorum excerptæ notæ, unà cum *Donati* Veteris Grammatici fragmentis, editæ ſunt à *Corn. Schrevelio*, nullius ferè judicii conſarcinatore. Exſtat quidem Editio Francofurtenſis anni M DC XXIII. *Frider. Lindenbrogii*, cum *Donati* & *Eugraphii* Commentariis ac *Lindenbrogii* ipſius obſervationibus. Sed tironibus ſatis adcommoda non eſt, nec obſtat quominùs doctiores meliorem *Terentii* Editionem etiamnum deſiderent. Qui notulis minoribus Terentium explicuerunt, *Thom. Farnabius & Joan Minellius*, in Anglia & Belgio, ii cùm plurima omiſerint neceſſaria, tum etiam in multis errarunt. Omnium optimè verſione Gallicâ, & notis *Terentii* mentem expreſſit erudita Matrona *Anna Tanaquilli Fabri* filia, *Andreæ Dacerii* uxor, cujus Pater etiam doctiſſimis notulis *Phædrum* illuſtravit.

6. Hi autem Scriptores non ſunt defunctoriè legendi, ſed ſummâ adhibitâ curâ, ut quantùm in nobis eſt, planè intelligantur; nec ſuperſit nodus ullus, niſi in locis qui

fruſtra ab Interpretibus tentati ſunt. Igitur legendi non ſemel modò, ſed iterum, atque iterum; ut eorum ſtylus nobis veluti familiaris evadat, & omnes Anomalias eorum pernoſcamus. Huic jacto fundamento, cetera firmiùs inædificabuntur; quàm ſi, vix intellecto libro, alterius lectio ſuperinjiceretur; nutante enim cognitione nonniſi dubia nititur interpretatio. Malè itaque ii faciunt, qui incipientem tironem multitudinè librorum obruunt, & eum plura legiſſe obſcurè intellecta, quàm pauciora clarè percepta malunt.

7. *Plautus* quidem permultos habet Archaïſmos, & ſerviles jocos, aliquando frigidos; attamen aptis adeò ut plurimùm utitur verbis, & ſtructurâ tam facili, ut, ſi ea quæ diximus omittas, exemplar Latinæ elegantiæ eſſe poſſit. *Terentius* terſior eſt, ut adpareat hominem eo ſermone ſcripſiſſe, quo utebantur Scipio, Lælius, aliique ex Romana Nobilitate, quibuſcum ille victitabat. Ut is ſermo à ſordibus plebeculæ multùm abeſt: ita etiam ab omni tumore eſt alieniſſimus; quibus in rebus, certat cum eo, quem conjungendum diximus, *Phædrus*. Non videntur quidem nobis initio Poëtæ ſublimioris carminis legendi; ſed hi, licèt metris adſtricti, à quotidiano ſermone non recedunt.

8. Hoſce poſtquàm probè intellexerimus ac concoxerimus, adiri poterunt Hiſtorici, quorum ſtylus, licèt à verſibus abhorreat, comtior eſt Comico, & ſublimior, adeóque difficilior; quæ difficultas interdum augetur re-

bus

bus ipſis, qualia ſunt prælia, machinæ, aliaque ſimilia; quibus minùs ſunt adſueti adoleſcentes, quàm iis, quæ apud Comicos narrantur. Faciliores Hiſtorici ſunt *Cæſar*, *Cornelius Nepos*, & *Juſtinus*, quorum ſtylus ſimplex eſt & perſpicuus, præſertim duorum priorum; nam poſtremus non rarò tumida utitur dictione, potiſſimùm in orationibus, nec Latini ſermonis puritatem æquat. Imò & multa habet ἄκυρα, & duris metaphoris interdum diſtinctus eſt, nec ſemper melioris ævi Scriptores imitatur. Edidit *Cæſarem* egregiè *Joan. Daviſius* Cantabrigiæ, *Cornelium* verò *Dionyſ. Lambinus*, & *Juſtinum Joan. Georgius Grævius.* Comtiores ſunt *Livius*, *Salluſtius*, *Curtius*; & *Salluſtius* quidem dictionis brevitate durior, *Curtius* tumidior. Horum omnium ſunt eligendæ, quantùm poteſt, emendatiſſimæ editiones. *Livium* quidem eximiè emendavit illuſtravitque *Joann. Fridericus Gronovius*, *Salluſtium* verò nuper *Joſephus Waſſæus* Cantabrigiæ.

9 Poſſem plures indicare legendos Scriptores, ſed initio ne ſex quidem, quos nominibus adpellavi, ita legendi ſunt, ut, ſtatim ac unus primùm lectus eſt, ad alium convolemus. Qui primus ſumitur in manus, *Cæſar*, *Cornelius Nepos*, aut *Juſtinus*, non debet modò, ut ita dicam, celeri lectione vorari, ſed aliquâ morâ concoqui; adeò ut quàm pauciſſima in eo remaneant nobis obſcura, niſi ſint loca, quæ ipſis Interpretibus negotium faceſſerint. Difficile eſt primâ lectione omnes nodos, non dicam ſolvere, ſed

ani-

animadvertere; ſæpe enim difficilia, quaſi facilia, prætermittuntur. Itaque ad iteratam lectionem poſſunt differri loca difficilia, ne primùm legentes nimius offendat labor. Qui hoc tentabunt, ſecundâ lectione mirabuntur ſe antea difficilia judicaſſe quædam loca, in quibus omnia erant plana; & viciſſim ea facilia, quæ magnis difficultatibus laborabant. Utile eſt tamen, in prima lectione, libellum habere in quo adnotentur loca, quæ intelligi non potuerunt, & in quorum ſenſum inquirere nondum licuit. Is libellus inſcribetur *Quærenda*, in quo poſtea, ſi tanti videatur, & inveniri potuerit locorum illorum interpretatio, ſcribi poterit paucis, aut indicari Scriptor qui eam tradiderit; additâ paginâ, Libro & Capite, prout commodiſſimum erit. Nihil intereſt illa *Quærenda* poſtea nobis nihili videri, poſt majores progreſſus; imò jucundum erit ex illis, quanti profectus ſint, videre.

10. Hiſce Hiſtoricis conjungi poterunt Epiſtolæ *Ciceronis ad Familiares*, cum notis *P. Manutii*, & eæ quidem, ſi poſſit fieri, ordine temporum diſpoſitæ. *Manutius* in argumentis tempora notavit, quantùm ea conjicere potuit, & in quibusdam * Editionibus additi ſunt Indices, in quibus eo ordine diſponuntur. Hoc maximè propter Hiſtoriæ ſeriem delectat, ad legendum adlicit, & ad intelligendum juvat. Poſtea ad Orationes Ciceronis deveniendum erit, & faciliores ante alias

* In nupera Amſtelodamenſi in 12. cum notis *Gravii*, ut & in majore Editione, in 8.

alias legendæ, quales ſunt *pro lege Manilia*, *pro Archia Poëta*, *Catilinariæ*, &c. quæ, ut reliqua omnia, repetitâ lectione erunt concoquendæ. Hos autem Scriptores non ita ſuademus legendos, quaſi aut omnes neceſſariò initio eſſent evolvendi, aut nulli ſimiles adjici poſſent; ſed ut quis delectus initio legendorum fieri poſſit oſtendamus, & quare ita progrediendum ſit pateat.

11. Qui huc uſque progreſſi fuerint, de Poëtis legendis, Elegiarum Scriptoribus, Epicis, Lyricis, tum demum cogitare debebunt, non priùs. Cujus rei ratio hæc eſt, quòd ut Linguam probè diſcamus, priùs propria ſignificatio verborum, quàm metaphorica, & oratio ſimplex, quàm figuris ornata intelligenda ſit. Hic enim eſt ordo naturæ, quem à pueris, in diſcenda Lingua vernacula, obſervari etiam videmus. Contrà ſi, priusquam ſimplicem orationem probè intelligamus, ad figuratam nos conferamus, omnia miſcentur; nec proprias verborum & loquutionum ſignificationes niſi poſt longiorem multò & majorem laborem, tenemus. Hinc etiam fiet ut, cùm ſcribere tentabimus, proprietate vocum & phraſium neglectâ, duram & adfectatam dictionem, ac proinde obſcuram & odioſam habituri ſimus; in verſibus proſæ loquutiones, in proſa oratione poëticas ſimus imprudentes adhibituri, quòd eos characteres non ſatis diſtinguamus; ut conſtat exemplis multorum virorum alioqui doctorum, qui ſtudiorum initia perturbatiora habuerant. Sed majus incommodum inde fluit, & quod vix emendari poteſt; nempe,

pe, ſæpiſſimè videntur ſibi intelligere quæ non intelligunt, quia propriam uniuſcujuſque vocis ſignificationem non ſatis tenent, nec quibus gradibus ex propria in metaphoricas plures tranſierit norunt. Interdum enim ex propria ſignificatione magis aut minùs receditur, & plures etiam in una voce latent adluſiones. Exempli cauſa, celebris eſt *Horatii* locus, Od. II. Lib. II. ubi dicit virtutem deferre regnum uni,

Quiſquis ingentes, oculo irretorto,
Spectat acervos.

Multùm ſe torſere Interpretes, ad inveniendam ſignificationem vocis *irretortus*, licèt viderint hîc ſignificari oculos abſtinentes. Sed non intellexerunt quare oculi abſtinentes dicantur *irretorti*, quòd propriam vocis ſignificationem non ſatis adtenderint. *Torquere* ergo ſignificat *inflectere*, *convertere*; unde *oculos torquere* dicuntur qui caput vertunt, ut aliquid videant. *Virgilius* Æneid. IV, 220.

—— *Oculóſque ad mœnia torſit*,

id eſt, convertit. *Retorquere oculos* eſt caput in humeros convertere, ut quod à tergo reliquimus videamus. Ita *Cicero*, in II. *Catilin.* c. 1. de Catilina ingratiis ex Urbe egreſſo: *Retorquet oculos profectò ſæpe ad hanc Urbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget.* Dicere poſſemus contrà de eo, qui patriâ excederet, ſine deſiderio: *ſpectavit mœnia patriæ exiens ocu-*

oculis irretortis, ſi in proſa liceret ejusmodi tropo uti; aut potiùs, quod licet per Rhetoras: *egreſſus mœnibus non retorſit oculos.* Itaque *Horatius* deſcribens opum contemtorem, quaſi tranſeuntem prope acervos auri, nec eos dignantem ſpectare, niſi dum ante ſe ſunt poſiti, *non retorſit*, inquit, *oculos* cùm tranſiit; quod à cupidis ſolet fieri. Græci, multò faciliores Latinis, hoc unicâ voce ἀμεταστρεπτὶ, *non converſâ facie*, exprimunt. Ita *Plato* de Rep. X. hoc præceptum eximium tradit, ubi commodùm ea vox occurrit: τὰς τῶν κακῶν συνουσίας φεῦγε ἀμεταστρεπτὶ, *malorum conſortia fuge irretortis oculis. Euſebius* in Præp. Evangel. ſub finem Lib. I. ait nobis ab Evangelio præceptum, Theologiam, qualis erat Phœnicia, quam ibi expoſuit, ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν; qua in re, diligens *Platonis* lector videtur eum imitatus: ſicut ipſe *Horatius* Græcos, uti alibi paſſim, hac in re ſequutus fuit. *Homerus* Iliad. Z. verſ. 496. ita deſcribit Andromachen ægrè à viro divulſam, & invitam videntem eum urbe exire:

—— Ἄλοχος δὲ φίλη οἶκόνδε βεβήκει
Ἐντροπαλιζομένη.

Uxor cara domum ibat, ſubinde ſe convertens; deſiderio, nempe, viri, quem invita dimiſerat. Apud *Lucianum* in Tyranno, p. 433. T. I. de iis, qui inviti moriuntur, ita loquitur Micyllus: ἐπιστρέφονται εἰς τοὐπίσω, ὥσπερ οἱ δυσέρωτες, καὶ πόῤῥωθεν ἀποβλέπουσι τὰ ἐν τῷ φωτὶ

ἔξ

βούλονται: *convertuntur in ea quæ ſunt à tergo, ut infelices amantes, & è longinquo volunt videre quæ ſiunt in luce.* At de ſe, cùm libens mortuus eſſet: οὐδὲν δέ με τῶν κατόπιν ἐπέστρεφε καὶ μετεκάλει: *nihil eorum, quæ à tergo reliqueram, me convertebat ac revocabat.* Alioqui Latini optimè dixerint *fugere ſine reſpectu*, cùm de timente, qui non reſpicit præ metu, tum de contemnente, cui nullum ineſt relictæ rei deſiderium. *Livius*, de Philippo ad Aoi amnis anguſtias à T. Quinctio Flaminino victo, Lib. XXXII. c. 12. *Rex primò effuſè ac ſine reſpectu fugit.* Annibal verò cum Italiam relinqueret, *non ſine reſpectu* vela in Africam dedit. *Rarò quemquam alium patriam, exſilii cauſâ, relinquentem magis mœſtum abiiſſe ferunt, quàm Annibalem hoſtium terrâ excedentem*, reſpexiſſe *ſæpe Italiæ littora*, &c. Quæ verba ſunt ejusdem Scriptoris, Lib. XXX. c. 20. Græci etiam eum, qui non invitus aliquò it, nec loca ubi fuit deſiderat, ire aiunt μηδὲν ἐπιστρεφόμενον *non converſum.* Vide *Epicteti* Enchir. C. XII. Idem Philoſophus, C. LXXIV. ubi vetat aliorum curari ſermones, ὅ, τι, inquit, ἂν ἐρῇ περί σου, μὴ ἐπιστρέφου, hoc eſt, *ne curato.* Egregium exemplum hominis, auri acervos *irretortis oculis* ſpectantis, habemus in ſene illo Thebano, de quo multi Veterum. Unius *Phavorini* verba proferam, ex Libris de Senectute, apud *Stobæum* Serm. CXII. Ὁ Βοιώτιος ἐντυχὼν θησαυρῷ, μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη,

ἐπάρας τὸ σκέλος ἀπεματαΐσε, καὶ παρῆλθεν ὁ ὡς οὐκέτι οὐδὲν ὄντα πρὸς αὐτόν: *Bœotus*, *cùm incidiſſet in theſaurum natus plus quàm ſeptuaginta annos, ſublato crure, fruſtra inventum ſignificavit, & tranſiit, quippe qui nihil ampliùs ad ſe pertineret.* Apollonius quoque Tyaneus, ut auctor eſt *Philoſtratus* in ejus vita Lib. I. c. 20. διιὼν εἰς τὰ βασίλεια οὐδὲ διέβλεψεν εἰς οὐδὲν τῶν θαυμαζομένων, ἀλλ' ὥσπερ ὁδοιπορῶν διήει αὐτά: *per Regiam* (apud Parthorum Regem) *tranſiens eorum quæ admirationi ſunt nihil ſpectavit, ſed quaſi iter faciens eam peragrabat.* Sed diſertiùs rem expreſſit *Athanaſius* Vitæ *Antonii* §. 12. ubi de conſpecto ab *Antonio* auro: ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ ὑπερβὰς οὕτως αὐτὸν παρῆλθεν; ὡς μηδὲ τραφῖναι: *Antonius multitudinem quidem miratus eſt, & ut ignem prætergrediens ſic id tranſivit, ut ne converteretur quidem*; hoc eſt, *oculo irretorto acervos auri ſpectavit.*

Præterea *Horatius* adludit hîc ad oculos, ut ita dicam, Stoïcos; in antecedentibus enim verſiculis, manifeſtò ex Stoïcorum ſententia loquitur; ut rectè Interpretes obſervavere. Leve vulgus cupiditatibus ſuis, quaſi ventis, huc illuc actum habet oculos, ut loquitur *Cicero*, *lubricos & mobiles.* Non poteſt defixum in unam rem objectam hærere, ſed quavis de cauſa huc illuc circumfert adſpectum. Contrà Philoſophicæ gravitatis fuit fixos habere oculos, quales ſunt cùm de re quapiam

piam adtentè cogitamus. Ita narratur *Socrates* * *ſtare ſolitus pertinaci ſtatu, perdius atque pernox, à ſummo lucis ortu ad ſolem alterum orientem*, inconnivens, *immobilis, iisdem in veſtigiis, & ore atque* oculis, *eumdem in locum directis, cogitabundus, tamquam in quodam ſeceſſu mentis atque animi facto à corpore.* Talia innumera occurrunt, quæ à multis non intelliguntur, quòd non recto ordine, in diſcendis vocum ſignificationibus, progreſſi fuerint.

* *Apud A. Gellium* Lib. II. c. 1. Qua de re vide & Sympoſium *Platonis.*

§. II.

Poëtæ.

1. DUM ageremus de Proſæ Scriptoribus, meminimus *Plauti* & *Terentii*, qui Poëtæ fuere; quia eorum dictio, ut diximus, licet metris adſtricta, ſermoni propior eſt, quàm ipſorum Hiſtoricorum libri; quòd Poëtæ Comici inducant loquentes ſervos, alióſque, qui familiari tantùm & quotidiano utuntur ſermone. Eadem de cauſa, ne *Horatius* quidem, ſuarum Satirarum & Epiſtolarum cauſâ, ſe Poëtam dici ſuſtinuit, ſed hujus nominis honorem ‡ ori magna ſonaturo deberi dixit. Nunc verò agemus de lectione eorum, qui non modò verſus, ſed carmina poëticâ edictione ediderunt.

 2. Cùm

‡ 1. *Sat.* IV, 44.

2. Cùm Poëtæ paſſim adludant ad antiquiſſimam Græciæ Hiſtoriam, quam Μῦθοι *verbum*, ſeu *fabulam* dixerunt, quòd ore tradita ab antiquiſſimis temporibus, nec niſi ſerò litteris conſignata complectatur; neceſſe eſt, priusquàm ad eos accedamus, aliquam ſaltem Mythicæ Hiſtoriæ cognitionem nobis comparemus. Alioqui legi non poterunt, ſine moleſtiſſimo confugiendi ſubinde ad Dictionarium Poëticum labore; niſi multa non intellecta prætermittantur, quod, quantùm fieri poteſt, cavendum. Ideò multi ex Veteribus Mythicorum temporum olim hiſtorias confecerant; ex quibus ſuperſunt nobis *Diodori Siculi* quinque priores libri, & *Apollodori Athenienſis Bibliotheca* Græcè, Latinè verò *C. Julii Hygini Fabulæ*. Sunt & alii, ſed non tanti, & hi tres potiſſima quæque ſatis docebunt. Sunt itaque, ut memoriæ inſigantur fabulæ, ſemel atque iterum legendi, aut minimùm unus ex tribus; cùm nec id longum poſtulet tempus. Statuimus hîc eos, qui Latinos Poëtas ſtudioſè legere adgredientur, ſatis in Græcis exercitatos eſſe, ut, adhibitâ diligentiâ, *Apollodorum* poſſint intelligere. Ac ſanè, à primis ſtudiorum initiis, ſunt conjungenda Græca cum Latinis, ut in ſequentibus dicemus.

3. Perlecto *Apollodoro* aut *Hygino*, aut quopiam ex Recentioribus, qui idem argumentum litteris mandarunt, prout ad manum erit; nullus Poëta prior legendus *Ovidio*. Atque ex hujus quidem operibus *Metamorphoſis* & *Faſtorum libri* perlegendi, cùm quòd ſtylus eo-

eorum facilior ſit, tum quòd lectio duorum horumce librorum, ad infigendam memoriæ Mythicam Hiſtoriam multùm conducat; in his enim libris totus eſt *Ovidius*, in fabulis narrandis. Subjungi hiſce poterunt *Heroidum* Epiſtolæ; nam alia ejuſdem Poëtæ opera in aliud tempus erunt differenda, niſi fortè libros *Triſtium* & *ex Ponto* Elegias ſcriptas antecedentibus adjeceris. Edidimus & nos *Pedonis Albinovani* & *P. Cornelii Severi* quæ reperiri potuerunt, quæ legiſſe neminem pœnitebit.

4. Hoc jacto fundamento, veniendum erit ad *Virgilii Æneidem*, *Eclogas* & *Georgica*, quæ omnia ſunt adcuratè legenda. Editiones omnium optimæ ſunt *Taubmanniana*, in qua ſunt *Ciris* & *Culex* cum ampliſſimis *Taubmanni* Commentariis; vel *Emmeneſſii*, cum Variorum notis, cui adjectus eſt Index *Erythræanus* omnium vocum *Virgilii*. Huic Poëtæ ſuccenturiandæ erunt Odæ æqualis & amici vatis *Horatii*, qui unus Poëtarum Lyricorum Latinorum ſupereſt, & ferè unus digna legi, judice *Quintiliano*, ſcripſerat. Addi poterit *Gratii Cynegeticon*, cum *Eclogis Olympii*, & *Nemeſiani*; qui licèt ſerioribus temporibus vixerint, elegantiam tamen ævi Gratiani imitati ſunt. *Horatii* Editionem nondum habemus memoratis *Virgilii* Editionibus æquiparandam. Interea *Torrentiana* videtur præſtare; ſed omnium optima eſſet, ſi notæ Latinè exſtarent firmarenturque Veterum teſtimoniis plurima, quæ ſine argumentis proferuntur, & inutilia circumciderentur, Latino-Gallica *Andreæ Dacerii*, eruditiſſimi viri. No-

lim tamen hæc ita capi, quaſi *Dionyſ. Lambini* & *Jac. Cruquii* editiones ſpernerem; nam Lambinianam magni facio, nec alteram aſpernor, ſed incipientibus ea, quam dixi, commodior eſt, & optima quæque è Lambiniana habet. *Gratium* edidit, cum *Olympio & Nemeſiano*, *Janus Vlitius* vir doctiſſimus, ac pererudito commentario, poſt *Caſp. Barthium*, illuſtravit

5. Hos ſequentur *Lucanus* & *Statius*, &, ſi cui animus ſit Poëtas omnes evolvere, amatorii vates *Catullus*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidii* amatoria; Satirici *Juvenalis* & *Perſius*, Epigrammatographus *Martialis*; Philoſophici *Lucretius* & *Manilius*. Horum omnium editiones non adnotamus, cùm brevitatis causâ, tum quòd ſtudentibus ſatis innoteſcent. Neque ordinem in hiſce certum conſtituimus, quia modò ii, quos initio adpellavimus, *Ovidius*, *Virgilius*, *Horatius*, *Lucanus* & *Statius* lecti ſint, animus ſatis erit ad reliquos paratus.

6. Non addimus etiam plura, hac de re, conſilia; quia qui eo uſque profecerint ſatis ſibi ipſi conſulent. Hoc dumtaxat adcuratè obſervandum, quod jam monuimus, ut qui primi leguntur Scriptores quàm optimè intelligantur; alioqui ſi, partim intellecto Scriptore, ad alium continuò tranſeamus, in quo etiam plurima non intellecta prætermittamus; aut numquam, aut ſerò ad perſpicuam & certam rerum notitiam perveniemus, neque nutantibus fundamentis firmum ædificium imponemus. Non eſſet nobis difficile invenire exem-

exempla virorum celeberrimorum, qui ob neglecta ſtudiorum initia, indecorè in rebus ad ea pertinentibus ceſpitarunt. Exempla nonnulla ejus rei inſignia, in additamentis noſtris ad *Henr. Hammondi* Adnotationes in N. T. obſervavimus.

CAPUT III.

De Ordine in legendis Græcis Scriptoribus obſervando.

§. I.

Proſæ Scriptores.

1. QUÆ antea diximus, de ordine in Lectione quorumlibet Scriptorum obſervando, non repetemus. Obſervabimus dumtaxat tantam fuiſſe adfinitatem & ſimilitudinem Opinionum & Conſuetudinum, inter Græcos & Romanos, qui omnes ſuas leges, ſuamque eruditionem, quanta fuit, Græcis debebant; ut Latinè doctus nemo haberi queat, qui in Græcis litteris hoſpes ſit. Latini Scriptores ſcatent vocabulis & loquutionibus Græcis, quæ niſi intelligantur, ne Latina quidem ſatis intelligi poſſunt. Pleraque artium vocabula Græca ſunt, quòd à Græcis artes acceperint Romani; & Poëtæ præſertim Helleniſmis uſque adeò ſunt referti, ut eorum Interpretes eruditiores paſſim ad

Græcam Linguam confugere neceſſe habeant.

2. Itaque, quod ſolet à peritioribus Magiſtris fieri, Juventutem ſtatim ac Latinæ Linguæ elementa hauſit, operam dediſſe Græcæ volumus; ut cùm accedit ad Poëtarum lectionem, poſſit ſubſidio Dictionarii Græcum Scriptorem ex facilioribus intelligere. Hoc poſito fundamento, quo initia Linguæ continentur, quomodo ſint ulteriora ſtudia inſtituenda docebimus; ſi hoc priùs monuerimus, cavendum eſſe ne putemus, priuſquàm lectionem Scriptorum Græcorum adgrediamur, Grammatica omnia præcepta memoriæ mandanda. Plerique ad hunc ſcopulum impingentes, Græcæ Linguæ ſtudium, hac ſola de cauſa, ab ipſo limine abjiciunt; quod illis, aliâ inſiſtentibus viâ, alioqui feliciter fortaſſe ceſſiſſet. Nempe, ſemel nominum declinationibus & verborum inflexionibus adcuratè memoriæ mandatis; Anomaliæ, aliáque difficiliora paullatim, crebrâ & adtentâ lectione, in qua ſubinde occurrent, ediſcentur. Uti hanc in rem licet *Angeli Caninii Helleniſmo*, & *Theſauro Grammatico Petr. Anteſignani*, ab *Alex. Scoto* aucto, in quo Anomaliæ omnes expediuntur, poſſúntque in copioſiſſimo indice quæri. Sunt & alii hujuſcemodi libri, quibus, prout ad manum erunt, uti poterunt adoleſcentes.

3. Neque hoc prætermittendum, non eſſe initio conandum quidquam, ſine verſionis Latinæ ſubſidio, legere; ſunt enim in primis conatibus omnia, quantùm fieri poteſt, quàm fa-

facillima efficienda. Prudens eſt monitum * *Quintiliani, in primis cavere oportere, ne ſtudia qui amare nondum poteſt oderit; & amaritudinem ſemel præceptam, etiam ultra rudes annos reformidet.* Scio me loqui contra ſententiam virorum doctiſſimorum, qui interdum graviter conqueſti ſunt, quòd verſiones Latinæ è regione Græcorum adderentur; quibus aiebant impediri Studioſos, ne Græca legerentur. Sed, pace tantorum virorum, multo minùs legerentur Græca, ſine translationibus, quàm iis additis leguntur; cùm certum ſit pleroſque iis indigere, ut Græca legere poſſint, & præſertim quidem Poëtas, & inter Poëtas, Tragicos. Non ſunt fingendi homines quales non ſunt, non erunt; ſed eorum utendum ingeniis, prout ſunt. Neſcio etiam annon & odioſus quidam faſtus, ac invidia erga alios parum laudabilis, eas querelas illis ſuggeſſerint. Dum enim ſe verſionibus nequaquam egere aiunt, & à lectione Veterum eos remotos volunt, qui iis indigent; ſe aliis multùm antiſtare gloriantur, & ſibi ſolis eruditionis ſuæ fontes patere cupiunt. At per eos ſæpe factum eſt, ut ſpretæ ſint Litteræ, cùm tantis difficultatibus ſeptæ viderentur, ut fructus non eſſent cùm iis æquiparandi. Atque hæc obiter. Verùm eò uſque verſione abuti non licet, ut nihil quæratur in Dictionario, aut credatur verſioni de conjugationis inflexione. Nulla prætermittenda vox eſt, quæ an radix ſit, nécne, neſciatur; nullum verbum, cujus modus, tempus aut thema ignoretur.

* *Inſt. Or. Lib.* 1. c. 1.

retur. Verſio hunc uſum ſolum præbere debet, ut ejus ope voces jam quæſitas, ſed ex memoria elapſas, in eam denuò faciliùs revocemus; útque adjumento ſit ad conſtructionem, & verborum themata invenienda. Hac ratione fiet ut haud difficulter, cùm vocum ſignificationes, tum etiam inflexiones memoriæ inſigamus; útque tandem verſione facilè carituri ſimus.

4. Præterito ſæculo XVI. viri eruditiſſimi *Melchior Wolmarus*, *Gulielmus Budæus*, & *Joachimus Camerarius* cœperant Græcæ Linguæ ſtudia ab *Homeri* lectione; ſed poſtea eos præpoſteri ſui ordinis pœnituit, cùm proſæ Scriptorem legere adgreſſi videbant ſe, poſt exantlatum laborem immenſum, faciliores Scriptores non intelligere. *Joſephus* quidem * *Scaliger* ait ſe, vix lectâ Grammaticâ Græcâ, intra viginti tres dies totum perlegiſſe *Homerum*; ſed hoc, ſi verum eſt, non eſt cujusvis tentare, nec Judicium ejus úbique ſequendum. Licèt enim in rebus, ex memoria & lectione pendentibus, excelluerit; nec Judicio, nec arte ratiocinandi tantopere vir alioqui ſummus valuit.

5. Igitur propter rationes adlatas, à proſæ Scriptoribus & quidem facilibus initium faciendum. Legi itaque poſſunt *Polyæni Stratagemata*, qui Scriptor ſub *Marco Aurelio* vixit, facilique & perſpicuo ſtylo artes varias, à præſtantibus Imperatoribus in bello adhibitas, prodidit. Brevitas Capitum quieſcendi etiam gratas moras incipientibus præbet. Eadem

* *In Ep. 1. ad Jan. Douzam.*

dem de ratione, conjungi ei poteſt *Ælianus*, qui *Varias Hiſtorias* & *Hiſtoriam Animalium* eleganter ſcripſit, præſertim poſterius opus; nam prius videtur imperfectum reliquiſſe. Sequi poteſt hoſce *Lucianus*, qui præter Dialogos, multos alios libellos utiles ſcripſit. Atticæ ſanè dictionis puritate, & ipſâ etiam argumentorum facilitate præſtat; ſed optandum eſſet hominem Epicureum verecundiorem fuiſſe, in verbis ſaltem, nec obſcœnos amores paſſim miſcuiſſe. At ſeligi poterunt initio *Dialogi mortuorum*, & *Deorum*, in quibus pauciora ſunt talia, tum Liber *de ſcribenda Hiſtoria*, aliique ſimiles. Huic ſubnectendum cenſerem *Ariſtophanem*, qui Attico lepôre, ſimplicique & eleganti ſtylo adeò excellit; ut primus omnium legi deberet, niſi obſcœnitatibus nimiùm abundaret. Sed hoc fuit vitium ſæculorum illorum, iis omnibus familiare, qui caſtigatis moribus non fuerunt. Attamen legi poſſent, exceptis verſibus haud ita multis, tres priores Comœdiæ *Plutus*, *Nubes*, & *Ranæ*. Sed nec malè huic ſubſtituantur Excerpta ex veteribus Comicis, quæ ab *Hug. Grotio* verſa ſunt, * & Græcè ac Latinè edita Lutetiæ; vel ſi is liber, qui rarior eſt factus, comparari nequeat, *Menandri* & *Philemonis* fragmenta, quæ inde excerpſimus, vertimus, notuliſque illuſtravimus. Nihil elegantius, ad Ethicam quod adtinet, legi queat; nec ſi vitioſa ad nos pervenerunt, nec omnia adcuratè emendari potuerunt, ideò minoris facienda ſunt, dum melius

* In 4. an. 1626.

lius nihil nobis ſuppetit. Violentis & audacibus conjecturis graviora fiunt vulnera Antiquitati, iis quæ longinquitati temporum, aut inſcitiæ librariorum debentur. Sed nec omittenda *Cebetis Thebani* pulcherrima eruditæ Tabulæ explicatio, quæ tandem è MS. integra Græcè edita eſt, cùm latinè tantùm, à *Lud. Odaxio* olim verſa, exſtaret. Hæc poteſt, imò debet, ſæpiùs relegi, quòd argumentum utiliſſimum ſimplici, & nitidâ ſimul dictione perſequatur. Huic ſubjungentur *Theophraſti* Characteres Ethici, cum *Iſ. Caſauboni* notis; unde Græcorum vitia & virtutes multæque Conſuetudines, Opinionesque optimè cognoſcentur. Dignus eſt etiam is liber, ut & *Caſauboni* Commentarius, qui ſemel, iterúmque legatur. Addent ii, quibus ejuſmodi lectio placebit, Dialogos *Æſchinis*, à nobis editos, quibus vix quidquam elegantius, apud Veteres Platonicos, fuit.

6. Hinc hauriri poterit, ut hoc obiter dicam, cognitio particularum indeclinabilium ἀλλὰ, μὲν, δὲ, οὖν, δὴ, γὰρ, & ſimilium, quæ Attici ſermonis elegantiam condiunt; & quarum niſi vis intelligatur, non modò gratia orationis perit, ſed ſenſus etiam ſæpe ei adfingitur alienus. Sæpiſſimè illæ particulæ, apud Atticos, παρέλκουσι; hoc eſt, ad ſenſum nihil pertinent, licèt numeroſiorem orationem quodam modo efficiant, & neſcio quid elegantiæ addant; nec poſſunt in aliam linguam verti particulis, quarum ſignificationi paſſim reſpondent. Exempli cauſâ, καὶ

quod

quod ſignificat plerumque *olim*, *aliquando*, apud Atticos, interdum planè abundat, præſertim cùm additur voci τὶς interroganti; nec Latinè poteſt verti, niſi expletivâ etiam particulâ *tandem*, τίς ποτε, *quis tandem*? *Ariſtophanes* in Pluto, non procul ab initio:

Πρὶν ἄν μοι φράσῃς μοι τίς ποτ' ἐςὶν ὑτοσὶ,

antequàm '*mihi*' *dixeris quis tandem hic ſit.* Subinde talia occurrunt, & plura collegerunt *Henr. Stephanus* & *Rob. Conſtantinus*, in Lexicis. Exiſtimo autem peccatum eſſe in hac particula, initio *Cebetis*, ubi legimus οὐκ ἐδυνάμεθα συμβαλεῖν τίνες καὶ πόθεν ἦσαν, *non poteramus conjicere quænam & unde eſſent*, fabulæ; nempe, in Tabula pictæ. MSS. omnes, ut teſtatur nuperus ejus editor, habent ΠΟΤΕ, nam πόθεν eſt ex conjectura *Hieron. Wolfii*, quæ è contextu meritò in ultima editione ejecta eſt. Attamen ſupereſt, niſi fallor, mendum, quod inde ortum eſt quòd Librarii neſcirent quid ſibi vellent τίνες ποτὲ, qua de cauſa καὶ interpoſuerunt; cùm hoc unum vellet *Cebes*, *quæ tandem eſſent hæ fabulæ*? Sic poſtea, ubi τῷ καὶ nullus eſſe locus poterat, quo factum ut intemerata *Cebetis* verba ad nos pervenerint, bis legimus τί ποτε; *quidnam tandem*? Ita & ἀλλ' non poteſt ſemper reddi *ſed*, ut *adverſativam*, ſicut Grammatici loquuntur, vim habeat; neque γὰρ *enim* aut

nam

nam, quod adtentè legenti memoratos jam Scriptores paſſim liquebit. Hoc cùm alii etiam, licèt minùs frequenter, factitarint, multùm ad omnis generis Scriptores Græcos intelligendos conducet. Ipſum Novum Teſtamentum, præſertim Pauli Epiſtolas, nemo ſatis intellexerit, niſi hoc norit. Series enim orationis iis particulis continetur, quas proinde niſi adſequàris, oratio ipſa laborat. Ita Rom. X, 8. ſi voculam Ἀλλὰ vertas *ſed*, nullus erit ſenſus; neque enim quod in illo commate dicitur opponitur antecedentibus. vertendum Latinè: Ἀλλὰ τί λέγει; *quid præterea dicit*? Ejusdem Cap. Verſ. 17. Ἄρα vertendum eſt *ſanè*, *certè*, non *ergo*; alioqui ſenſus eſt intricatiſſimus.

7. Hiſce Scriptoribus lectis, pergendum erit ad *Xenophontis* libros Hiſtoricos, quorum dictio, ſuaviſſimâ ſimplicitate condîta, admirationi præſtantiſſimis totius Antiquitatis viris fuit; à quibus dictus eſt * *Muſa Attica*. Cicero quoque, † *Xenophontis voce Muſas quaſi loquutas*, ait. Subjungendi erunt libri Philoſophici, quos argumentum non adſuetis paullò obſcuriores reddit. Inde legendi erunt *Herodoti*, qui pater Hiſtoriæ dicitur, libri; in quibus mira quoque ſimplicitas, & elegantia Jonicæ Dialecti haud minùs enitet, quàm Atticiſmus in *Xenophontis* operibus. De hiſce duobus Scriptoribus, idem, ad Græcam Linguam quod adtinet, poſſumus dicere, quod

* *Diogen. Laërt.* in ejus vita, ſeu L. II. §. 57.

† *In Oratore*, Cap. 19.

quod *Quintilianus* de *Cicerone*, ad Latinam reſpiciens, dixit; nempe, quò magis *Herodotus* & *Xenophon* Studioſis placuerint, eò magis eos in Græca Lingua profeciſſe. Qui nondum illâ elegantiâ capiuntur, nondum Linguam ſatis adſequuntur. Eſt & alius Scriptor Atticus, maſculâ eloquentiâ celeberrimus, *Thucydides*, ſed cujus eloquutio durior & obſcurior multò eſt, attamen lectu dignisſimus.

8. Qui eò usque proceſſerint conſiliis noſtris non indigebunt, de delectu Scriptorum faciendo; nec multùm laborabunt in lectione Oratorum Atticorum *Iſocratis*, *Demoſthenis* aliorúmque, niſi ubi nova quædam vocabula forenſia occurrent, quæ laborem etiam eruditis faceſſunt. At non debebunt prætermittere lectionem *Platonis*, cujus Philoſophia, pulcherrimâ dictione expreſſa, tanto in pretio apud Veteres fuit, ut innumeros admiratores, non inter Ethnicos modò, ſed etiam Judæos & Chriſtianos invenerit; quo factum ut ejus dogmata latiſſimè olim ſparſa fuerint, inter trium Religionum cultores, nec pauca etiamnum hodie apud nos eorum maneant veſtigia; quod proclive eſſet oſtendere, ſi res eſſet hujus loci.

9. Monebimus potiùs, quod memoria pæne elapſum initio dictum oportuit, ante lectionem Græcorum Scriptorum eſſe inquirendum in Græciæ Conſuetudines, quantùm id fieri poterit. Reſpublicas Græciæ, & præcipuos mores tradidit *Ubbo Emmius* in ſua Græcia, quem juvabit legiſſe. Eſt etiam *Archæo-*

logia Attica Anglicè ſcripta, neſcio an & in alias Linguas verſa, * à *Franciſco Roo.* Hæc quamvis in multis jejuna, nec ſatis adcurata, poterunt tamen tironibus uſui eſſe. Poſtea in lucem publicam prodiit Archæologia Græca adcuratior & copioſior V. C. *Joannis Potteri*, in Antiq. Græc. Vol. XII. Sed in hiſce antiquitatibus eruendis, præ ceteris, deſudavit *Joannes Meurſius*, cujus Scripta optandum eſſet in unum Corpus colligi, & quæ ad Græciæ Antiquitates pertinent, in Juventutis gratiam à viro docto in Epitomen redigi; ſunt enim vaſtiora, quàm in initio legi queant. Itaque *Ubbone Emmio*, aut alio qui primus occurret, utendum erit, donec utiliorem aliam operam præſtet vir quiſpiam eruditus. Poſt primam hujuſce Operis editionem, edi Lugduni Batavorum cœpit *Theſaurus Antiquitatum Græcarum*; cujus poſteriores Tomi, facto initio à quarto, doctiſſimorum virorum hiſce de rebus Commentarios complectuntur. In qua collectione, Antiquitatum Græcarum ſtudioſi invenient quæ difficillimè antea ſibi comparare potuiſſent; quamvis multa illic quoque abundent & deſint, nec ſatis diligenter ſint edita.

* Londini in 4. 1637.

§. II.

§. II.

Poëtæ.

1. POSTQUAM ſatis verſati erimus in proſæ orationis Scriptorum lectione, ut nobis voluptatem, non moleſtiam dumtaxat, facilitate ſuâ pariat; deveniendum tandem erit ad Poëtas. Inter eos non numeramus, propter adlatas rationes, ubi de Latinorum Poëtis loquuti ſumus, Comicos; qui proſæ propiores verſus ediderunt. *Homerus* itaque & *Heſiodus* primi omnium erunt legendi, quòd facillimi ſint Poëtarum Græcorum; argumentum enim (ſi excipias librum qui *Opera & Dies* ab *Heſiodo* inſcriptus eſt) elegerunt nequaquam naturâ ſuâ obſcurum; & facili uſi dictione moleſtiam; ſtructuræ obſcuritate, non creant. Hæc una eſt difficultas, Dialectorum varietas; & inflexiones, ac mutationes Poëticæ verborum; ſed hæc facilè ſuperabitur, ope Lexicorum, in quibus omnia ejusmodi vocabula adcuratè explicata ſunt; ut omnibus notum eſt. Præterea ſunt multæ & frequentes repetitiones, quibus fit ut, ſi quis ſex, ſeptémve *Homeri* libros ſtudioſè legerit; jam in iis intelligendis non multùm indigeat Lexico, útque facilè ſequentes ſit intellecturus; quod plus ſemel experientiâ deprehendimus. Utile erit, cùm initium fiet Homerici ſtudii, evolvere * libellum inſcriptum, ab ejus Scriptore *Everardo Feithio*, *An-*

* *Ed. Lugd. Bat.* 1677. in 12.

tiquitates Homericæ; ubi deſcribuntur Heroïcorum temporum Conſuetudines, ex *Homero* potiſſimùm hauſtæ. Quod quidem argumentum potuit ſanè adcuratiùs & clariùs exponi, ſed quoniam nemo alius id præſtitit, eo Catone contentos nos eſſe par eſt.

2. Præter adlatas rationes, ob quas ab horum Poëtarum lectione initium faciendum eſſe duximus, hæc eſt non contemnenda; quòd omnium qui ſuperſunt antiquiſſimi ſint, & ex eorum * fontibus ſequentium ætatum Poëtæ certatim plurima hauſerint. Multò autem meliùs intelligimus quæ ſunt aliunde deſumta, cùm ſcimus unde ſint mutua accepta, quàm cùm id nobis latet. Sæpe enim adluſio quædam obſcurior eſt, ad ea quæ dicuntur à Scriptore, qui primus iis uſus eſt; in qua adluſione totus eſt orationis lepos, qui niſi ſentiatur, ipſa res non ſatis intelligitur. Atqui animadverti non poteſt ab iis, qui rem in ipſo Poëta non legerunt; ut ii norunt quibus ejuſmodi adluſiones, inter legendum, occurrerunt. Huc etiam accedit, quòd & proſæ Scriptores paſſim ad *Homerum* & *Heſiodum* reſpiciant, & vix poſſint intelligi, innumeris in locis, niſi in Poëtis legerimus quæ ab iis proferuntur. Eſt aliud quoque, quod obſervatu indignum non eſt; nempe, neminem ſatis intelligere quare *Homerus* tantæ fuerit admirationi Veteribus, niſi, magna ſaltem ex parte, ab eo perlectus fuerit. Commiſit nonnulla peccata contra Poëmatis Epici leges, & ve-

* Vid. *Æliani Var. Hiſt.* Lib. XIII. c. 22. & *ad eum Int.*

veriſimilitudinem, quæ videntur iis qui Poëtam non legerunt, cùm narrantur, adeò abſurda, ut contemni debuiſſe cenſeatur, útque judicium totius Antiquitatis in dubium vocetur. Exempli cauſâ, Iliadis Lib. VI. in medio prælio, dum acerrimè Trojani à Diomede urgentur, auctor eſt Helenus Hectori, ut in urbem eat, matri dicturus vovendum eſſe peplum Palladi, ſi fortè Trojanis placetur. Obſequitur Hector, & multum temporis abſumit in colloquendo cum matre, cum Helena, cum Paride, cum Andromacha, qui ne momento quidem temporis ab exercitu abeſſe debuit. Hoc certè peccatum eſt in Poëta, qui artis tamen militaris peritus fuiſſe cenſetur, ingens; at ſi quis eos ſermones legat, in quibus tempus terit Hector, præſertim cum Uxore, peccati Poëtæ illico obliviſcetur; tanta enim eſt eorum dulcedo, & elegantia, támque vividæ imagines, ut regularum Artis oblitus, & Homericis verſibus, quaſi carmine magico, delinitus, lætaturus ſit ita peccaſſe *Homerum*, & exclamaturus potiùs; fēlix peccatum, quod elegantes adeò verſus nobis peperit! *Homerum* nuper Cantabrigiæ edidit *Joſua Barneſius*, vir doctiſſimus, itáque Poëtam & priſcum ejus Scholiaſten emendavit, nulla ut emendatior ſit editio. Nos verò *Heſiodum* in lucem quoque emiſimus, in quo præter *Lectiones Grævianas*, multa ad fabularem hiſtoriam pertinentia, in notis ad Theogoniam, expoſuimus.

3. Poſt *Homeri* & *Heſiodi* lectionem, poterunt adiri reliqui Heroïci carminis Scripto-

res, & in primis *Apollonius*; qui, in *Argonauticis*, antiquiſſimam Hiſtoriam perſequutus eſt. Optandum eſſet doctum quempiam virum eum Poëtam denuo vertere, & notis eo dignis illuſtrare; *Jeremiæ* enim *Hoelzlini* verſio inficeta & barbara eſt, nec notæ meliores. At Scholiaſtes Græcus egregius & lectu, ſi quis alius, dignus. Nec prætermittendus *Callimachus*, quem doctiſſimo commentario illuſtravit vir ſummus *Ezechiel Spanhemius*. Debent etiam ſtudioſè legi *Bucolici* Poëtæ *Moſchus*, *Bion* & *Theocritus*, ad quorum Doricam Dialectum intelligendam non parum proderit *Æmilii Porti* Lexicon Doricum. Initio enim ejusmodi ſubſidiis utendum eſt, modò ſemper omnes voces derivatas ad Radicem referamus; neque enim hoc parum, cùm ad memoriam, tum ad vim vocum adſequendam, prodeſt. Utile tamen etiam erit ex Grammatico petere præcipuas Dialecti Doricæ regulas, ne vel minimæ voculæ negotium faceſſant. Horum poëtarum editiones variæ ſunt, ſed omnium optima eſt *Heinſiana*, cum Scholiis Græcis, & obſervationibus *Joſ. Scaligeri*, *Iſ. Caſauboni*, ac *Dan. Heinſii*; quorum tamen hic, dum acumen perpetuò ſectatur, ſæpe inanem quamdam ἀκρίβειαν oſtentat.

4. Poſt Bucolicorum Poëtarum perlecta volumina, adeundi erunt Tragici, inter quos primas tenet, cùm ceteris dotibus, tum facilitate eloquutionis, *Euripides*; cujus etiam quot ſunt verſus, tot eſſe ſententias, ſeu γνώμας, *Cicero* meritò dixit. Hunc ſequetur *Sophocles*, *Sophoclem Æſchylus*, qui durior & auda-

audacior eſt, & minorem multò adhibet artem. *Euripidem* eruditis notis illuſtravit *Barneſius*, antea laudatus, Æſchylum *Thom. Stanleius*; *Sophocles* ſimilem curam etiamnum exſpectat. Poſtremus omnium legendus erit *Pindarus*, qui ipſum *Æſchylum* dithyrambis ſuperat, & duritiem ſtyli præ ſe fert, nulli, niſi Linguæ peritiſſimis, concoquendam. *Pindarum* illuſtratum olim dederunt *Joan. Benedictus* & *Eraſm. Smidius*, quorum tamen induſtriæ multum addiderunt viri docti, qui eum Poëtam Oxonii non ita pridem pulcherrimè ediderunt.

5. Plura non addam, quia quicumque huc uſque progreſſus erit, duce viæ nequaquam opus habebit. Potuiſſem multò plura Poëtarum recenſere nomina, ſed ambitioſo indice abſtinendum duxi; quia quæ tacui ſatis nota erunt iis, qui nominibus adpellatos evolverint. Præſtat monere, cum lectione Poëtarum, conjungendum eſſe Artis Poëticæ ſtudium; niſi enim leges Artis aliquo modo norimus, non ſatis intelligimus finem Poëmatum, peccata, aut eruditionem Poëtarum; quo fiet ut certa hiſce de rebus ferre nequeamus judicia, aut cum tædio legamus, quæ legum Artis peritis ſummam admirationem ac voluptatem creant, vel admiremur quæ vituperanda ſunt. Cùm multi hac de re ſcripſerint, duos potiſſimùm ceteris prætulerimus; quorum alter eſt *G. J. Voſſius*, qui *Inſtitutiones Poëticas* Latinè ſcripſit: alter verò Gallus, nomine *Renatus le Boſſu*, * qui *de Carmine Epico* elegans vo-

E 4 lumen

* *Traité du Poëme Epique* à Paris 1675. in 12.

lumen Gallicum publici juris fecit. Accedere tamen ad hos poterit Poëtica *Ariſtotelis* in Gallicam Linguam translata, & à viro eruditiſſimo *And. Dacerio* Commentario illuſtrata.

6. Poſſet hîc aliquid ſubjungi de Fabulis, quæ Poëtarum argumentum ſunt; ſed res ampliorem diſputationem, quàm inſtitutum noſtrum patitur, poſtulat. Monebimus tantùm eos errare, qui credunt eas omnes eſſe à Poëtis inventas; cùm plerumque nihil ſint, præter antiquam Hiſtoriam Græciæ, exornatam quidem illam, vel potiùs depravatam figmentis, ſed non prorſus confictam. Antiquiſſimæ Hiſtoriæ narrabantur verſibus, & cùm eorum dictio ſcateret tropis & figuris, hinc factum ut propriè intellecta, aut alieno ſenſu explicata pepererit figmenta plurima, quibus poſtea datâ operâ à Poëtis alia adjecta ſunt. Præterea cùm Pelasgi, aliique Græciæ antiquiſſimi incolæ Linguâ Barbarâ, hoc eſt, ad Hebraïcam accedente, uterentur, quæ poſtea Lingua intercidit; vetuſtiſſimæ eorum narrationes, perperam intellectæ, in abſurda mendacia paſſim mutatæ ſunt. At Veritas non eſt ubique adeò in illis occulta, quin magna ex parte figmentorum involucris liberari poſſit, ſi rem quis ſeriò adgrediatur; * quod experti dicimus, & facilè poſſemus pluribus oſtendere. Hoc obſervari debuit, ne deliros cenſeamus Poëtas, quòd fabulas tanto ſtudio narrant; & Oratores infirmitatis judicii inſimulemus, ſi quando ad eas adludant.

CA-

* *Vide explicationem Fabulæ de Harpyiis in Diſſ. De Statua Salina, & notas ad Theogoniam Heſiodi.*

CAPUT IV.

De Methodo in Hebraicæ Linguæ ſtudio obſervanda.

§. I.

Lectio Vocum.

1. PRIUSQUAM de Methodo Hebraïcorum ſtudiorum agamus, obſervandum eſt eſſe prorſus neceſſarium iis, qui Novi Teſtamenti libros penitùs intelligere optant, cujus rei hæ ſunt rationes. Religio Chriſtiana non eſt ita cœlo integra delapſa, ut nullam rationem habeat Religionum, quæ antea erant, ſed omnia nova hominibus adferat. Contrà eſt veluti Religionis Judaïcæ ſurculus, at ipſo trunco longè major ac viridior. Addit quidem Judaïcæ multa, & iis interdicit Chriſtianis, quæ in Judæis à Deo, propter ejus populi σκληροκαρδίαν, tolerata fuerant; attamen nonnullis Judaicæ Religionis dogmatibus inædificat, & ab hominibus, in Judaïca Religione educatis, & ad Judæos à Deo miſſis, primùm conſtituta eſt; unde fit ut in eorum libris, perpetuæ ſint ad Judaicas leges, ejusdémque Gentis priſca Scripta adluſiones. Præterea qui Novum Teſtamentum ſcripſere, Græcis quidem uſi ſunt vocibus, ſed eloquutione Chaldaïca; quòd hæc Lingua tunc temporis in Judæa, inter Hebræos, in uſu

majore eſſet, quàm Græca; ita ut plebs, aliique Judææ incolæ eâ Linguâ Helleniſmum, qui Seleucidis & Lagidis eò fuerat illatus, inficerent. Itaque ad intelligendum Novum Teſtamentum, aliquâ cognitione Chaldaïſmi, aut Hebraïſmi, qui ejusdem Linguæ duæ fuere Dialecti, opus eſt.

2. Huc accedit quòd omnes rationes, quæ ſuadent Hiſtoricorum Græcorum & Latinorum lectionem utilem eſſe, imò validiores, pro Hebraïcorum Scriptorum lectione militent. Quod quia per ſe manifeſtum eſt, à nobis pluribus non probabitur.

3. Quoniam autem ſolent juvenes, ætate demum grandiores, animum adpellere ad Linguæ Hebraicæ ſtudium; hîc, ut in Græca & Latina Lingua fecimus, non ſtatuemus elementa jam eſſe nota, ſed ab iis incipiemus. Primùm litteras Hebraïcas adſpicientes terrent ductus abſimiles planè litteris, quas novimus; licèt certum ſit Græcas, ex quibus Latinæ, à charactere Phœnicio ortas eſſe; characterem autem Phœnicium, qui vulgò Samaritanus dicitur, initio eumdem cum Aſſyrio, quo nunc utuntur Hebræi, fuiſſe. Ita, labente tempore, & diviſione populorum, mutatur figura litterarum. At facile eſt Conſonantium primùm figuram diſcere, ſi Alphabethum Hebraïcum aliquoties exſcribatur. Vocalium cognitio, utpote pauciorum, multò facilior eſt, & ſtatim ac adtentè expenſa eſt, & ſonum Conſonantium, deſcriptione Alphabethi, didicimus, brevi exercitatione lectio proclivis evadit.

4. Vo-

4. Vocales antiquis Hebræis in pronunciatione quidem uſitatæ erant, cùm ſine iis nulla vox efferri poſſit; ſed inter ſcribendum nullas earum figuras adponebant, ut copioſè contra *Joan. Buxtorfium* probavit *Lud. Capellus*, in *Arcano Punctationis*, ejusque *Vindiciis*. Sed cùm Lingua Hebraïca jam dudum intercidiſſet, nec legerentur Hebraïci Codices, niſi ab iis, qui eam lectionem difficulter πατροπαραδότῳ traditione didicerant; docti quidam viri, fortè *Tiberienſes Maſſorethæ*, quadringentis minimùm poſt Chriſtum annis, figuras vocalium invenerunt; ne ob nimias Judæorum migrationes, traditio illa, quæ jam multas mutationes paſſa erat, tandem prorſus intercideret. Sed quoniam inventio illa non ſimul ac ſemel, neque tota ab iisdem hominibus videtur perfecta; & præterea ſemper moroſi & reconditioris neſcio cujus doctrinæ jactatores fuere Rabbini; leges lectionis impeditiores ſunt, & ſcatent exceptionibus, præter multitudinem inutilem vocalium; cùm ſatis fuiſſent quinque breves & quinque longæ, eæque diſtinctis figuris notatæ. Eodem modo hac in re ſe geſſere Rabbini, ac Rhetores Græci in tradendis artis ſuæ præceptis; * *ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiverunt quæ nihil adtinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur*, útque proinde majore in pretio haberetur.

5. Verùm illis incipientes terreri non debent; primùm enim non diſcitur Lingua Hebraïca, ut inter loquendum, aut in ſcribendo

uſui

* *Script. ad Herennium* Lib. 1. c. 1.

uſui ſit, ſed tantùm ut intelligatur; quam in rem non multùm confert moroſa pronuntiatio, adeò ut non neceſſe ſit hac de re nos nimis anxios eſſe. Secundò, ſi vel adcuratiſſimè, ex hodiernis regulis, quis voces efferat, non eſt putandum eum ex veterum Hebræorum more pronunciaturum; ut adparet vel ex nominibus propriis, quæ aliter à Maſſorethis, quàm à Septuaginta Interpretibus, Novi Teſtamenti Scriptoribus, aliiſque etiam Recentioribus, lecta ſunt.

6. Itaque primùm miſſâ illâ multiplici regularum, tot exceptionibus laborantium, cognitione, quæ paullatim poterit adquiri, initio hoc tantùm obſervandum; Conſonantem, ſub qua eſt figura Vocalis longæ, conſtituere ſemper cum ſua Vocali ſyllabam, ut פָּקְדוּ *pha-kedou*; contrà verò brevem Vocalem Conſonantem, ſub qua eſt, conjungere cum ſequente, ut ſyllaba conſtet duabus Conſonantibus, ut פִּקֵּד *phakked*. Hoc tamen in brevi Vocali non ita perpetuum eſt, quin interdum cum Conſonante cui ſubjacet ſyllabam conſtituat; ſed quando hoc uſu venit, non poteſt aliter pronunciari vox à legentibus, ut nullus ſit peccato locus. Rectiùs nihilominùs feciſſent Maſſorethæ, ſi conſtantiores fuiſſent. Malè etiam fecerunt, quòd *Camets magnum* à *parvo*, ſi aliter efferri debuit, diverſitate figuræ conſtanter non diſtinxerint. Sed hoc tenendum eſt ſemper eſſe magnum, cùm poteſt cum unica Conſonante, cui ſubjacet, ſyllabam efficere; cùm verò aliter pronunciari nequit ſyllaba, niſi duæ Conſonantes jungan-

gan-

gantur, eſſe parvum; ita in פָּקְרִי magnum eſt, in צוֹרָם *tſourom* eſt parvum, quia *Mem finale* neceſſariò conjungitur cum ר *Reſch.* Sunt qui velint excipi terminationem in ה, ut רָמָה *Ramah*, ſed ſeu excipiatur, ſeu non excipiatur, perinde eſt. Imò ad omnes illas inanes difficultates reſecandas, præſtaret fortè figuram ֳ, aut ſemper τῶ O ſonum obtinere, aut pronunciari ſemper A; quandoquidem nominum propriorum quædam, ſub quibus eſt, ad eam ſyllabam quod adtinet, modò per O efferuntur apud Veteres Interpretes, modò per A; quod quomodo in aliis vocibus uſurpatum fuerit cùm ignoremus, nec hoc faciat ad intelligentiam Linguæ, negligi prorſus id diſcriminis poſſit.

7. Ad vitandam moleſtiam diſtinctionis Vocalium in breves, & breviſſimas, duo tantùm obſervanda: 1. *Scheva ſimplex* numquam eſſe pronunciandum, niſi cùm aliter vox ore efferri nequit; quod evenit ubi Conſonante, cui ſubjectum eſt, inchoatur ſyllaba, ut in voce פָּקְדִי *phákedou.* Vel ſi id diſcrimen non adrideat, & confundi placeat ſonum *Camets magni* cum *p rvi* ſono, legenda erunt vocabula, quaſi nihil eſſet ſub Conſonantibus, ſub quibus eſt *Scheva*, ut fit apud Syros. 2. *Scheva compoſitum* non eſſe ſono diſtinguendum à brevibus Vocalibus, quibus conſtat. Accentuum nulla planè habenda eſt ratio, quippe qui ſint ſine cauſa inventi ab hominibus, quibus Linguæ legitima *accentuatio*, ſi ita loqui licet, æquè erat ignota, ac nobis; imò qui ne accen-

centuum quidem naturam norant; quippe qui ope unius, ejuſdemque accentûs Vocalem longam in brevem, & brevem in longam, mutant.

8. Objicient qui Rabbinos nimis mirantur, ita futurum ut non pronunciemus, ut illi ſolent; quod verum eſt. At non minùs verum, legitimam & antiquam pronuntiationem illis non magis notam fuiſſe, quàm nobis. Et cùm illa nihil ad Linguæ intelligentiam faciat, nihil intereſt utro modo pronunciemus; niſi quòd facilior ſequendus eſt, ne inutili difficultate nos impediamus.

9. Itaque miſſis Rabbinis; ſtatuendum etiam eſt, nullam rationem eſſe habendam τῦ *Dageſch*, niſi cùm litteram duplicem facit; quod numquam fit, niſi antecedente Vocali brevi. Grammaticorum diſtinctio eſt profecta ex Rabbinorum vano ingenio, qui illa diſtinctione imperitis perſuadere voluerunt, ſe tenere pronuntiationem Linguæ Hebraïcæ, non minùs quàm cùm vigebat, quod falſum & abſurdum eſt; ut conſtat, cùm ex nominibus propriis, tum ex re ipſâ; ſoni enim non poſſunt, ſine mutatione, per plura ſæcula ſervari.

10. Ceterùm ſi quid hiſce Regulis contrarium occurrit, quòd rariùs fit, id quaſi punctationis mendum habendum eſt, non quaſi exceptio. Poſtquàm enim Regulæ inventæ ſunt, quæ naturâ ipſius pronuntiationis nituntur, quales ſunt antecedentes; non eſt putandum Librariorum errores, aut Rabbinorum inconſtantiam, debere exceptiones in iis pare-

parere; quod ſanè faciunt qui Anomalias omnes, quæ occurrunt in Codice Hebraïco, totidem eſſe exceptiones volunt. Idem eſt, ac ſi unicus ſupereſſet Latinus Codex, atque ex eo Codice Regulas colligeremus Linguæ; ita ut licèt paſſim obſervaſſemus vocem *Homo* habere in plurali *homines*, alicubi tamen occurreret, culpâ Librarii, *humanes*, & hoc adnotaremus, quaſi exceptionem Regulæ.

---

§. II.

Monita de ceteris Grammaticis Regulis.

1. POSTQUAM in Lectione ſatis exercitati erunt Hebraïcæ Linguæ ſtudioſi, ad ſequentes Grammaticorum Regulas accedant oportet, adhibitis hiſce cautionibus: Prima eſt ut ſciant potiſſimas tantùm eſſe tenendas, quales ſunt primùm Regulæ de terminationibus pluralium & quæ ad *ſtatum conſtructum*, & *abſolutum*, ad nomina quod adtinet, diſtinguendum, neceſſariæ ſunt. Farraginem illam mutationis punctorum; quæ ſuperſtitioſè tradi ſolet, omittant oportet. Si enim neceſſaria eſſet, uſui tantùm ſcribentibus foret, & ſunt plurima fortè in eo Librariorum menda; aut Maſſoretharum oſcitanter punctantium errores, quæ à credulis Grammaticis veluti conſecrata ſunt.

2. Ad Verba quoque quod ſpectat, ſunt regularia, & generalia tantùm de *quieſcentibus*

bus & *defectivis* tenenda; cùm enim quæ ab iis diſcedunt, an veræ Anomaliæ ſint, an menda ſcire nequeamus, non opus eſt ut in iis diſcendis nos excruciemus. Præterea tot ſunt, ut nonniſi uſu diſci queant; quam in rem utile eſt habere ejusmodi Lexica, quæ illa vocabula ordine Alphabethico habent, ut quando occurrunt quæ ad Regulas commodè referri nequeunt, quid de iis cenſeant Grammatici ſine labore diſcamus. Ita enim fiet, ut aliquoties quæſitam unam eamdémque vocem memoriæ haud difficulter mandemus; modò nullam prætermittamus, ſine inveſtigatione Thematis, & Radicis; hoc enim, ut de Lingua Græca diximus, non parum memoriam juvat.

3. Donec autem hiſce tricis nos expedierimus; conſtanter labori incumbendum eſt, ut quotidie ſaltem aliquot Scripturæ commata legamus. Etenim continente illâ exercitatione, fit ut memoriæ meliùs infigantur voces, útque labor in dies minuatur. Incipiendum autem eſt à libris facilioribus, quales ſunt Hiſtorici, ut libris Moſis, Samuëlis, Regum & Chronicorum; unde poſtea ad Pſalmos & difficiliores libros Propheticos progrediendum erit. Primâ hac lectione, ſolæ ſpectandæ ſunt difficultates Grammaticæ; omiſſis omnibus aliis, quæ ad res pertinent. Primus enim ille labor eò tantùm pertinet, ut ſignificationes verborum, quales tradi ſolent, cognoſcamus, & Grammaticas Regulas diſcamus.

§. III.

§. III.

De Litterarum Hebraïcarum ulteriore ſtudio.

1. CUM memoriæ Grammaticas Regulas mandaverimus, & quâ ratione Interpretes & Lexicographi voces Hebraïcas interpretentur cognoverimus; ulteriùs progrediendum erit, ut Linguæ illius indoles, quantùm fieri poteſt, perſpiciatur, & Hebraïcæ antiquitates cognoſcantur. Hanc in rem, cùm Libri Veteris Teſtamenti denuo legentur, utile erit Librum ſecundum *Joan Buxtorfii Theſauri*, ubi copiosè de Syntaxi agit, & Libros III, IV, & V. *Philologiæ Sacræ Salomonis Glaſſii* evolvere. Conducet etiam, prout comparari poterunt, legere libros varios ad Antiquitates Hebraïcas pertinentes, quales ſunt *Cornel. Bertrami Politia Judaïca*, *Caroli Sigonii* & *Petri Cunæi Reſp. Hebræorum*, *Thomæ Godwini Moſes & Aaron*, Anglicè ab eo editus, & in Germania ab aliquot annis Latinè verſus, *Joannis Seldeni* libri *de Synedriis Judæorum*, *de Jure Naturæ & Gentium*, *Uxor Hebraïca*, *de Diis Syris*, *de Decimis*, *Samuelis Bocharti Phaleg* & *Hierozoïcon*, *Joannis Spenceri* opus *de Legibus Ritualibus* Hebræorum, *Lud. Cappelli Critica Sacra* & *Arcanum Punctationis* cum *Vindiciis*, *Joannis Buxtorfii* variæ Diſſertationes, *Joannis Druſii* Opuſcula omnia, *Salomonis Glaſſii Philologiæ Sacræ* reliqui libri, aliáque ſimilia; ubi res non Theologicè, ſed Grammaticè, diſcutiuntur;

hoc eſt, ubi quæruntur Antiquitates Hebraïcæ, omiſſis ut plurimùm controverſiis hodiernis, & conſectariis, quæ inde ad conficienda Syſtemata Theologica deduci ſolent. Hæc enim ſtudia ſunt alîus planè generis.

2. Jam non erit in Lexico Buxtorfiano, & recentioribus verſionibus dumtaxat, ut primâ lectione fit, hærendum; ſed Textui Hebraïco conjungenda erit verſio LXX. Intt. & Vetus Latina, adjectis fragmentis aliorùm Veterum Interpretum, quæ à *Joanne Druſio* collecta, & notis illuſtrata ſunt. Hinc enim hodiernarum verſionum, quæ ferè ex recentiorum Judæorum interpretamentis, & Theologicis præjudiciis hauſtæ ſunt, cognoſcuntur plurima peccata. Utiles etiam ſunt *Conradi Kircheri* Concordantiæ Verſionis τῶ LXX. in quibus uno intuitu cernere eſt quot variis rationibus οἱ LXX. unamquamque vocem verterint. Editæ ſunt deinde *Abrahami Trommii* concordiæ, inverſo ordine, ita ut Græca antecedant, additis etiam fragmentis copioſioribus Veterum Interpretum, cum Lexico ex iis confecto à *Bern. Montefalconio*. Amſtelædami 1718.

3. Qui in hiſce eo, quo par eſt, ſtudio verſabuntur, animadvertent facilè multa eſſe, adeóque longè plura, quàm vulgò cenſentur, quæ cum in Lingua Hebraïca ſummatim conſiderata, tum in Libris Veteris Teſtamenti intelligi nequeunt. Cujus rei hæ ſunt rationes, 1. quia ſupereſt tantùm nobis unicum volumen Hebraïcum, idque non magnæ molis, quo totius Hebraïcæ Linguæ indoles & dictiones contineri nequeunt; 2. quia in hoc volumine fue-

runt longi temporis labes & errata Librariorum, quæ ſenſum turbarunt, jam antequàm Verſiones ullæ ſcriberentur, negligentiâ aut difficultate exſcribendi, in Textum illapſa; 3. quia ſunt voces, quæ aut ſemel, aut pauculis vicibus occurrunt, & quidem iis in locis, in quibus nec natura rei, nec orationis ſeries nos docent quo ſenſu ſint accipiendæ; 4. quia conſtructio paſſim ambiguitates parit, & tempora confunduntur, nam & pauca habent Hebræi inflexione diſtincta, eáque ſubinde inter ſe miſcentur; unde fit, ut niſi res ipſa moneat, neſciamus utrum res præterita, an futura agatur; 5. quia exceptis Ritibus Moſaïcis, & Conſuetudinibus divinâ auctoritate inſtitutis ignoramus prorſus, aut dubiis conjecturis ex pauculis locis alias opiniones Hebræorum colligimus; 6. quia habemus eorum Hiſtoriæ breviſſimam epitomen; quibus rebus fit, ut paſſim hæreamus, nec nos expedire poſſimus.

4. Ad hæc accedit, quòd certiora quæ nobis ſuppetunt, ad eas difficultates ſuperandas, ſubſidia, ſint eorum ſæculorum in quibus Lingua Hebraïca dudum in deſuetudinem abierat, nec aliter niſi traditione inter pauculos eruditos Judæos, nota erat. Antiquiſſima enim Verſio omnium eſt ea, quæ LXXViralis dicitur, confecta regnante *Ptolemæo Philadelpho*, ducentis quinquaginta minimùm annis, poſt reditum è Captivitate Babylonica, in qua Linguæ Hebraïcæ uſus corruptus fuerat. Hinc factum, ut neceſſariò plurium vocabulorum & loquendi generum ſignificatio intercideret, unà cum Linguæ quotidiano uſu; etenim eo tempore

non erant eædem ſtudendi artes, quæ nunc ſunt. Nulla tunc habebant Lexica, nullas Grammaticas, ut ſatis adparet ex multis locis Septuaginta Interpretum, ubi unam eamdemque vocem variè admodum vertunt, & interdum ita ut nulla ſignificationum quas adhibent ulli locorum, in quibus vox occurrit, ſatis conveniat; & ubi certiſſimas Grammaticæ Regulas negligunt. Præterea in locis difficilibus adeò hæſitarunt, ut aut prorſus à verbis receſſerint, aut ſenſum ex conjectura, prout potuerunt, effecerint; quorum omnium exempla ſuppeditabunt *Notæ Criticæ Lud. Cappelli*, & Commentarii noſtri in *Pentateuchum*, & alios V. T. libros.

5. Sequentium temporum Verſiones antiquæ iisdem vitiis laborarunt; donec tandem Judæi, meliore initâ methodo, poſt annum Chriſti milleſimum, Grammaticas & Commentarios in Scripturam adcuratiùs ſcribere cœperunt; quod poſtea ſequuti ſunt Chriſtiani. Sed cùm quidquid Judæi recentiores dixerunt, hanc in rem, nitatur vel auctoritate Maſſoretharum, vel veteribus verſionibus, vel eorum conjecturis; neceſſe eſt eos non minùs, ac ceteros Interpretes, fluctuare. Maſſorethæ enim puncta vocalia addiderunt contextui, eo tempore quo legitima linguæ Hebraïcæ pronuntiatio ignota erat, & menda codicis ſui conſecrarunt; ut adparet in Pentateucho, vel ex Codice Samaritano, à quo, mendoſo licèt, multa minuta menda, quæ in Hebraïco paſſim occurrunt, abſunt. Veterum verſionum non adeò certa eſt auctoritas,

ut

ut vidimus. Conjecturæ etiam Rabbinorum, quæ hac aut ſimilibus opinionibus nituntur, Codicem hodiernum carere mendis, Linguam Hebraïcam perfectiſſimam eſſe, non poſſunt ſine examine admitti; nec pluris debent fieri, quam Chriſtianorum in obſcuris explanandis conatus. Imò verò ejusmodi ſunt opiniones, ut ſtare nullo modo poſſint, cum iis quæ à perito interprete fieri oportet; úique qui in ejusmodi rebus manifeſtis peccat, nullius peccati poſſit eſſe immunis, & contemtu prorſus dignus ſit.

6. Noſtra Lexica hodierna, cùm ſint omnia inde hauſta, in multis peccent neceſſe eſt; noſtræque Grammaticæ, cùm ſint unico ex Codice Maſſorethico formatæ, ut monuimus, oportet etiam ut multis vitiis laborent. Unde colligere eſt plurimorum Interpretum hodiernorum laborem, qui nullo alio nititur fundamento, ſæpe parum utilem eſſe; quandoquidem ei fidere non licet. Itaque fatendum eſt eum conari σχεδίῃ περαᾷν μέγα κῦμα θαλάσσης, qui ſperat ſe, ſubſidiis memoratis adjutum, mediocrem adepturum cognitionem Hebraïcæ Linguæ; hoc eſt, ſe eam ita intellecturum, ut omnibus in locis, aut ſaltem plurimis, Veteris Teſtamenti, poſſit certò ſibi perſuadere ſe æquè intelligere quid Scriptores Sacri velint; ac olim, dum vivebant, ab Hebræorum vulgo intelligebatur.

7. Si quis, ſuperioribus lectis, hîc ſubſiſteret, facilè crederet ea fortè hoc animo à nobis eſſe ſcripta, ut à Linguæ Hebraïcæ ſtu-

dio Juventutem deterreremus; cùm re ipſâ animos ei addere ad hunc laborem alacriter ſuſcipiendum inſtituerimus, eúmque minuere conemur. Sed priuſquàm quidpiam adgrediamur, quæ in eo occurrant difficultates probè tenendum eſt; cùm ut ad eas ſuperandas neceſſaria comparemus, tum ut ne, iis prætermiſſis, ſatis eruditos nos eſſe putemus. Videmus enim ad hæc ſtudia plurimos accedere, & in iis etiam conſeneſcere, qui difficultates haſce ignorant, & ſe hac in re eruditos putant, cum ne viam quidem ad eruditionem tendentem norint. Non parum etiam ad certam rerum cognitionem adquirendam conducit, ſcire quò uſque pervenire liceat; ne fruſtrà laboremus, aut nos id ſcire credamus, quod revera neſcimus.

8. Cùm, ut Poëta ait, *ſit aliquà prodire tenus, ſi non datur ultrà*, quamvis multùm abſit ut eam cognitionem Hebraïcæ Linguæ adipiſci queamus, quam Linguarum Latinæ & Græcæ multi viri docti, poſtremis hiſce ſæculis, ſibi compararunt; attamen, propter rationes antea adlatas, nitendum eſt, ut, quoad ejus fieri poterit, eam cognoſcamus. Hæc autem ſubſidia adhiberi poſſunt, præter ea quæ, ex Interpretibus veteribus & recentioribus hauſta, memoravimus.

9. Cùm conſtet Arabicam, Chaldaïcam & Hebraïcam Linguam Dialectos eſſe, potiùs quàm Linguas diverſas; quemadmodum Ionicam, Doricam, & Atticam Dialectos; interdum, ad Hebraïcarum vocum ſignificationem adſequendam, confugere ad vicinos Populos

pulos, prodeſt. Quod fecerunt non rarò & feliciter viri doctiſſimi, & præ aliis quidem *Sam. Bochartus*, *Lud. Cappellus*, & *Lud. de Dieu*, quorum poſtremus & primus enumeratis Linguis Æthiopicam etiam priſcam, quæ Hebraïcæ adfinis fuit, conjunxerunt. Exempla paſſim in eorum libris occurrent, ut & in *Hiſtoria Æthiopica*, adjectoque ei Commentario viri Celeberrimi *Jobi Ludolfi*, qui omnibus in ſtudio Æthiopicæ Linguæ præivit, & præſtitit. Nos quoque hoc ipſum non rarò, in Commentariis in *Pentateuchum*, ceterosque Veteris Teſtamenti libros oſtendimus. Itaque ſi cui animus eò propendeat, memoria firma ſit & vaſta, ac vitæ genus patiatur, non inutiliter hiſce ſtudiis operam dederit; & ad conferendas quidem invicem haſce Linguas, multùm proderunt Lexica in quibus conjunctæ ſunt, qualia *Lexicon Pentaglotton Val. Schindleri*, *Heptaglotton Edm. Caſtelli*, & Harmonicum *Joan. Henr. Hottingeri.* Hæc Lexica poſſunt eſſe uſui etiam Linguarum illarum haud valde peritis, ſi modò earum lectio nota ſit, cùm adfines Radices, ſæpe juxta ſe invicem collocentur. Sed tenenda quoque eſt, quam ipſa Grammatices elementa ſtatim docent, permutatio litterarum adfinium.

10. Verùm hîc cavendum, ne putemus haſce Linguas ita ἐκ παραλλήλου ſibi invicem reſpondiſſe, ut eædem radices eamdem in omnibus, aut ſimilem ſemper ſignificationem habuerint. Sæpè evenit ut una eademque vox in Linguis adfinibus varia ſignificet, ut ex Linguis hodiernis ſatis conſtat. Exempli cauſa,

Linguæ Anglica & Belgica multa habent vocabula communia, quæ idem ſignificant; ſed non pauca quæ planè diverſa, quorum unicum exemplum adferam, unde de ceteris judicium ferri poterit. Apud Anglos, *underſtand* ſignificat *intelligere*; apud Belgas, *onderſtaan* eſt *moliri*, *niti*, item *ſubſiſtere*. Eâdem voce prognata *underſtanding* Anglis *intellectum* ſonat; Belgis *onderſtandt*, eſt *auxilium*, *adminiculum*. Anglis *underſtanding* eſt *ſollers* etiam & *peritus*, Belgis *onderſtandig* eſt *auxiliarius*. Si interiiſſet Lingua Anglica, ſique unicus ſupereſſet liber Anglicus, & paullò plures Belgici; hi quidem ſæpe eſſent uſui intelligendo Anglico, ſed poſſent etiam in errorem interdum incautos conjicere; ut ſi vox adlata locis tantùm aliquot exſtaret, quorum ſeries tam ferret ſignificationem *auxilii* ex Belgica Lingua, quàm *intellectûs*, facilè eò delaberentur qui Belgicè ſcirent, ut *auxilium* interpretarentur. Ita Pſalm. CXIX, 34. leguntur hæc verba in translatione Anglica; *Give me underſtanding, and i shal keep thy law*, cum hæc verba ſignificent *da mihi intellectum, & ego obſervabò legem tuam*; verti ex Belgica Lingua poſſet, *geef my hulp*, *da mihi auxilium*. Itaque ſi quid ſimile in interpretandis Hebraïcis tentetur, magna adtentione utendum; nec ad alias Linguas umquam confugiendum, niſi cùm nihil ſani Lingua Hebraïca ſuppeditat; nec adfirmandum quidquam quaſi exploratum, quod non res ipſa & ſeries orationis manifeſtiſſimum * faciat, quod & alibi oſten-

* Vide *Diſſ. noſtram de Opt. Gen. Int. Script.* §. X.

oſtendimus. Etiam in una eademque Lingua, lapſu temporis, mutatur ſignificatio vocum; quas proinde ex recentiore uſu non licet ſemper in antiquioribus Scriptoribus interpretari, unde colligere eſt majorem cautionem in diverſis Linguis adhibendam. Exemplum inſigne ejus rei proferemus ex *A. Gellio* Noct. Attic. Lib. XIII. c. 29. *Animadvertere eſt*, inquit, *pleraque verborum Latinorum ex ea ſignificatione, in qua nata ſunt, deceſſiſſe vel in aliam longè, vel in proximam; eámque deceſſionem factam eſſe conſuetudine & inſcitiâ temere dicentium, quæ cuimodi ſint, non didicerint. Sicuti quidam* faciem *hominis eſſe putant os tantùm & oculos & genas, quod Græci* πρόσωπον *dicunt; quando* facies *ſit forma omnis & modus & factura quædam corporis totius, à* faciendo *dicta: ut ab adſpectu* ſpecies, *& à fingendo* figura. *Itaque Pacuvius in Tragœdia, quæ Niptra inſcribitur*, faciem *dixit* hominis, *pro corporis longitudine.*

Ætate, *inquit*, integrâ, feroci ingenio, facie procerâ virum.

Non ſolùm autem in hominum corporibus, ſed etiam in rerum cujusque modi aliarum facies *dicitur*. De ceteris ipſum fontem adeas.

11. Aliud eſt ſubſidium, quo uſi ſunt Interpretes omnes; nempe, conjectura, quæ rebus ipſis & ſerie ſermonis nititur. Sæpe enim vocibus poteſtatem adſignarunt, quia eam neceſſariò poſtulari loci circumſtantiis putarunt. Qua in re, facillimum eſt falli;

cùm plures ſenſus uni, eidemque loco convenire queant, nec nobis interdum Scriptoris ſcopus ſatis pateat. Solent autem potiſſimùm duobus modis labi Interpretes, in ejuſcemodi loquendi generibus, aut vocabulis; quòd adtendant præconceptas notiones, quas ipſi habent earum rerum, de quibus ſermo eſt; cùm ſæpe Scriptor, quem interpretantur, eaſdem non habuerit; & quòd eam ſententiam ſtatuant ſine dubio eſſe optimam, quâ poſitâ, elegantior aut validior eſt Scriptoris ratiocinatio; cùm ſæpe neque elegantiam ullam captaverit, neque demonſtrationes adferre voluerit. Verùm de hiſce copioſiùs, in ſecunda hujus Operis Parte, agemus. Ita feliciter οἱ LXX Eſaiæ LII, 15. ex conjectura verterunt יזה jazzeh, *admirabuntur*, quâ ſignificatione נזה *nazah* alibi nuſquam occurrit, neque in vicinis Linguis reperitur. Hoc enim in verſu eſt ἀπόδοσις eorum, quæ habentur in antecedente. Senſus eſt: *Quemadmodum multi piorum Iſraëlitarum clades admirati ſunt: ita multi eorum reditum admirabuntur*. Agit enim Propheta, ſenſu Grammatico, eo in loco, de piis Iſraëlitis, quamvis res multò ſublimior ſub illo cortice Grammatico lateat. Quam ſe variè hic torſerint Interpretes, qui ſcire volet *Lud. Cappelli* notas adeat. Sed & nonnulla ſunt felicium ejuſmodi conjecturarum exempla, in Speciminibus *M. Meibomii*; nec in iis deſunt lapſus, dum loca Scripturæ conjiciendo ad rem ſuam trahere conatur.

12. Præ-

12. Præter eam cognitionem Conſuetudinum & morum Hebræorum, quam, ex Sacris Libris potiſſimùm hauſtam, ſuppeditare poterunt Scripta virorum eruditorum, quos laudavimus; multa huc pertinentia invenientur apud Scriptores, qui de populis vicinis Hebræorum, aut victoribus verba fecerunt. Multas enim vicinæ Gentes ſimiles Conſuetudines habere ſolent. *Herodotus* Halicarnaſſeus & *Diodorus* Siculus, aliique Ægyptiorum & Chaldæorum res ſcripſere; unde non dubia lux multis Hebræorum moribus, ut oſtendit *Joannes Spencerus*, in Opere cujus inſcriptionem antea adtulimus. Idem & nos demonſtravimus, in Commentario in *Pentateuchum*, multis in locis; ita ut res ampliùs in dubium revocari ab adtento & veri amante lectore nequeat. Præterea eò paſſim adludunt Hebræi Scriptores; nec quid velint intelligere licet, niſi res Ægyptiorum & Chaldæorum norimus. Sic Eſaiæ Cap. XVIII, 2. Ægyptii deſcribuntur hiſce verbis, גוי קו קו *goi kaukau*, ubi quis conjecerit legendum קי קי *ki-ki*, aut potiùs varietatem eſſe Dialecti, quâ quod per ו ſcribebant Hebræi id per י efferebant Ægyptii; quod ſæpe fit in Linguis, vel Dialectis Orientalium. Sermo enim eſt de paluſtribus Ægyptiis, ut adparet ex eo quòd *fluvii* dicantur *diripere eorum terram.* De his autem ita *Herodotus*, Lib. II. c. 94. Ἀλείφατι δὲ χρέωνται Αἰγυπτίων οἱ περὶ τὰ ἕλεα οἰκέοντες, ἀπὸ τῶν σιλλικυπρίων τοῦ καρποῦ τὸ καλεῦσι μὲν Αἰγύπτιοι ΚΙΚΙ: *unguento autem utuntur Ægyptii*

ptii qui circa paludes habitant, ex fructu ſillicypriorum, quod adpellant Ægyptii Kiki.

13 Exſpectaverit forte quiſpiam, ut agamus hîc de ſtudiis Rabbinicis, verùm aut hæc ad noſtrum inſtitutum non pertinent, aut quæ diximus poſſunt etiam in eam rem partim dictâ exiſtimari. Sunt duplicia potiſſimùm eorum ſcripta. Alia ſunt Commentarii in Vetus Teſtamentum, qui non ſunt difficiles admodum intellectu, iis qui contextum ipſum intelligunt, & mediocrem operam iis navarunt, *Rabbinico* Lexico *Joan. Buxtorfii* adjuti. Sed cùm ſint recentiorum Rabbinorum, neque ullâ ratione conferri queant Chriſtianorum laudatis Interpretibus, qui plura multò ſubſidia adhibent, quam Rabbinorum gens, & judicio multùm iis præſtant; nullam cauſam video quare tanti fiant, quanti à nonnullis fieri ſolent; niſi quòd vulgò non leguntur, & pulchrum eſt videri ea intelligere, quæ aliis ignota ſunt Sed res ipſa ſi introſpiciatur, cum Grammaticis ac Criticis nobilioribus Chriſtianorum, nullo modo ſunt æquiparandi. Sunt verò alia Scripta, aut allegorica, aut ad doctrinam Talmudicam pertinentia, quæ nos docent quid ſenſerint Judæi, aliquot ſæculis poſt Chriſtum; ſed parum ad illuſtrationem Veteris Teſtamenti faciunt. Allegorici Doctores quidquid volunt fingunt, Thalmudici ſubtiliſſimè ritus omnes perſequuntur, atque ex cerebro ſuo ſupplent, ſi quid deeſſe videatur Legi ſcriptæ, nulla pænè Grammaticæ aut Hiſtoriæ ratione habitâ;

quod

quod ſtudioſi facilè intelligent, vel ex variis Thalmudicis Codicibus Latinè editis, & adnotationibus à viris doctis auctis. Itaque hæc ad inſtitutum noſtrûm nihil faciunt, nec neceſſe eſt rem copioſiùs demonſtrare.

CAPUT V.

Conſilia varia ad Studiorum rationem pertinentia.

1. QUÆ diximus hactenus, de ratione ſtudiorum in Latinis, Græcis & Hebraïcis litteris, ad Linguarum cognitionem comparandam, potiùs quàm ad certæ cujuspiam diſciplinæ inquirenda dogmata pertinent. At ſi quis ſibi Linguæ cognitione comparatâ, & rerum etiam, quæ apud Veteres habentur, neque enim prius ſine altero fit, velit penitiùs ſe cuipiam Diſciplinæ addicere; alius erit ordo obſervandus, vel dudum evoluti Scriptores denuò, immutato ordine antea indicato, perlegendi. Hac ratione fiet cum ut res, tum etiam ut voces & loquutiones rei propriæ meliùs intelligantur, quod poſterius hîc potiſſimùm reſpicimus.

2. Qui Poëtas quidem ætate maturiore adgrediuntur legere, eos oportet ab antiquiſſimis initium facere; quia ſequentes ad eos paſſim adludunt, atque ex iis plurima deſumunt. Ex *Homero Heſiodus* forte, ex utroque ſine dubio ſequentium ætatum Poëtæ plurima hauſere. In Hiſtoricis verò non eſt ratio habenda

da ætatis Scriptorum, ſed rerum quas ſcribere inſtituerunt; recentiorum enim cognitio nititur anterioribus. *Joſephus*, qui multò poſt *Herodotum* vixit, prior eſt legendus, in iis quæ habet Herodoteis antiquiora. Quis ſit inter Hiſtoricos ordo, non neceſſe eſt hîc dicamus, quia vel ex Librorum inſpectione innoteſcere poteſt. Si Hiſtoriam Eccleſiaſticam, aut Veteres Chriſtianos Scriptores legere quis ſeriò velit, ut ſingulorum ſæculorum dogmata & Conſuetudines cognoſcat, eum etiam ab antiquioribus quibusque incipere oportet.

3. Cùm cuipiam rei cognoſcendæ operam damus, ei, quantùm poteſt, ſine interjectis moris, inſtandum eſt; donec eam animo notitiam, quam quærimus, conceperimus. Si enim ſæpiùs omiſſum argumentum in manus identidem reſumamus, turbabuntur multùm Memoria & rerum ordo. Nam licèt interdum ea legamus, quæ non ſunt ita inter ſe connexa, ut unum neceſſariò ab altero pendeat; attamen eſt ut plurimùm neſcio quis connexus, qui ad intelligendum non parum juvat. Præterea illa nimiùm interrupta lectio faſtidium parit, quo fit ut tandem præ tædio eos Scriptores deponamus; quos ſi continenter, & ſine interpellatione legiſſemus, avidè evolviſſemus. Huc etiam accedit, quòd cùm quisque Scriptor ſuum habeat characterem, ſuamque eloquutionem, opus ſit tempore, & perpetua lectione, ut ei adſueſiamus. Hoc enim fieri nequit, ſubinde depoſito & in manus denuo ſumto Scriptore; quod experientia

nos

nos docuit, & omnes, quicumque idem tentabunt, docebit.

4. Itaque licèt fieri nequeat, ut quotidie totidem horas litterarum ſtudiis tribuamus; non eſt tamen committendum, quantùm in nobis eſt, præſertim illâ ætate, quâ ſtudiis ſolis operam dare licet, ut ullum umquam diem præterlabi ſine lectione ſinamus. Hîc Pictorum illud celebre monitum, non minùs quàm in Pictura addiſcenda, neceſſarium, animo infigendum. *Nulla dies abeat, quin linea ducta ſuperſit* Habitus, ſeu facilitas aliquid faciendi, ut loquuntur Ethici, non contrahitur, niſi repetitis *actibus*; nec aliter, niſi intermiſſis, deletur.

5. Cavendum quoque eſt ne in aliud peccatum incidamus, quod frequenter admittitur à viris etiam Litterarum ſtudio addictiſſimis, ut uno eodemque die lectionibus planè diverſis operam demus; quâ ratione ſtudendi, non parum turbatur Memoria, & quod rerum à Memoria congeſtarum ſtructor dici poteſt, Judicium; præſertim ubi ea quæ legimus adtentionem animi majorem poſtulant; nam à gravi ſtudio ad levius, ſine periculo & incommodo, digredi poſſumus, aut etiam relictâ lectione rei facilis, ad aliam æquè facilem tranſire. At ubi conatu quodam ingenii quidpiam intelligere nitimur; non poteſt ſubitò ea animi adfectio mutari, quin cerebro noſtro veluti vis inferatur, quâ perturbantur Memoria & Judicium; ac ſanè tunc temporis minùs facilè quæ legimus adſequimur & concoquimus. Hinc fit ut qui ita ſtudent mul-

tùm laborent, ſed parum proficiant, aut neſcio quam eruditionem confuſam & indigeſtam adipiſcantur, quam redolent eorum Scripta; ubi neque perſpicuitas, neque ordo ullus animadvertitur. Adparet ex Scriptis viri longè doctiſſimi *Joannis Seldeni*, eum ita ſtudia ſua perturbaſſe, ut eodem tempore de rebus toto genere diverſis cogitaret; digreſſiones enim captat adeò remotas & interdum tam longas, ut niſi ita ſtudia inſtituiſſet, non potuiſſet tantam ordinis & rerum perturbationem ferre. Ac ſanè dum ordinem & perſpicuitatem negligit, non parum tædii Lectoribus creat; quæ vera ac utilia habet, longè plurima, minùs facilè intelliguntur; & ſicubi in errorem delabitur, vix origo erroris deprehendi poteſt. Multi viri docti, qui lecto ejus de *Synedriis* Opere, cum eo Synedrium Septuaginta-Virale fuiſſe perpetuum, à Moſe ad extrema Judaïcæ Reip. tempora, crediderunt, facilè deprehendiſſent eſſe hoc merum Judaïcum figmentum; ſi argumenta *Seldeni* perſpicuè & ordine expreſſa vidiſſent. Sed confuſio, digreſſiones, teſtimonia aliena, & immenſa illa eruditionis unum in Opus congeſta farrago facilè fucum faciunt, & perſpicaces etiam occæcant.

6. Quoniam autem, pro celebri Aphoriſmo *Hippocratis*, *ars longa*, *vita brevis eſt*, neque ingenia noſtra omnibus ſtudiorum generibus æquè apta ſunt, neque per vitæ inſtitutum, aut facultates, licet per omnia exſpatiari; optime ſibi conſulere videntur qui, his expenſis, uni potiſſimùm Diſciplinæ operam dant;

dant; neque alias delibant, niſi quantùm, ad ruditatem pudendam deponendam, ſatis eſt. Itaque poſtquàm ſtudiorum jacta ſunt fundamenta, & jam cœperunt Studioſi iis cum voluptate incumbere, oportet eos in ſe deſcendere, & diſpicere quam in rem potiſſimùm naturâ ferantur; tum ſi cetera, quæ ad vitam pertinent, patiantur, eam ſibi deligere excolendam. Exempli cauſâ, quandoquidem de Critica hîc agimus; ſi quis ſentiat ſe potiſſimùm Poëtarum lectione adfici, atque in eam toto animi impetu ferri; rectè faciet, ſi modò vitæ inſtitutum ferat, ſi hoc ſtudium, præ ceteris omnibus, colat. Si quis etiam Scriptorem quempiam ſingulari adfectu amet, operâ non abutetur, ſi nitatur eum ad unguem intelligere, longiusque tempus in eo, quàm in aliis, collocet. Multò enim magis proficimus, ubi propenſione naturæ adjuvamur; quàm cùm, aut eâ invitâ, aut ſolâ vi rationis adducti quidpiam adgredimur; & aliquid eximiè tenere, cetera verò mediocriter, quàm omnia delibaſſe, nihil penitùs noſſe, multò præſtat. Nemo eſt, qui velit de ſe dici quod *Homerus* de Margite habebat, *multa ſcire eum, ſed omnia malè*: πολλ' ἠπίστατο ἔργα, κακῶς δ' ἠπίστατο πάντα. Ubi præſtare dicimus, hoc volumus, utilius id eſſe, cùm ei qui id tenet, tùm aliis etiam, quibus prodeſſe poteſt.

7. Huc poſſumus referre monita *Senecæ*, de vitanda nimia lectione, Epiſt. II. *Certis*, inquit, *ingeniis immorari & innutriri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod in animo fideli-*

ter ſedeat. Nusquam eſt qui ubique eſt. Similia habet, Epiſt. XLV. ubi de libris: *Non refert quàm multos, ſed quàm bonos habeas; lectio certa prodeſt, varia delectat.* Homini verò acre judicium, quod ante omnia excolendum, in lectione vetuſti cujusvis Scriptoris, adhibenti, is Scriptor bonus ſit; quia ejus vitia & virtutes pervidet, has imitatur, illa fugit. Quò magis eum verſat, eò minùs ejus vitiis fallitur, eò magis virtutes complectitur, atque ad eas ſeſe componit. Sed adeundus *Seneca*. Digna etiam ſunt, quæ altè in animum demittantur, verba hæc *Quintiliani*: * *Perſequi quidem quod quisque umquam vel contemtisſimorum hominum dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis jactantiæ eſt; & detinet atque obruit ingenia, meliùs aliis vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoque fabulis adcommodare operam poteſt.* Poſſemus, ſi vellemus, ejus delicti reos agere duos doctiſſimos viros, *Theod. Marcilium* & *Caſp. Barthium*; qui pluris eſſent faciendi, ſi pauciora, eáque meliora legiſſent & magis concoxiſſent.

8. Monendi autem hîc ſunt litterarum ſtudioſi, cùm jubentur legere Veteres, cum Virorum Doctorum Commentariis, ne putent ſibi perlegendas prolixas quasvis notas, quæ textui ſubjectæ ſunt, aut ad calcem rejectæ. Tum ſunt perlegendæ, cùm ſine iis textus intelligi nequit; alioqui magna fieret ab iis temporis jactura & dum viderentur ſibi le-

* *Lib. I. c. 8.*

legere Veteres, Recentioribus potiùs operam darent. Legendus ſtudioſè Scriptor ipſe Antiquus, in quem ſcripſerunt, Interpretes verò obiter; & ſatiùs multò eſt plura legere, ſine notis, Antiquitatis monumenta, quàm Recentiorum in unum aut alterum Scriptorem operoſa Collectanea, farragine & intempeſtiva eruditionis oſtentatione plena. Alioquin ἔργον hîc fieret πάρεργον, & contrà πάρεργον eſſet loco τοῦ ἔργου. Excipienda tamen præſtantiſſimorum Criticorum Opera, ut *Joſ. Scaligeri*, *Iſ. Caſauboni*, *Juſt. Lipſii*, *Claud. Salmaſii* & aliorum, quorum Scripta aut brevia ſunt, aut etiam digniora lectu ipſis Scriptoribus, quos interpretati ſunt. *Scaliger* & *Lipſius* breviores ſunt; *Caſaubonus* interdum paullò longior, ut in Commentario in *Perſium*, ſed bonâ fruge plenus; *Salmaſius*, in *Solinum* & *Auguſtæ Hiſtoriæ Scriptores*, ea collegit quæ iis ipſis Scriptoribus utiliora ſunt. Ceteroqui præſtaret multò *Plautum* & *Terentium* ter, quatérve legere, quàm ſemel cum ampliſſimis, qui in eos ſcripti ſunt, Commentariis; iteratis enim Veterum lectionibus doctiores ſimus, quam ſi tot quiſquiliis memoriam oneremus & pauca Veterum Scripta legamus. Sic ad ſummam eruditionem ii, quos laudavimus, aliique viri magni pervenerunt.

9. In omnibus Diſciplinis & præſertim in Linguarum ſtudiis, Memoria eſt ſimul Penus & Promus-Condus, Judicium verò, ut diximus, Structor; qui quæ Memoria depromſit ordine collocat. At ne Memoria re-

rum copiâ obruatur, eſt ordine adjuvanda; atque excerpenda, quæ uſui poſtea eſſe queant, adeò ut inveniri facilè poſſint. Inutilis enim eſſet lectio, niſi quæ legimus uſibus noſtris poſſemus adcommodare: ut inutilis eſſet magna ſupellectilium copia, ſi quando uſus urgeret, ubi id eſſet quo indigeremus neſciremus. * *Vetus eſt proverbium, paupertatem certiſſimam eſſe cùm alicujus indigeas, uti eo non poſſe; quia ignoretur ubi abditum deliteſcat, quod deſideratur*. Multi multa hanc in rem ſcripſerunt, & nos etiam experti ſumus; ſed nulla occurrit methodus commodior & facilior eâ, quam ab amico acceptam Gallicè † dudum edidimus. Non modò enim Latinæ, ſed etiam Græcæ Linguæ aptatam, ab aliquot annis, utiliſſimam eſſe comperimus; neque umquam in manus Collectanea noſtra Latina aut Græca ſumimus, quin optimo & doctiſſimo viro, qui eam methodum nos docuit, gratias habeamus.

10. Initio quidem ſtudiorum, ubi Judicium nondum ſatis firmatum eſt, neque cognitio ſat magna, ut quæ ſint excerpenda probè norint Studioſi; vix alia excerpuntur, quàm quæ in breve tempus utilia futura ſint; quia, matureſcente judicio, contemnuntur quæ antea in pretio erant. Attamen utile eſt excerpta ejuſmodi habere, cùm ut artem ea diſponendi diſcant Studioſi, tum ut memoriæ meliùs mandent quæ legunt. Ceterùm duo hac in re diligenter obſervanda, primum eſt, ut

ea

* *Columella* ex *Cicerone* Lib. XII. c. 11.

† *In Biblioth. Univerſ.* T. 2. pag. 315.

ea tantùm exſcribamus, quæ eximia ſunt, vel propter rem ipſam, vel propter elegantiam eloquutionis, non quæcumque occurrunt; quo labore nimiùm ſufflaminaretur lectionis impetus. Non eſt putandum ea omnia eſſe exſcribenda, quæ γνῶμαι, aut *ſententiæ* vocantur. Ea dumtaxat ſunt ſeligenda, quorum nobis in mentem non veniret, aut quæ æquè benè exprimere ipſi non poſſemus. Ita, licèt memorabilis ſit fabula eo in loco *Virgilii*, ubi hæc verba habentur, nolim ea deſcribi:

Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere Divos,

Nihil enim eſt in re, aut in eloquutione, quod ſit ſupra captum cujusvis.

11. Alterum, quod hîc obſervari velim, eſt, ne nimis multa exſcribantur verba, ſed tantùm obſervatu digniſſima, adnotato Scriptoris loco. Nimium enim tempus, nec ſine magna moleſtia, alioquin in exſcribendo abſumeretur. Non eſt etiam excerpendum quidquam, dum lectione diſtinemur; ita ut propterea abrumpatur lectio, ut calamus in manum ſumatur; hoc enim tædioſam lectionem efficit. Notanda ſunt tantùm loca poſtea exſcribenda, in ſchedula, ut abſolutâ lectione id fiat; neque etiam initio, poſt primam libri lectionem, id tentandum, ſed poſt ſecundam dumtaxat. Interdum quoque ſunt Collectanea legenda, ut ſciamus quas habeamus congeſtas divitias, iisque tempore & loco uti poſſimus.

12. Hæc quidem minuta videbuntur, at ſine hiſce magna non conſtant, & neglecta maximam perturbationem Memoriæ & Judicii, temporiſque, quod rerum omnium pretioſiſſimum eſt, jacturam creant. Summa alioquin ingenia, hiſce prætermiſſis, ingentia peccata admiſerunt; quæ ſi vitaſſent, erudito orbi, adeóque humano generi multò utiliora fuiſſent. Ac ſanè qui talia contemnunt, non tam magnitudine ingenii ſpernunt, quàm inopiâ Judicii; quâ fit ut quanti uſûs ſit ordine & viâ progredi non ſatis intelligant.

13. Coronidis loco, addemus ſingularem methodum ſtudiorum, quâ ii demum uti poterunt, qui eò usque pervenerint, ubi conſiliis noſtris non amplius opus habituros diximus. Ea uſum eſſe *Claud. Salmaſium*, ἀμεθοδίας alioqui ſingulare in ſcribendo exemplar, docet nos V. A. * *Joannes Baptiſta Lantinus*. „ Quidquid ſupereſt de Veterum „ libris ceteriſque monumentis, inquit, diviſio „ in certa ſpatia omni ævo, ætatum & tem„ porum ordine pervolvebat; initio ab anti„ quisſimis ducto, ita ut omnes unius æta„ tis Scriptores perlegeret, conferrétque; do„ nec illius ſæculi Linguam, mores, ritus, „ artes & quidquid ex iis quæ reſtant monu„ menta colligi poteſt, in numerato, & ſub „ uno adſpectu poſita haberet. Inde ad con„ ſequentia tempora, ad usque ultima, ſi„ mili ratione, progredi ſolitus, & obſerva„ re quodcumque novi in Linguis, artibus, „ ce-

* *In Proleg. ad libros de Homon. Hyles Iatrices.*

„ ceteríſque prædictis ſuccedens ætas inve-
„ xerat, quidquid à prioribus poſteriores Scri-
„ ptores accepiſſent, id adſequutus eſt, ni-
„ hil ut illum fugeret, quod ad Hiſtoriam
„ omnis generis ſpectare poſſet.

14. Hoc ſi poſſet fieri, ſine perturbatione ſtudiorum in legendis tot variorum planè argumentorum libris, utiliſſimum ſine dubio eſſet. Sed nec adcuratè factum à *Salmaſio* crediderim; nam multùm aberat ut omnes diſciplinas, de quibus libros Veterum fortè legerat, calleret. Jurisconſulti certè & Medici, in iis, quæ ad Jurisprudentiam & Medicinam pertinentia ſcripſit, nonnulla, non ſine ratione carpſerunt. Attamen in uno genere Scriptorum, & per aliquot ſæcula, obſervari hoc inſtitutum, non ſine maximo fructu, poſſet. Exempli causâ, in Scriptorum Eccleſiaſticorum lectione, vix ullus alius ordo commodior eſt, ut antea obſervavimus. Ceterùm quæcumque de eruditionis monſtris nonnullis jactentur, quaſi omnia pænè ingenio complexa ſint Diſciplinarum genera; & illi (quidni enim verum profitear?) & alii, quotquot Litterarum ſtudiis operam dederunt, experti ſunt veriſſimum eſſe illud Poëtæ:

—— *Non omnia poſſumus omnes.*

15. Poſſet fortè & conſilium quodpiam à nobis poſtulari de Recentiorum Scriptorum, qui de rebus ad Criticam pertinentibus egerunt, quales ii ſunt, qui in *Theſauro Critico*

Jan. Gruteri exſtant, aliique multi, cùm antiquiores, tum recentiores. Sed cùm ab ejusmodi Scriptoribus nemo initium faciat ſtudiorum, provectioribus ſatis innoteſcunt optimi quique; nec quidquam vetat quominùs unusquisque, hac in re, judicio ſuo indulgeat, aut prout commodum erit, ejusmodi Scripta legat.

Partis Primæ Artis Criticæ Finis.

A R-

ARTIS CRITICÆ,

PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO I.

Regulæ Generales de Vocum & Loquutionum Significatione.

CAPUT I.

De Diviſione Vocum.

1. CUM verba ſint dumtaxat ſigna notionum, eáque ab hominibus pro arbitrio inſtituta, ut docent Philoſophi; ſequitur ut ad totidem claſſes vocabula, quot ſunt notionum genera, poſſint referri. *Notiones* autem, ne ulla ſit ambiguitas in hac voce, quâ ſæpe nobis utendum erit, vocamus *quæcumque animo noſtro obverſantur, cùm de re quapiam cogitamus.* Itaque *Notio* hîc nobis non eſt ipſa intellectio, ſeu id quod agit aut patitur animus noſter, cùm intelligit; ſed

id quod ei intelligenti obverſatur. Notiones igitur noſtræ, diu & adtentè eas animo luſtranti, viſæ ſunt ad ſeptem claſſes poſſe referri; ita tamen ut in ſingulis claſſibus plures ſint eæque ſibi invicem contrariæ; alioqui claſſium major eſſet numerus conſtituendus.

2. I. Sunt notiones *ſimplices* & *compoſitæ*. Simplices ſunt eæ, in quibus ne mente quidem plura diſtinguere poſſumus; compoſitæ, quæ pluribus ſimplicibus conſtant. Simplices ſunt notiones ſenſuum, doloris, voluptatis, motûs, aliæque in quibus partes nullas poſſumus ſecernere. Itaque *amaror*, exempli cauſâ, *albor*, *ſonitus*, aliáque id genus ſunt nomina notionum ſimplicium. Compoſitæ ſunt notiones corporum omnium, in quibus varias partes animo intelligimus, & ſenſibus etiam ut plurimùm deprehendimus; notiones item Virtutum & Vitiorum, in quibus ſingulis varia poſſunt intelligi, & ſeorſim expendi. Igitur *aurum*, *juſtitia*, *ebrietas* ſunt nomina notionum compoſitarum.

3. II. Sunt notiones *Subſtantiarum* & *Modorum*. Subſtantias vocamus ea, quæcumque tandem ſint, in quibus ſunt qualitates rerum quas novimus; modos verò qualitates, quæ ſubſtantiis inſunt, nec ſine iis eſſe poſſunt. Subſtantiæ ſunt Corpora & Mentes, quibus inſunt innumeri modi; quales figuræ, & cogitationes variæ. Hæc autem ſua nomina habent, quorum ſignificationem quærunt Critici, & in quibus facilè errant, niſi diligenter animum adtendant.

4. III. Sunt

4. III. Sunt notiones *Relationum*, quæ relationes ſunt inter omnia pænè, quæ animo contemplamur. Sic cùm *Patrem* Philippum adpello, cogito de *Filio* ejus Alexandro, & viciſſim. Itaque *amor filii*, aut *reverèntia patris* ſunt nomina relationum, ſeu virtutum quæ ad alia referuntur. Innumera ſunt ejusmodi, de quibus Sectione II. ſubtiliùs agemus, & quæ diligenter expendiſſe maximi eſt, in hac noſtra Arte Critica, momenti.

5. IV. Sunt notiones rerum, quæ reverâ ſunt, aut ſaltem eſſe creduntur, quas *concretas* vocant Philoſophi; & rerum quæ nusquam ſunt, niſi in intellectu noſtro, quas illi *abſtractas* adpellant. Ὑφιστάμενος ἄνθρωπος, *homo qui reverâ eſt*, nomen eſt concretæ notionis; ἀνθρωπότης verò *humanitas*, &, ſi lubeat, ὑπίστασις ſunt abſtractarum notionum vocabula. Non leves ſunt de hiſce Philoſophorum, aliorumque hallucinationes, ut ſuo loco oſtendemus.

6. V. Notiones, quæ pluribus communes ſunt, vocantur à Philoſophis *univerſales*, aut *particulares*; quæ verò uni rei conveniunt *ſingulares*. *Humanitas* nomen eſt notionis univerſalis, *civitas* nomen particularis, *Cicero* ſingularis. Hæc autem nomina aliquando non ſatis intelliguntur, atque inter ſe miſcentur; unde multi nati errores, quos ope Criticæ deprehendere licet.

7. VI. Nulla notio eſt, quæ non poſſit *clara*, aut *obſcura* dici. Obſcuræ, exempli cauſâ,

ſâ, ſunt notiones omnium ſubſtantiarum; claræ ſimplices omnes. Licèt autem perſpicuitas & obſcuritas, haud aliter ac dies & nox diverſæ ſint, mirum eſt quàm frequenter clara obſcura ab hominibus cenſeantur, & vice verſâ obſcura clara; quod diligenter demonſtrabimus.

8. VII. Sunt denique notiones, quæ integram rei, quam contemplamur, naturam animo noſtro ſiſtunt; quas *adæquatas*, uno verbo, vocant Philoſophi. Aliæ verò partem dumtaxat rei, quam animo verſamus, nobis objiciunt, dicunturque *inadæquatæ*. Maximi cùm ſit momenti imperfectam cognitionem à plena diſtinguere, non malè mereantur de Litterarum Studioſis, qui doceant quæ nomina ſint notionum adæquatarum, quæ inadæquatarum; quod nos facere conabimur.

9. Hæc ſunt genera notionum, ad quæ cuncta referri poſſunt, & ex quorum numero voces omnes à nobis dividentur. Atque hoc, ad inſtitutum noſtrum quod adtinet, ſatis ſupérque eſt. Cum oratio ſit collectio ſignorum, eodem ordine collocatorum, quo notiones, quarum ſunt ſigna, menti obverſantur; nec poſſint aliud ſignificare, quàm quod cogitat is qui loquitur, ſi modò uſum ſequitur loquendi magiſtrum; neceſſe fuit paucula de notionibus dicere, priuſquàm ad earum ſigna deveniremus. Qua in re, ſi utamur vocibus ignotis, ſenſu quem iis tribuimus, auribus Latinis, nobis id condonabunt facilè, ut ſpero, Lectores; qui meminerint hu-

hujusmodi notiones, quemadmodum à nobis conſiderantur, numquam fortaſſe animo ullius Scriptoris Romani obverſatas, ac proinde novis rebus nova imponenda fuiſſe vocabula. Sic certè fecerunt olim Latini, cùm primùm Linguâ ſuâ philoſophari cœperunt; quod cur nobis hodie non liceat, nova proferentibus, nulla ratio adferri poteſt.

10. Verùm antequàm veniamus ad ſingulas notionum claſſes, aut potiùs antequàm earum nomina ſingillatim expendamus; nonnulla monenda nobis ſunt, quæ ad omnia ferè ex æquo pertinent, aut ad plura ſimul; quibus adlatis, ſingulas claſſes excutiemus. Interea ne quis ſibi fingat inanem eſſe hanc Philoſophicam vocum diſtinctionem, ſciat ejus longè maximum uſum Partis hujus Sectione II. oſtenſum iri.

CAPUT II.

Regulæ Generales de Interpretatione.

REGULA I.

Linguas ſibi invicem non ſatis reſpondere.

1. IS cenſetur Scriptorem intelligere poſſe, qui callet Linguam, quâ Scriptor uſus eſt. Eum autem adcuratè loquentes *callere Linguam* dicimus, qui dum legit, aut audit alium loquentem, habet animo obverſantes easdem notiones, quæ à loquente, aut ſcriben-

bente vocibus quibus utitur ſubjectæ ſunt. Alioqui ſi quod ſit diſcrimen inter notiones loquentis & audientis; adeò ut ex alterutra parte ſint clariores aut obſcuriores, ampliores aut arctiores, aut ulla denique alia in re diffideant; qui audit non poteſt cenſeri perfectè intelligere ſermonem loquentis. Quod re ipſâ rarò contingit, cùm perpaucis conveniat in omnibus notionibus compoſitis; dum aliis alii pauciores aut plures notiones ſimplices unâ voce deſignant; aut dum clariores, vel obſcuriores, aliqua ex parte, uni obverſantur, quàm alteri. Cùm verò ſæpè vix ac ne vix quidem reſcire poſſimus, an aliis eædem planè objiciantur notiones ac nobis, niſi plurimis interrogationibus, & in multis ne hac quidem ratione; ut oſtendemus, ubi agemus de notionibus ſimplicibus; ſequitur nos ſæpiſſimè ſcire non poſſe, an nos invicem intelligamus.

2. Sed cùm ad ſummam ἀκρίβειαν pervenire nequeamus, oportet nos modicâ intelligentiâ contentos eſſe. Itaque eum *callere Linguam* dicemus, qui eatenus eam intelligit, ut habeat ſimiles notiones loquentium notionibus; adeò ut ſi is verbis ſuis incipiat loquentium ſententiam exprimere, ipſi ſint ſenſum ſuum in ejus verbis agnituri, poſtquàm ſuis explicuerint. Qui ſermones aliorum probè intelligere cupiunt, debent ſe veluti eorum loco conſtituere, & verba interpretari, quemadmodum ipſi ea interpretarentur; ſine additione, detractione, aut denique mutatione ulla.

3. Ut

3. Ut hoc fieri queat, uſu diſcenda eſt Lingua, quam intelligere volumus. Verſantibus, ſcilicet, cum iis qui eâ utuntur, obſervandum diligenter quas poteſtates ſubjiciant omnibus vocabulis, & loquutionibus quibus utuntur. At ubi Linguæ ſunt obſoletæ, ut ſunt eæ de quibus in hoc Opuſculo agimus, uſûs loquentium vicem præſtant Libri & Lexica; in quibus demortuarum Linguarum voces, aliis vocibus Linguæ nobis notæ exprimuntur. Poſt diuturnam & multiplicem lectionem, non multùm quidem Dictionariis indigemus; at initio aliter Linguas addiſcere non poſſumus.

4. Verùm ex ſequentibus Regulis, liquebit in Lexicis, partim eorum qui ea ſcripſere culpâ, partim Linguarum penuriâ & diſſimilitudine, multa deſiderari. Hanc in rem, ante omnia obſervandum *LINGUAS ſibi invicem ſatis non reſpondere*; hoc eſt, plurima eſſe in Lingua quavis vocabula, quæ alterius nullius totidem verbis exprimi poſſunt, ſed tantùm periphraſi; quo fit ut in Dictionariis ſimilibus tantùm, aut aliqua ex parte dumtaxat reſpondentibus vertantur. Neque hoc tantùm contingit ſingulis vocabulis, ſed etiam multis loquutionibus. Atque hac in re ſita ſunt Linguarum *Idiomata*, quibus ab aliis differunt, & quorum exempla aliquot ex Græca & Latina Lingua proferemus.

5. In Græca Lingua, præſertim in Atticorum ſermone, aliquot ſunt particulæ, quæ à Grammaticis παραπληρωματικαὶ, *expletivæ* dicuntur; quas interdum nihil ſignificare certum

tum quidem eſt, ſed quas ut plurimùm gratiam & vim orationi, quâ careret ſi abeſſent, addere omnibus conſtat, qui Attico ſermoni aures adſuetas habent. Tales ſunt particulæ ἀλλὰ, γὰρ, δὴ, οὖν, ἂν, αὖ, μὲν, δὲ, &c. quæ paſſim in Scriptorum Græcorum Latinis verſionibus reſecantur, quòd nullæ ſint in Latina Lingua ſimiles. At ſi in ipſis Græcis circumciderentur, conſtaret quidem fortè conſtructio & ſententia; ſed elegantia & perſpicuitas, & vis orationis perirent, quod illico experietur quicumque ſimile quid tentabit. Libet hîc initium Apologiæ *Socratis*, à *Platone* conſcriptæ, exſcribere, particulis illis inter uncinos clauſis, & in Latina verſione, ubi verbum verbo transtulimus, omiſſis.

I. Ὅ, τι [μὲν] ὑμεῖς, [ὦ] ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πεπόνθατε ὑπὸ [τῶν] ἐμῶν κατηγόρων οὐκ οἶδα. ἐγὼ [γ᾽ οὖν καὶ] αὐτὸς ὑπ᾽ αὐτῶν, ὀλίγου δεῖν, ἐμαυτοῦ ἐπελαθόμην, οὕτω πιθανῶς ἔλεγον. καί τοι ἀληθές [γε], ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν εἰρήκασι.

Quid vos, viri Athenienſes, paſſi fueritis à meis accuſatoribus, non novi; ego ipſe ab iis parum abeſt ut mei ipſius oblitus ſim; adeò aptè ad perſuadendum dicebant, & tamen verum nihil ferè dixerunt.

II. Μάλιϛα [δὲ] αὐτῶν ἓν ἐθαύμασα τῶν

Præcipuè eorum unum miratus ſum, ex iis

πολλῶν ὧν ἐψεύσαντο, τοῦτο, ἐν ᾧ ἔλεγον ὡς χρῆν ὑμᾶς εὐλαβεῖσθαι, μὴ ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐξαπατηθῆτε ὡς δεινοῦ ὄντος λέγειν.

iis quæ multa mentiti ſunt, hoc in quo dixerunt oportere vos vereri, ne à me falleremini, quippe dicendi perito.

III. Τὸ γὰρ μὴ αἰσχυνθῆναι ὅτι αὐτίκα ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐξελεγχθήσονται ἔργῳ, ἐπειδὰν μηδ᾽ [ὁπωστιοῦν] φαίνωμαι δεινὸς λέγειν, τοῦτό μοι ἔδοξεν αὐτῶν ἀναισχυντότατον εἶναι. εἰ μὴ [ἄρα] δεινὸν καλοῦσιν αὐτοὶ λέγειν, [τὸν] τ᾽ἀληθῆ λέγοντα. εἰ [μὲν] γὰρ τοῦτο λέγουσιν, ὁμολογοίην [ἂν] ἐγώ γε, οὐ κατὰ τούτους, εἶναι ῥήτωρ.

Nam non erubeſcere quòd ſtatim à me redarguendi eſſent opere, quandoquidem non adpaream peritus dicendi; hoc mihi viſum eſt illorum impudentiſſimum eſſe. Niſi peritum vocent dicendi vera dicentem. Nam ſi hoc dicunt, fatebor ego, non ſecundùm hoſce, me eſſe Rhetorem.

Adparet quidem ex Latina verſione, quid velit Socrates; attamen gratia orationis perit, nec parum imminuitur vis, quæ Græcis ineſt. Non ſentient fortè hoc quidem, qui non ſunt in Græcis ſatis exercitati: ut neque lautitias ciborum dignoſcunt, qui lautè num-

quam vixerunt; opus, nimirum, eſt hîc conſuetudine. Verùm ſequentia ſatis animadvertent, ſi adtendant. I. In prima periodo, occurrit 1. vox πεπόνθατε, quæ Latinè ſatis exprimi nequit, ut *Marſil. Ficinus* paraphraſi uti coactus fuerit: *Qua vos ratione adfecerunt accuſatores mei neſcio*, &c. Majorem etiam adhibuit *Joan. Serranus*, quem non moror, quia paſſim à verbis nimiùm abit. 2. *Ficinus* addidit *me certè* ſic adfecerunt *ut mei ipſius penè oblitus fuerim*, nec aliter potuit intelligi; quò autem res paucioribus verbis, iiſque perſpicuis, dici poteſt, eò vividiùs exprimitur, & contrà. 3. Ὡς ἔπος εἰπεῖν eſt ad verbum, *ut dicere*, hoc eſt, *ut dicam verbum*, quod vertit *Ficinus*, *ut ita loquar*, Serranus: *ut uno verbo complectar*; Formula eſt quâ aut durius quid emolliebant; nec aliud vult Socrates, niſi apertè ſe dicere, nihil veri ab adverſariis eſſe objectum. Aliquoties, in hac ipſa Apologia, hæc formula eodem ſenſu occurrit. Sic loquens de Poëtis: ὡς ἔπος γὰρ εἰπεῖν, ὀλίγου αὐτῶν ἅπαντες οἱ παρόντες ἂν βέλτιον ἔλεγον περὶ ὧν αὐτοὶ ἐπεποιήκεσαν: *ut dicam quod res eſt, ferè omnes præſentes meliùs, quàm ipſi, loquerentur de iis de quibus poëmata fecerunt*. Itaque, loquutione Græca, τὸ παράδοξον adfirmationis emollitur. Sic intelligenda, Heb. VII, 9. ubi præſtaret vertere, *ut dicam quod ſentio*, quàm *ut ita dicam*. Galli ſimiliter dicunt: *pour dire le mot*, quâ loquutione utuntur, ſi quid audacius dicunt. Quod multis aliis *Platonis* locis oſtendere facilè poſſem. II. In ſequentibus verti δεινὸν

λέ-

λέγειν, *peritum dicendi*, ſed major eſt Græcarum vocum ἔμφασις. Significant enim *eloquentiſſimum*. Mirari ſubiit *Henricum Stephanum*, qui in *Theſauro ſuo*, δεινὸς φαγεῖν vertit *peritum edendi*, quaſi ſit aliqua in ea re peritia. Non meliùs *Juſtus Vulteius*, qui *Æliani* varias Hiſtorias tranſtulit, cap. I. Lib. I. vertit: δεινοὶ κατὰ κοιλίαν, *firmo & robuſto ventre ſunt Polypodes*; nam ne dicam voce κοιλία *ſtomachum* ſignificari, non *ventrem*, hæc phraſis, hoc in loco, deſignat ventriculi in adpetendis cibis vehementiam, & in iisdem concoquendis firmitatem. Apud *Xenophontem*, Inſt. Cyri, Lib. * V. occurrit δεινόν τι κάλλος καὶ μέγεθος; quod Latinè exprimi nequit, nam *Joann. Leunclavii* verſio, quæ habet *admirandâ formâ & proceritate*, adfinem quidem ſignificationem adhibet, & quæ eodem recidit; ſed non ſatis exprimit vim vocis δεινὸς, quæ numquam *admirandum* ſignificavit. Eſt & alius locus, apud eumdem *Xenophontem*, ‡ ubi hæc vox occurrit juncta verbo ποιεῖν, nec parvum negotium Interpretibus faceſſit. Ait de Paphlagonibus, Græcos armatos ſaltantes ſpectantibus: ὁρῶντες δὲ οἱ Παφλαγόνες δεινὰ ἐποιοῦντο πάσας τὰς ὀρχήσεις ἐν ὅπλοις εἶναι. Vertit *Joan. Leunclavius*: *quæ omnia cùm Paphlagones adſpicerent, mirificum quiddam eſſe ducebant ſaltationes haſce univerſas in armis fieri.* *Romulus* verò *Amaſæus:*

* P. 123. *Ed. Vechel.*
‡ *De Exped. Cyri Lib. VI. p.* 371.

ſæus: Hic Paphlagones commoti ſunt, quòd neminem videbant niſi armatum ſaltare. Neuter vim vocis adſequutus videtur; quæ, ſi poſſet Latinè exprimi, meliùs verteretur *ab uſu communi abhorrens cenſebant.* Alioqui δεινὸν ποιεῖν ſignificat *indignè ferre*, *queri*, ut docet *Henr. Stephanus*; ſed ea ſignificatio hîc locum habere nequit; ut ex ſequentibus liquet.

6. I. Οὗτοι [μὲν] οὖν, ὥσπερ ἐγὼ λέγω, οὐδὲν ἀληθὲς εἰρήκασιν. ὑμεῖς δέ μου ἀκούσεσθε πᾶσαν [τὴν] ἀλήθειαν. οὐ μέν τοι, μὰ Δία, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καλλιεπημένους [γε] λόγους (ὥσπερ οἱ τούτων) ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν, οὐδὲ κεκοσμημένους, ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι. πιστεύω γὰρ δίκαια εἶναι ἃ λέγω, καὶ μηδεὶς ὑμῶν προσδοκησάτω ἄλλως. οὐδὲ γὰρ [ἂν] δήπου πρέποι, ὦ ἄνδρες, τῇ-

Hi ergo, quemadmodum ego dico, nihil verum dixerunt, vos verò à me audituri eſtis omnem veritatem. Neque verò per Jovem, ô viri Athenienſes, elegantes ſermones (quemadmodum ſunt illi horum) verbis & nominibus, neque ornatos; ſed audietis temerè dicta, nominibus quæ occurrerint. Nam credo juſta eſſe quæ dico, nec quiſquam veſtrûm exſpectaverit aliter. Neque enim profectò decuerit, ô viri, hancce ætatem, quemadmodum adoleſcentulum fingentem

δὲ [τῇ] ἡλικίᾳ, ὥσπερ μειρακίῳ πλάττοντι λόγους, εἰς ὑμᾶς εἰσιέναι.

tem ſermones, ad vos ingredi.

II. Καὶ μέν τοι [καὶ] πάνυ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ παρίεμαι. ἐὰν διὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἀκούητε μου ἀπολογουμένου δι' ὧνπερ εἴωθα λέγειν, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν (ἵνα ὑμῶν οἱ πολλοὶ ἀκηκόασι, καὶ ἄλλοθι) μήτε θαυμάζειν μήτε θορυβεῖν τούτου ἕνεκα. ἔχει γὰρ οὑτωσί.

Quinimò vehementer, ô viri Athenienſes, hoc vos oro & obſecro, ſi iisdem ſermonibus audiatis me defendentem, quibus ſolitus ſum dicere & in foro, & ad menſas (ubi plurimi veſtrûm audiverunt, & alibi) neque miremini, neque obſtrepatis propterea. Sic enim *ſe res* habet.

III. Νῦν ἐγὼ πρῶτον ἐπὶ δικαστήριον ἀναβέβηκα, ἔτη γεγονὼς πλείω ἑβδομήκοντα. ἀτεχνῶς οὖν ξένως ἔχω τῆς ἐνθάδε λέξεως. ὥσπερ οὖν [ἂν] εἰ τῷ ὄντι ξένος ἐτύγχανον ὤν, ξυνε-

Nunc ergo primùm in locum, in quo jus dicitur, adſcendi, annos natus plures *quàm* ſeptuaginta; planè ergo peregrina mihi eſt dicendi ratio *quæ* hîc *obtinet*. Itaque quemadmodum, ſi reverâ peregrinus eſſem, ignoſceretis utique mihi,

γινώσκετε δήπου [ἂν] μοι, εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ φωνῇ τε καὶ τῷ πρόπῳ ἔλεγον ἐν ὥπερ ἐτεθράμμην. [καὶ] δὴ καὶ νῦν τοῦτο ὑμῶν δέομαι (δίκαιον, ὥς γε μοι δοκῶ) τὸν μὲν τρόπον τῆς λέξεως ἐᾶν. (ἴσως μὲν γάρ τι χείρων, ἴσως δὲ βελτίων ἂν εἴη) αὐτὸ δὲ τοῦτο σκοπεῖν, καὶ τούτῳ τὸν νοῦν προσέχειν εἰ δίκαια λέγω, ἢ μή, δικαστοῦ μὲν γὰρ αὐτὴ ἀρετή. ῥήτορος δὲ τ'αληθῆ λέγειν.

illâ voce & modo, quibus innutritus fuiſſem, dicenti: certè & nunc vos precor (juſtum, ut mihi quidem videtur) loquendi quidem rationem prætermittere (fortè quidem aliqua in re deterior, fortè verò melior ſit) hoc verò conſiderare, & ad hoc animum adtendere, an juſta dicam, necne. Hæc enim quidem eſt virtus Judicis, Oratoris verò dicere vera.

7. I. Quamvis ἂν vertamus *igitur*, quia nulla aptior particula occurrit, non ſignificat, ſequentibus verbis, collectionem ex ſuperioribus contineri; eſt dumtaxat tranſitionis quædam particula. Scio eam ſæpe abundare, ſed ſi ſuperiora & ſequentia adtentè legamus, nequaquam vacare hoc in loco videbimus. Scio μὲν ἂν ſimul ſumta verti *atqui*, *certè*, & *Ficinum* hîc habere, *quippe cùm*; nam conjungit hoc cum ſuperioribus, & à ſequentibus divellit. Sed redit Socrates ad id quod

primâ

primâ periodo dixerat, & incipit confutare quod adverſarii de ipſius eloquentia jactaverant.

8. Πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Ficinus* vertit *vera omnia*, hoc eſt, nihil niſi verum. Hoc verò vult Socrates, ſe nihil velle celare judices; ſed rem totam, abſque diſſimulatione, expoſiturum. Itaque hæc loquutio nonniſi periphraſi Latine exprimi poteſt, cùm hîc, tum infrà, ubi iterùm occurrit. Gallicè dixeris: *je vous dirai toute la verité*, expreſſâ ipſâ loquutione ad verbum; nec prætermiſſo articulo, qui planè neceſſarius hîc eſt. Nam πᾶσα ἀλήθεια eſt quidquid verum, ad quodcumque negotium pertineat; ſed articulus additus oſtendit agi tantùm de eo, quod in hac cauſa quærebatur, utrum Socrates impius eſſet in Deos, & corruptæ juventutis reus. Sic loquutus eſt *Joſephus* de Bello Judaïco Lib. VIII. c. 7. de Terentiano Rufo, qui à Simone Gioræ filio quæſiverat quis eſſet, & unde veniret: πυθόμενος παρ᾽ αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τὸν μὲν ἐφύλαττε δεδεμένον, Καίσαρι δὲ ὅπως εἴη συνειλημμένος ἐδήλου: *omni ab eo veritate intellectâ, vinctum quidem illum cuſtodiebat, Cæſari verò, quomodo eſſet captus ſignificabat.* Sic Joan. XVI, 13. Chriſtus de Spiritu Sancto ad Apoſtolos mittendo, ὁδηγήσει ὑμᾶς, inquit, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, hoc eſt, *in omnem illam veritatem*, quæ ad me & doctrinam meam ſpectat. Malè verterunt qui habent Gallicè, *en toute verité*, nam oportebat ver-

ti, *à toute la verité*, & ſubintelligi, *concernant moi & ma doctrine*; eo enim tempore dimidiam tantùm partem veri noverant Apoſtoli, quod de Chriſto noſſe eorum intererat. Alii deteriùs: *il vous fera entrer dans toutes les veritez.*

9. Quoniam de articulo loquuti ſumus, inſigne exemplum varietatis Linguarum, hac ipſa in re, adferemus. Obſervamus ergo Linguam Latinam, quòd articulo careat, maximâ interdum ambiguitate laborare; minùs Græcam, quæ præpoſitivum articulum habet unum; minimè omnium Gallicam, quæ eſt duobus inſtructa, ut & aliæ hodiernæ. Si Latinè, exempli causâ, dixeris *Deus*, tribus modis poteſt Gallicè verti; 1. *Dieu* ſine articulo, quâ voce ſignificatur unus verus Deus, qui omnia creavit: 2. *un Dieu*, hoc eſt, quidam Deus, ut ſi Ethnici Scriptoris vertamus verba *Dei monitu*, dicemus, *par l'avertiſſement d'un Dieu*, hoc eſt, cujusdam Dei: 3. *le Dieu*, quâ loquutione ſignificamus certum Deum, de quo ſermo eſt: ut ſi loquamur de homine, qui oraculum conſuluerit & ab eo reſponſum acceperit, dicimus: *le Dieu lui répondit*, &c. hoc eſt, Deus ille quem interrogat; Apollo, puta. Græci etiam dicunt ὁ Θεὸς, ſed nec caret ea loquutio ambiguitate, nec ſemper addunt articulum, ubi intelligi debet, ut ex hac ipſa Apologia liquet.

10. Ambiguitas illa linguæ Latinæ effecit ut *Tertullianus*, aliique nonnulli Patres eum ſe-

ſequuti, argumentum futile ex loquutionibus quibusdam Ethnicorum duxerint, quo tamen eos *naturaliter Chriſtianos* eſſe ſe probare poſſe ſperabant. *Vultis*, inquit Apologetici Cap. XVII. *ex animæ ipſius teſtimonio comprobemus? quæ licèt carcere corporis preſſa, licet inſtitutionibus pravis circumſcripta, licèt libidinibus evigorata, licèt falſis Diis exancellata, cùm tamen reſipiſcit, ut ex crapula, ut ex ſomno, ut ex aliqua valetudine, & ſanitatem ſuam patitur*, Deum *nominat*; *hoc ſolo, quia propriè verus hic unus Deus, bonus & magnus.* Et quod Deus dederit *omnium vox eſt. Judicem quoque conteſtatur illum*, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. *O teſtimonium animæ naturaliter Chriſtianæ!* &c. Chriſtiani quidem, voce *Deus*, nullum alium intelligebant, niſi unum; quemadmodum hodiéque, quando dicimus *Dieu*, ſine articulo. At Ethnici Latinè loquentes, in formulis adlatis, intelligebant *Deum*, *quisquis eſſet*, qui iis, de quibus loquebantur, præeſſe exiſtimabatur. Nomen verò nullum addebant proprium, quia ſæpe neſciebant quodnam Numen eſſet invocandum. Nos cùm iis formulis utimur, nihil ſubaudimus, quia nobis eſt unus Deus; at Ethnici dicentes *quod Deus dederit*, hoc volebant, quod Deus ille, qui me tuetur, aut qui præeſt rebus quas ago, mihi dederit. Nomen non addebant, pravâ religione impediti, ne fortè Numini cuipiam beneficium imputarent, quod alii deberent, hujusque adeò iram moverent.

11. Græci, ut dixi, articulo ſuo aliquando ambiguitatem tollunt, quam Interpretes Latini vitare nequeunt. Ita Socrates, in hac Apologia: τοῦτο μὲν ἴτω ὅπῃ τῷ θεῷ φίλον, *hoc eat quomodo Deo placebit.* Intelliget Gallus, Linguæ Græcæ non ſatis peritus: *que cela aille* (hac in loquutione idiomata Græcæ & Gallicæ Linguæ ad amuſſim ſibi reſpondent) *comme il plaira à Dieu.* At ὁ θεὸς hîc eſt ὁ Σωκράτους δαίμων, *genius Socratis.* Itaque ſi poteſtas vocum ὁ θεὸς eſſet Latinè exprimenda, pluribus verbis utendum foret, qualia eſſent hæc, *Deus ille, qui me tutatur*; *Deus ille, qui mihi cuſtos additus*, &c. Notum eſt quid Socrates diceret de ſuo Dæmone. Iisdem verbis eum deſcribentem, ſæpius in ſequentibus, inducit *Plato*, ut in hiſce: ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν: *vos, ô viri Athenienſes, complector quidem & amo, parebo tamen Deo potiùs, quàm vobis.* Si id voluiſſet, quod dicimus, *Dieu*, ſine adjectione; dixiſſet τὸ θεῖον, hoc eſt, *numen*; ſi verò quod ſolemus dicere *un Dieu*, θεός τις, *Deus aliquis.*

12. Verum ad adlata Socratis verba redeamus. Paullò poſt ſequitur κεκαλλιεπημένους λόγους, quod Latinè non ſatis expreſſeris, niſi dicas *orationes delectu elegantium dictionum conſtantes*, hoc eſt, niſi quatuor voces pro una adhibueris; quod ſeriem orationis ſæpe corrumpit, aut enervat. Καλλιεπεῖν autem

eſſe

eſſe delectu verborum uti, cùm vocis Etymologia, tum ſequentium oppoſitio oſtendit; nam Socrates opponit κεκαλλιεπημένοις λόγοις εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι, *ſine ſtudio*, & quaſi *temerè dicta*, *nominibus quæ* prima *ſe* animo *objiciunt.*

13. οἱ τούτων, Gallicè optimè vertas *ceux de ces gens-ci*, Latinè non dixeris *illi horum*, niſi barbarè. Repetendum *ſermones*, aut *orationes*, quod gratiam orationi moleſtâ ejusdem vocis, aut ſimilis repetitione, detrahit.

14. Πιστεύω γάρ, vertit *Ficinus*, *confido enim*, quod frigidum. Vertendum *credo*, ut velit Socrates, ſe uti oratione ſine ornatu ullo; quod ea non eſſet dicturus, quæ non crederet eſſe juſta, ut illius accuſatores; qui ideò pigmentis eloquentiæ utebantur, quia contra animi ſententiam loquebantur, & contra id quod æquum eſſe norant, ut fallerent judices. Sed hoc ad comparationem Linguarum nihil adtinet.

15. Πλάττειν λόγους eſt aut *formare orationem magno ſtudio*, aut eam *pigmentis oblinere.* Gallicè dicimus *des diſcours plâtrez*, hoc eſt, fucatos.

16. III. ξένως ἔχειν eſt *eſſe in aliqua re inſtar peregrini*, qui primùm aliquò advenit, & loci mores ignorat, nec poteſt proinde ad eos ſeſe componere. Inverſâ phraſi, non malè dixit *Ficinus*: *reverâ, peregrinus ſum in eo genere dicendi*; ἀτεχνῶς debuiſſet vertere *prorſus*, non *reverâ*, quod in ſequentibus verbis repeti neceſſe eſt, ut vertatur τῷ ὄντι.

17.

17. Ὡ'ς γε μοι δοκῶ. Latini dicunt *ut mihi quidem videtur*, aut mutatâ loquutione: *juſta petere à vobis mihi videor* Verùm ita loquuntur Græci, ut docebit *H. Stephanus* in *Theſauro*.

18. Τρόπον λέξεως ἐᾶν eſt *miſſam facere dicendi rationem*, ut ſolas res, quæ dicuntur, addendamus. Τὸ ἐᾶν ſignificat contemtum quemdam teſtari, quod non ſatis exprimi Latinè queat; cùm, nimirum, quidpiam patimur, non quòd id probemus, ſed quia non tanti eſſe putamus, ut impediamus.

19. Ex hiſce ſatis adparet utriusque Linguæ diſcrimen, prout ex lectione, examinéque non multorum verſuum animadverti potuit; nec opus eſt, ut integras ῥήσεις præterea addamus. Loquutiones dumtaxat aliquot, ex eadem Apologia, colligemus, & cum Latinis potiſſimùm conferemus.

20. De veteribus calumniatoribus ſuis ita loquitur Socrates: οὓς ἐγὼ μᾶλλον φοβοῦμαι, ἢ τοὺς ἀμφὶ Ἄνυτον, καίπερ ὄντας καὶ τούτους δεινούς. Quæ verba ſic vertit *Ficinus*: *quos magis formido, quàm Anyti adſtipulatores, quamquam & hi ſunt in perſuadendo potentes*. At primùm ambigua eſt loquutio, οἱ ἀμφὶ Ἄνυτον, poteſtque æquè ſignificare ipſum Anytum ſimpliciter, quàm qui unà cum illo conſentiebant in accuſando Socrate; ut norunt omnes, útque Lexica quævis docebunt. Præterea loquutio Græca ſine dubio Anytum complectitur, quamvis & ejus amicos ſignificare ſtatuatur; cùm Latina, ſi propriè intelliga-

telligatur, non Anytum ipſum, ſed eos qui ei adſentiebantur deſignet. Denique vocem δεινὸς ita intellexit Interpres, quaſi ſubaudiendum eſſet λέγειν. Sed quidni *formidoloſum* vertamus, cùm hoc ſit una ſignificationum vocis Græcæ, eaque optime hanc in rem quadret? Vide & ſequentia.

21. Eosdem paullò poſt deſcribit Socrates ἐρήμην κατηγορῦντας ἀπολογυμένυ ὐδενὸς, ad verbum *deſertam accuſantes* (nempe δίκην *cauſam*) *nemine defendente*; hoc eſt, hominem accuſantes, quem nemo defendebat: ut fit quando reus malè ſibi conſcius fugit, atque abſens, inſtante accuſatore, damnatur. Elegans eſt Hellenismus *accuſare deſertum*, qui, licèt cum Analogia non conſentiat, perſpicuus eſt, & multa paucis exprimit. Neſcio an ex ulla alia Lingua ſimile idioma proferri queat.

22. Ab hiſce accuſatoribus transverſos actos ait poſtea ἀπορωτάτυς εἶναι, quod verti non debuit * *infinitos eſſe*, ut fecit *Ficinus*. Ἀπορώτατοι ſunt hîc quos invenire, & cum quibus jure diſceptare nullo modo poterat Socrates; non propter multitudinem, ſed quia eos non norat, nec ob ſermones privatim habitos in jus vocare poterat: Οὐδὲ γὰρ, inquit, ἀναβιβάσασθαι οἷόν τε ἐστιν αὐτῶν ἐνταυθοῖ, ὐδὲ ἐλέγξαι ὐδένα, ἀλλ᾽ ἀναγκὴ ἀτεχνῶς ὥσπερ σκιαμαχεῖν ἀπολογύμενόν τε καὶ ἐλέγχειν μηδενὸς ἀποκρινομένυ: ne-

* Neſcio an legerit ἀπείρυς quod ἀπόρυς non intelligeret Vide *H. Stephanum* & *R. Conſtantinum* in Lexicis.

neque enim fieri poteſt ut huc trahantur, neque ut ullus coarguatur; ſed neceſſe planè eſt veluti contra umbram dimicare, dum me defendo, & alios coarguo nemine reſpondente. Vertit *Serranus* non uſquequaque rectè, *qui non comparent.* Poſtremis in verbis obſervatu digna eſt vox σκιαμαχεῖν, quam non ſatis rectè vertit *Ficinus*, *in tenebris pugnare*; pejus Serranus: *in umbra decertare*; quamvis qui, nocte ſublustri, contra umbram ſuam pugnat, in tenebris pugnet. Σκιαμαχεῖν is propriè diceretur, qui umbram ſuam hoſtem eſſe ratus, eam confodere niteretur; quia verò qui certat cum umbra nullum adverſarium habet, ideò qui adgredietur alium, quem nec nominat, nec ſatis clarè deſignat, hîc σκιαμαχεῖν dicitur. Vix puto, in alia Lingua, ſimilem exſtare vocem.

23. In ſequentibus, Socrates capita accuſationis ſuæ recitaturus, τὴν ἀντωμοσίαν, inquit, δεῖ ἀναγνῶναι αὐτῶν: *recitetur accuſatio in qua de calumnia jurarunt.* Qui accuſabant, nimirum, jurabant ſe non calumniari, ut reus ſe non innocentem eſſe jurabat; unde factum ut ea capita accuſationis, aut defenſionis, quæ jurati probare conabantur, dicerentur ἀντωμοσίαι. Scio *Pollucem* propriè ἀντωμοσίαν velle eſſe rei, προωμοσίαν verò accuſatoris. Sed erroris eum arguit hic *Platonis* locus, rectiusque *Harpocration*: Ἀντωμοσία, γράμματά τινα γράψαντες ἀποφέρουσι πρὸς τὴν ἀρχὴν, οἵ

τε

τε κατηγοροῦντες καὶ οἱ κατηγορούμενοι, περὶ ὧν ἂν ἡ δίκη. καλεῖται δὲ οὕτως ἐπειδὴ ἀντώμνυον οἱ διώκοντες καὶ οἱ φεύγοντες. οἱ μὲν ἀληθῆ κατηγορήσειν, οἱ δὲ ἀληθῆ ἀπολογήσεσθαι: *Scripta quædam complexi ad Magiſtratum deferunt, accuſatores & accuſati, de quibus lis intenditur. Sic autem vocantur, quia juramenta contraria dederunt perſequentes & fugientes, illi ſe vera accuſaturos, hi ſe vera defenſuros.*

24. Negat Socrates ſibi illo jure tribui poſſe, quæ *Ariſtophanes* in Comœdia objecerat, & ſic defenſionem ſuam contra eas calumnias orditur: ὧν ἐγὼ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν πέρι ἐπαΐω; *quorum ego nihil, neque magnum, neque parvum ſcio.* Si voluiſſet Latinè dicere, debuiſſet vertere: *quæ ego prorſus ignoro.* Eſt enim idioma ſermonis Attici, *neque magnum, neque parvum*, pro eo quod eſt nihil. Sic paullò poſt loquitur Socrates: φράζετε ἀλλήλοις εἰ πώποτε ἢ σμικρὸν ἢ μέγα ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου; *dicite invicem an umquam parvum aut magnum audiverit quiſpiam veſtrûm me de talibus differentem*; hoc eſt, quidquam omnino ſimile dicentem. Hebræi parem habent loquutionem, & eodem planè ſenſu, ut liquet ex 1. Sam. XX. 2. ubi ita loquitur Jonathan: *non facit pater meus* דבר גדול או דבר קטן, *rem magnam aut rem parvam, quam non aperiat mihi*; hoc eſt, nihil prorſus molitur, quod mecum

mecum non communicet. In ſequentibus, ſemel atque iterum occurrit hæc eadem loquutio, & alibi apud *Platonem*.

25. In hac Apologia legitur alia loquutio, quâ idem quoque ſignificatur, & quam Attici communem habent cum Hebræis. Socrates loquitur de Politico, hoc eſt, de homine, qui verba ad populum de Republica facere ſolebat; aitque ſe, illo interrogato, intellexiſſe, videri quidem illum ſibi aliiſque ſapientem, ſed non eſſe. Tum ſubdit πρὸς ἐμαυτὸν δ' οὖν ἀπιὼν ἐλογιζόμην, ὅτι τούτου μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ σοφώτερός εἰμι: *abiens ergo mecum reputabam, me illo homine ſapientiorem eſſe.* Κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν οὐδέτερος οὐδὲν κακὸν, οὐδ' ἀγαθὸν εἰδέναι: *uterque enim verſatur in periculo nihil ſciendi, neque bonum, neque malum.* Ἀλλ' οὗτος μὲν οἴεταί τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς· ἐγὼ δ' ὥσπερ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι: *ſed hic quidem putat ſe aliquid ſcire, cùm neſciat, ego verò ut neſcio: ita nec puto me ſcire.* Pro καλὸν *bonum*, ſcripſimus κακὸν *malum*, ut opponatur τῷ ἀγαθῷ *bono*; nam quamvis Græci paſſim dicant καλὸν καὶ ἀγαθὸν & καλοκαγαθὸν, attamen ita non diſtinguunt καλὸν, & ἀγαθὸν ut ea, particulâ *neque* interpoſitâ, ſibi invicem opponant. Sed cùm Librarii non intelligerent vim phraſeos, *neque malum, neque bonum novit*, mutarunt κακὸν in καλὸν; idque eò faciliùs factum eſt,

quòd

quòd majuſculæ Κ & Λ non multum differant, ſi dextrum cornu τȣ̃ Κ deletum caſu aliquo fuerit. In margine editionis Stephanicæ emendatur καλὸν κἀγαθὸν, ſed perperam. *Bonum & malum neſcire* loquutio eſt παροιμιώδης, qua ſignificatur ſumma ignorantia, qualis infantium & puerorum. Sic, apud *Homerum*, Odyſſ. Υ. 310. Telemachus ſignificans ſe amplius non eſſe puerili imperitiâ præpeditum, ita loquitur:

—— οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάρος δέ τε
νήπιος ἦα.

Scio ſingula, bona & mala, antehac fui puer. Ita loquebantur Hebræi, qua de re vide quæ notavimus ad Gen. III, 5.

26. Verùm ut ordine in expendenda Socratica Apologia pergamus, cùm negaſſet ſe cujusquam ſceleris reum eſſe, ait fortè aliquem rogaturum; ἀλλ', ὦ Σώκρατες, τὸ σὸν τί ἐστι πρᾶγμα, πόθεν αἱ διαβολαί σοι αὗται γεγόνασιν; quæ vertit *Ficinus*; *quodnam, ô Socrates, tuum eſt opus? & unde adverſus te exortæ ſunt hæ calumniæ?* Vertere potiùs debuit: *quomodo ſe habet res tua?* quamquam ne hoc quidem ſatis exprimit vim Græcæ vocis. At optimè Gallicè dixeris: *quelle eſt vôtre affaire?* Hoc eſt, qua de cauſa in jus vocaris? Expone mihi totum tuum hoc negotium. Πρᾶγμα & *affaire* planè ſunt, hoc in

 loco,

loco, ubi ſenſu forenſi intelliguntur, ſynonyma. Sequentia Socratis verba legantur.

27. Non procul ab iis verbis, quæ modò expendimus, Socrates, cùm dixiſſet ſe ob *ſapientiæ humanæ* famam invidioſum factum fuiſſe; ait: τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός: quæ loquutio frequens eſt apud *Platonem*, cùm in hac Apologia, tum alibi paſſim. Exemplum alterum jam adtulimus §. 26. Hæc autem loquutio nullo modo Latinè exprimi poteſt. Habet *Ficinus: Nam hac reverâ ſapiens eſſe videor*, qui ſenſus non eſt quidem alienus ab hoc loco, ſed nullo modo vim verbi κινδυνεύω exprimit. Norunt omnes eam vocem deduci ἀπὸ τοῦ κινδύνου, *à periculo*, & ſignificare plerumque *periclitari*; verum Latinâ voce hîc uti non licet, quia *periclitari* Latinè loquentes non dicunt, niſi de re quæ infeliciter cadere poteſt, & cujus eventus non ſine metu exſpectatur; vox verò Græca adhibetur etiam, ubi nulla metuendi ratio eſt, ut in hoc loco, & alibi ſæpe, apud *Platonem*. Proximè acceſſeris ad vim hujus vocis, ſi verba adlata Gallicè interpreteris: *car je cours risque d'être ſage de cette maniere*. Nam *courir risque*, eſt quidem *periclitari*, ſed dicitur etiam de rebus, quarum eventus timeri non poteſt. At infrà κινδυνεύω de lite dicitur, quam judicio dirimi vereri poterant contendentes. Exemplum antea protulimus, cui alterum dumtaxat addemus, ex ultimis Socratis verbis in *Phædone*, non procul à fine, ubi poſtquàm dixiſſet ſe non poſ-

ſe

ſe adfirmare quaſi compertum, fore ejusmodi felicitatem poſt mortem, qualem deſcripſerat, ita porro infit: Ὅτι μέντοι ἢ ταῦτ' ἐςὶν, ὃ ταῦτ' ἄττα, περὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ τὰς οἰκήσεις, ἐπείπερ ἀθάνατόν γε ἡ ψυχὴ φαίνεται οὖσα, τοῦτο καὶ πρέπειν ἐμοὶ δοκεῖ, ἄξιον κινδυνεῦσαι οἰομένῳ οὕτως ἔχειν. καλὸς γὰρ ὁ κίνδυνος: *eſſe tamen vel hæc, vel talia quædám circa animos noſtros; eorumque habitationes, quandoquidem animum immortalem eſſe liquet, id verò & decere mihi videtur, & dignum quod ita eſſe exiſtimanti periculum ſubeatur, honeſtum eſt enim periculum.* Gallicè eleganter dixeris: *il faut hazarder cette créance, c'eſt courir une risque, qui n'a rien que d'honête.*

28. Socrates cum dixiſſet Chærephonti Oraculum reſpondiſſe *Socrate neminem hominem eſſe ſapientiorem*, narrat ſe quæſiviſſe *ſapientiam*, σοφίαν, inter politicos & Poëtas, nec eam inveniſſe. Satis liquet, ex omnibus ſermonibus Socratis, σοφίαν in ejus verbis plerumque ſignificare cognitionem officiorum, quæ ad mores pertinent, quam ſolam magni faciebat. Attamen paullò pòſt, ubi narrat ſe ad præſtantiſſimos artifices iviſſe, ut etiam inter eos *ſapientiam* quæreret, σοφίαν alio planè ſenſu intelligit; eâque voce *peritiam* artium ſignificat, quam magnifico illo *ſapientiæ* nomine numquam vocarint Latini. *Sciebant*, inquit, *quæ ipſe neſciebam*, καί μου ταύτῃ σοφώτεροι ἦσαν, & *in hac parte me ſapientiores*

 erant

erant. Sed, ô viri Athenienſes! eodem mihi viſi ſunt vitio laborare periti artifices, quo & Poëtæ. Quia pulcrè artem ſuam exercebant, quiſque putabat, & in aliis maximis ſe ſapientiſſimum eſſe, ἕκαςος ἠξίου ϰ̓ τ' ἄλλα τὰ μέγιςα σοφώτατος εἶναι. Atque *hoc eorum vitium illam ſapientiam occultabat*, ϰ̓ αὐτῶν αὕτη ἡ πλημμέλεια ἐκείνην τὴν σοφίαν ἀπέκρυπτεν. Oportuit ab interprete Latino ſervari vocem *ſapientia* utrobique, quia ambiguitate vocis σοφία nititur tota hæc Socratis ratiocinatio; at cùm *ſapientia* adprimè conveniret ſuperioribus verbis, ubi de Politicis & Poëtis, vix potuit Latinè de artificibus dici. Si Gallicè voces hoſce homines *ſages*, & eorum peritiam *ſageſſe*, quæ voces ſolent adhiberi à nobis, cum *ſapientes* aut *ſapientiam* vernaculo ſermone dicere volumus, ludibrium audientibus debebis. At Hebræi, quorum lingua alioqui dives non eſt, poſſent voce ſuâ חכמה *hhochmah* rem feliciter exprimere. Vide quæ notavimus ad Exod. XXVIII, 2. Similiter cùm, in *Phædro*, *Plato Anacreontem* σοφὸν vocat, non eſt putandum eum judicaſſe Poëtæ Teïo ſanctum illud *ſapientis* cognomen, quo ſenſu *Socrati* tribuebatur, deberi. Intellexit tantùm elegantem Poëtam, & in eo poëſeos genere, quod excoluit, eximium. Is ſanè nobis illudat, qui Gallicè dicat, *le ſage Anacreon*; & qui ex *Platone* probari poſſe putet in ſapientium numero habitum illum Poëtam; quod neſcio an voluerit vir eruditus, qui editioni ſuæ *Anacreontis*

Pla-

Platonis verba præfixit. Certè vir elegantiſſimi ingenii, qui Lutetiæ *Dialogos Mortuorum* Gallicè edidit, *Lucianeis* anteferendos, videtur eâ voce deceptus fuiſſe. Quod carpendi ſtudio non dico, qui hominis facundiam & acumen mirari ſoleo. Si quis dubitare etiamnum poſſet de ſignificatu vocis σοφὸς aut σοφία, eum amandaremus ad Diſſ. *Thom. Gatakeri* de Stylo N. T. Cap. XV. ubi ingens aliorum exemplorum copia à viro diligente congeſta eſt, quæ nolumus exſcribere, & res eſt ex *Platone* manifeſta.

29. Ex hoc *Platonis* libello, plura non addemus, quibus, ſi omnia ſingillatim & ſubtiliter ad examen revocarentur, exemplisque illuſtrarentur, juſtum volumen conflari poſſet. Paucula dumtaxat alia, quæ fortè occurrerunt, ſubjiciemus; ex quibus omnibus id eſſe Linguarum diſcrimen liquebit, ut qui Translationibus & Lexicis nimiùm confidunt, ac putant, ſine diuturna lectione, poſſe ſe mentem Scriptorum quos legunt adſequi, in manifeſto errore verſari intelligantur.

30. Nulla Lingua exprimat vim ὑποκοριστικῶν, quibus blandè ſeſe invicem compellabant Græci, ὦ δαιμόνιε, ὦ θαυμάσιε, quæ in Atticorum Scriptorum Dialogis paſſim occurrunt. Quin & compellatio δαιμόνιε interdum iram ſignificat, ut adparet ex Iliad. N. 819. ubi Ajax iratus Hectorem ita compellat. *Euſtathius* quidem ad Iliad. B. verſ. 190. ita habet: * Τὸ δαιμόνιε μέση λέξις. διὸ

* Edit. Rom. pag. 200.

καὶ τὸν βασιλέα δαιμόνιον καλῶ, καὶ τὸν δημότην ὁμοίως δαιμόνιον. ἐκεῖνον μὲν ὡς εὐδαίμονα, τοῦτον δὲ ὡς δυσδαίμονα. τῶν μέσων γάρ ἐστι καὶ ὁ δαίμων καὶ ἡ τύχη: *Dæmonie, media vox. Ideò & Regem voco dæmonium, & plebeium ſimiliter dæmonium; illum quidem ut felicem, hunc ut infelicem. Sunt enim media Dæmon & Fortuna.* Verum eſt haſce voces *ἐπαμφοτερίζειν*, ut poſtea loquitur, hoc eſt, nunc in bonam, nunc in ſequiorem partem ſumi: ſed falſum eſt ſignificari hiſce vocibus aut *felicem*, aut *infelicem*, ut adparet vel ex locis *Homeri*, in quibus occurrit. Eſt tantùm vox blandientis, aut iraſcentis, quæ, inſtar interjectionum, adfectum loquentis ſignificat, potiùs quàm quidquam certum & clarum.

31. Cicero de Oratore Lib. II. n. 17. negat vocem *ineptus* Græcè unâ voce exprimi poſſe. *Qui aut tempus quid poſtulet non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum quibuscum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is ineptus eſſe dicitur. Hoc vitio cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt; ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum adpellent non reperies.* Idem etiam negat Græcos dicere poſſe, quod aliquando Latini voce *vultûs* intelligunt, de Legg. Lib. I. c. 9. *Oculi nimis arguti, quemadmodum animo adfecti ſimus, loquuntur; & is qui adpellatur* vultus, *qui nul-*

lo

lo in animante eſſe, præter hominem, poteſt; cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent. Intelligit, nempe, non πρόσωπον ſeu *faciem*, ſed id quod Gallicè dicimus *l'air* & *la phyſionomie*. Sed ſi liberet colligere nomina virtutum & vitiorum, * quæ Latinè efferri nequeunt, longus eorum texeretur Catalogus.

32. Interdum Interpretes vocem cujuſpiam Linguæ aut phraſin exprimunt aliâ, quæ non idem quidem ſonat, ſed ſolet uſurpari eadem occaſione, quod probè obſervandum. Ita quod Græci χαίρειν, & χαῖρε dicunt, Latini *ſalutem* & *ſalve*, vertunt, non quòd ea ſit propriè Græcarum vocum ἔμφασις; ſed quia ut Græci, initio litterarum, adſcribunt χαίρειν: Latini adponunt, *ſalutem*, & quando Græci χαῖρε, aiunt *ſalve*; quod in Linguis hodiernis *bona dies* dicitur. Atque; hoc cùm factitent neceſſariò Interpretes omnes, ut poſſint intelligi; non adtendentibus paſſim fucum facit, nec poteſt caveri, niſi ab iis, qui ſine interprete Linguam intelligunt.

33. Neſcio an in Lingua ulla hodierna, unicâ voce, verti queant adjectiva Latina, *gratus* & *jucundus*. Poſterius ſignificat quod gaudium, aut voluptatem creat; prius quod præſtat habere, quàm eo carere, licèt interdum triſtiſſimum ſit. Ita *Cicero* dicit de triſti nuncio † quem ab *Attico* acceperat: *iſta veritas, etiamſi jucunda non eſt, mihi tamen grata*

I 4 *eſt*

* *Vide A. C. P. 2. Sect. II. C. III. 21. & ſeqq.*

† *Lib. III. Ep. 24.*

eſt. Idem poſt mortem *Tulliæ ad Lucceium* * ſcribens: *amor tuus*, inquit, *gratus & optatus*; *dicerem jucundum*, *niſi hoc verbum ad tempus perdidiſſem.*

34. An in alia Lingua totidem verbis quis poſſit exprimere hanc exclamationem, *Proh Deûm*, *atque hominum fidem*! Imò ægrè ullus dixerit quid ſibi velit *fides*, hoc in loco, licèt pluribus utatur verbis. Sunt & aliæ loquutiones, in quibus vox *fides* occurrit, quarum ſenſum, ad rem ipſam quod adtinet, intelligimus & aliis Linguis exprimimus; ſed in quibus tamen difficulter dicas, aut quid propriè ſignificet ea vox, aut quâ viâ, è primigenio ſignificatu, in eam notionem migrarit. Exempli gratiâ, *capere in fidem devictas nationes*, *commendare fidei alicujus*, *conferre ſe in fidem alicujus*, *vir plenus fide* &c. quæ magno numero ſuppeditabit *Rob. Stephanus*, aut alius quivis Lexicographus, ſimiliter in aliis Linguis exprimi nequeant.

35. Talia paſſim obſervabunt Linguarum peritiores, ſemel moniti. Quæ cùm occurrunt in locis Veterum, de quibus Eruditis nulla controverſia eſt, facilè agnoſcuntur; ſed ubi lis de loco orta eſt, tum verò unusquisque, omnibus Criticis Regulis abjectis, adfectibus litare incipit.

36. Usque adeò nota eſt diſſimilitudo Linguarum etiam adfinium, ut in dubium revocari nequeat; nec exemplis opus fuiſſet, niſi conſultum judicaſſemus rem oculis etiam rudiorum Lectorum ſubjicere. Sed obſervationem

* *Ad Fam. Lib. V. Ep. 15.*

nem addemus maximi hoc in negotio momenti, & quæ à paucis fortè ad animum, ut debuit, revocata eſt. Cum Linguam Latinam diſcere ſoleamus, ope Lexicorum & Magiſtrorum, qui ejus voces vernaculæ Linguæ vocibus exprimunt; cúmque Latinè ſcribendi conſuetudinem primùm contrahamus, vertendo vernacula in Linguam Latinam; plerique non aliter intelligunt Linguam Latinam, niſi prout eam comparare queunt cum Linguarum vernacularum vocibus, quas perpetuò cum Latinis animo conjungunt. Hinc fit, ut quando Latinè conantur loqui, aut ſcribere, non modò prius cogitent quid ſint dicturi; ſed tacito etiam ſermone vernaculo, apud animum ſuum exprimant. Exempli cauſâ, finge hominem Gallum, præſertim non ſatis exercitatum, Latinè ſcribere adgredientem. Quidquid volet ſcribere id primùm tacitè, apud ſe, Gallicè exprimet, deinde quæret quibus vocibus Latinis Gallica poſſit transferre; quo fiet, ut, propter diſſimilitudinem Linguarum, & Gallicismos pro Latinismis adhibeat, & vocibus barbaris Romanarum loco utatur. Non poteſt enim fieri, ut animo ſimul duarum Linguarum idiomata, ſine confuſione, obverſentur: animúsque multiplicibus loquutionibus perturbatus in ſtylum variarum Linguarum, ſi non vocabula, at loquutiones imprudens transfundit. Sunt quidem, qui ea in re minus peccent quàm alii, ſed perpauci Recentiorum ejusmodi peccatorum prorſus immunes fuerunt.

37. At ut purè Latinè, vel alia quavis Lin-

guâ, aut peregrinâ, aut exſoletâ, ſcribere poſſimus, oportet ut ſtatim ac rerum notiones animo noſtro obverſantur, ejus Linguæ, quâ volumus ſcribere, & voces & loquendi genera nobis occurrant. Latinè ſcribentes oportet nos, ut ita loquar, Latinè cogitare, ut ſine ullius alîus Linguæ idiomatibus ſolius Latinæ Linguæ vim atque ingenium ſcribendo exprimamus. Hoc autem fieri nequit, niſi ab iis qui longâ ac ſtudioſâ lectione, & ſcribendi exercitatione ſunt planè Linguæ Latinæ adſueti; ita ut, cùm ſcribunt, de nulla alia Lingua cogitent quàm de Latina, perinde ac ſi ſolam eam Linguam à natalibus didiciſſent. Hoc cùm fieri poteſt, ſtylus merè Latinus eſt, nec ullâ fæce vernacularum Linguarum corruptus.

38. Similia poſſumus Græcæ Linguæ, quam, non niſi ope Latinæ addiſcimus, aptare. Sed quia non tam de ſcribendo, quàm de intelligendo hîc laboramus; omiſſa ſcriptione, ad intellectionem ſolam nos convertemus. Exiſtimamus igitur eum demum penitùs Latinè ſcire, qui Scriptorem Latinum legens, non opus habet ſingulas voces & phraſes in notiorem Linguam transferre, & animi ſui notiones Latinis vocabulis & loquutionibus proximè, ſine alîus ullius Linguæ interventu, ſubjicit. Idem adfirmandum de eo, qui Græca aut Hebraïca legit, quæ probè intelligere cenſeri non poteſt, niſi earum Linguarum voces in ejus animum revocent, non verba aliarum Linguarum primùm; ſed notiones ipſas Græcæ atque Hebraïcæ Linguæ vocibus ſubjectas; quem-

quemadmodum in Græcorum ac Hebræorum, nulliùs alîus Linguæ peritorum, animos revocabant.

39 Niſi hoc fieri queat, non eſt ſatis ſincera eorum quæ leguntur intelligentia; cùm nullæ planè Linguæ ita ſibi invicem reſpondeant, ut iis ſemper ſuppetant vocabula quæ easdem prorſus poteſtates ſubjectas habeant; ita ut nihil mutetur, nihil addatur, nihil detrahatur; ſicut exemplis antea adlatis ſatis adparet, útque omnes qui rem expendent intelligent. Itaque ſi velimus Veteres probè intelligere; oportet, ut aut longâ, & ſedulâ lectione, ita eorum Linguis adſuefiamus, ut ipſi ab infantia iis erant adſuefacti. Dum multùm indigemus Dictionariis, aut Translationibus, certiſſimum eſt indicium, ex quo conſtare nobis poteſt, non modò nondum Linguas illas nobis plenè eſſe notas; ſed etiam nos de earum idiomatibus non temerè, præſertim in rebus obſcurioribus, judicare oportere. Quæ enim nonniſi Dictionarii ope adſequimur, quamvis adcuratum eſſe ſtatuatur, quod raro contingit, eorum non exigua pars interdum nos fugit. Rerum quidem faciem videmus, at nequaquam in clara luce, verum peregrinæ Linguæ, ſi ita loqui fas eſt, umbrâ obſcuratam. Corpus ſpectamus, interdum quidem formoſum, ſed carbaſo tectum; quæ tenuis licèt, multa tamen tegit & conſpectui noſtro intercipit. Imò verò ſæpe contingit interpretationem non eſſe inſtar umbræ, aut tenuis carbaſi; ſed inſtar denſiſſimi veli aut larvæ, quæ figuram tantùm, eámque pa-

parum ſimilem rei nos videre patitur. Igitur quisquis volet non temerè de Veterum ſenſis judicare, oportebit ut eò uſque progrediatur, ut ea, ſine peregrinarum Linguarum involucris, poſſit ipſe per ſe nuda introſpicere.

40 Viri non indocti, ſed qui nondum eò peritiæ pervenerunt, ut ne Linguas inter ſe taciti dum legunt comparent, facilè in errorem delabuntur; à quo vix etiam poſſunt revocari, ſi ita fortè interpretentur Veteres, ut ſenſum non ineptum eis tribuant; quamvis non eſſe veram eorum ſententiam certis argumentis, ex ingenio ipſius Linguæ petitis, alii demonſtrare queant; quod frequentiſſimè in Interpretibus deprehendent, quicumque non defunctoriè hæc ſtudia colent. Exemplum potuere eſſe *Marſilius Ficinus*, & *Joan. Serranus*, in verſione *Platonis*, ut antea oſtendimus. Sed ut rem imperitis Græcæ Linguæ etiam probemus, proferemus & expendemus ex *Adelphis Terentii* Actûs V. Scenam IV. cum duplici verſione Gallica, altera viri, altera matronæ, utraque elegante, & quæ Gallis lectoribus meritò placeat; ſed ex quibus Terentianas veneres nemo ſatis, ſi nullo alio utatur adminiculo, adſequetur.

41. Ita ergo *Terentianus Demea*, ſuum & fratris Micionis vivendi inſtitutum deſcribit:

Numquam ita quiſquam bene ſubductâ ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, uſus, ſemper aliquid adportet novi,

Ali-

Aliquid moneat ; ut illa quæ te ſcire credas, neſcias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Ita quidem vertit *Sanctalbinus : Jamais perſonne n'a ſi bien diſpoſé toutes choſes, pour le réglement de ſa vie, que les rencontres differentes, l'âge & l'experience ne lui apprennent quelque choſe de nouveau, & ne lui donnent quelque vuë nouvelle, qui lui fait reconnoître qu'il ne ſavoit pas en effet ce qu'il penſoit le mieux ſavoir, & le porte à rejetter dans la pratique, ce qu'il s'imaginoit lui devoir être le plus avantageux.* Ita verò *Anna Fabra : Jamais perſonne n'a ſi bien réglé & ſupputé tout ce qui regarde la conduite de ſa vie, que les affaires, l'âge, l'experience ne lui aient encore appris quelque choſe de nouveau, & ne lui aient fait connoître, qu'il ne ſavoit rien de ce qu'il croioit le mieux ſavoir ; de maniére que, dans la pratique, on ſe voit ſouvent obligé de rejetter le parti, qu'on avoit regardé d'abord, comme le plus avantageux.*

42. Nihil dicam de multitudine verborum, quæ à Gallicè ſcribentibus, & omnia exprimere ſtudentibus vitari non potuit; quâ tamen tota oratio languidior fit. Vitium hoc eſt Linguæ, non Interpretum. I. Obſervabo tantùm utrumque ſenſiſſe quidem quid ſit *ſubducere rationem ad vitam*, unde factum ut vocibus *réglé* & *réglement* uſi ſint, quia Galli dicunt *régler un compte* ; ſed metaphoræ rationem neuter exprimere ſatis potuit, quia Gallicè

licè ſcribentibus vix poterat ſervari. Hîc qui certum vitæ iter ingrediuntur, quod conſtanter teneant, tacitè conferuntur * cum homine qui opus, quale eſſet ædificium, adgredi cupit, & priùs ſumtuum *rationem ſubducit*, ut an iis ferendis par ſit, norit. Quemadmodum enim ejusmodi hominem plerumque res ipſa monet majores ſumtus faciendos eſſe, quàm exiſtimaverat; ita etiam certum vitæ inſtitutum amplexo ſæpe multa improviſa accidunt, quæ id moleſtiis, de quibus non cogitaverat, quibusque adeò ferendis paratus non erat, obnoxium eſſe oſtendunt.

43. II. Verba, *quæ tibi putaris prima*, ad ſenſum quod adtinet, Interpres uterque non malè expreſſit; ſed neuter animadvertiſſe videtur, quantùm quidem ex ejus verſione licet conjicere, verbum *putare* hîc eſſe ab eadem translatione petitum, nempe, à numerando. Nimirum, ‡ *putare*, quemadmodum Græcum λογίζειν, ſignificat & *exiſtimare*, & *numerare*. Itaque Gallicè vertendum fuerat, *le porte à rejetter dans la pratique ce ſur quoi il avoit d'abord fait ſon compte*. Sic apud *Plautum* in Aulularia, Act. III. S. 5. verſ. 53. *putatur ratio cum argentario*, hoc eſt, initur. Vide etiam Moſtellariæ Act. I. S. 3. verſ. 141. & *Nonium Marcellum*. Hinc *computare*, *diſputare*, & *ſupputare*, numerandi ſenſu

44. Poſtea dicit Demea ſe reipſâ repeririſſe.

Fa-

* *Vide hinc petitam Parabolam Lucæ* C. XIV. 28.

‡ *Vide G. J. Voſſium in Etymol. in voce* putus.

Facilitate nihil eſſe homini melius, neque clementiâ.

Vertit *Sanctalbinus : qu'il n'y a rien de plus utile à l'homme, que l'accommodement & la douceur.* Meliùs *Fabra : que d'avoir de la complaiſance & de la douceur*; nam neſcio an umquam Gallicum fuerit *accommodement*, eo ſenſu. Attamen non eſt vox Gallica *complaiſance*, hoc eſt, *obſequium*, ſat commoda ad exprimendam *facilitatem* morum, quæ eſt potiùs Gallicè *une humeur commode & civile.* Sat exemplorum ſuppeditabit *Rob. Stephanus*, in Theſauro, ſi quis iis indigeat.

45. III. Paullò poſt Demea, de fratre Micione: *omnes bene dicunt, amant*, quod tranſtulit *Sanctalbinus*: *tout le monde le benit.* Meliùs *Fabra: chacun en dit du bien, chacun l'aime*; nam *bene dicere*, apud Scriptores Ethnicos, non eſt quod Gallicè dicimus *benir*, hoc eſt, fauſta adprecari, ſed laudare, *dire du bien.* Quod non opus eſt probemus. Scio in Eccleſiaſtico ſtylo id ſignificare quod *Sanctalbinus* voluit, ſed *Terentius* non eſt Scriptor Eccleſiaſticus. Præterea uſus Gallorum, Latinè non ſatis purè loquentium, eum fefellit.

46. IV. In ſequentibus duobus verſibus, bis peccatum, eadem de cauſa; quòd Gallica verba, quæ ex Latinis orta ſunt, & vulgò iis reſpondere putantur, animo ſeſe illico ingeſſerint Latina legentibus.

Ego

Ego ille agreſtis, ſævus, triſtis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem. Quam ibi miſeriam vidi?

Vertit *Sanctalbinus*: *J'ai vécu comme un homme ſauvage.* Rectè. *Fabra* minùs commodè, *bon compagnard*, quòd Latinè dicas *ruſticanum*, non *agreſtem*, hoc eſt, ἄγριον. At pergit infeliciter *Sanctalbinus*, *criant & tempêtant toûjours*, quibus vertit vocem *ſævus*; feliciùs Fabra *rude*, hoc eſt, χαλεπὸς, ut optimè Latina vox in *Veteribus Gloſſis* vertitur. At uterque *triſtis* malè vertunt *triſte*, cùm debuiſſent *chagrin*; nam *triſtis* hîc in malam partem ſumitur, eſtque homo inquinatus vitio, quod *triſtitia* dicitur; hoc eſt, *humeur chagrine*, non *triſteſſe*; quod ex *Cicerone*, & *Tacito* facilè probare poſſemus, ſi neceſſe eſſet. *Truculentum Sanctalbinus* malè expreſſit voce *colere*, hoc eſt, iracundus; cùm ſignificet vultum aſperum, *rebarbatif*, ut non malè *Fabra*. Ambo *miſeriam* putarunt eſſe *miſere*, cùm ſignificet laborem & moleſtiam, ut ex ſequentibus liquet, ubi Demea:

—— miſeriam ego omnem capio, ille potitur gaudia.

Hoc eſt, ut rectè *Fabra*: *toute la peine eſt pour moi*, *tout le plaiſir eſt pour lui*; niſi quòd *miſeria* non laborem tantùm ſonat, ſed moleſtum

leſtum laborem. *Sanctalbinus*, nec ſatis Gallicè, nec ad *Terentii* mentem: *Toute la miſere eſt pour moi.*

47. Hinc ſatis liquet nos facillimè falli, dum Veteres ita legimus, ut eos non ex uſu ipſo Linguæ, quâ uſi ſunt, ſed ex collatione noſtrarum, uſuque ſcribendi, & interpretandi hodierno intelligamus Ille demum, ut diximus, plenam ac perfectam cognitionem Linguæ adſequutus eſt, qui cùm Libros eâ ſcriptos legit, non magis cogitat de verbis quibus eos interpretari nunc ſolemus, quàm ſi nondum hæ noſtræ Linguæ eſſent natæ. Sic ſi dubia ſit ſignificatio vocis Gallicæ, exempli gratiâ, Gallus de ea interrogatus non quærit quî Latinè exprimi poſſit; ſed memoriam dumtaxat ſuam, & Linguæ hodiernum uſum conſulit. Atque hæc de diſſimilitudine Linguarum ſatis, ſupérque.

CAPUT III.

REGULA II.

Voces variarum Linguarum, quæ planè ἰσοδύναμοι videntur, non prorſus ſibi invicem reſpondere.

1. VOCES ſunt multæ, quæ quia conſtanter ſolent adhiberi, ad aliarum quarumdam poteſtatem exprimendam; & reverâ ali-

aliqua ex parte iis reſpondent, putantur temerè eſſe prorſus *ἰσοδύναμοι*, cùm magnum ſit diſcrimen inter notiones, quæ iis ſignificantur. Hoc autem minùs animadvertitur, cùm propter uſum conſtantem, tum quià in Lingua, quâ utimur, nulla vox ſuppetit, quâ ſolâ adcuratè vim alterius exprimamus.

2. In hodiernis Linguis, ut inſigni exemplo rem demonſtremus, priſcas voces אלהים *Elohim*, Θεὸς, *Deus* unica voce non poſſumus exprimere, licèt vulgò, apud Europæos, adhibeantur voces *God*, aut *Godt*, *Dieu*, *Dio*, *Dios* Voces enim hodiernæ ſignificant, apud Gentes, quæ iis utuntur, Naturam illam æternam à qua omnia creata ſunt; quo fit ut *unicum eſſe Deum* dicamus, nec poſſimus eos ferre qui plures eſſe aiunt. Hinc quoque miramur Ethnicos tot vitia Diis ſuis tribuiſſe, & innumera de iis, planè *ἀσύστατα* cum notione noſtra illius Naturæ, dictitaſſe.

3. At Veteres ſuis vocabulis easdem notiones non ſubjecerant, quas nos noſtris conjunximus. Græci & Romani Numen ſine initio nullum noverant, neque de perfectiſſima ejus natura cogitabant; & ne Hebræi quidem, voce *Elohim*, Deum, quatenus eſt ejusmodi natura, deſignabant; licèt θεοπρεπεστέρως philoſopharentur, ut exemplis oſtendemus.

4. Philoſophi quidem apud Ethnicos, præſertim Platonici, aliam Dei notionem fovebant, quàm vulgus, nec de ſummo Deo interdum multò aliter quàm Chriſtiani loque-

ban-

bantur; ſed uſus Linguæ à Philoſophis non pendebat. Poëtæ, qui antiquiſſimas Græcorum opiniones complectuntur, aiunt omnes ſuos Deos, quos αἰὲν ἐόντας *ſemper futuros* vocant, cœlo & terrâ eſſe prognatos; cœlum verò ac terram poſteriora Chao faciunt, eorumque initia narrant, ut videre eſt ex initio *Theogoniæ Heſiodeæ*, *Metamorphoſeos Ovidianæ* & *Apollodori* Lib. I. Apud Romanos, poſtquàm Epicurea Philoſophia Proceribus placuerat, interdum negabant Deos homines fuiſſe; ſed tunc non loquebantur, ex opinione vulgi & Religione Majorum, ſed ex Philoſophicis dogmatibus. Ita Epicureus *Velleius*, apud * *Ciceronem*, *an Amphiaraus*, inquit, *& Trophonius Deus erit? Noſtri quidem publicani, cùm eſſent agri in Bœotia Deorum immortalium excepti, lege Cenſoriâ, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent.* Ipſe *Cicero*, frequente ‡ Senatu, acerrimè invectus eſt in honores divinos, quos Antonius detulerat Julio Cæſari: *An me cenſetis*, ait, *quod vos inviti ſequuti eſtis, decretum fuiſſe, ut parentalia cum ſupplicationibus miſcerentur, &c. ut decernerentur ſupplicationes mortuo? &c.* Attamen Romulus homo fuerat, imò & reliqui omnes Dii, ut fatebantur ipſi Initiorum Epoptæ.

5. Græci Θεῖον, ſeu Θεὸν vocabant præſtantiorem Naturam humanâ, in qua præſtantiore Natura varios gradus eſſe putabant excellentiæ; neque enim Δαίμονας, ſeu Semideos

* *De Nat. Deor.* Lib. III. c. 19.
‡ *Philip.* I. c. 6.

deos æquabant Cœleſtibus Numinibus, * ut notum eſt. Hinc *divinum* antiquiſſimi Poëtæ vocant quidquid eſt eximium, in ſuo genere. Ita *Euſtathius* † obſervat πᾶν τεράστιον καὶ ὑπερφυὲς θεῖον λέγεσθαι παρὰ τοῖς ποιηταῖς, *quidquid mirabile eſt & eximium divinum dici, apud Poëtas*; quod paſſim, apud *Homerum*, obſervare eſt. Vide etiam *Æſchinis* Dialogum I, 13. in editione noſtra. Non neceſſe eſt Romanis immorari, quia Religionem ſuam Græcis debebant. Hi, ut obiter dicam, non modò *divinos* vocant eximios viros, ſed etiam *Deos*. Cicero Lib. II. de Oratore, c. 42. *Qui ordo tibi placet*, inquit Catulus, *& quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper DEUS videri ſoles? Vide quàm ſim in iſto genere*, inquit, *Catule, DEUS*, *&c.*

6. Hinc obiter colligere eſt multos ex Veteribus Chriſtianis, qui contra Ethnicos ſcripſere, non ſatis prudenter egiſſe; cùm definitâ voce *Deus*, haud multò aliter quàm nos eam definimus, collegerunt Ethnicorum Numina *Deos*, è ſententia ipſorum Ethnicorum, eſſe non potuiſſe; nam ex uſu Græcæ & Latinæ Linguæ poterant dici *Dii*, licèt alio ſenſu, quàm ea vox apud Chriſtianos ſumitur. Quidam præſtantes viri potuerant poſt mortem, uti putabant Ethnici, inter Naturas humanâ præſtantiores verſari, & iis ſimiles fieri; quod non multùm abeſt à Chriſtianorum placitis, de ſtatu piorum animorum poſt mortem.

* *Vide* Apuleium *de Dæmonio Socratis.*
† *In Iliad. p. 655. l. 14.*

tem. Hinc *Sextus Empiricus*, contra Mathematicos *pag.* 60. Ed. Gen. Grammaticis & Idiotis (inter quos *Laërtius*,) non immeritò prorſus indignatur, qui exiſtimarunt Empedoclem κατ' ἀλαζονείαν, ἢ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπεροψίαν, *præ jactantia & reliquorum hominum contemtu*, dixiſſe de ſe:

> Χαίρετ'. ἐγὼ δ' ὑμῖν Θεὸς ἄμβροτος,
> οὐκ ἔτι θνητὸς
> Πωλεῦμαι &c.

Valete, ego vobis Deus immortalis, non amplius mortalis, verſor; quaſi negaſſet eſſe ſe ejusdem naturæ, ac ceteri homines ſunt, quod vix in tantum Philoſophum cadit; cùm propter ſimilitudinem, quæ ei erat cum Diis, præ ceteris, Deum ſe vocaret, ἐπεὶ μόνος καθαρὸν ἀπὸ κακίας τηρήσας τὸν νοῦν καὶ ἀνεπιθόλωτον, *quòd ſolus mentem à vitio puram & imperturbatam conſervaſſet.* Pythagorici verſus, qui aurei dicuntur, clauduntur ſimili loquutione: *ubi depoſito corpore, in æthera liberum veneris*,

> Ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ
> ἔτι θνητὸς,

> *Eris immortalis Deus, non amplius mortalis*;

Hoc eſt, ideò Creatori, ut interpretatur *Hiero-*

rocles, ſimilis fies. *Epictetus* Enchiridii Cap. XXI. eum, qui nihil adpetat, ait futurum ἄξιον τῶν Θεῶν συμπότην, *dignum Deorum convivam*, ſed eum, qui externa omnia deſpiciat, οὐ μόνον συμπότην τῶν Θεῶν, ἀλλὰ καὶ συνάρχοντα, *futurum imperii eorum participem.* Subdit: οὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι ἀξίως θεῖοί τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο: *Sic faciens Diogenes & Heraclitus, & ſimiles merito divini erant & dicebantur.* Legendum, ut quidem videtur, Θεοὶ *dii*, nam ſupra eos, qui adcumbunt Deorum conviviis, non ſunt θεῖοι *divini homines*, ſed Dii ſoli. Vide *Hieroclem*, ad duos primos aureos verſus. Sic & Arceſilas Polemonem & Cratetem dicebat eſſe Θεούς τινας, ἢ λείψανα τοῦ χρυσοῦ γένους, *Deos quosdam, aut aurei ſæculi reliquias*, ut auctor eſt *Laërtius*, Lib. IV. §. 12. Indidem intelligendus Petrus 2 Ep. I, 4. ubi virtute nos dicit κοινωνοὺς γενέσθαι θείας φύσεως, *divinæ naturæ participes fieri.*

7. Apud Phœnicas, quorum initio propria fuit Lingua Hebraïca, אלהים *Elohim* ſignificaſſe videtur quidquid aliquo honore, quicumque ſit, colitur. Apud Arabas, adhuc in uſu Radix eſt, unde ea vox orta videtur, אלה *alaha*, id eſt, *coluit*, *adoravit*. Iſraëlitæ, qui eadem Lingua uſi ſunt, vocabant ideò nomine *Elohim* primò quidem Deum illum ſummum & unicum, deinde Angelos, poſtremò Principes; quorum exempla in Lexi-

cis

eis invenientur. Utebantur etiam voce *Dei*, ad cujusvis rei ὑπεροχὴν ſignificandam, ut oſtendimus ad Genet. XXIII, 6. Itaque licèt ſummum Numen אלהים vocetur ab Hebræis, attamen ea vox vi ſuâ denotat Deum, prout eſt colendus σεβάσμιος, non Naturam perfectiſſimam. Hinc fit ut eodem vocabulo alia deſignent, in quibus ejusmodi natura à nemine eſſe credita eſt

8. Cùm Judæi Græcè loqui cœperunt, voce Θεὸς eadem ſignificatione uſi ſunt, & quamvis acerrimè unitatem Dei contra Ethnicos defenderent, non dubitabant dicere plures eſſe Deos. Ita Paulus 1 Cor. VIII, 5, 6. *Nullus eſt Deus alius, niſi unus; etenim etiamſi ſunt in cœlo & in terra qui dicuntur Dii* (*ut* reverâ *ſunt*, Θεοὶ πολλοὶ *Dii multi*, *& Domini multi*) *nobis tamen unus eſt Deus*, *Pater ille ex quo omnia*, *& in quem ſumus*, *&c.* Supplevimus vocem *reverâ*, quæ ſanè hoc in loco debet ſuppleri; niſi frigidam & inutilem ταυτολογίαν, in re clara, hîc eſſe velimus. Quod cùm non ſit veriſimile, ſenſus Pauli erit: non modò eſſe qui dicantur vulgò ab Ethnicis Dii, ſed etiam qui à Judæis & Chriſtianis adpellari jure queant, & ſint reverâ Θεοὶ, hoc eſt, σεβάσμιοι, *cultu digni*, quisque pro dignitate naturæ & muneris; at unicum eſſe ſummum, qui ut Creator & ceterorum omnium Dominus & Deus ſit colendus.

9 Lux haud dubia adfulgebit verbis Pauli ex loco *Philonis* Judæi * è libro de *Somniis à*

* *Ed. Græco-Lat. Gen. p.* 464. *Ed. Paris.* 599.

Deo miſſis, ubi de Geneſ. XXXI, 13. Ἐγώ εἰμι Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, ſecundùm Septuaginta Intt. *Ego ſum Deus tibi conſpectus in loco Dei.* Habetur meliùs in aliis verſionibus, *in Bethel*, quod eſt nomen loci; ſed *Philo*, qui Hebraïcè neſciebat, ita de hiſce verbis philoſophatur: μὴ παρέλθῃς δὲ τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐξέτασον εἰ δύο εἰσὶ Θεοί, λέγεται γὰρ ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι, οὐκ ἐν τόπῳ τῷ ἐμῷ, ἀλλ' ἐν τόπῳ Θεοῦ, ὡς ἂν ἑτέρου. τί οὖν χρὴ λεγειν; ὁ μὲν ἀληθείᾳ Θεὸς εἷς ἐστὶν, οἱ δὲ καταχρήσει γενόμενοι πλείους. διὸ καὶ ὁ ἱερὸς λόγος ἐν τῷ παρόντι τὸν μὲν ἀληθείᾳ διὰ τοῦ ἄρθρου μεμήνυκεν εἰπὼν, ἐγώ εἰμι Ο ΘΕΟΣ. τὸν δὲ καταχρήσει χωρὶς ἄρθρου, φάσκων, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῷ τόπῳ οὐ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ἀλλ' αὐτὸ μόνον, Θεοῦ. καλεῖ δὲ * Θεὸν τὸν πρεσβύτατον αὐτοῦ νυνὶ Λόγον, οὐ δεισιδαιμονῶν περὶ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων: *ne curſim prætermittas quod dicitur, ſed diligenter expende, an duo ſint Dii. Dicitur enim:* Ego ſum Deus ille, qui tibi conſpectus ſum, *non in meo loco*, *ſed* in loco Dei, *quaſi alterius. Quid ergo dicendum eſt? Qui verè eſt Deus* (hoc eſt, cui id nominis eximio ſenſu & κατ' ἐξοχὴν convenit) *unus eſt*, *qui verò abuſivè ſunt Dii*, *plures ſunt. Ideò hoc in loco, ſacer ſermo eum, qui verè eſt Deus, articulo O deſignavit.* Ego ſum ille Deus; *eum verò*

* *Vitioſè legitur, & contra ſenſum Philonis* τὸν Θεὸν, *cum articulo, ut tum ex hiſce verbis, tum ex ſequentibus adparet.*

verò qui Deus eſt abuſivè, ſine articulo, dicens: conſpectus tibi, *non in loco Dei illius, ſed tantùm hoc*, Dei. *Vocat autem Deum antiquiſſimam ejus. Rationem, nulla ſuperſtitione adfectus circa impoſitionem nominum.* Hinc manifeſtò videmus Judæos voce Θεὸς intellexiſſe etiam Angelos, quippe naturas σεβασμίους, licèt non habendas inſtar ſummi Dei.

10 Ita etiam loquuti ſunt Patres Græci, ut *Clemens Alexandrinus*, qui de Natura divina Chriſti verba faciens, his verbis utitur: * τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται ϛρατιὰ Ἀγγέλων τε καὶ Θεῶν: *huic totus ſubmiſſus eſt exercitus Angelorum & Deorum.* Hujus diſcipulus *Origenes* ex *Philone* videtur hauſiſſe ‡ hæc verba, hanc in rem eximia, ubi poſtquàm dixit Deum Patrem deſignari articulo, addit: Καὶ τὸ πολλοὺς φιλοθέους εἶναι εὐχομένους ταράσσον, εὐλαβουμένους δύο ἀναγορεῦσαι Θεοὺς, καὶ παρὰ τούτῳ περιπίπτοντας ψευδέσι καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἤτοι ἀρνουμένους ἰδιότητα Υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς, ὁμολογοῦντας Θεὸν εἶναι τὸν μέχρι ὀνόματος παρ' αὐτοῖς Υἱὸν προσαγορευόμενον. ἢ ἀρνουμένους τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, τιθέντας δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ Πατρὸς, ἐντεῦθεν λύεσθαι δύναται: *Et hinc ſolvi poteſt quod perturbat multos pietatem profitentes, dum*

* *Strom. VII. p. 702. Ed. Colon.*
‡ *T. 2. in Joan. Ed. Huet. p. 46.*

dum metuunt duos prædicare Deos; *& præterea eos qui incidunt in falſa & impia dogmata*, *vel negantes proprietatem Filii*, (*id eſt*, exſiſtentiam propriam) *diverſam eſſe à proprietate Patris*, *& fatentes Filium à ſe prædicari Deum nomine tenus* (Noëtum perſtringit qui aiebat *Patrem & Filium* eſſe nomina unius eſſentiæ) *vel negantes divinitatem Filii*, *& ponentes ejus proprietatem*, *& eſſentiam diverſam eſſe definitione à Patris proprietate & eſſentia*; hoc eſt, aliter definiendam Filii exiſtentiam & eſſentiam, quippe alterius ſpeciei, ſubdit: Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς ὅτι τότε μὲν αὐτόθεος ὁ Θεός ἐστιν, διόπερ καὶ ὁ σωτήρ φησιν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸ αὐτόθεος μετοχῇ τῆς ἐκείνου θεότητος θεοποιούμενον οὐχ Ο ΘΕΟΣ, ἀλλὰ Θεὸς κυριώτερον ἂν λέγοιτο, ᾧ πάντως ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἅτε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, σπάσας τῆς θεότητος εἰς ἑαυτὸν, ἔτι τιμιώτερος τοῖς λοιποῖς παρ' αὐτὸν Θεοῖς ὧν ὁ Θεὸς Θεός ἐστι, κατὰ τὸ λεγόμενον. Θεὸς Θεῶν κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. διακονήσας τὸ γενέσθαι Θεοῖς, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρύσας εἰς τὸ θεοποιηθῆναι αὐτοὺς ἀφθόνως &c. *Dicendum eſt enim illis tunc illum Deum*, *cum articulo*, *eſſe eum qui eſt per ſe Deus. Ideò & Servator dicit in prece ad Patrem*: ut cognoſcant te, qui ſolus es ille verus Deus. *Quidquid verò eſt præter hunc*, *qui eſt per ſe Deus*, *parti-*

ticipatione illius divinitatis Deum factum, non illum Deum cum articulo, ſed Deum ſine articulo magis propriè dicendum eſſe. Qua in re omnium Primogenitus omnis Creaturæ, honoratior eſt reliquis Diis, quippe qui primus eſt in eo quod eſt apud Deum, & in ſe divinitatem traxit; honoratior, inquam, *reliquis Diis qui ſunt apud illum, quorum Deus ille Deus eſt, ſecundùm id quod dictum eſt:* Dominus Deus Deorum loquutus eſt, & vocavit terram: *cùm illis dederit eſſe Deos, & hauſerit copiosè ab illo Deo, quo eos Deos faceret.* Scriptor Conſtitutionum Apoſtolicarum *Dei* nomen tribuit Epiſcopo, Lib. II. c. 26. de quo ita loquitur: οὗτος ὑμῖν ἐπίγειος Θεὸς μετὰ Θεὸν, *hic vobis terreſtris Deus poſt Deum.* Tum ei aptat Pſ. LXXII, 6. Exod. XXII, 26 & dicit: ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν, ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος: *Epiſcopus enim præſit vobis, ut Dei dignitate cohoneſtatus. Gregorius* Nazianzenus Sacerdotem, Orat. I. p. 31. dicit, Θεὸν ἐσόμενον καὶ θεοποιήσοντα, *Deum futurum & Deos facturum.* Oratione XX. p. 349. ita *Baſilium* Arianiſmum repudiantem inducit: οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τι κτίσμα τυγχάνων, καὶ Θεὸς εἶναι κεκελευμένος: *neque ſuſtineo adorare creaturam, qui ſum Dei creatura, & Deus eſſe juſſus ſum.* Idem θέωσιν vocat pii animi inuſitatum motum, Or. XI. p. 140. ubi dicit diem feſtum eſſe καιρὸν θεώσεως, ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι, *tempus divinitatis conſequendæ, quam in rem martyres mediatorum munere funguntur.* Oratione verò XXIII. p. 410. ait ſacra facientem Sacerdotem

ſem in ſacra menſa μυσταγωγεῖν τὴν θέωσιν *eſſe myſtagogum conſequendæ divinitatis*. Orationis verò II. initio, ſolitudinem vocat θεοποιὸν, *Deum facientem*. Vide & *Clementis* Alexandrini Cohort. ad Gentes Tom. I. p. 86. & quæ illic habet *Joan. Potterus*. Ex quibus omnibus, aliiſque ſimilibus liquet vocem Θεὸς non ſemper ſignificaſſe, in Scriptis Veterum, ut in noſtris hodiernis, unam illam Naturam à qua omnia creata ſunt. Quod ſi ignoretur, doctiſſimi Patrum Græcorum, non ineptiæ tantùm, ſed & impietatis notam vix effugere poterunt.

11. Hæc ſatis oſtendunt voces hodiernas, quibus utimur ad vertendas voces *Elohim*, Θεὸς & *Deus*, iis ad amuſſim non reſpondere. Unde colligere eſt, eò quòd vox Hebraïca, Græca, aut Latina, una voce alîus Linguæ verti ſoleat; exiſtimandum ſemper non eſſe voci Linguæ exſoletæ eamdem prorſus ſubjectam fuiſſe poteſtatem, ac ei quâ illa hodie vertitur. Legentibus plura quotidie exempla occurrent, ſi modò moniti adtendant.

C A-

CAPUT IV.

REGULA III.

Multa videri in verſionibus Emphatica, quæ in ipſis Fontibus nullam Emphaſin habent.

1. CUM Linguæ diſcendæ operam dare incipimus, verſione Linguâ notiore ſcripta indigemus; at ſi contingat nos numquam poſſe ejus auxilio carere, multa errorum nobis imminebunt pericula, inter quæ hoc longè maximum eſt; ne putemus verba fontium eamdem ἔμφασιν habere, ac in verſione videntur. Sæpiſſimè enim contingit, ut translationis vocabula neſcio quam vim habere videantur auribus imperitis, quam in ipſo *Originali*, ut vocatur, *textu*, apud aures Linguæ adſuetas, non habent.

2. *Emphaſin* autem voco ſignificationem ampliorem verbis quibusdam figuratis aut tralatitiis, datâ operâ uſurpatis, quæſitam, ut dicatur quod alioquin intelligi non poſſet. Scio veteres Rhetores aliter hanc figuram definire; ut liquere poteſt ex *Quintiliano* Inſt. Lib. VIII. c. 3. ubi ſic deſcribitur: figura *altiorem præbens intellectum, quàm quem verba per ſe ipſa declarant*. Rem exemplis etiam illuſtrat, ſimiliáque habet Lib. IX. c. 2. *Hermogenes* quoque de Inventione Lib. IV. c. 13. ſic vocat obſcuram rationem innuendi quid-

piam,

piam, quod apertè dicere nolumus, quia impedimur. Sic & *Tiberius* Rhetor, de Schematibus apud *Demoſthenem*, figuram hanc definit. *Euſtathio* in Homerum p. DLXXVI. v. 24. eſt pariter λέξις δι' ὑπονοίας αὔξουσα τὸ ζητούμενον, *loquutio quæ occultâ ſignificatione auget id de quo agitur.* Sed in ſermone jam recepto recentiorum Rhetorum, ἔμφασις eſt quod dixi, & ἐμφατικὰ dicuntur vocabula & loquendi genera, quæ ideò adhibentur, ut plus ſignificent, quàm propria. Hoc cùm certiſſimum ſit, & multa ἐμφατικὰ paſſim occurrant, apud Oratores & Poëtas; poteſt tamen facilè fieri, ut, cùm Linguam non ſatis adſequimur, ἐμφατικώτερα, hoc eſt, ſignificantiora multa putemus eſſe, quàm reverâ ſunt. Quod ubi contingit, eam poteſtatem Veterum verbis ſubjicimus, de qua numquam cogitarunt, atque ex iis conſectaria deinde deducimus, quæ illis prorſus ignota fuerunt; & quo major eſt copia conſectariorum, quæ in immenſum augeri ratiocinando poteſt, eo major eſt numerus errorum; à quibus carere quomodo poſſimus Criticorum eſt docere.

3. Hebræi, exempli cauſâ, paſſim conjungunt infinitivum verbo ſuo, quaſi nomen. dicunt *Moriendo morieris* מות תמות *moth thamouth*, pro *morieris morte.* Idem aut ſimile fuit idioma Atticæ Dialecti, quæ conjungebat verbis nomina adfinia, ut ἀγορὰς ἀγορεύειν, *concionem concionari*, *Homeri* Iliad. B. verſ. 788. ad quem locum, *Homerum* Atticè loquutum

quutum eſſe obſervat * *Euſtathius*, hiſce verbis: Τὸ δὲ ἀγορὰς ἀγορεύειν Ἀττικόν ἐστι, ὡς καὶ τὸ βουλὴν βουλεύειν, καὶ λόγον λέγει καὶ ὅλως τὸ παρατιθέναι τοῖς ῥήμασι τὰ ἐξ αὐτῶν ὀνόματα. *Hoc autem* conciones concionabantur *Atticum eſt*, *ut* & conſilium conſulere, & dictum dicere, & *univerſè addere verbis nomina ex iis derivata.* Sic & *Corinthus* Grammaticus, in iis quæ de Dialectis excerpſerat: Λῆρον ληρεῖς· Ἀττικὴ ἡ φράσις καὶ τὸ σχῆμα· ὡς τὸ μανίαν μαίνῃ· ἔστι γὰρ τῆς Ἀττικῆς ἰδίωμα φράσεως, τὸν εἰπόντα πρᾶγμα ἐπάγειν ῥῆμα τὸ ἀπὸ τοῦ πράγματος παραγόμενον ὡς τὸ, ὕβριν ὑβρίζεις, καὶ φυγὴν φεύγεις: Delirium deliras, *Attica loquutio & figura*, ut furorem furis. *Eſt enim proprietas dictionis Atticæ, eum qui rem dixit addere verbum è re deductum, ut* convicium conviciaris & fugam fugis, *&c.*

4. Hæc adjectio ejusdem verbi, aut nominis adfinis, nullam habet in Hebraïca, aut in Attica Lingua Emphaſin. De Attica res nota eſt, nec minùs certa erit de Hebraïca, ſi quis ‡ expendat loca Scripturæ, in quibus occurrit ea phraſis. Ita Gen. II, 16. *Ex omni arbore*, ait Deus, *huius horti comedendo comedes*, hoc eſt, ſimpliciter *comedes*; ut ex ſequentibus liquet, ubi de eadem re ſermo eſt. Verſu ſequente, *morte morieris* eſt quoque ſimpliciter *morieris*; ut adparet etiam ex collatione locorum, in quibus occurrit.

5. At-

* *Ed. Rom. p.* CCCXLVIII. *l.* 29.

‡ *Suppeditabit plura Sal. Glaſſius in Gramm. Sac. Lib. III. c.* 3. *can.* 37.

5. Attamen Interpretes, qui in Scripturâ paſſim quærunt quæ in ea non ſunt, neſcio quam miram Emphaſin in hac phraſi repererunt; unde factum ut multi aut Linguæ Hebraïcæ ignari, aut non ſatis adcurati Critici, ambabus ulnis amplexi fuerint *Auguſtini* interpretationem, qui ita * comminationem mortis interpretatur. *Quacumque die ederitis ex eo*, morte moriemini, *non tantum animæ mortis partem priorem, ubi anima privatur Deo; nec tantùm poſteriorem, ubi corpus privatur animâ: nec ſolùm ipſam totam primam, ubi anima & à Deo & à corpore ſeparata punitur; ſed quidquid mortis eſt, usque ad noviſſimam, quæ ſecunda dicitur, & quâ eſt nulla poſterior, comminatio illa amplexa eſt.* Neſcio an eadem cauſa alios impulerit, ut hæc verba interpretarentur, *mortalis eris*; contra uſum conſtantem Hebraïcæ Linguæ; an verò, ut hanc comminationem opinionibus ſuis adcommodarent.

6. Conſtans etiam eſt Hebræorum conſuetudo, ut Eruditi obſervarunt, omnia ita Deo tribuere; quaſi Deus ipſe omnia efficeret, ne exceptis quidem malis actionibus. Vide Exod. IV, 21. & 2 Sam. XII, 11. Quæritur an illæ loquutiones habeant ἔμφασιν, qualem videntur habere iis qui verſiones tantùm legunt, aut qui, ex conſuetudine hodiernarum Linguarum, Hebræorum ſermonem intelligunt. Alii negant, quorum in numero ſumus; alii adfirmant, iique à temporibus *Auguſtini* non pauci. Inde etiam colla-tio-

* *De Civ. Dei Lib. XIII. c. 12.*

colligunt multi Deum, quidquid fit boni, ſeu virtuti conſentanei, ipſum facere, & partem mali ſeu vitioſi haud minimam.

7. Primùm contendimus ex ipſa phraſeos ratione, niſi aliunde nobis de re conſtet, neminem poſſe colligere, veteres Hebræos voluiſſe Deum eſſe auctorem omnium malè, æquè ac bene factorum. Ratio noſtræ negationis hæc eſt, quòd ſint Scriptores in aliis Linguis, qui ita loquuntur, cùm tamen nihil ſimile crederent. *Homerus* * paſſim omnia Deo tribuit, non minùs vituperanda, quàm laudabilia. Dicit, exempli cauſâ, Helenam impulſam fuiſſe à Deo, ut rem faceret intolerandam, Odyſſ. Ψ, 232. τὴν δ᾽ ἤτοι ῥέξαι Θεὸς ὤρορεν ἔργον ἀεικές. Si hæc & ſimilia loca *Homeri* eſſent urgenda, ſequeretur eum crediſſe hominibus non eſſe tribuenda mala, quæ iis eveniunt, & ne vitia quidem, ſed Diis; quod tamen non credidit, ut intelligere eſt ex hiſce verbis, quibus Jovem graviter querentem inducit, apud Deos, Odyſſ. Α, 32.

> Ὦ πόποι οἷον δή νυ Θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται!
> Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ᾽ ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
> Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε᾽ ἔχουσιν.

* *Vid. Homerum* Ἑβραΐζοντα p. 25. & 187.

Papæ quantopere mortales Deos accuſant!
Ex nobis enim aiunt eſſe mala, illi verò ipſi
Suis ſtultitiis, præter fatum, dolores habent.

Cui dicto ſimilia collegit *Jac. Duportus*, in Gnomologia Homerica, quam vide. Hebræi etiam ita de ſanctitate & juſtitia Dei paſſim loquuntur, ut nullum ei vitium tribuant.

8. Itaque neque apud Scriptores Sacros, ex nuda phraſium conſideratione, erui poteſt ſententia, quam illis ſolent quidam tribuere. Atque hoc manifeſtius erit, ſi, ut ceteras rationes omittam, alia quæ apud eoſdem Scriptores occurrunt, expendamus. Etenim paſſim inducunt Deum, quaſi invitum plectentem homines, & ægrè ferentem eorum delicta; quod eſſet longè abſurdiſſimum, ſi ipſe eos ineluctabiliter ad ea impuliſſet, aut impuliſſe crederetur. Ita Pſalm. LXXXI, 13. poſtquàm Deus beneficia ſua in Iſraëlitas commemoravit; *utinam*, inquit, *populus meus obtemperaſſet mihi, & Iſraël in viis meis ambulaſſet!* Hinc liquet verba præcedentia: *tradidi eos duritiei cordis eorum & ambulaverunt in conſiliis ſuis*, non eſſe ita urgenda, quaſi intelligeretur *permiſſio efficax*, ut loquuntur quidam Theologi; contraria enim Pſaltes adfirmaret.

9. Putant nonnulli magnam eſſe ἐνέργειαν in hiſce vocibus, apud Jeremiam XXXI, 33. *Ponam legem meam in medio eorum, & in corde eorum ſcribam eam*; quaſi Deus vellet ſignificare ſe effecturum ut neceſſariò obſervaretur Lex ſua. Verùm tota verborum horumce ἔμφασις in eo ſita eſt, ut hic ſit ſenſus; nempe,

pe, Deum effecturum ut Iſraëlitæ tenerent Legem ſuam (novam, nimirum, ſeu Evangelicam) memoriter, nec monitore indigerent; quod liquet ex verſu ſequenti, ubi antecedentia, mutatis verbis, more Hebræis conſueto, in ſequentibus repetuntur: *Nec docebit ultrà vir proximum ſuum, aut vir fratrem ſuum dicens: cognoſce Dominum, omnes enim cognoſcent me*, &c. Hinc virtutis cujuſpiam memores dicuntur ipſi eam animo ſuo inſcripſiſſe, ut Proverb. III, 3. *Benignitas & fides ne te deſerant; eas vincito gutturi tuo, inſcribito tabulæ cordis tui*; hoc eſt, fac ut earum memor ſæpe de iis loquaris.

10. Ita Paulus Rom. II. 15. verba faciens de cognitione Dei & virtutis, quæ poteſt ſolâ Ratione, ſine revelatione, colligi, ait, ἔργον νόμου γραπτὸν εἶναι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *opus legis in illorum cordibus inſcriptum eſſe*; nempe, Ethnicorum. Quæ voces aliud nihil ſignificant, niſi ſine doctore hæc diſci, & memoriæ facilè mandari; nec quiſpiam, ut opinor, adeò erit emotæ mentis, ut velit Paulum dixiſſe ab Ethnicis obſervatam fuiſſe Legem. Conſuli poteſt ad eum locum *Hugo Grotius*, qui exempla ſimilium loquutionum ſuppeditare poterit. Sic loquutus *Clemens* Romanus Ep. I. c. 2. in fine. Τὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς καρδίας ὑμῶν ἐγέγραπτο: *præcepta Domini in latitudine cordis veſtri ſcripta erant. Æſchylus*, in Prometheo vincto, ita Prometheum adloquentem Ionem inducit verſ. 762.

—— Πολύδονον πλάνην φράσω,
Ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν:

Vagum errorem dicam, quem tu ſcribe in memoribus tabulis mentis; hoc eſt, cujus tu memento. Idem Eumenidibus verſ. 280. de Plutone facta mortalium obſervante, & memore animo tenente:

Δελτογράφῳ δὲ πάντ' ἐπωπᾷ φρενί.

Omnia inſpicit animo, cui inſcribuntur ut libro. Supplicibus verſ. 183 dicuntur Danaïdes, eodem ſenſu recordari oportere ſenis τὰ ἔπη δελτούμεναι, nimirum, in animo, ut ſequentia oſtendunt. *Pindarus* Olympion. X. ab initio, cùm vellet dicere: revocate mihi in memoriam Ageſidamum Archeſtrati filium, rem ita expreſſit:

Τὸν Ὀλυμπιονίκαν ἀνάγνωτέ μοι
Ἀρχιστράτου παῖδα, πόθι φρενὸς
Ἐμᾶς γέγραπται. ——

Olympicum victorem legite mihi Archeſtrati filium, qua in parte animi mei ſcriptus ſit. Ad quæ verba, Scholiaſtes profert hunc *Sophoclis* verſum, ex *Triptolemo*:

Σὲ δ' ἐν φρενὸς δέλτοισι τοὺς ἐμοὺς λόγους,

nimirum, ſcribere oportet. Idem Philoctete, verſ. 1318. ubi Neoptolemus Philoctetem alloquitur:

Καὶ ταῦτ' ἐπίστω καὶ γράφου φρενῶν ἔσω,

Et hæc ſcito & animo inſcribito. Vide & locum in-

inſignem *Dionis* Pruſæenſis prolatum à *Grotio* ad 2. Cor. III, 3. *Antiſthenes* familiari commentariorum jacturam deflenti: ἔδει γὰρ, ἔφη, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτὰ, καὶ μὴ ἐν τοῖς χάρταις γράφειν: *atqui oportebat*, inquit, *ea in animo, non in chartis ſcribere*. *Plato* Phædro Ed. Stephani p. 276. de docente: ὃς μετ' ἐπιστήμης γράφεται ἐν τῇ τοῦ μανθάνοντος ψυχῇ. Vide & p. 278. & Apophthegmata à Plutarcho collecta p. 607. Ed. Stephani in 12. Ita quoque interdum loquebantur Latini. Apud *Terentium* * in Andria, cùm dixiſſet Myſis: *Unum hoc ſcio, meritam eſſe ut memor eſſes ſui*, reponit Pamphilus, quaſi indignans ſibi in memoriam revocari quod altâ mente repoſitum geſtabat:

Memor eſſem? ô Myſis, Myſis! etiam nunc mihi
Scripta illa dicta ſunt in animo Chryſidis,
De Glycerio.

Cicero Academ. Quæſt. Lib. II. c. 1. *Ut litteris conſignamus, quæ monumentis mandare volumus: ſic ille in* animo ſuo res inſculptas *habebat*. Ita loquitur, memoratâ L. Luculli ſingulari memoriâ. Idem in Oratore Lib. II. c. 87. de locis quibus firmatur memoria: *illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo videntur inſcribere.*

Seneca pater, in Præfatione Lib. I. Cont. ubi de *Porcio Latrone*: *In eo non tantùm naturalis memoriæ felicitas erat, ſed ars ſumma*

* *Act. I. S. 6.*

& ad adprehendenda, quæ tenere debebat, & ad cuſtodienda, adeò ut omnes declamationes ſuas, quaſcumque dixerat, teneret. Jam itaque ſupervacuos ſibi fecerat Codices. Aiebat ſe SCRIBERE IN ANIMO. Tot Scriptoribus Ethnicis Judæum unum adjiciemus, de ſimili re loquentem, de qua Jeremiæ verba protulimus. Is eſt *Joſephus* Lib. II. in Apionem p. 1072. Ed. Genev. ἡμῶν ὁντινοῦν εἴτις ἔροιτο τοὺς νόμους, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντας, ἢ τοὔνομα τὸ ἑαυτοῦ. Τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως αὐτοὺς ἐκμανθάνοντες ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ΕΓΚΕΧΑΡΑΓΜΕΝΟΥΣ: *Si quem noſtrûm interrogaverit quiſpiam de legibus, faciliùs omnes dixerit, quàm nomen ſuum; nam ex quo primùm intelligimus, eas diſcentes habemus in animo ſcriptas.* Ita idem Scriptor loquitur etiam Antiq. Judaïcar. Lib. IV. c. 8. § 12 Edit. Oxonii inchoatæ; ubi prolatâ lege, de Lege ſeptimo quoque anno in ſacra Urbe publicè recitanda, ita pergit: Καλὸν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ΕΓΓΡΑΦΕΝΤΑΣ αὐτοὺς καὶ τῇ μνήμῃ φυλαχθῆναι, ὡς μηδέποτε ἐξαλειφθῆναι δυναμένους: *utile enim eſt animis inſcriptas leges & memoriæ ſervari; ut numquam deleri queant.* Paullò poſt: οἵτε νόμοι πολλὴν πρὸς ἁμαρτάνοντας ἕξουσι παῤῥησίαν. ὡς προλεγόντων αὐτοῖς ἃ πείσονται, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἐγγραψάντων διὰ τῆς ἀκοῆς ἃ κελεύουσιν, ὥστε εἶναι διὰ παντὸς ἔνδον παρ' αὐτοῖς τὴν προαίρεσιν αὐτῶν: *leges multam*

apud

apud peccantes habebunt auctoritatem, quippe quæ prædicent illis quæ paſſuri ſint, & quæ inſcripſerint eorum animis per aures quæ jubent; ita ut ſemper ſit intus apud ipſos eorum voluntas.

Atque hoc in memoriam mihi revocat dictum Turcarum de Tartaris, haud ineptum. * *Aiunt reliquas quidem nationes ſcriptam in libris habere ſapientiam, Tartaros libros ſuos devoraſſe; ideò in pectoribus eam habere reconditam, quo promant cùm opus ſit, & veluti divina fundant oracula.*

11. Phraſis *aperire oculos* videtur vim quamdam habere plerisque, qui non ſunt idiomati Sacrorum Librorum adſueti. At nihil aliud eſt, niſi facere ut aliquis quidpiam cognoſcat, aut obſervet. Ita Gen. XXI, 10. dicitur Deus *aperuiſſe oculos Hagaræ*, ut videret fontem, hoc eſt, feciſſe ut animadverteret. *Aperit oculos* Balahamo, Num. XXII, 31. ut videat Angelum; hoc eſt, facit ut eum animadvertat. Similiter Gen. III, 5. *aperientur oculi veſtri*; hoc eſt, multarum rerum periti eritis; & verſu 7. *& aperti ſunt oculi amborum*, idem eſt ac ſi dixiſſet Moſes: ambo animadverterunt ſe eſſe nudos.

12. Eodem ſenſu occurrit, Act. XXVI, 18. *Aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem.* Sermo enim eſt de Paulo prædicatione ſuâ Ethnicorum errores tenebricoſos expulſuro, útque lucem Evangelii adſpicere poſſent effecturo. Nec multùm hinc abſcedit ſenſus phraſeos, quæ occurrit Lucæ c. XXIV, 45.

* *Ex Busbequii Ep. 4.*

45. *Aperuit eis mentem ad intelligendas Scripturas.* Evangeliſta enim aliud nihil vult, niſi Chriſtum interpretationibus ſuis feciſſe ut Apoſtoli intelligerent loca Scripturæ, quorum ſententiam antea non adſequebantur. Idem Scriptor Act. XVI, 14. de Lydia dicit, *Dominum aperuiſſe ejus cor, ut adtenderet iis, quæ dicebantur à Paulo:* hoc eſt divinâ providentiâ factum eſſe, quibuscumque tandem machinis, ut ſic loquar, uſus ſit Deus, ad ejus animum expugnandum, ut Lydia adtentè aurem præberet Paulo Ita *Plutarchus*, in libello de audiendis Poëtis, pag. 75. Ed. Grotianæ, dicit lectionem Poëtarum : προσανοίγειν καὶ προσκλίνειν τὴν τοῦ νέου ψυχὴν τοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ λόγοις: *aperire & inclinare juvenis animum ſermonibus Philoſophicis.* Adi etiam notas *Lud. Capelli* ad Luc. XXIV, 45.

13. Viri doctiſſimi ſingularem Emphaſin quæſivere, in verbis minarum Moſaïcarum, quæ exſtant Levit. XXVI, 26. *Frangam vobis ſcipionem panis*, quaſi Deus minaretur ſe vim nutriendi pani detracturum, ut ad eum locum monuimus. At, ut oſtendimus, hoc vult dumtaxat Deus, ſe effecturum ut penuria panis eſſet. Igitur Emphaſis fruſtra quæſita hîc eſt; nec ſcio an ejusmodi error Eriſichthonis fabulæ, apud Græcos, occaſionem dederit. Eam narrat *Callimachus* Hymno in Cererem, verſ. 59, 60. atque ex eo *Ovidius* Metam. VIII. 831. Ille.

Σχίτ-

Σχέτλιος, ὅσσα πάσαιτο, τόσων ἔχεν
ἵμερος αὖθις.
Εἴκατα δαῖτα πένοντο, δυώδεκα δ' οἶνον
ἄφυσσον.

Miſer, quo plura guſtaviſſet, eo plurium tenebatur deſiderio. Viginti miniſtri epulum adparabant, duodecim vinum hauriebant. Vel, ut verbis Ovidianis rem exprimamus,

> —— *Adpoſitis queritur jejunia menſis,*
> *Inque epulis epulas quærit, quódque urbibus eſſe,*
> *Quódque ſatis populo poterat, non ſufficit uni,*
> *Plúsque cupit, quo plura ſuam demittit in alvum.*

Fortaſſe hinc primùm ficta fabula, quod Poëtæ legiſſent, aut audiſſent *Eriſichthonem non potuiſſe ſatiari*, aut quid ſimile; quod ita interpretati ſunt, quaſi omnibus copiis adfluentis famem nihil ſedare potuiſſet, cùm de frugum penuria rem intelligere debuiſſent.

14. Hinc denuo colligimus aures adſuetas Linguis hodiernis, facilem erroris occaſionem imperitis præbere; dum quædam Emphatica videntur & ſunt in Linguis, aut hodie vigentibus, aut hodierno uſu inter Doctos tritis, qualis eſt Latina; cùm Emphaſin nullam habuerint apud Hebræos, Græcos, aut Latinos. Itaque cavendum eſt quàm maximè ne, ex hodiernarum Linguarum ingenio, de priſcis

 ju-

judicemus; quod ut faciliùs caveri queat, nihil eſt ita de ſenſu ullius phraſeos adfirmandum, ut à ſententia diſcedere non ſimus parati; niſi Linguæ, de qua agetur, multam operam dederimus, & Scriptorem cujus ſenſus quæretur, diligenter legerimus.

15. Ex hiſce conficiendus Canon, qui numquam fallet: *Quamvis emphatica videantur Veterum verba, ſatis eſſe diluto, ut ſic loquar, ſenſu ea interpretari, ſi, dum ea urgemus, abſurdi quidpiam complectantur; niſi aliunde conſtet ab iis, ea, quæ nobis abſurda videntur, eſſe credita.* Æquitas poſtulat ut ne facilè abſurda tribuamus aliis, ac proinde eorum verba, ſi quæ inde ſequerentur, commodè & benignè interpretemur; niſi meridianâ luce clarius ſit abſurda illa ab iis eſſe admiſſa. Alioqui ſapientiſſimos quoſque viros ludibrium nobis deberè temerè exiſtimabimus.

16. Sic ſi quis veteres Hebræorum Prophetas leget, omniáque verba & loquendi genera, ex tota ſignificationis amplitudine, ubique urgeat; cùm plerumque dictione elatiore, & poëticæ ſimili utantur; vaticiniorum implementum etiamnum quæret, quod jam dudum contigit; ea tantùm de cauſa, quòd magnificentiæ verborum eventus non ſatis reſpondere videatur. Unde ſequeretur falſa eſſe vaticinia, cùm ex eorum circumſtantiis jam impleri ea debuiſſe, aut numquam impletum iri ſatis manifeſtum ſit. Ejusmodi eſt prophetia de everſione Babylonis per Medos, quæ exſtat Eſaiæ c. XIII. quæ tanta verborum pompâ, tamque atrocibus loquendi generibus

neribus deſcribitur, ac ſi debuiſſet ſolo æquari, incolæque trucidari, aut captivi abduci; cùm tamen nihil incommodi paſſa ſit, niſi quòd dominum mutarit, & Cyaxari quidem Medo primùm, deinde Cyro Perſæ paruerit. Vide *Herodotum* Lib. I. c. 191. & *Xenophontem* Lib. VII. Cyrop. c. 5. è diviſione Oxonienſi.

17. Sic etiam intelligendæ Ezechielis, & aliorum Prophetarum, de florentiſſimo Judæorum, poſt reditum è captivitate Babylonica, ſtatu, prædictiones: quas ſi ad vivum reſecare velis, umquam impletas negabis, & fortè de inſtauranda etiam Jeroſolima, cum nonnullis Theologis, ſomniabis, ridendúmque te naſutioribus omnibus præbebis. At ſatis eſt, ſi dicamus res Judæorum, poſtquàm è captivitate rediiſſent, ſecundiores multò fuiſſe & interdum etiam ſatis amplas ac quietas, pro temporibus illis; idque implementum vaticiniorum fuiſſe, cujus cauſâ erat cur Deo gratias agerent Judæi.

18. Similiter etiam ſi interpretaremur Apocalypſin Joannis, fortè præteritis jam ſæculis impletam eam deprehendere poſſemus, deſineremúsque tandem futuros exitus ſpeculari, & ſpem longam reſecaremus. Jam verò quia emphatica, ut videtur, dictio totius Libri majorem rerum, in hiſce terris, mutationem polliceri à nobis cenſetur; ſpem in futurum projicimus, atque exſpectamus eventus, quos neſcio an magis viſuri ſimus, quàm Judæi Regem illum ſuum terreſtrem, quem dudum fruſtra præſtolati ſunt.

19. Sed

19. Sed non in vaticiniorum tantùm ſententia erramus, dum verbis nimiùm adhæremus, ſenſúmque pleniorem, ut ita loquar, quàm par eſt, tribuimus; ſunt & dogmata, quæ non aliunde nata videntur, quàm ex verbis Chriſti, aut Pauli, quibus nimia Emphaſis eſt adtributa. Præſentia corporea Chriſti, in Euchariſtico pane, unde eſt orta, niſi ex eo quòd parum periti Interpretes verborum ejus *hoc eſt corpus meum*, præter ejus mentem urſerunt? Atqui ſatis erat, ut vera eſſent, ſapientérque loquutus eſſe Chriſtus judicaretur, ſi diceremus eum voluiſſe panem eſſe imaginem ac memoriam corporis ſui; quâ interpretatione rei ipſi, & uſui Linguæ Hebraïcæ conſentanea, vitata fuiſſent portentoſa illa & repugnantia conſectaria, quæ è præſentia corporea Chriſti in Euchariſtia fluunt, & quæ Chriſto tribuere non ſpernenda pars Chriſtianorum religioni ducit.

20. Ex eo quòd Chriſtus vetuit nos futuri causâ μεριμνᾶν, ſeu anxiam ejus curam gerere, voluitque nos in divina Providentia adquieſcere; fuerunt qui à perfectionis cupidis omnia projicienda dixerunt, éque aliena miſericordia prorſus pendendum. Atqui ſi omnes Chriſtiani, ut par eſſet, ejus perfectionis eſſent cupidi, omnes oporteret mendicos fieri & à ſe invicem, quod non haberent petere, ac brevi etiam frigore & fame exſtingui; niſi fortè infideles eos alerent, & veſtirent, aut Angeli è cœlo otioſis hominibus cibum & veſtitum adferrent. Satis erat ita intelligere præceptum Chriſti, de abjicienda cura futuri,

quaſi

quaſi hoc tantùm voluerit: nos non ita anxios eſſe oportere de rebus futuris, ut dum metuimus ne nobis deſint neceſſaria, præceptum ullum divinum perfringamus; ſed conſtanter divinis legibus parendum, prudentiâque adhibitâ, quantum poſſumus, in ceteris, quæ ſupra vires noſtras ſunt, in Divina beneficentia adquieſcendum. Eâ interpretatione, & civilis Societatis perniciei, & cavillationibus hominum malè feriatorum obviam itur.

21. Sunt & alia doctrinarum capita ad Peccatum, quod vocatur *Originis*, Prædeſtinationem, Gratiam, & Providentiam Divinam, pertinentia, quæ à nonnullis Chriſtianorum è paucis quibusdam locis colliguntur; quamvis ſint iis objectionibus obnoxia, quas à nemine ſolvi poſſe fatentur. Sed videndum priùs fuit annon præſtaret ea loca aliter interpretari, quàm in tantas difficultates ſeſe ſponte conjicere, ut à nemine poſſint expediri. Sunt ſanè qui putent in Pauli verbis, unde ea dogmata deducuntur, non fuiſſe quærendas eas ἐμφάσεις, quas alii in iis videre ſe exiſtimant, ut vitarentur memoratæ difficultates, ſatiúsque eſſe vel diluto ſenſu, ſi ita loqui velimus, Pauli dicta capere, ne pugnare ſecum ipſe & cum tota Chriſti doctrina Apoſtolus videatur. Verùm hæc ut plenius diſcuterentur, non paucis verbis, ſed integro volumine opus eſſet; & quæ dicta ſunt prudentibus ſatis erunt.

22. Multò præſtat benignè ſapientis Scriptoris verba interpretari, ita ut in ejus ſententia

tia nulla ſit difficultas; quàm comminiſci dogma, quod nec explicari, nec contra objectiones vindicari poteſt, & interdum etiam ceteræ Scriptoris doctrinæ repugnat, ut pauca verba ἐμφατικωτέρως intelligantur. Satis eſt etiam optimorum Scriptorum dicta aliquo ſenſu eſſe vera, qui ſemper quàm commodiſſimus eſt quærendus. Sic certè faciunt egregii quivis Veterum Scriptorum, & præſertim quidem Legum Interpretes, qui ab omnibus propterea maximas laudes tulerunt.

23. Nec eſt ſibi fingendum, aliam eſſe Sacrorum Librorum rationem; quaſi quidquid in iis dicitur, pro tota amplitudine ſignificationis vocum, ſit intelligendum; cùm ne una quidem Chriſtianorum familia hoc ubique fieri patiatur, nec ſanè fieri poſſit, niſi repugnantia ſimul eſſe poſſe vera dicantur, quemadmodum vidimus, ac propterea omnis prorſus Religio ex animis hominum deleatur, librique omnes veteres, eorúmque Scriptores ludibrio habeantur. Hæc monita maximi eſſe momenti fatebuntur, quicumque ea paullò adcuratiùs expendent.

CAPUT V.

REGULA IV.

Multa vocabula, in omnibus linguis, cùm ipſarum Linguarum inopiâ, tum negligentiâ Scriptorum, ambigua eſſe.

1. OPTANDUM eſſet Scriptores omnes cùm Veteres, tum Recentiores, aut potiùs omnes homines ita conſtantes in ſermone fuiſſe, ut vocibus ſemper easdem poteſtates ſubjeciſſent. Verùm tantùm abeſt ut conſtantes fuerint, ut contrà nihil ſit loquentium uſu inconſtantius; atque hoc adeò in omnibus Linguis invaluit, ut adcurati alioqui Scriptores ab ambiguitatibus ſibi cavere vix queant; unde fit ut intelligendi difficultas, ubi res agitur naturâ ſuâ difficilior, non parum augeatur.

2. Obſervandum autem eſt vocabuli ſignificationem mutari, non modò quando deſignat rem prorſus diverſam, aut ſimilem, ſed non eamdem; verùm etiam ubi unam, eamdémque notionem compoſitam, ad præcipuas ejus partes quod adtinet, ſignificat, at mutatis relationibus; ſeu quando notionis compoſitæ partes quasdam deſignat, omiſſis aliis, aut etiam paullò plures complectitur. Vel minima additio, aut detractio notionem, adeóque

que ſignificationem vocabuli mutat. Ita cùm Judæi & Chriſtiani de *Scriptura* loquuntur, convenit quidem iis de voce, non verò de ſignificatione. Judæus enim intelligit ſolos Veteris Teſtamenti libros Hebraïcos; Chriſtianus verò addit libros Novi Teſtamenti, & interdum etiam Libros Græcos Veteri Teſtamento adjectos, qui vulgò Apocryphi dicuntur.

3. In re tam manifeſta, pauci quidem errant; ſed occurrunt paſſim voces ambiguæ, quarum variæ ſignificationes non ita notæ ſunt. Ipſa illa vox *Scriptura* aliud interdum ſignificat apud Apoſtolos, quàm apud Theologos hodiernos. Intelligimus enim hodie eâ voce ſolos Libros Sacros, ſine additione ulla & per ſe intellectos; Apoſtoli autem aliquando, more Judaïco loquentes, eâ voce Traditionem illis libris non comprehenſam intelligunt. Quare laudant, quaſi ex Scriptura, quædam, quæ in ea non occurrunt, ut Matth. II, 23. Eph. V, 14. In Epiſtola *Barnabæ*, proferuntur etiam quædam veluti ex Vetere Teſtamento, quæ nusquam exſtant; nimirum, ex Traditione. Cap. VI. quaſi ex Moſe, hæc adfert de Hirco *ἀποπομπαίῳ*: * *Exſpuite in illum omnes & pungite, & imponite lanam coccineam circa caput illius, & ſic in aram ponatur, & cum ita factum fuerit, adducite qui ferat eum in eremum* &c.

4. Ambiguitates autem omnes vel ex Linguarum inopia, quæ deſtituuntur vocibus neceſſariis, vel ex negligentia ſcribentium oriuntur.

* Vide ad eum locum *Hug. Menardum* alióſque Intt.

tur. Quando deeſt vox, ad rem quampiam exprimendam; vox jam uſitata, aliâ ſignificatione, detorquetur in novam, per *translationem*. Interdum etiam uni voci variæ prorſus adfinguntur ſignificationes, licèt non deſint quibus eæ res ſignificentur. Dignus, eſt *Seneca*, * qui hanc in rem audiatur: *Ingens eſt copia*, inquit, *rerum ſine nomine, quas non propriis adpellationibus notamus, ſed alienis commodatiſque.* Pedem *& noſtrum dicimus, & lecti & veli & carminis*; canem *& venaticum & marinum & ſidus. Quia non ſufficimus, ut ſingulis ſingula adſignemus; quoties opus eſt, mutuamur.* Fortitudo *eſt virtus pericula juſta contemnens; aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem* fortem virum, *& ſervum nequam, quem in contemtum mortis temeritas impulit.* Parcimonia *eſt ſcientia vitandi ſumtus ſupervacuos, aut ars re familiari moderatè utendi; parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi & contracti, cùm infinitùm interſit inter modum & anguſtias. Hæc alia ſunt naturâ, ſed effecit inopia ſermonis, ut & hunc & illum* parcum *vocemus; ut & ille* fortis *dicatur, cum ratione fortuita deſpiciens, & hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic* beneficium *eſt & actio benefica, & ipſum quod datur per illam actionem, ut pecunia* &c. Horum exempla Lexica paſſim ſuppeditant, ut neceſſe non ſit nos iis immorari. Quædam magni momenti monebimus potiùs, quæ

* *De Benefic.* Lib. II. c. 34.

ex Dictionariis cognoſci non poſſunt.

5. Primum eſt, haud ſemper facile eſſe dignoſcere loquutiones tralaticias à propriis; quæ difficultas occurrit, ubi ſermo eſt aut de rebus per ſe non ſatis notis, aut de vocibus rariùs uſurpatis, & quarum origo non eſt manifeſta. Ingens orta eſt concertatio inter Theologos quærentes, utrum voces λύτρον *redemtionis pretium*, ἀπολυτροῦν *redimere* & ἀπολύτρωσις *redemtio* debeant propriè intelligi, ubi de Chriſti redemtione ſermo eſt? Alii contendunt hîc ἀπολύτρωσιν eſſe * *redemtionem, ſeu liberationem alicujus ab incommodo,* λύτρῳ *intercedente.* ‡ Alii fatentur quidem λύτρον propriè ſignificare *pretium quod ad redimendum captivum datur*; ſed contendunt hîc minùs propriè ſumi pro facto, quo liberati ſumus à peccato, non pro pretio ſoluto. Utrique agnoſcunt aliquando haſce voces impropriè ſumi, ubi de ſimplici liberatione ſermo eſt; at qui propriè hîc intelligi volunt hoc nituntur argumento, quòd ſine neceſſitate non ſit à proprietate verborum recedendum; hac autem in re nihil ſit, quod nos ad metaphoram confugere neceſſariò adigat. Alii negant huic regulæ hîc locum eſſe poſſe. „ Nam, inquiunt, ideò in re dubia, propria „ videtur ſequenda ſignificatio, potiùs quàm „ impropria; quòd veriſimilius ſit propriè lo-

„ quu-

* *H. Grotius* de Satisf. Ch. C. VIII.

‡ *F. Socinus* & *J. Crellius*, quorum hunc vide in Reſp. ad *Grotium*.

„ quutum fuiſſe Auctorem, quàm impropriè.
„ At ſi longè frequentior ſit improprius vocabuli uſus, apud aliquem Auctorem, quàm proprius, ceſſat illa ratio & contrarium potius videtur eſſe ſtatuendum; atque ei, qui propriam ſignificationem omnino urget, ratio adferenda, cur impropriam reſpuat, quæ adeò illi auctori ſit familiaris.
Præterea volunt rem ipſam neceſſariò poſtulare ſenſum metaphoricum.

6. Ut κριτικῇ ἀκριβείᾳ ſolveretur ejusmodi difficultas, primò videndum eſſet quis ſit vocum uſus, apud Scriptores Sacros; ſecundò, conandum eſſet reſcire ex locis, ubi aliis verbis utuntur, quæ fuerit eorum hac de re ſententia. Nam ad rem ipſam quod adtinet, per ſe planè eſt ignota; neque poſſumus, in hoc negotio, Dei voluntatem aliunde quàm ex revelatione cognoſcere. Revelationem autem oportet, ut ſit clara, conceptam eſſe vocibus proprio ſenſu ſumtis, ita ut hoc conſtet: aut ita tralaticiis, ut nemini dubia, aut obſcura ſit tranſlatio; alioqui ſignificatum non ſatis adſequimur, & dum dubitamus propriæne ſint an impropriæ, tralationisve rationem ignoramus; neceſſe eſt ſenſus verus nobis ſit dubius.

7. Secundò, ſi concedamus voces, aut phraſes eſſe metaphoricas, ſupereſt dubium, quod ſolutu facile non eſt. Nempe, per tranſlationem vox uſurpatur, aut quòd res de qua uſurpatur ſit ſimillima rei ex qua deſumta eſt metaphora, aut quòd aliqua tantùm ex parte eam referat. Raró metaphora nititur

M 2 plenâ

plenâ ſimilitudine; ſatis eſt modò interſit levis adfinitas inter rem cui vox propriè convenit, & rem cui metaphoricè tribuitur. Itaque raró tralaticiæ voces, totâ nativæ ſignificationis amplitudine, urgendæ ſunt; quod facile eſt intellectu. At difficilius multò eſt ſcire, quouſque vox aut phraſis metaphorica urgeri poſſit; ubi is qui eâ uſus eſt præſens non eſt, ut interrogari queat, nec aliunde de ejus mente nobis conſtat.

8. Quæritur quid tunc temporis faciendum, ut veram atque integram vocis ſignificationem poſſimus ſcire? Si utraque res, quæ eâ voce exprimitur, ſit notiſſima; ut dubium non ſit quin loquutio perſpecta fuerit, poſſumus exiſtimare hominem eâ voce uſum, propter ſimilitudinem quam in iis rebus ipſi videmus; niſi orationis ſeries oſtendat aliquid ſingulare in mente habuiſſe. Si alterutra res ſit ignota, vel obſcura aut loquenti, aut nobis; vix ſcire poſſumus quænam ſit metaphoricæ ſignificationis amplitudo; ſeu quot notiones complectatur, & quatenus urgeri poſſit.

9. Exemplo res ut clarior fiat, Scriptores Sacri leges, quas Deus hominibus tulit, vocant ברית *brith*, *διαθήκην* *fœdus*, aut *teſtamentum*, per tranſlationem; neque enim propriè Leges divinæ ſunt fœdus, aut teſtamentum. Sunt autem, ut rectè *Livius*, Lib. XXXIV. c. 57. tria genera fœderum. Unum, cùm bello victis dicuntur leges; ubi enim omnia ei, qui armis plus poteſt, dedita ſunt; quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit,

ſit, ipſius jus atque arbitrium eſt. Alterum cùm pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam veniunt. Tertium cùm qui hoſtes numquam fuerunt, ad amicitiam ſociali fœdere, inter ſe jungendam coëunt. Hi neque dicunt, neque accipiunt leges; id enim victoris & victi eſt. Fœdus Dei cum hominibus ſimile eſt primo generi, nam Deus leges fert; ſed alio prorſus jure, nempe, creationis & providentiæ quâ homines tutatur. Legislatoris populi utilitatem quærentis partes agit, potiùs quàm fœdus facientis; ſed nec amittit jura Domini, ex quibus volentibus aut invitis imperare poteſt, pœnaſque à contumacibus aut delinquentibus exigere. Itaque nemo ex voce ברית *fœdus*, quam & *teſtamentum* vertunt, colligat perfectam eſſe ſimilitudinem inter Leges Dei & teſtamenta, aut fœdera, quòd illæ horum nomine inſigniantur; aut ſi anxiè quærat, in Legibus divinis, quod obſervavit eſſe in fœderibus ac teſtamentis; oportebit ut probet hanc metaphoricam adpellationem, ex conſilio Sacrorum Scriptorum, niti perfectâ ſimilitudine Quod cùm fieri nequeat, hoc unum adfirmare poterit eſſe aliquam inter ea ſimilitudinem, unde nata eſt ſimilis adpellatio. *Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet*; quæ verba ſunt Scriptoris ad *Herennium*, Lib. IV. c. 46.

10. Supererit tunc quærendum, quanam in re illa ſimilitudo ſita ſit? Cùm Scriptores Sacri noſſent quidquid continebatur in fœde-

ribus, & voluntatem etiam Dei, quatenus revelata fuit; ut ſciamus quænam eſſent, & judicarentur ab iis ſimilia inter Leges Dei, teſtamentáque ac fœdera; illa ſunt introſpicienda, & videndum quidem primùm quâ ratione Deus agat nobiſcum, remotis, ut ita dicam, omnibus metaphoricis notionibus. Secundò, quærendum quid agant homines, ubi fœdera contrahunt, aut faciunt teſtamenta. Tandem ex collatione cognoſcemus quæ ſint in iis ſimilia.

11. Hoc peracto, quæretur utrum is qui primus fœderis voce uſus eſt, Moſes putà, ea uſus ſit ad ſignificandum eſſe ſimilitudinem, quanta à nobis cernitur, inter leges Dei & fœdera; an verò in ea adpellatione rationem tantùm habuerit partis ſimilitudinis, de ceteris quas deprehendimus, non cogitaverit? Partes ſimilitudinis hæ ſunt: 1. In fœdere ſunt partes duæ contrahentes: ita & in Divinis Oeconomiis; 2. In fœdere interdum eſt Mediator, ſicuti in Divinis Pactis: 3. Sunt utrobique conditiones & promiſſa, ac minæ: 4. Interdum in fœderibus fuere victimæ, nec Deus aliter cum Judæis & Chriſtianis egit. Alia fortè adjici poſſent, ſed dubia, cùm Hiſtoria Moſaïca horum tantùm disertè meminerit. Ex plurimis locis, veriſimillimum eſt Moſem ideò Leges Divinas fœdus adpellaſſe, quòd hæc habuerint cum fœdere communia.

12. At perſpicaciores Theologi hîc non ſubſiſtunt. Aiunt enim in fœderibus tabulas, in quibus ſcribuntur Leges, ſigillis firmari

con-

contrahentium; unde fit ut in Moſaïco fœdere, quia Circumciſio *ſignum fœderis* vocatur aliquoties, dicant Deum hoc ſigno veluti fidem datam Judæis confirmare, & ſeſe arctius obſtringere ad præſtanda promiſſa; Judæóſque viciſſim Deo obſequium, eâ ratione, ſollemnius polliceri. At primùm, hoc intereſt diſcrimen, quod in fœderibus duo ſigilla adhibeantur; ab utraque, nempe, parte ſuum; quod hîc non fit, etenim unicum eſt *ſignum fœderis*, & quidem à Deo ſolo inſtitutum. Secundò, ſigilla imprimuntur in tabulis fœderis, non in Fœderatorum corpore. Denique ea pars ſimilitudinis inter divinæ Oeconomiæ ſignum circumciſionem, & ſigilla fœderum humanorum, nullibi apud Moſem urgetur, nec etiam ullâ uſpiam adluſione innuitur. Itaque quando circumciſionem Deus vocat *ſignum fœderis ſui*, Gen. XVII, 11. hoc unum, ut videtur, vult, hoc ſigno Iſraëlitas ab omnibus gentibus diſtinctum iri, atque inde Dei fœderatos agnoſcendos. Igitur hæc vox meliùs fortè exprimeretur Latinâ voce *teſſera*, quàm vocabulo *ſigillum*; teſſera enim ſignum fuit quo ſocii ſocios, amici amicos dignoſcebant. Lacedæmonii, apud *Juſtinum*, Lib. III. *de ſepultura ſolliciti*, priusquàm prælium contra Meſſenios inirent, *teſſeras, inſculptis ſuis & patrum nominibus, dextro brachio deligarant; ut ſi omnes adverſum prælium conſumſiſſet, & temporis ſpatio confuſa corporum lineamenta eſſent, ex indiciis titulorum tradi ſepulturæ poſſent.* Sed neque hæc meta-

phorica vocis אות *oth*, *ſignum*, explicatio à nobis nimium urgeri poteſt.

13. Hinc cognoſcimus quæ tantâ ſubtilitate diſputarunt multi de natura *Sacramentorum*; hoc eſt, rituum quorumdam à Deo inſtitutorum; ſtatuentes eos ritus per omnia ſigillis fœderum reſpondere, ea in auras abire omnia; niſi vocem *ſignum* neceſſariò, in eum ſenſum, intelligendam eſſe probent; quod nemo fecit, neque ullus in poſterum, ut opinor, præſtabit.

14. Vox Διαθήκη, uno in loco Novi Teſtamenti, nempe, Hebr. IX, 15, 16. ſumitur pro *Teſtamento*; nam licèt puriore quidem Helleniſmo hoc ſignificet, Alexandrini Græcè loquentes, (ex quorum ſermone Judææ incolæ, qui eamdem Linguam didicerant, multa traxere) eâ utebantur, ubi alii Græci vocem Συνθήκη, id eſt, *fœdus* adhibebant. Scriptor autem Epiſtolæ ad Hebræos, qui puriore aliquantùm utitur ſtylo, adludit ad ſignificationem *Teſtamenti*. Certè ut in Teſtamento, morte ſequente, donatio rata fit: ita, moriente pro nobis Chriſto, cœlo donati ſumus. Hæ duæ ſolæ ſimilitudinis partes inter rem, cui propriè convenit adpellatio διαθήκης, *teſtamenti*, & eam cui metaphoricè aptatur, eo in loco, adtinguntur. Nec ſi præterea poſſint inveniri quædam ſimilia, inter Teſtamentum & Oeconomiam Evangelicam; ideò poſſunt, quaſi Apoſtolicâ auctoritate nixa, urgeri. Attamen hoc Theologi non ſatis cauti, & ſibi nimiùm indulgentes factitarunt; ac con-

conſectariis inde deductis, novas Inſtitutionum Theologicarum methodos inædificarunt.

15. Duabus antecedentibus obſervationibus tertia addenda eſt; nempe, vocem unam, prout cum aliis variè conſtruitur, ac jungitur, varias inducere ſignificationes. Quod niſi diligenter obſervetur, ex eo quòd uno loco aliquid ſignificet, & in certis circumſtantiis, ſæpè perperam colligemus, idem eâ ubique ſignificari, aut in locis ubi aliis vocibus conjungitur, & aliâ occaſione adhibetur. Unum proferemus hîc exemplum, petitum ex voce Hebraïca רוח *rouach*, Græca πνῦμα & Latina *ſpiritus*, quæ idem propriè ſonant & ſunt, cùm apud Sacros Scriptores, tum apud Ethnicos πολύσημοι, pro occaſionibus & vocibus quibus conjunguntur.

16. I. Hebraïca vox pro *vento* paſſim ſumitur, ubi conjungitur verbo *flare*, cum ſermo eſt de tempeſtatibus, de navigatione &c. Vid. Jerem. XLIX, 36. & Ezech. XLII, 20. &c. Idem ſignificat πνεῦμα in verbis Chriſti, Joan. III, 8. *Spiritus ubi vult ſpirat, & vocem ejus audis &c* Ita *Columella*, Lib. III. c. 19 *Præſtat eligere ſ tioni ſilentis, vel certè placidi ſpiritûs diem.* Præterea πνεῦμα pro ſecundo vento ſumitur, adeóque pro fortuna. Apud *Euripidem*, in Hercule furente verſ. 215.

Βίαν δὲ δράσῃς μηδὲν, ἢ πείσῃ λίαν,
Ὅταν θεοῦ σοὶ πνεῦμα μεταβαλὸν τύχῃ.

Nihil vi feceris, aut nimiùm patieris, cùm Dei tibi ſpiritus mutatus fuerit. *Aura* quoque, quæ vox eſt συνώνυμος, apud Latinos *favorem* paſſim ſonat, ut omnes norunt. Hinc paullùm deflexâ ſignificatione, *vaporem* quemvis ſignificat, & *odorem*, apud *Lucretium*, Lib. III.

—— *Bacchi cùm flos evanuit, aut cùm*
Spiritus *unguenti ſuavis diffugit in auras.*

II. Apud Latinos, ſignificat *Aërem*, ut auctor eſt *Plinius*, Lib. II. c. 5. *Proximum*, ſpiritus, *quem Græci noſtrique, eodem vocabulo aëra adpellant.* Ita manifeſtò ſumitur, apud *Virgilium*, vox *anima* Ecl. VI, 31.

Námque canebat uti magnum per inane coacta
Semina terrarúmque, animæ*que*, *maríſque fuiſſent*,
Et liquidi ſimul ignis.

Hebræi quidem, ſi Lexicographis credimus, nullam vocem habebant, quâ *aërem* exprimerent, exceptâ voce *cœlum*; quæ præcipuè tamen eam aëris partem, quæ paullò ſuperior eſt, ſignificat; ſed fortaſſe רוח aërem interdum ſignabat, eúmque ſenſum ſunt qui ſuſpicentur ineſſe vocibus obſcuris, quæ occurrunt Gen. I, 2. *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas*; adeò ut hoc velit Moſes, terram aquis fuiſſe tectam, aquas aëre involutas, quæ fuit etiam Phœnicum Theologia, ſi modò eam

eam rectè expoſuit *Philo Byblius*, ſeu ex *Sanchoniathone*, ſeu ex alio. *Euſebius* enim Præp. Evangel. I. c. 10. ita de ejus ſententia loquitur: τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες: *principium omnium ponit aërem tenebricoſum & ventoſum, ſeu ſpiritum aëris tenebricoſi, chaóſque turbidum & caligine circumfuſum.*

III. Paſſim apud tres, quas memoravimus, Gentes, voces adlatæ *halitum* ſignificant; neque in re notiſſima opus erit exemplis. Circumſtantiæ locorum dumtaxat adtendendæ ſunt, & phraſes in quibus occurrunt, ut *ducere*, *trahere*, *ſuſpendere*, *elidere ſpiritum &c.* Apud Hebræos, præterea *ſpiritus oris* non halitum modò, ſed & loquelam ſignificat, ut Pſalm. XXX, 5. *Verbo Domini cæli facti ſunt, & ſpiritu oris ejus omnis exercitus eorum.* Vid. Eſai. XI, 4. 2 Theſſ. II, 8.

IV. Quia autem, dum ſpiritum ducimus, adeſt corpori Mens noſtra, ſeu quòd veteres putarent Mentem haud abſimilem eſſe flatui; vocibus iisdem, quibus flatum, ſeu halitum ſignificabant, deſignarunt Mentem, & præſertim tribus aliquoties adlatis. Exempla ubique occurrunt. Vide Act. XIX, 21.

V. Propter eamdem rationem, ſubinde anima ac ſpiritus *vitam* ſignificant, ſeu eam diſpoſitionem quâ corpus movetur, ac nutritur. Ita Paulus, Act. XX, 10. dicit ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν, hoc eſt, vita ejus in eo eſt. *Virgilius* Eclog. IV, 53.

O mi-

O mihi tam longè maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantum ſat erit tua dicere facta!

Hoc ſenſu ſæpius apud *Juſtinum* occurrit Illuſtrat locum Actorum hic *Livii*, Lib. XLII. c. 16. de Eumene lapidibus proſtrato: *Ad corpus Regis primò amici, deinde ſatellites ac ſervi concurrerunt, tollentes ſopitum vulnere, ac nihil ſentientem. Vivere tamen, ex calore & ſpiritu remanente in præcordiis, ſenſerunt.* Nempe cordis palpitatio non ceſſaverat. Vide Gen. VI, 3. & quæ illic notavimus.

VI. Philoſophi vocibus πνεῦμα & *ſpiritus* ſignificarunt eam vim, quæcumque ſit, quâ plantæ vivere; id eſt, ali & vigere putantur; ſeu tenuiſſimam auram eam crederent, ſeu aliud quidpiam. Ita Scriptor libri *de Mundo* πνεῦμα vocat τὴν ἐν φυτοῖς καὶ ζώοις ϗ διὰ πάντων διήκουσαν ἔμψυχόν τε ϗ γόνιμον οὐσίαν, *ſubſtantiam animatam, & genitalem, quæ eſt in plantis & animalibus, & per omnia ſparſa.* Quod etiam in eodem opere repetitur Vide Edit. *Bon. Vulcanii* p. 88. Vide & *Theophilum Antiochenum*, Lib. II. p. 97. Ed. Oxonienſis, * ubi πνεῦμα vocat brutorum animas, mentem humanam, & materiam lucis, quæ ante Solem condita fuerat. Eodem ſenſu ſumi videtur רוח *rouach*, Pſ. CIV, 25. ubi Pſaltes de plantis, non minùs quàm de animalibus, loquutus, ſubjicit: *AuferS ſpiritum eorum, deficiunt, & in pulverem ſuum revertuntur; mittis ſpiritum tuum, creantur, & innovas faciem terræ.*

VII. Lexi-

* *Minori formâ, ſeu in 12.*

VII. Lexica quævis Hebraïca docebunt רוח pro adfectibus animi paſſim ſumi, ut *ſpiritus Zelotypiæ*, pro zelotypia, & *alius Spiritus*, Num. XIV, 24. pro alia adfectione, quâ ratione πνεῦμα ſæpiùs ſumitur in Novo Teſtamento, ut *ſpiritus ſervitutis*, *ſpiritus adoptionis*, &c. Latini *ſpiritum* ἱππικῶς & *ſpiritus* πλη-θυντικῶς adhibent, ad ſignificandam animi elationem, quorum exempla ſuppeditabit *Rob. Stephanus.* Apud *Horatium ſpiritus avidus*, Carm. II. Od. 2. eſt idem ac *aviditas divitiarum*; *ſpiritus hoſtiles* in *Tacito* Hiſt. Lib. IV. c. 57. eſt animi adfectio hoſtilis. Adfinis huic ſignificationi eſt ea, quâ indolem ſignificat, ut Luc. I, 17. *Spiritus Eliæ*, hoc eſt, indoles quæ in eo fuit; & 1. Joan. IV, 3. *Spiritus Antichriſti.* Ita & cùm Chriſtus Apoſtolis exprobat *quòd neſcirent cujus ſpiritûs eſſent*, eos reprehendit quòd ignorarent quænam eſſe deberet adfectio animi eorum, qui Evangelio inſerviturі erant. Sola etiam vox רוח, apud Hebræos, ſine adjectivo, & ſubſtantivo, *iram* ſonat, ut Jud VIII, 3 de Ephraïmitis, quos molli adloquio iratos placaverat Gedeon: *remiſit ſe ſpiritus eorum ab eo*; hoc eſt, eorum lenita eſt ira. Ei juncta vox רעה *rabah*, *malus* diſcordiæ ſignificationem infert, Jud IX, 23.

VIII. In Novo Teſtamento, peculiariter ſumitur non pro Mente tantùm, ſed pro Mente oppoſita adfectibus, ex corporeis rebus orientibus. Paulus præſertim voce illâ hoc ſenſu utitur, ut cùm opponit, Rom. VII. & VIII. *carnem ſpiritui*, & dicit *vivendum eſſe ſecundùm*

dùm ſpiritum, hoc eſt, ſecundùm lumina Mentis adfectibus ſolutæ.

IX. Hebræi ſpiritum vocant rem quamvis, aut incorpoream, aut ſaltem craſſiore corpore non impeditam, Eſ. XXXI, 3. *Ægyptii homines, non Deus; & equi eorum caro; non verò ſpiritus* ולא רוח *vlo rouach*.

X. Angelos ſeu bonos, ſeu malos, vocant iidem *Spiritus*; fortè quòd crederent eos corpore indutos tenui auræ ſimili; neque enim putandum eos Angelos intellexiſſe, ſine ulla corporis miſtura, ut Philoſophi hodierni. Putabant, ut paſſim liquet, cerni eos poſſe, ſed corpora eorum tenuiora cenſebant, ut liquet ex dicto Chriſti: *Spiritus non habet carnem, neque oſſa*, Luc. XXIV, 37, & 39. quo oſtendit Apoſtolis ſe eſſe hominem, non Angelum.

XI. Deum quoque ipſum *Spiritum* vocabant, *Deus eſt Spiritus*, Joan. IV, 24. In Veteri Teſtamento paſſim *Spiritus Dei* pro Deo ipſo ſumitur, ſi credimus Lexicographis & Interpretibus. Sed licèt id quod *Spiritus Dei* vocatur ſit ipſe Deus; attamen qui eâ phraſi uſi ſunt videntur cogitaſſe de aliquo adtributo divino, potiùs quàm de Deo ipſo, qui *ratione*, ut loquuntur Scholaſtici, à ſuis adtributis diſtingui poteſt. Hoc liquidum erit expendenti loca, in quibus ea phraſis occurrit; etenim nullus eſt, qui commodiùs de potentia divina, aut vi quadam oculis non conſpicua, explicari non poſſit.

XII. Theologi Chriſtiani veteres & recentiores plurima horum locorum *Spiritui Sancto* aptant;

aptant; hoc eſt, tertiæ Sanctæ Triadis Perſonæ. Quo ſenſu, paſſim in Græcorum & Latinorum Patrum, hodiernorúmque Theologorum occurrit Scriptis.

XIII. Sed nonnulli ex antiquioribus Chriſtianis non hanc modo, quam tertiam dicimus; Perſonam *Spiritum Sanctum* vocarunt, ſed etiam ſecundum, ut adparet ex hiſce *Theophili* * *Antiocheni ad Autolycum* verbis, ubi περὶ τοῦ Λόγου loquutus addit: οὗτος οὖν ὢν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἀρχὴ, καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑψίστου κατήρχετο εἰς τοὺς προφήτας: *Hic ergo cùm eſſet Spiritus Dei, & initium, & ſapientia, & potentia altiſſimi deſcendit in Prophetas.*

XIV. At præterea *Spiritus Sanctus* vocatur poteſtas miracula edendi, quorum multa in N. Teſtamento mentio; hoc eſt, divinæ potentiæ effectus. Sumitur & pro *ſpiritu ſanctitatis*, ſeu pro ea animi adfectione quâ ſancti ſumus, & ſanctè officiis à Chriſto præſcriptis fungimur. Concordantiæ & Lexica conſulantur.

XV. Apud *Hermam*, Apoſtolicorum temporum Scriptorem, *Spiritus Sanctus* legitur pro *mente humana*, ut Simil. V. c. 7. *Corpus hoc tuum cuſtodi mundum atque purum, ut Spiritus ille, qui inhabitabit in eo, teſtimonium referat illi*, &c. *Si in futurum non maculaveris corpus tuum, & Spiritum, conſortes ſunt enim ambo, & alterutrum ſine altero non inquinatur.* In eadem ſimilitudine, §. 5. mentem Chriſti vocat bis *Spiritum Sanctum*, & de quovis homine

mine

* *Lib.* II. *p.* 81. *Ed. Oxon. in* 12.

mine ita loquitur : *Accipiet mercedem omne corpus purum, ac ſine macula repertum, in quo habitandi gratiâ conſtitutus fuerit Spiritus Sanctus*, hoc eſt mens ſancta.

XVI Hæ ſunt potiſſimæ notiones vocis *Spiritus*, prout cum variis jungitur vocibus, aut diverſis occaſionibus uſurpatur. Conſuli etiam hac de voce poterit *Sal. Glaſſius* Rhet. Sacr. Tr. l. c. l; 1. Ut verba perſpicua rebus non notis lucem fœnerantur: ita & res notæ vocibus ignotæ, aut ambiguæ ſignificationis. Quod ſi res ipſa ſit obſcura, aut planè ignota, & vocabula quibus exprimitur ambigua; tum verò fruſtra ſimus, ſi nos eorum ope rem clarè intellecturos ſperemus. Præterea ſcire nos oportet quàm latè patuerit cognitio ejus, qui loquitur; alioqui periculum eſt maximum, ne ex noſtræ notionis amplitudine de ejus cognitione judicantes in errorem delabamur. Si autem hoc etiam ignotum ſit, & accedat ad ambiguitatem vocum, & obſcuritatem ipſius rei; tunc planè eſt ἀδύνατον intelligere quid voluerit Scriptor, quem legimus. Atque hoc ſæpe in rebus, quæ ſenſus non adficiunt, evenit. Hinc conficiendus hic Canon: *quando Scriptor, de re obſcura verba faciens, utitur vocibus ambiguis, nec aliunde nobis conſtat quouſque ejus cognitio, in hoc negotio, porrecta fuerit, ad ἐποχὴν, tamquam ad ancoram ſacram, confugiendum eſſe.*

CA-

CAPUT VI.

REGULA V.

Significationes vocum earumdem nunc ampliores eſſe, nunc arctiores.

1. UT notiones compoſitæ plures, aut pauciores habere poſſunt partes: ita etiam vocibus, quibus exprimuntur, amplior aut arctior eſt ſignificatio. Id contingit cùm in ſermonibus omnium Gentium, tum in unius ejuſdemque Scriptoris libris, atque in colloquiis quotidianis. Hinc naſcitur maxima intelligendi difficultas, quæ aliter ſuperari nequit, quàm cognitione opinionum eorum qui loquuntur, undecumque tandem hauriatur; atque acri adtentione, quâ conſequentia cum antecedentibus, rebuſque ipſis & dogmatibus loquentium diligenter comparentur. Nam cùm loquela homini data ſit, ad animi ſenſa exprimenda; Linguarum aut hominum vitio, paſſim fit ut ex animi ſenſis, aliunde notis, verba ſint intelligenda; quod exemplis clarius fiet.

2. Variæ Gentes & diverſarum Sectarum homines utuntur voce *Juſtitia* aut aliis, quæ idem ſignificare cenſentur, in aliis Linguis; ſed omnes æquè amplam voci non ſubjece-

 runt

runt poteſtatem: *Cicero* Juſtitiam * ita deſcribit: *Juſtitiæ primum munus eſt ut ne cui quis noceat, niſi laceſſitus injuriâ; deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut ſuis.* Alii breviùs: *Juſtitia eſt, quâ unicuique ſuum redditur.* Ut cognoſcamus penitiùs quouſque pateret notio virtutis, quam Romani *Juſtitiam* vocabant, obſervandum eam primùm ſpectaſſe eos, quia non *laceſſiverant injuriâ*, ſeu publicè, ſeu privatim. Itaque ſi quis laceſſiviſſet, poterat vir juſtus injuriam ſibi privatim illatam, privatis opibus ulciſci. Si quis pariter populus Rempublicam læſiſſet, omnibus civibus, poſt indictum per Fecialem bellum, non modò licitum, ſed etiam præceptum fuit hoſtiles agros invadere, prædas agere hominum & pecudum, omnia igne & ferro vaſtare, non pro ratione injuriæ; quæ numquam tam levis fuit, quin Populi Romani majeſtas graviter læſa videretur, adeóque armis etiam in vaſtiſſimarum provinciarum innocuos incolas vindicanda. Si qui ſocios Populi Romani, armis ab hiſce impetiti, quamquam iniquè, bello perſequerentur; *æquum* cenſebat Populus Romanus ſociorum hoſtes injuriam acceptam ſibi condonare, niſi vellent in ſe Romana arma convertere; quamvis ab ullo populo ſimile quidpiam ſibi imponi non pateretur.

3. Secundò, quod dicitur *ſuum* unicuique reddendum, non caret obſcuritate; neque enim definierunt adcuratè, quid unicuique *ſuum* dici poſſit. Itaque nec privati, nec populi

* *Officior. Lib. I. c. 27.*

puli probè norant quod ab ſe unicuique redditum oportuit. *Sua* videtur unicuique eſſe vitæ tranquillitas, & pacata facultatum fruitio; certè dum aliena jura, quæcumque tandem illa ſint, non invadit. Hæc non diffiteantur Romani, ſed ſi adjicias eum, cui *ſuam* tranquillitatem deberi fatebantur, dum ab eo laceſſiti non erant, injuriam illis intuliſſe; jam verò negabunt ſe ullâ juſtitiâ teneri, ne eam tranquillitatem turbent.

4. Tertiò, ultioni modum ſtatuendum à viro juſto aiebant, ſeu illa ultio fieret ex Legibus, ſeu iis viis, quas impunè licuit ingredi. Verum ita loquuntur, ubi ſermo eſt de civibus Romanis aut ſociis; ſed ad hoſtes quod adtinet, nihil non licitum fuit, & ſumma ſævitia virtutum etiam nominibus velabatur: * *auferre, trucidare, rapere falſis nominibus imperium; atque ubi ſolitudinem fecerant, pacem adpellabant.* Neque hæ ſunt dumtaxat Romani nominis hoſtium querelæ, habemus reum confitentem *Salluſtium*, cujus hæc ſunt verba initio *belli Catilinarii*, c. IX. de priſcorum Romanorum moribus, quorum laudes perſequitur: *Jurgia, diſcordias, ſimultates cum* HOSTIBUS *exercebant: cives cum* CIVIBUS *de virtute certabant.* Cùm hoſtibus nihil condonarent, *in pace* (domi) *beneficiis magis quàm metu, imperium agitabant; & accepta injuriâ, ignoſcere quàm perſequi malebant.* Ejusmodi etiam erant Lacedæmonii, οἷς ἦν καλὸν ἁπλῶς καὶ δίκαιον ἦν τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον, *quibus unum honeſtum ſimpliciter &* ju-

* *Tacitus in Vita Agricolæ c. XXX.*

juſtum erat, *quod patriæ conducebat*; quod illis exprobrat Anaxilaus Byzantinus, apud *Plutarchum* in Alcibiade p. 209. Huc facit animadverſio *Lactantii* è Lib. V. c. 10. *Apud Maronem*, inquit, *rex ille*,

— quo juſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis:

Quæ nobis juſtitiæ documenta protulit?

Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſurus ſanguine flammas.

Quid poteſt eſſe hac pietate dementius, *quàm mortuis humanas victimas immolare*, *& ignem cruore hominum*, *tamquam oleo paſcere? Sed fortaſſe hoc non ipſius vitium fuerit*, *ſed Poëtæ*, *qui illum inſignem pietate virum*, *inſigni ſcelere*, *fœdaverit.* Vide & ſequentia, ex quibus liquet *Juſtitiæ* & *Pietatis* notiones, apud Ethnicos, non latè patere. Hinc meritò * Carneades omnibus populis qui florerent imperio, & Romanis ipſis, qui totius orbis potirentur, ſi juſti eſſe vellent, hoc eſt, ſi aliena reſtituerent, ad caſas fuiſſe redeundum, & in neceſſitate ac miſeriis jacendum dictirabat. Si Romani interroganti reſpondere candidè, de *juſtitia* voluiſſent, faſſi profectò eſſent, quod faciunt Athenienſes apud *Thucydidem* Lib. V. ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγ-

* *Lactantius Inſt. Lib. V. c. 16.*

ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ πρύχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσι, *juſta quidem, ex hominum æſtimatione, ab æquali utrimque neceſſitate dijudicari; ſuperiores potentia ſua uti, infirmiores verò concedere.* Ejusmodi etiam *juſtitia* fuit Alexandri Macedonis, qui *Muſicano* bellum illaturus erat; quòd alios Indos ſubigenti ſibi obviam non proceſſerat, ſe & ditionem ſuam dediturus, neque per legatos amicitiam rogarat, neque dona miſerat, neque quidquam ab Alexandro petierat; eique non ignovit, priusquàm cum ingentibus muneribus veniret, ſe & gentem dedens, καὶ ὁμολογῶν ἀδικεῖν, *faſſus ſe injuriâ adfeciſſe* Alexandrum, cui nihil debebat: ὅπερ μέγιστον παρ' Ἀλεξάνδρῳ ἦν, ἐς τὸ τυχεῖν ὧν τὶς δέοιτο, *quod maximum erat, apud Alexandrum, ad ea quæ quis petiiſſet impetranda,* hoc eſt, ut fateretur jure id deberi, qui nullis legibus tenebatur. Hæc *Arrianus* Lib. V. p. 134. Ed. *H. Stephani.* *

5. Igitur, quotiescumque apud Romanos Scriptores legimus quempiam *juſtitiæ* amantem fuiſſe, aut ſimile quid; ſemper intelligendum erga cives, & quidem non laceſſentes. Nam juſtiſſimi Romanorum iniqui ſemper laceſſentibus, iniquiſſimi Reipublicæ hoſtibus fuere; quod omnibus, qui eorum Hiſtoriam legerunt, notiſſimum eſt. Exemplo indubitato,

* *Vide in indice Auctorum ad vocem* Salluſtius, *inſignem locum* Plutarchi *de Juſtitia.*

tato, hoc cernere licet in gladiatorum ludis, quibus captivos damnabant. Quid enim injuſtius, quàm cæde hominum innocentium gaudere? Quid crudelius, quàm cum voluptate promiſcuas cædes ſpectare? At hoc Romanorum ſanctiſſimi factitabant. Id ſpectaculi genus erat, *quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebrabatur, & quo multitudo maximè delectabatur*, ut docet *Cicero* in Orat. pro P. Sextio, *num.* 124. Verùm tamen hoc ſpectaculo nimiùm gaudere interdum viſi ſunt viri Principes. Druſo, Tiberii Imp. F. vitio verſum, quòd cæde gladiatorum delectari videretur: *Edendis Gladiatoribus*, ait * *Tacitus*, *quos Germanici fratris ac ſuo nomine obtulerat, Druſus præſedit, quamquam vili ſanguine nimiùm gaudens; quod vulgus formidoloſum & pater arguiſſe dicebatur.* Conſuli poteſt *Suetonius* in *Claudio* & *Nerone*. *Arbiter*, in Poëmate de Bel. Civili, inter ævi ſui corruptelas, hanc recenſet:

——— premit advena claſſes
Tigris, & aurata gradiens vectatur in aula,
Ut bibat humanum, populo plaudente, cruorem.

Vide & *Senecam* Ep. VII. Lib. 1. Pulcrè ille Ep. XCV. ſeu Lib. XV. *Homo, ſacra res, homini jam per luſum & jocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda, accipiendáque vulnera*

* *An. I. c.* 76.

ra nefas, is jam nudus, inermisque producitur, ſatisque ſpectaculi in homine mors eſt.

6. Eadem cautione utendum eſt, erga alias omnes Gentes, in quibus conſuetudines aut leges viguerunt Juſtitiæ contrariæ. Quotiescumque laudatur inter eas natus, quaſi juſtitiæ addictus, excipienda ſunt ſemper ea, quæ conſuetudine Gentis abreptus contraria Juſtitiæ facit. Ita, apud Parthos, abjecti animi eſſe putabatur Vonones Romæ educatus, quòd humanior illis eſſet. *Prompti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipſorum moribus aliena, perinde odium pravis & honeſtis.* Verba ſunt *Taciti* An. II, 2. Egregiè *Salluſtius*, in Conjur. Catil. C. LVI. Catonem contra Cæſarem dicentem inducit: * *Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula amiſimus, quia bona aliena largiri* liberalitas; *malarum rerum audacia* fortitudo *vocatur*. Pari vocum abuſu *humanitas* dicta eſt, quam adulationem vocari oportuit. *Illa verò vitioſiſſima*, ait *Quintilianus* Inſt. Lib. II. c. 2. *quæ jam* humanitas *vocatur, invicem qualiacumque laudandi, cum eſt indecora & theatralis —— tum ſtudiorum pernicioſiſſima hoſtis.*

7. Contrà, apud Novi Teſtamenti Scriptores, Juſtitia multò latiùs patet; etenim extenditur ad omnes omnino homines, cives, peregrinos, amicos, inimicos, quibus quod *ſuum* eſt tribuere jubemur; *ſuum* autem eſt, quidquid nobis ipſi tribui vellemus, ſi eorum loco eſſemus. Ideò quotiescumque de *Juſti-*

* *Vide ad hunc locum* Joſ. Waſſæum.

ſia ſermo eſt, intelligenda eſt virtus multò Romana Juſtitiâ amplior & nobilior. Vide *Henr. Hammondum*, ad Matth. I, 19. Græci, nequiores alioquin in aliis quàm Romani, primùm conſpecta gladiatorum ſpectacula horruerunt. *Livius* Lib. XLI. c. 20. *Gladiatorium munus Romanæ conſuetudinis primò majore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quàm voluptate dedit; deinde ſæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam, familiare oculis, gratúmque id ſpectaculum fecit.* Ἀθηναίων σκεπτομένων κατὰ ζῆλον πρὸς Κορινθίους καταστήσασθαι θέαν μονομάχων, προσελθὼν Δημῶναξ εἰς αὐτοὺς, μὴ πρότερον, ἔφη, ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, ψηφίσεσθε, ἂν μὴ τοῦ ἐλέου τὸν βωμὸν καθέλητε: *cùm Athenienſes conſultarent, Corinthios imitati, de ſpectaculo gladiatorum conſtituendo, accedens ad eos Demonax: non priùs, inquit, Athenienſes, hæc decernetis, quàm miſericordiæ aram ſuſtuleritis.* Verba ſunt *Luciani*, in Demonactis vita. Judæi verò ne reos quidem poterant pati objici feris, cùm ejusmodi ſpectacula edere inſtituiſſet Herodes, quod nos docet *Joſephus* A. J. Lib. XV. c. 11. ἀσεβὲς ἐκ προδήλου κατεφαίνετο θηρίοις ἀνθρώπους ὑποῤῥίπτειν, ἐπὶ τέρψει τῶν ἀνθρώπων θέας: *manifeſtò enim impium videbatur objicere feris homines, ut ejusmodi ſpectaculo homines delectentur.*

8. In iisdem libris, *ἀγάπη amor*, aut *caritas*, non minùs latè patet quàm Juſtitia, nec multùm

tùm ab ea differt. Etenim extenditur ad omnes homines, cujuscumque ſint Gentis, ac Opinionis; quos *proximos* nobis eſſe Chriſtus docuit, adeóque Caritatis noſtræ participes eſſe oportere oſtendit. Caritas autem non ſpectat modò ea quæ ad hanc vitam mortalem, aut ad corpus; ſed ea etiam quæ ad animum, & alteram vitam pertinent.

9. Attamen, apud quasdam Chriſtianorum familias, à multis ſæculis, uſu receptum eſt omnia humanitatis jura iis negare, qui audent conſecratis ſententiis fidem derogare; eósque exquiſitis ſuppliciis & morte, cetera innocentiſſimos, plectere. Creditur illa immanitas nequaquam *Caritati* repugnare; unde colligamus oportet eas familias voci *Caritatis* tam amplam non ſubjeciſſe poteſtatem, ac olim Apoſtolos.

10. Igitur cùm id genus Chriſtiani *Sanctos*, quos vocant, nuperos laudant, ob ſummam Caritatem, quâ flagrabant; intelligenda eſt non Caritas Apoſtolica, quæ in Judæos ipſos incredulos & Samaritas ferebatur; ſed Caritas quæ ad *Hæreticos*, ut vocari ſolent, nequaquam porrigitur. Ita Caritate, at non Apoſtolicâ, flagrabat *Dominicus* ille novæ Monachorum familiæ Princeps, initio ſæculi decimi tertii; qui ob *Caritatem* laudatur, & teſte * ejusdem familiæ Scriptore, *prædicans contra Albienſes in adjutorium ſumſit quasdam devotas perſonas, zelantes pro fide, quæ corporaliter illos Hæreticos gladio materiali expugnarent, quos ipſe gladio verbi Dei amputare non poſ-*

N 5 *ſet*

* *Antonin. in Chron.* P. 3. tit. 23. c. 14. §. 2.

ſet. Hic ſatis liquet Caritatem, ſi quæ fuit in Dominico, multùm ab Apoſtolica diſcrepaſſe.

11. Indidem colligere eſt diligenter eſſe cavendum, ne, quia intelleximus quæ ſit definitio virtutis aut adfectionis animi, certo nomine adpellatæ, apud celebrem quempiam Scriptorem, putemus, quotieſcumque id ipſum nomen occurret; ſeu apud Scriptores alii Religioni addictos, ſeu etiam apud alios, qui eodem nomine cenſentur; ideò nos ſcire, quâ ratione ubique ſit intelligendum. Quod niſi caverimus, in graviſſimas hallucinationes paſſim delabemur, & diverſiſſimas notiones, ob communionem nominis, miſcebimus. Poſſemus oſtendere non rarò, in Eccleſiaſtica præſertim Hiſtoria, ita peccatum, & quotidie peccari.

12. Exempla adlata ex Gentibus integris, aut certè ingenti hominum numero petita ſunt: ſed ſæpe evenit, ut Scriptor ſingularis vocem quampiam arctiore multò aut latiore ſenſu intelligat, quàm alii. Ita, apud Apoſtolum Jacobum, *fides* ſignificat adſenſum dogmatibus Religionis præbitum, etiam ſine probis moribus; at, aliis in locis N. Teſtamenti, πίστις ſonat univerſum præceptis divinis debitum obſequium, tam in moribus, quàm in animi perſuaſione ſitum; alibi etiam alia, ut docebunt *Hug. Grotius* in Prooemio Ep. ad Romanos & *Henr. Hammondus* in Matth. VIII, 10. ad quem etiam vide additamenta noſtra.

13. Imò in uno eodémque Scriptore, interdum elegantiæ eſt vocem eamdem conti-

guo

guo loco, ſenſu alio, arctiore aut latiore, ponere. Species eſt ea in re ἀνταναχλάσεως. *Eſt* ἀντανάκλασις, ait ſummus * eloquentiæ Magiſter, *ejusdem verbi contraria ſignificatio. Cùm Proculeius quereretur de filio, quod is mortem ſuam* exſpectaret; *& ille dixiſſet ſe verò non* exſpectare; *imò*, *inquit*, *rogo* exſpectes. Verùm ubi manifeſta eſt ἀντανάκλασις, res in proclivi eſt; at ſunt loca, in quibus obſcurior multò eſt; aut in quibus non Rhetoricâ figurâ mutatur vocis ſignificatio, & datâ operâ, ſed conſuetudine quadam minùs adcuratè loquendi. Ita Rom. IV, 9. πίςις eſt magnifica perſuaſio, de potentia & conſtantia divina, ab Abrahamo concepta; verſ. verò 13. πίςις eſt *Evangelium*, aut obſequium Evangelio debitum, cujus ope credentes, ſeu filii Abrahami in omnibus Gentibus fuere; adeò ut dicere queamus, ob fidem, poſteritatem ſpiritualem Abrahami orbem terrarum poſſidere. Idem illâ voce ſignificatur Cap. V, verſ. 1. & alibi, in eadem Epiſtola. Præterea Cap. IV, 5. vox πίςις complectitur oppoſitionem quamdam operibus legalibus, quaſi πιςεύειν & ἐργάζεσθαι ſint oppoſita. Vult eo in loco Paulus, homines ſalutem non conſequi Moſaicæ legis obſervatione, ſed fide Evangelicâ; quæ docet præterita omnia in Legem peccata, imò & rituum neglectum, in poſterum non effectura ut quisquam damnetur, ſi modò Evangelio credens eidem obſequatur.

14. Hinc

* *Quintil. Inſt. Lib. IV. c. 4.*

14. Hinc videmus, in unius orationis contextu, vocem unam ſæpe habere plures aut pauciores ſubjectas notiones. Manifeſtum enim eſt πίστιν Abrahami nihil eſſe, præter magnificam exiſtimationem de Dei potentia, bonitate, & veracitate. Nec minùs perſpicuum eſt, Paulum, ubi de Chriſtianis loquitur, intelligere aut Evangelium, aut fidem quam Evangelio habemus; ex cujus vocis notione excludit tantùm obedientiam legalem, non Evangelicam.

15. Igitur non licet ſemper hujusmodi ratiocinatione uti: *Vox quæpiam ſignificat aliquid primâ, mediâ, aut deſinente oratione; ergo eadem eſt ejus in omnibus orationis locis, in quibus occurrit, ſignificatio.* Scriptores enim paſſim aut incauti, aut datâ operâ, voci cuipiam, in eadem oratione, plures vel pauciores notiones ſubjiciunt, non monitis Lectoribus; aut, quod eodem redit, vocum ſignificationem urgent non ſemper totam, ſed tantùm quatenus hæc aut illa complectitur, licèt quàm latè pateret vocum ſignificatus, in uſu vulgari, non ignorarent. Atque hoc fieri certum eſt ab omnibus pænè Scriptoribus, ſi Geometras excipias, quibus non licèt ab adlata vocis definitione latum unguem diſcedere. Unum ex *Heſiodo* exemplum ſubjiciam, qui intra octo verſus uni voci δίκη quatuor diverſas poteſtates ſubjicit. Sic ergo loquitur à verſ. 246. Operum & Dierum:

Ὦ βα-

Ὦ βασιλεῖς, ὑμεῖς δὲ καταφράζεσθε καὶ αὐτοὶ
Τήνδε δίκην· ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
Ἀθάνατοι λεύσσουσιν ὅσοι σκολιῇσι δίκῃσι
Ἀλλήλους τρίβουσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.
Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ἀθάνατοι, Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.
Οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα,
Ἠέρα ἑσσάμενοι, πάντῃ φοιτῶντες ἐπ' αἶαν.
Ἡ δέ τε παρθένος ἐστι Δίκη Διὸς ἐγγεγαῦα.

O Reges, vos conſiderate etiam ipſi juſtitiam *hanc; prope enim inter homines verſantes Dii vident quotquot pravis* judiciis *ſeſe mutuò adterunt, Deorum animadverſionem non curantes. Triginta enim millia ſunt, in terra multos paſcente, immortales Jovis cuſtodes mortalium hominum, qui ſanè &* judicia *obſervant & mala opera, nebulâ induti paſſim ambulantes per terram. Virgo autem eſt* Juſtitia *Jove prognata.* Primo loco *pœnas* ſonat, ut liquet ex antecedentibus, ſecundò *injuſtum judicium*, tertio *juſtum judicium*, quartò *Deam juſtitiæ præſidem*. De aliis vocis ſignificationibus diximus *Silvarum Philologicarum* C. V.

CA-

CAPUT VII.

REGULA VI.

Propriam vocum ſignificationem cum tralaticia non eſſe confundendam.

1. PROPRIAM vocamus poteſtatem eam, quæ, ante omnes alias, eſt voci ſubjecta. *Tralaticia* verò eſt quævis alia, licèt, ad rem ipſam quod adtinet, idem ſonet ac propria. Vocis *mortalis* propria ſignificatio eſt, quâ morti obnoxium; ſed minùs propria, quâ *hominem* deſignat, quia homines morti obnoxii ſunt. Sæpe tamen ſignificat ſimpliciter hominem, non magis prout morti obnoxium, quàm prout ratione utentem, aut ornatum quavis aliâ dotum, quibus præditus eſt.

2. Exempli cauſâ, *Tacitus* de Nerone, Annal. XV, 23. *Memmio*, inquit, *& Verginio Rufo Coſſ. natam ſibi ex Poppæa filiam ultra* mortale *gaudium accepit*, *adpellavitque Auguſtam.* Licèt *mortale gaudium* ſit adfectus hominis; attamen ita non vocatur *mortale gaudium*, quòd hominis fuerit, ſed quia fuit in Natura morti ſubjecta. Voluit innuere *Tacitus* Neronem lætitiam majorem teſtatum, quàm quæ decuit morti obnoxium; qui non debet nimiùm lætari, ob natos liberos morti itidem obnoxios, quique adeò parentum non ſunt proprii, ſed iis

iis fortè in breve tempus mutui dati. Itaque incommodè Paraphraſtes Gallus nuperus interpretatus eſt hæc verba: *ultra humanam lætitiam.* Hoc ſatis liquidum eſt ex ſequentibus, ubi *Tacitus* de honoribus in infantem collatis: *quæ fluxa fuere, quartum intra menſem defunctâ infante.*

3. Eadem vox interdum humanum genus, non prout eſt morti obnoxium, ſed ſimpliciter denotat. * *Claudius Quadrigarius* Annal. XIII. dixit *concione dimiſſâ, Metellum in Capitolium veniſſe cum mortalibus multis*, quæ loquutio apud *Salluſtium* etiam aliquoties occurrit. Scio quidem ἔμφασιν quamdam in illa voce, eo in loco, quæſitam; ſed ea non ita urgetur, quaſi de morte cogitarit *Quadrigarius.*

4 Sæpe in confundendis ſignificationibus propriis & tralaticiis peccatum; cujus erroris ex celebri Pauli loco proferemus exemplum. Galatas, Cap. IV, 8. ita adloquitur: οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι Θεοῖς, *ignorantes Deum ſerviiſtis iis, qui* naturâ *non ſunt Dii. Hugo Grotius*, poſt aliquot veteres Interpretes, explicat: *qui re ipſâ Dii non erant*, quales certè fuere ii, de quibus Paulus loquitur. Verùm licet ab ipſa re non aberret, à vi propria loquutionis multùm recedit. Quod ut intelligatur, negante particulâ demtâ, quærendum eſt quæ ſit poteſtas vocibus φύσει Θεός. Hacce Phraſi nihil ſignificari poſſet aliud, niſi is qui κατ' ἀντίθεσιν ad Ethnicorum Nu-

* *A. Gell. Lib. XIII.* 28.

apud Græcos, Hebræos, & Latinos.

23. Animadvertendum præterea eſt pronomina poſſeſſiva; loco horum genitivorum, paſſim poni. Ita Gen. XVI, 5. Sara loquitur de injuria, quâ ab *Hagara* adfecta fuerat: חמסי עליך hhamaſi halecha, *injuria mea ſuper te*, hoc eſt, injuria, quæ mihi fit, ad te etiam pertinet. Quam conſtructionem cùm ad animum non revocarent οἱ LXX. Vulgatus & tres Chaldæi Intt. ſenſum loci non adſequuti ſunt, qui tamen facillimus eſt. Itaque quæcumque dicta ſunt de ſubſtantivis in genitivo caſu, intelligi debent & de Pronominibus Poſſeſſivis, quæ proinde memoratas relationes ſignificant.

24. Hinc quantæ naſcantur ambiguitates; ubi res ejuſmodi phraſi expreſſa aliunde nota non eſt, facile eſt intellectu; præſertim accedente æſtu controverſiarum, quo omnia obſcurantur. Ita quæſitum, inter Theologos, quid ſignificent Coloſſ. I, 24. τὰ ὑστερήματα τῶ θλίψεων τῦ Χριστῦ, & alii quidem contenderunt, illa *ſupplementa perpeſſionum Chriſti* eſſe ſatisfactiones neſcio quas Sanctorum; alii verò calamitates piorum, quæ Chriſto, qui in iis quaſi in membris ſuis patitur, tribuantur. Cùm controverſiâ de humanis ſatisfactionibus natâ, hic locus vexaretur, neutri videntur ſenſum ejus adſequuti. Primùm ergo θλίψεις Χριστῦ erant *adflictiones*, ad quas Chriſtus Paulum Actor. IX, 16. parare ſe voluit nominis ſui cauſâ ferendas. Itaque hic Genitivus deſignat *cauſam finalem*. Secundò ὑστερήματα ſunt

quæ Paulo, præter ea quæ jam paſſus fuerat, ſupererant ferenda ad mortem uſque; hoc eſt, quæ tulit, ex quo primùm in vincula conjectus Romam abductus eſt. Deinde ἀνταναπληρῶ, quo verbo hîc utitur Paulus, ſignificat *vic ſſim* nunc Chriſti cauſâ *patior:* quemadmodum ſimilia olim pati coëgeram (eſt ea vis præpoſitionis ἀντὶ) alios, quos malè habebam.

25. Alia haud abſimilis exſtitit controverſia inter Eruditos, de ſenſu phraſeos *juſtitia Dei*, quæ occurrit Rom. I, 17. Alii volunt *juſtitiam Chriſti*, qui cum Patre *Deus eſt*, quæ nobis quaſi noſtra imputetur, intelligi; ut opponatur juſtitiæ hominum, quæ ſita ſit in obſervatione Legis per homines præſtita. Alii juſtitiam *quæ à Deo efficitur*, & ut Dei opus Deo placet. Alii benignam illam Oeconomiam, quâ Deus acceptos habet ac remuneratur, quicumque fidem ac præcepta Chriſti amplectuntur. Alii juſtificationem, quæ à Deo proficiſcitur, per fidem in Chriſtum. Alii in præſtandis promiſſis Dei fidem. Alii juſtitiam in puniendo ſitam; & quid non? Quæ interpretationes ita pleræque à ſuis auctoribus defenduntur, ut fermè æquè veriſimiles ſint, nec quam, ceteris miſſis, amplecti te oporteat ſatis liqueat. Atque hoc oritur ex ambiguitate conſtructionis.

CAPUT XIII.

REGULA XII.

Ut probè intelligatur Scriptor quivis, Conſuetudines, & Opiniones popularium ejus eſſe tenendas.

1. ANTEA ſæpiùs obſervavimus, ubi verba Scriptoris cujuſpiam ſunt ambigua, niſi aliunde nota ſit ejus ſententia, vix ea poſſe intelligi; ſi agatur res, quæ non fuerit ſemper omnibus æquè perſpecta. Nunc rem, quia majoris eſt momenti, pluribus perſequemur.

2. Scriptores quidem, qui ſuæ ætatis, ſuæque Gentis hiſtoriam ſcribunt, raro ejus exponunt Opiniones & Conſuetudines; ſed ad eas paſſim non modò clarè, ſed etiam obſcurè adludunt, & loquutionibus utuntur inde natis. Res adeò nota eſt, ut neque argumentis, neque exemplis indigeat; cùm, vel aperto quovis Veteris Scriptoris Interprete, affatim ſeſe ſint præbitura. Monendum tamen duximus, ne omiſiſſe videremur; & eadem de cauſa, unicum proferemus exemplum, quandoquidem alia jam P. I. C. I. §. 3. adtulimus.

3 Notum eſt Paulum * ſæpe ad Græcorum ludos adludere; nulli tamen Interpreti, quem

* *Vid. 1 Cor. IX, 24. Gal. V, 7. Coloſſ. II, 18.*

quem norim, obſervatum eſt Apoſtolum Rom. IX, 16. eò reſpicere, ubi dicit: *Non eſt volentis, neque currentis, ſed Dei miſerentis.* Nempe, in ludis, ubi curſu certabatur, præmium non erat *volentis*, ſed celeriùs aliis *currentis*; at ſunt quædam, quæ neque ſunt *volentis*, neque *currentis*, hoc eſt, nitentis, quia ab induſtria humana non pendent; quod videtur παροιμιωδῶς dictum de iis omnibus, quæ ne conatu quidem adſequi datur. Hoc comprobatur verſiculo incerti Poëtæ, qui in * Grotianis Excerptis exſtat:

Ἀνὴρ ἄβουλος εἰς κενὸν μοχθεῖ τρέχων.

Vir inconſultus fruſtra laborat currens.

Fertur & dictum παροιμιῶδες, de iis qui conantur aliquid obtinere, ſed non iis artibus quibus par eſt: Καλῶς μὲν τρέχουσιν, ἀλλ᾽ ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ: *bene currunt, ſed extra viam.* Vult ergo Paulus, Judæos, licèt maximè vellent eſſe populus Dei, & tales ſoli haberi niterentur; cupiditate, aut conatu non adſequuturos quod quærebant; quia res pendet ex arbitratu Dei, qui ſolus in populi ſui jura, quoscumque vult, adlegere poteſt.

4. Ex eadem origine orta eſt phraſis, apud optimos Scriptores non infrequens, τρέχειν περὶ ἑαυτοῦ, περὶ ψυχῆς, & pleniùs τρέχειν κίνδυνον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς, *currere periculum pro anima*; manifeſta enim eſt ad ludos adluſio, de qua tamen

* Pag. 937.

tamen ſi quis dubitaret, poſſet pertinaciâ ſuâ depelli; exemplo prolato ex *Dionyſio Halicarnaſſeo*, qui dixit ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχειν, *certamen currere de anima*. Phraſeos hujuſce exempla congeſſere *Deſiderius Erasmus* in Proverbiis, ad vocem *Diſcrimen*, * *Gulielmus Budæus* in Comment. Græcæ Linguæ, & *Æmilius Portus* in Lexico Ionico, ex quibus peti poterunt.

5. Quod dixi modò §. 2. de Conſuetudinibus, id de Opinionibus quoque dicendum; ad quas & clarè & ſubobſcurè paſſim adluditur, & ex quibus etiam variæ loquendi formulæ deſumtæ ſunt, ut omnibus notum eſt. Nec opus eſt ea de re quidquam adferri, præter ea quæ diximus P. I. C. I. §. 3.

6. Verùm hîc aliud obſervandum, quod ita tritum non eſt; nec tamen exigui eſt, in hoc negotio, momenti. Nempe, quivis Scriptores ſolent opiniones eorum, de quibus loquuntur, & res geſtas exprimere, verbis & phraſibus Scriptorum ipſorum ævo uſitatis & apud Gentem, cujus Linguâ utuntur, receptis; nullâ ſæpe habitâ ratione ſermonis eorum, de quibus ſcribunt. Niſi hoc ad animum revocaremus, phraſes variarum Gentium, & diverſorum ſæculorum confunderemus; dein etiam facilè opinionem Scriptorum iis tribueremus, quorum ſcripſerunt hiſtoriam, & qui eadem fortè non ſenſerunt.

7. Moſes in Libro Geneſeos, ubique utitur nomine Dei Hebræorum *Jehovah*, vel potiùs *Jahwoh*; ſeu ipſe aliquid narret, ſeu inducat

 Deum

* *Pag. 968. Ed. R. Stephani.*

Deum loquentem; licèt Deus id nominis non geſſerit, ante Moſis tempora, ut liquet ex Exod. III, 15 ubi vide quæ notavimus. Imò etiam, quando de Ethnicis loquitur, eodem modo rem exprimit, ac ſi ſermo de Hebræis eſſet: Ita XXXIX, 3. *de Potiphare Ægyptio: Et Dominus ejus vidit Jahwoh eſſe cum illo* (nempe, Joſepho) *& omnia quæ gereret ab eo ſecundari.* Unde non ſequitur à Potiphare agnitum Joſephi Deum, ſed tantùm Scriptorem Hebræum de homine Ethnico, Hebraïcâ loquendi formulâ, verba feciſſe.

8. Similiter 1 Samuel. XXIX, 6. *Achis* Philiſthæorum Rex inducitur jurans per *Jahwoh*, more Hebræo. Qua de re hæc, quæ huc transferantur digna, notavit * *Lud. Cappellus:* „ Videtur potius juraſſe per nomen Dei alicujus Philiſthæorum, quæ jurandi ratio & „ formula, cùm tam ſancta Philiſtæis eſſet, „ quam erat Judæis iſta, *Vivit Jehovah*; inducitur propterea, in hiſtorica narratione, „ quaſi uſus eſſet iſtâ formulâ Sic ſi quis vellet ſtylo Terentiano, aut Plautino, hoc eſt, „ merè Latino, Comœdiam ſcribere, cujus „ argumentum eſſet Hiſtoria aliqua ſacra Abrahami, Iſaaci, Jacobi, aut aliorum Vet. „ Teſtamenti Patriarcharum, ſi viros illos „ induceret jurantes *Mecaſtor*, *Ædepol*, &c. non „ hoc vellet ſignificare viros illos ſanctos, „ aut uſos eſſe vocibus illis, aut per Deos illos profanos Ethnicorum juraſſe; ſed hoc „ dumtaxat vellet, uſos eos fuiſſe jurejurando

* *Not. Crit. in Exod. VI, 3.*

„ do communi inter Judæos tunc temporis,
„ qualia fuerunt iſta inter Latinos."

9. *Tacitus* Hiſt. IV. c. 81. narrat duos ægros *monitu Serapidis Dei* Veſpaſianum adiiſſe, cùm Alexandriæ moraretur, ut ab eo curarentur; quod quomodo factum fuerit ubi narravit, ait ſe originem Dei Scriptoribus Romanis nondum celebratam oſtenſurum. Inde narrat quomodo *Ptolemæus*, *Lagi F.* ſtatuam illius Dei ex agro Sinopenſi, ad Pontum Euxinum, advehi in Ægyptum curaverit, templúmque ei exſtruxerit, loco ubi fuerat *Serapidis & Iſidis* Sacellum. Igitur quod initio hunc Deum *Serapidem* vocavit, id fecit more ejus temporis Ægyptiorum, qui antiqui apud ſe Numinis nomen impoſuerant ignoto antea in Ægypto Deo; & qui, diu poſtquàm Serapis apud eos colebatur, eò advectus fuerat. Si more Græco loquutus eſſet, ei Numinis Græci nomen impoſuiſſet; nec deerant qui ita loquerentur: *Deum*, inquit, * *ipſum multi Æſculapium, quòd medeatur corporibus ægris; plerique Jovem, ut rerum omnium potentem; plurimi Ditem Patrem, inſignibus quæ in eo manifeſta, aut per ambages conjectant.*

10. Idem Scriptor Hiſt. Lib. V. c. 5. dicit Judæos *unum Numen Intelligere, ſummum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*; mox oblitus unitatis Dei Templum Judæorum incolentis, more Romano narrat, c. 13. *expaſſas repente delubri fores, & auditam majorem humanâ vocem*, excedere Deos,

S 4 *ſimul*

* *Ibid. c.* 48.

ſimul ingentem motum excedentium. Nempe, more gentili, de Judæorum Deo πολυθεϊστικῶς loquutus eſt. Quin & *Varro*, ut prodidit *Auguſtinus* de Conſ. Evang. Lib. I. c. 22. *Deum Judæorum Jovem putavit.* Quare autem? *Quia*, ut rectè conjicit *Auguſtinus*, *nihil ſuperius ſolent colere Romani, quàm Jovem, eúmque Deorum omnium Regem arbitrantur; cum animadverteret Judæos ſummum Deum colere, nihil aliud potuit ſuſpicari, quàm Jovem.*

II. *Germaniæ* Cap. IX. deſcribit *Tacitus* veterum Germanorum Religionem: & *Deorum*, inquit, *maximè* MERCURIUM colunt, *cui certis diebus humanis quoque hoſtiis litari fas habent.* HERCULEM *ac* MARTEM *conceſſis animalibus placant; pars Suevorum &* ISIDI *ſacrificat.* Incautus Lector facilè crederet, hiſce animadverſis, Germanos eoſdem Deos, ac quos Græci colebant, habuiſſe; qui ſi nominibus quidem differrent, conſtitiſſe tamen eadem fuiſſe Numina. Sed in eodem Opere, idem Hiſtoricus teſtatur Germanos aliis nominibus uſos, nec cum vicinis ulla habuiſſe commercia, aut exigua; nedum ut haberent cum Græcis procul à ſe remotis, à quibus proinde Religionem accipere non potuerant. Itaque memoratos Deos à Germanis cultos intelligendum eſt, *interpretatione Romanâ* *, ut alibi loquitur, de Suevorum Religione verba faciens: *Deos*, inquit, *interpretatione Romanâ, Caſtorem & Pollucem memorant*; hoc eſt, Deos quosdam, quos Ro-

* *Ibid. cap.* 43.

Romani eosdem eſſe, ac Caſtorem & Pollucem, judicant.

12. Si quis quæſiverit, unde naſcerentur eæ Romanorum interpretationes, ſciat oportet Ethnicos confudiſſe Deos Regionum peculiares cum Diis Univerſi; ideóque facilè crediſſe, quos ipſi in patria colebant, eosdem cum aliarum Gentium præcipuis Diis, licèt nomina non convenirent; quam in opinionem delabebantur faciliùs, ſi viderent ſtatuas habere quid ſimile, aut non abſimilia, aliqua ex parte, de utrisque Diis narrari. *Tacitus*, eodem in Libro, c. IX. poſtquàm dixit à Suevis Iſidi ſacra fieri, ſubjicit: *unde cauſa & origo peregrino Sacro parum comperi, niſi quòd ſignum ipſum in modum Liburnæ figuratum docet advectam Religionem.* *Cicero* de Nat. Deorum Lib. I. n. 81. *Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos Deos eâ facie novimus, quâ pictores, fictoresque voluerunt; neque ſolùm facie, ſed etiam ornatu, ætate, atque veſtitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec cuncta ferè barbaria.* Hinc tamen Numen idem eſſe ac Iſidem judicatum, quòd Iſidi ſacrum eſſet *navigium.* Simili de cauſa, Herculem à Germanis cultum exiſtimarunt Romani, * eodem *Tacito* auctore, cujus hæc verba ſunt de locis ad Septemtrionalem Oceanum ſitis: *Ipſum quin etiam Oceanum illà tentavimus, & ſupereſſe adhuc Herculis columnas fama vulgavit; ſive adiit Hercules, ſeu quidquid ubique magnificum eſt, in claritatem ejus referre conſuevimus.* Quæ in me-

* *Ibid. c.* 34.

memoriam revocant quod de Schah-Abba, Perſarum Rege, narrat *P. Vallenſis*, in Itiner. Ep. IV Ferhabado datâ, cujus Italica verba ſic Latinè ſonant: "Is aiebat ſuum *Alim*, a-
„ pud Chriſtianos etiam, ſanctum haberi,
„ eumdemque eſſe quem Hiſpani *Sanctum Ja-*
„ *cobum* vocitarent, aut quem alii Chriſtiani
„ *Sanctum Georgium* adpellare ſolerent. Gla-
„ dium enim, quem Equites *S. Jacobi* è col-
„ lo pendentem gererent, eſſe invictum illum
„ *Alis* gladium; eos verò, apud quos *S. Geor-*
„ *gius* diceretur, eum pingere ſimiliter arma-
„ tum gladio & lanceâ, & eum equo pu-
„ gnaſſe, ſtrenuumque militem fuiſſe narrare.
Ex levibus indiciis, vir ceteroqui callidus judicium ineptum de re incomperta ferebat; ſed non ineptius, ac quæ de Numinibus alienis ſolebant ferre Græci & Romani.

13 Quia, apud Græcos, Deorum ſummus Ζεὺς vocabatur, ideò Græcorum Hiſtorici, ubi loquuntur de Numine, quod apud aliam Gentem ſummum habebatur, id etiam Δία vocant. Ita * *Herodotus* poſtquàm dixit à Perſis neque ſtatuas, neque templa, neque aras Diis conſecrari, quòd non crederent eos ἀνθρωποφυέας, uti Græci, ſubjicit: οἱ δὲ νομίζουσι ΔΙΙ μὲν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ ΔΙΑ καλέοντες: JOVI *ſolent ſacra facere in altiſſima montium adſcendentes, ambitum omnem cœli* JOVEM *vocantes.* Nemo non crediderit, his

* *Lib. I.* 31.

his lectis, Perſas eodem nomine ſummum Numen adpellaſſe, quo Græci utebantur; niſi aliunde notum eſſet Linguam Perſicam nihil habuiſſe commune cum Græca, Perſarumque ac Græcorum Religiones fuisſe planè diverſas, ut adparet etiam ex ipſo *Herodoto.* Similiter Deum Babyloniorum ſummum * vocat Δία Βῆλον *Jovem Belum*, nomine Chaldaico, quaſi cognomine Διὸς intellecto; cùm Βῆλος ſit בעל *Beel* Chaldaïcè, id eſt, *Dominus*, quod fuit Dei vocabulum, ut ארני *Adonis* apud Phœnicas.

14. Idem Scriptor Lib. II. ubi Ægyptiorum Religionem deſcribit, eorum Deos nominibus Græcis vocitat, cùm debuiſſet Ægyptiaca edere; ea tantùm de cauſa, quòd ex quibusdam indiciis conjectaret eosdem eſſe Deos, qui iis vocabulis in Græcia adpellabantur. Idem factitant *Xenophon* Inſt. Cyri Lib. III. & alibi, *Diodorus* † *Siculus* & Scriptor libelli, qui inter opera *Luciani* exſtat, *de Dea Syria.* Barbara Numina Græcis vocabulis adficiunt, quòd conjicerent eadem eſſe ac Græca, ex ſimilitudine Hiſtoriæ, ſtatuæ, ſacrorum, aut Templi. *At*, ut verbis *Ciceronis* utar, de N. D. Lib. I n. 84. *quot hominum linguæ, tot nomina Deorum. Non enim ut tu Velleius* (Epicurei nomen eſt, quem Stoïcus Cotta illic adloquitur & confutat) *quocumque veneris: ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania.*

15. Quin etiam hodierni Scriptores Chriſtiani,

* *Ibid. C. CLXXXI.*
† *Biblioth. Lib. I.*

ſtiani, qui Aſiæ aut Americæ ſuperſtitiones tradunt, more Chriſtiano de iis paſſim imprudentes loquuntur. Exempli cauſâ, aiunt à plurimis coli DIABOLUM, quod parum cautos Lectores fallit; dum perſuadet eos populos, de Spiritibus quibusdam in Creatorem rebellibus, eadem ac nos ſentire; quod verum non eſt. Adtentè enim legenti Recentiorum Aſiatica Itinera, eáque cum Veterum narrationibus conferenti, liquebit plurimas Aſiæ Gentes hanc etiamnum fovere opinionem, quæ Perſarum, & Babyloniorum olim fuit. Credebant, nempe, duo eſſe *Principia*, unum Bonum, alterum Malum, utrumque ſummum ac æternum * Prius vocabant Chaldæi אוראמזה *Oromazeh*, id eſt, *lucem fulgentem*, aiebántque immenſâ luce circumfuſum. Poſterius adpellabant ערימאן *Ariman*, id eſt, *hoſtem hominum*, aut *aſtutum*, illúdque ne noceret colebant.

16. Scriptores Latini, ſimili conſuetudine, ubi de aliorum rebus geſtis loquuntur, munera aliarum Rerumpublicarum nominibus Romanis peculiaribus adpellant. *M. Cato* in *Originibus*, Annibalem *Dictatorem Carthaginenſium* vocaverat, ut adparet ex *Gellio* Lib. X, 24. *Juſtinus* Lib. XIX, 1. *Hasdrubalem Dictaturis undecim & triumphis quatuor* ait fuiſſe inſignem. Idem *Annibalem* vocat Carthaginis *Conſulem*, Lib. XXXII. 2. ad quem locum adeundus *Jac. Bongarſius*; qui ex ejusmodi loquutionibus perperam collegit, apud Carthaginienſes, ſimiles Magiſtratus fuiſſe ac apud

* *Vide Plutarchum in Lib. de Iſide & Oſiride.*

apud Romanos; cùm nihil inde colligi poſſit, niſi, propter levem fortè ſimilitudinem, nomina Romanorum munerum Pœnis Magiſtratibus fuiſſe adtributa. Sanè patet ex Livio *Dictatorem* Pœnum non fuiſſe tantæ auctoritatis ac Romanum, ex Lib. XXIII, 13. ubi dicit *Dictatorem* miſſum eſſe cum Magone in Hiſpaniam ad conducendos milites. Idem teſtatur Lib. XXX. 7. Carthagine *Suffetes velut Conſulare imperium fuiſſe*. Hi autem vocantur *bini Reges* à *Cornelio Nepote*, in *Annibale*; licèt id quod apud Latinos voce *Rex* ſignificatur, ignotum eſſet apud Carthaginienſes, quorum Reſpublica *Democratico-ariſtocratica fuit*; ut facilè oſtenderemus, ſi res eſſet hujus loci.

17. Sunt igitur adcuratè diſtinguendæ res ipſæ à ſtylo Hiſtoricorum; qui loquutionibus ſui ævi, aut ſuæ Gentis deſcribunt res geſtas, aut opiniones temporum & populorum, quorum ſermo ac dogmata diverſa planè fuere. Neque temerè ducenda ſunt conſectaria ex ſtylo Scriptoris, de re priſca, aut ad aliam Gentem pertinente, loquentis; quaſi ii, de quibus loquitur, aut eodem modo mentem ſuam expreſſiſſent, aut eaſdem poteſtates ſubjeciſſent vocabulis, quibus uti ſolebant.

18. Optandum quidem fuiſſet Hiſtoricos hæc communioribus expreſſiſſe verbis, non iis quæ fuerunt ita propria popularibus ſuis, ut ſimilibus aliæ Gentes carerent; quale eſt verbum *Jupiter*, aut *Ζεὺς*, quod ſignificat hominem in Græcia tantùm notum, & qualia ſunt plerorumque Deorum Græciæ nomina.

Sed

Sed quoniam factum id non eſt, Lectores oportet diligenter ſibi cavere ab erroribus, in quos ejuſmodi vocabula incautos conjiciunt; & ſi quid hodie ſcribere adgredimur, ita eſt loquendum, ut nullam errandi occaſionem legentibus præbeamus.

CAPUT XIV.

Regula XIII.

Oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam eſſe rem de qua Scriptor agit.

1. SEXTUS *Empiricus* Lib. I. adverſus Mathematicos, C. XIII. ubi conatur oſtendere eam partem Grammaticæ, quæ in interpretatione Poëtarum, & pedeſtri oratione utentium verſatur, conſiſtere non poſſe, cùm aliis argumentis utitur, tum etiam hoc: omnia Scripta conſtare vocibus & rebus, quas ſignificant, ac proinde Grammaticum, qui Scriptorem interpretatur, non verba tantùm, ſed res etiam noſſe oportere; ei autem res minimè notas eſſe, ac proinde fruſtra eum ſe Scriptores interpretaturum polliceri. Nec ſanè quiſquam à Grammatico librum de Philoſophiæ parte paullò abſtruſiore, de Medicina, de Juriſprudentia, aliiſve Diſciplinis agentem, aut etiam locum eò reſpicientem, in alio

alio libro, intellectum iri dixerit; niſi ei ſcientiæ operam dederit, aut certè ejus peritum conſulerit Grammaticus.

2. Ideò *Crates*, apud eumdem Scriptorem Cap. III. contendit Grammaticis ſatis eſſe, ſi voces norint, quia Grammaticorum artem arctiore gyro includit; ſed vult Criticos, quibus patentiorem multò campum aperit, omnium fermè Diſciplinarum peritos eſſe. Τὸν μὲν Κριτικὸν πάσης φησὶ δεῖ λογικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρον εἶναι. Τὸν δὲ γραμματικὸν ἁπλῶς γλωσσῶν ἐξηγητικὸν καὶ προσῳδίας ἀποδοτικὸν καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων εἰδήμονα· παρὸ καὶ ἐοικέναι ἐκεῖνον μὲν ἀρχιτέκτονι, τὸν δὲ γραμματικὸν ὑπηρέτῃ: *Criticum enim dicit oportere eſſe peritum omnis ſcientiæ rationalis*, (liberalis, nempe) *Grammaticum verò eſſe tantùm interpretem vocum obſcurarum, & tradere proſodiam & eorum quæ his ſimilia ſunt ſcientem. Ideóque ſimilem illum eſſe Architecto, Grammaticum verò miniſtro.* Sed ſi omnium Diſciplinarum peritum eſſe Criticum oporteret, quis tandem eſſet Criticus? Nec olim, nec poſtremis hiſce ſæculis ullus fortè eo nomine dignus fuiſſet.

3. Nemo à Critico tantam Diſciplinarum omnium poſtularit peritiam, ut quosvis Scriptores è veſtigio interpretari poſſit, aut omnia etiam loca ipſorum Poëtarum intelligat. *Quintiliano*, ut ait ipſe Lib. I. c. 8. Inſtit. Oratoriæ, *inter virtutes Grammatici habebatur aliqua neſcire.* Quam virtutem Critici etiam dixerim, ut ſe aliqua, imò permulta ignorare ingenuè fateatur.

fateatur. Sed auctor tamen ei ſim ut nobiliorum Diſciplinarum primis elementis imbuatur; ut vulgaria ſaltem, ad quæ Scriptores adludere ſolent, in numerato habeat; alioqui nimis multa ei erunt ignoranda. Velim &, ſi Scriptorem de Diſciplina quapiam agentem illuſtrare cupiat, eum ei Diſciplinæ aliquamdiu operam dare; nam ſæpe ſunt verba, ſatis alioqui nota, ex ſingularibus ejus ſcientiæ notionibus aliter quàm ſolent, intelligenda; resque intellectæ faciunt ut verba, alioquin obſcura, adſequi poſſimus. Certè, ſi ei Diſciplinæ multum tempus tribuere nequeat, aut ſi de adluſione tantum agatur, peritum artis aliquem adeat oportet, qui rem ei elucidet. Sin minùs, frequenter ceſpitabit & doctioribus ludibrium debebit.

4. Non ſum quidem in eorum ſententia, qui *Homero*, aliisque Poëtarum Græcorum & Latinorum principibus omnes diſciplinas perſpectas fuiſſe putant; ſed tamen ad multa adludunt, quæ non ſunt cuivis nota. Exempli causâ ſæpe Aſtronomica quædam reſpiciunt, quæ Aſtronomiæ prorſus imperiti numquam intelligant; quod multis in locis Variarum ſuarum Diſſertationum oſtendit *Dionyſ. Petavius*, & Aſtronomiæ & Humaniorum Litterarum ſcientiſſimus; cujus tamen eruditionem cum minore acerbitate conjunctam fuiſſe vellem.

5. Sed ne Lectorem ad alium Scriptorem amandem, nonnulla etiam exempla hîc proferam. Eumæus ſubulcus, apud *Homerum* Odyſſ.

Odyſſ. O, 403. Sic deſcribit Syriam, Ægæi maris, non procul à Delo, inſulam:

> Νῆσός τις Συρίη κικλήσκεται, εἴπου ἀκούεις,
> Ὀρτυγίης καθύπερθεν, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο.

Vertunt alii: *Inſula quædam Syria vocatur, ſicubi audis, trans Ortygiam, ubi mutationes Solis*; alii: *ubi converſiones Solis, ad obitum*; quaſi dicas, quà Sol convertitur ad occaſum. Quæ quidem rationes vertendi petitæ ſunt è propria ſignificatione verbi τρέπω, unde τροπή; ſed τροπαὶ ἡλίου conſtanter dicuntur, apud Græcos, *converſiones* illæ Solis, quibus à ſolſtitio redit æquatorem verſùs, unde *tropici circuli* dicti. Res eſt omnibus nota. Sed quia conſtat Inſulam, quæ ab Ortygia ſeu Delo procul non erat, remotiſſimam fuiſſe à Tropico Cancri; Scholiaſtes minor *Homeri* vult in ea fuiſſe *Solis ſpeluncam, per quam ſignificarent Solis converſiones*, τὸ ἡλίου σπήλαιον δι' οὗ σημειοῦνται τὰς ἡλίου τροπάς. Sed cui uſui ſpelunca, eam in rem, eſſe potuerit, non intelligo; nec propterea ea ſpelunca vocaretur τροπαὶ ἡλίου *Euſtathius* interpretatur etiam πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη, quaſi occaſus ſignificetur, aitque τρέπεσθαι ἐπὶ τὸ δύνειν κεῖσθαι, *poni pro occidere*, quod probat hac loquutione ἀπουρανόθεν προτράπηται, quæ Solis occaſum ſignificat. Sed τροπαὶ ἡλίου, ut dixi, ſimpliciter nuſquam occaſum ſonat. Intellexerim ergo *Homeri* verba de Inſula quapiam ex minori-

bus quæ ſunt ad meridiem Deli, nam illinc erant τροπαὶ ἠελίοιο, cùm mare Ægæum ſit, ut pueris notum eſt, extra Tropicum Cancri, procul ad Septemtriones. Optimè ergo poſſit deſcribi ab *Homero* meridies his vocibus, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο, *qua ſunt converſiones Solis*, hoc eſt, Tropicum verſùs. Non eſt quidem ad manum ejuſmodi exemplum, ſed τροπὰς ἡλίου dici Solis converſionem ad æquatorem, eámque converſionem factam ad auſtrum maris Ægæi, certò conſtat; quod ſatis eſt.

5. Revocant hæc mihi in memoriam locum *Heſiodi*, quem in mendo cubare non viderunt Interpretes, quòd rem Aſtronomis notiſſimam, aut non adtenderint, aut etiam ignoraverint. Exſtat Operum & Dierum verſ. 664. & ſeqq. ubi Poëta tempus anni navigationi aptum ſic deſcribit:

Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
Ἐς τέλος ἐλθόντος θέρεος καματώδεος
ὥρης,
Ὡραῖος πέλεται θνητοῖς πλόος.

Diebus quinquaginta poſt converſiones Solis, ad finem progreſſâ ætate laborioſi temporis, tempeſtiva eſt mortalibus navigatio. Oſtendimus ad eum locum & ad verſum 678 non niſi abſurdè potuiſſe dici ab *Heſiodo*, ſolis quinquaginta diebus à ſolſtitio æſtivo tutam fuiſſe navigationem, hoc eſt, à III. Julii, ut docuit *Petavius*; cùm quinquaginta diebus antè, à

X. die

X. die Maji, ad initium Julii æquè commodam eſſe experientia Græcos ſine dubio docuiſſet. Aſtronomiæ peritus *Heſiodus*, & in regione navigatione florente natus, vix ac ne vix quidem hic ineptire potuit. Itaque ſuſpicabar duos verſus hinc abeſſe, & legendum fortè:

> Ἤματα πεντήκοντα πρὸ ἠελίοιο τροπάων
> Ἀσφαλέως γλαυκὴν ἐργάσῃ· αὖθις ἔπειτα
> Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο
> Ἐς τέλος &c.

Dies quinquaginta ante converſiones Solis, tutò mare exercebis, deinde rurſus, dies quinquaginta poſt converſiones Solis &c Sic concederet *Heſiodus* tres æſtivos menſes & aliquantò plus navigationi; quod profectò nimium non eſt. Initium ſimile duorum verſuum potuit efficere ut duo priores omitterentur; quod ſæpe contigit, ut oſtendimus hujus *Artis Criticæ* P. III. Sect. I. c. 5. Sed hæc Lectoris judicio permittimus, & quamvis omnino putemus aliquid hîc omiſſum, apud *Heſiodum*; illa ipſa verba, quorum ſententiam deeſſe exiſtimamus, cuiquam propterea obtrudere nolimus. Putidi ſit hoc Critici, qui non modò vulnera curare, ſed & reſecta membra reſtituere ſe poſſe ſperet.

6. Oſtendimus etiam *Silvarum Philologicarum* Cap. I, 10. *Ciceronis* duo loca à Criticis emendata non fuiſſe, alterum quidem quòd ſermonem philoſophicum non adſequerentur;

tur; alterum verò, quòd Geometriæ vel prima elementa non adtigiſſent. Neſciverunt quid vocarent Philoſophi ἀρχὰς καὶ αἴτια, *principia & cauſas philoſophiæ*; nec quî linea à Geometris definiretur, quemadmodum pluribus illic demonſtravimus; quare utrumque locum in mendo cubantem reliquerunt, aut fruſtra emendare conati ſunt. Rem hîc non repetemus. Locum adeant Lectores, videbuntque nihil eſſe verius, quàm quod dixit *Sextus* Lib. I. contra Mathematicos Cap. XIII. Δεῖ τὸν μὲν φυσικοῖς ἐπιβαλόντα πράγμασιν, εὐθὺς φυσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μουσικοῖς, μουσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μαθηματικοῖς, εὐθὺς εἶναι μαθηματικὸν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. ὁ μέντοι γραμματικὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ αὐτῷ πάνσοφος, καὶ πάσης ἐπιστήμης δαήμων· σὺν τῷ καὶ αὐτόθεν προσπίπτειν, ἔτι κἀκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐλέγχεται: *oportet eum quidem qui adgreditur agere de rebus phyſicis, ſtatim eſſe phyſicum; qui de muſicis, muſicum; qui de mathematicis, illico eſſe mathematicum; & in aliis ſimiliter. Grammaticus autem non eſt eo ipſo* (quòd Grammaticus eſt) *omnium peritus, & cujusvis diſciplinæ ſciens. Quod quidem, cùm per ſe adpareat, etiam ex ipſis effectis arguitur.* Oſtendit deinde à Grammatico non poſſe *Heraclitum* & *Platonem* intelligi, imò ne loca quidem Poëtarum, quæ ad ſublimiores Diſciplinas adludunt; quæ vero veriora ſunt. Ποῦ γάρ τις δύναται τῶν ὀφρυωμένων γραμματικῶν Ἡράκλειτον συνεῖναι καὶ Πλάτωνι παρακο-

ρακο-

ῥακολυθῆσαι; *Qui enim poſſit quiſpiam è ſuperciliosis Grammaticis Heraclitum intelligere, & Platonem adſequi?* Itaque oportet à Grammaticis, ſcientiarum peritos conſuli, ſi quid occurrat ejusmodi, quod eis negotium faceſſat.

7. Sed exempla, è re graviore petita, proferemus. Si quis Theologos Veteres Græcos, aut Latinos intelligere velit, non tantùm Græcæ & Latinæ Linguæ operam eum dediſſe oportet; ſed etiam antiquæ Theologiæ & Philoſophiæ, è qua multa mutuati ſunt, ut Capite ſequenti oſtendemus. Hinc factum ut viri longè doctiſſimi, & memoratarum Linguarum peritiſſimi, qui iis ſcientiis non ſatis imbuti erant, ſæpe in Patrum interpretatione offenderint; quòd duorum magnorum virorum, *Henr. Valeſii*, & *Lucæ Holſtenii* (quibus ceteroqui ſummæ Eruditionis laudem nemo candidius & libentius quàm ego tribuet) exemplis liquebit.

8. *Euſebius* Hiſt. Eccleſ. Lib. VI. c. 33. narrat *Beryllum*, Boſtrorum in Arabia Epiſcopum, in opinionem incidiſſe, quam hiſce verbis deſcribit: τὸ σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν μὴ προϋφεστάναι κατ' ἰδίαν ὐσίας περιγραφὴν, πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπυς ἐπιδημίας, μηδὲ μὴν θεότητα ἰδίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐμπολιτευομένην αὐτῷ μόνην τὴν πατρικήν. Quæ verba ſic à *Valeſio* vertuntur: *Dominum ac Servatorem noſtrum, antequam inter homines verſaretur, non ſubſtitiſſe* in propriæ perſonæ differentia, *nec*

propriam, *ſed paternam dumtaxat Divinitatem in ſe reſidentem habere.* Atqui ἰδία οὐσίας περιγραφὴ non eſt *propriæ perſonæ differentia*, ſed verbo tenus, *propria eſſentiæ circumſcriptio*, ſeu *definitio*; neque enim hîc περιγραφὴ commodè, unâ voce Latinâ, exprimi poteſt. Deſumta videtur ex eo quòd quæcumque ſeorſim ſiunt, in rebus corporeis, ſeu ſubſtantiæ corporeæ, poſſunt περιγράφεσθαι, lineâ quadam *circumſcribi* aut contineri, diſtinguique ab omnibus aliis; aut ſi ſermo ſit de rebus incorporeis, poſſunt definitione eſſentiæ, ſeu περιγραφῇ οὐσίας ab aliis naturis diſcriminari. Οὐσία verò *eſſentiam* aut *ſubſtantiam* ſignificat non *perſonalitatem*, ut ſic loquar. Nullum umquam mihi occurrit exemplum, neque ab ullo adlatum vidi, in quo οὐσία, ubi de perſona quadam dicitur, eam ſignificet, quatenus in eâ ſpectatur *perſonalitas*, ſeu id quo fit ut ſeorſim ab omni alia re aut perſona ſit, & prout diſtinguitur ab ipſa ſubſtantia. Semper ipſam illius perſonæ *eſſentiam*, aut *ſubſtantiam*, aut *naturam*, ſignificat, quæ propriè eſt *perſonalitatis ſubjectum*, ut loquuntur Scholaſtici. Ergo hoc volebat *Beryllus*, nullam aliam fuiſſe οὐσίαν Chriſti, præter humanam naturam, ante quam natam, nulla ei erat; cùm nulla eſſet Divinitas, præter eſſentiam, aut Divinitatem Patris, quæ poſtea in Chriſto reſedit. Eum ab ea opinione revocavit *Origenes*, ut docet *Euſebius*. Is contrà contendebat fuiſſe ante Chriſtum natum ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν πατρὸς, καὶ ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν υἱοῦ, *diſcriminatam eſ-*

ſentiam

ſentiam Patris & diſcriminatam eſſentiam Filii, & hanc quidem ἐμπολιτευομένην in Chriſto, non verò propriam Divinitatem Patris. Hæc eſt ἰδία θεότης filii, quam putabat *Beryllus* nullam fuiſſe.

9. Hanc fuiſſe *Origenis* ſententiam liquet ex loco, quem ex eo protulimus, in hac ipſa Sectione, Cap. III, 10. ubi duas ſententias rejicit. Altera fuit negantium ἰδιότητα υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς, *proprietatem filii diverſam eſſe à proprietate patris*, & dicentium *Filium* eſſe Deum tantùm nomine tenus; hoc eſt, eſſe eam vocem nomen tantùm eſſentiæ Patris. In hac ſententia fuit *Beryllus*, quem ad ſuam revocavit *Origenes*. Alter error fuit eorum, qui *negabant divinitatem Filii*, *ſtatuebantque proprietatem & eſſentiam ejus definitione aliam eſſe à paterna*, ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ, τιθέντες δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ πατρός. Quibus verbis videtur eos ſignificare, qui non tantùm in Chriſto nullam naturam, præter humanam, agnoſcebant; ſed ne Patris quidem Divinitatem in eo ἐμπολιτευομένην ei tribuebant, quæ *Pauli Samoſateni* poſtea fuit ſententia.

10. In notis ad Caput memoratum *Euſebii*, rejicit *Valeſius* verſionem *Muſculi*, quæ ſic habebat: *ſecundùm propriæ ac ſeparatæ eſſentiæ circumſcriptionem.* *Chriſtophorſonus* verò vocem *ſeparatæ* expunxit, cetera retinuit. Quibus

bus obſervatis, *Valeſius* ſubdit: οὐσίας περιγραφὴ *nihil eſt aliud, quàm ſubſtantiæ differentia*; cur ergo vertit *perſonæ differentiam*? Nimirum, æſtuabat vir doctiſſimus, in hiſce Philoſophicis & Theologicis diſtinctiunculis, nec eas ſatis adſequebatur. Prolatâ definitione Hypoſtaſeos è *Gregorio* Nyſſeno, quâ confirmatur quod diximus de voce περιγραφὴ, ſic pergit: *videtur Beryllus* οὐσία *accepiſſe pro perſona, more ſæculi ſui, in quo* οὐσία & ὑπόστασις *confundebantur*. Vera hæc poſteriora ſunt, ſed ὑπόστασις tunc *ſubſtantiam* ipſam, non *perſonalitatem*, ut *perſona* non accidens, ſed ſubſtantia diſtincta putabatur ſignificabat. *Errabat igitur*, inquit, Beryllus, *qui Chriſtum ante incarnationem nullum propriæ perſonæ differentiam habuiſſe dicebat.* Imò verò nullam propriam *ſubſtantiam*, cùm ſolus eſſet Pater, cúmque Filius, ex ſententia Boſtreni Epiſcopi, ne natus quidem Divinitatem propriam haberet. *Sed quod idem aiebat*, ait Valeſius, *Dominum noſtrum non habere propriam Deitatem, ſed tantùm paternam in ipſo inhabitantem, in eo quidem rectè ſentiebat.* Viro doctiſſimo, in re ipſa, cum omnibus hodiernis Chriſtianis, adſentimur; ſed non ita ſentiebant Veteres, ut eum docere potuiſſet *Dionyſ. Petavius*, cum quo amicè vixit. *Neque enim*, ait, *propria eſt Divinitas Patris, propria Filii; ſed una eadémque eſt trium perſonarum Divinitas.* Atqui non ita ſenſit *Origenes*, qui ἰδίαν θεότητα Patri & ἰδίαν θεότητα Filio eſſe credidit. *Aliòquin*, inquit

inquit tandem vir doctiſſimus, *tres eſſent Dii, non unus Deus.* Negabat hoc *Euſebius*, quòd unus Pater eſſet αὐτόθεος, qua de re pluribus agit in *Theologia Eccleſiaſtica contra Marcellum.* Cap. 7. Lib. II. & alibi. Similia etiam habet *Origenes*, in ſequentibus verbis loci antea adlati. Nec qui aliter rem interpretantur, ut qui τὸ ὁμοούσιον admiſerunt, unitatem aliam Patris & Filii agnoſcebant, niſi paritatis, & conſenſûs. Non agitur id quod ſentimus, ac ſentire debemus, ſed quid Patres illius ævi ſenſerint; qua de re Capite ſequenti dicemus.

11. Sic & in celebri illa *Alexandri* Alexandriæ, ad *Alexandrum* Conſtantinopoleos Epiſcopum, quæ exſtat apud *Theodoritum* Hiſt. Eccl. Lib. I. c. 4. Epiſtola, ubi de controverſia Ariana, aliquoties vacillavit *Valeſius.* Pag. 11. Ed. Francof. an. 1679. ἰδιότροπον αὐτοῦ ὑπόστασιν ἐδήλωσεν, vertit *propriam ejus hypoſtaſin declaravit.* Probat illic *Alexander* ex initio Evangelii Joannis Filium ante omnes res creatas fuiſſe, quandoquidem eas creavit; unde ſequitur eum tunc habuiſſe ἰδιότροπον ὑπόστασιν, hoc eſt, *propriam ſubſtantiam*, non Patris, nec creatam, ut ſequentia manifeſtò oſtendunt. Itaque *Valeſium* oportuit vertere *ſubſtantiam*, non *hypoſtaſin*, quod apud Latinos *perſonalitatem*, potiùs quàm *perſonam*, ſeu ſubſtantiam, ſignificat.

12. Nihil clarius hiſce verbis quæ p. 12. leguntur de mundo: τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργεῖσθαι

γεῖσθαι τὸν κόσμον νεωτέραν ἔχει τῆς ὑποςάσεως ἢ πρόσφατον τὴν γένεσιν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ πάντων εἰληφότων τὴν τοιαύτην οὐσίωσιν. Interprete Valeſio: *è nihilo verò creari mundum, recentiorem indicat ac nuperam* ſubſtantiæ *originem cùm univerſa ejuſmodi eſſentiam* (aut *eſſentiæ productionem*) *à Patre per filium acceperint.* Nec video cur paullò pòſt υἱοῦ ἀνεκδιήγητος ὑπόςασις ſit *inexplicabilis ſubſiſtentia*, potiùs quàm *ſubſtantia.* Ipſe *Valeſius* inferiùs, eadem paginâ hæc verba: πῶς ἂν περιεργάσαιτό τις τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόςασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ μελαγχολικῇ διαθέσει ληφθεὶς τυγχάνοι; vertit: *quomodo Divini Verbi* (aut *Dei qui eſt Ratio*) eſſentiam *curioſiùs inveſtigare quiſpiam poterit, niſi atrâ bile ſit percitus?* Vide & initium pag. 14. ac pag. 17. mediam, ubi eadem vox adlato ſenſu adhibetur.

13. In ultimis Paginæ 12. verſibus legimus: ὅτι δὲ μανιῶδες, τὸ ἐκ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν γεγονέναι φρονεῖν, χρονικὴν ἔχοντα προβολὴν, αὐτόθεν δείκνυται τὸ ἐξ οὐκ ὄντων: Vertit Valeſius: *quod verò extremæ dementiæ ſit Filium ex non exſtantibus factum opinari, cùm id, quod ex non exſtantibus factum eſt, temporalem habeat* eſſentiam *res ipſa indicat.* Atqui προβολὴ non eſt *eſſentia*, ſed *generatio* ipſa; nam Deus dicitur προβάλλειν, *projicere*, vel *producere*, id quod creat, aut generat. Adeant qui hoc ignorant *Dionyſ. Petavium* Dogm. Theol. Tom.

Tom. II. de Trinitate Lib. VII. c. X. Sed & apud *Theodoritum* eodem Lib. I. c. V. exſtat Epiſtola *Arii*, in qua nonnullos inſimulat, quod Filium dicerent ἐρυγὴν, aut προβολὴν, *eructationem*, aut *projectionem*. Hic vero *Alexander* productionem creaturarum rectiùs προβολὴν vocat, ubi ea vox actionem ipſam creandi ſignificat, cùm in verbis *Arii* ſit ipſa res creata, aut genita.

14. Pag. 15. recitatis his verbis: *Ego & Pater unum ſumus*, ſubdit *Alexander:* ὅπερ φησὶν ὁ Κύριος, οὐ πατέρα ἑαυτὸν ἀναγορεύων, οὐδὲ τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων: Quod ſic vertit Valeſius: *Quod quidem Dominus dicit, non quò ſeipſum Patrem renunciet, nec quò duas perſonas unam eſſe demonſtret.* Sed vertendum fuit, *duas naturas ſubſiſtentiâ*, hoc enim vult Alexander *naturam* Patris & *naturam* Filii prorſus ſimiles ac pares fuiſſe, nec diſtinctas, niſi *exſiſtentia*, aut ſi malis *ſubſiſtentia*; quo ſenſu duæ dici debent, cum ſint, ex Veterum ſententia, una ad ſpeciem, & ad communem præſtantiam quod adtinet. Attamen verum etiam eſt δύο φύσεις ὑποστάσει eſſe duas perſonas propriè dictas, ſed in talibus non ſunt mutanda vocabula. Hîc autem ὑπόστασιν interpretamur *exſiſtentiam*, quia ab *Alexandro* diſtinguitur à voce φύσις, quæ eſt *natura*, aut *ſubſtantia* ipſa; qua de re Capite ſequente dicemus.

15. Ad hunc locum hæc adnotat Valeſius: *duas naturas dicit Alexander, non ſimpliciter*

&

& abſolutè duas, ſed perſonaliter duas, ex eo quod in duabus perſonis exſiſtat una natura. Quare φύσις ἐν ὑποστάσει idem eſt, quod perſona. Hæc mentem *Alexandri* exprimant, ſi voces intelligamus, ut ejus ævo intelligebantur; nimirum, voce *perſona*, non τρόπον ὑπάρξεως; aut accidens, quod *perſonalitas* dici ſolet, ſed ſubſtantiam intelligentem, propriâ exſiſtentiâ præditam, quales tunc temporis dicebant eſſe perſonas Patris & Filii; & vocibus *una natura*, unitatem ſpeciei, non numeri. Alioqui, ſi ex hodierna Theologia, licèt veriore, interpreteris verba *Alexandri*, ut fecit *Valeſius*, eam prorſus corrumpis. Vir certè erudititiſſimus, non videtur ſuſpicatus eſſe aliter Veteres ſenſiſſe, ac nos, cùm hæc verba interpretaretur.

16. Non parum etiam exercitum habuerunt virum doctiſſimum *Lucam Holſtenium*, cujus exercitationem de hoc loco ad calcem *Theodoriti* edidit Lutetiæ *Valeſius*. Poſtquàm locum variè fruſtra verſavit, ut ſenſum hodiernæ ſententiæ conſentaneum inveniat; tandem eò devenit, ut dicat *verba Græca, uti quidem nunc vulgò leguntur, vel Hæreticorum malitiâ vel inſcitiâ librariorum corrupta*; quod probare contendit ex *Epiphanio Scholaſtico*, qui hæc verba ſic tranſtulit, Hiſt. Tripartitæ Lib. I. c. 14. *Neque ſubſtantialiter duas naturas, quæ eſt una declarans*; unde *Holſtenius* colligit legendum in Græcis: οὐδὲ τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις, τὴν μίαν εἶναι σαφηνίζων. Sed hæc eſt mera depravatio hominis ad ſui ævi ſententiam priſcorum

ſcorum dogma corrigentis. Veteres enim δύο φύσεις & δύο οὐσίας in Patre & Filio eſſe dicebant, ut liquet ex judicio *Photii* Cod. CXIX. de *Pierii* Libris: πολλὰ δὲ ἔξω τῶν νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθεστηκότων, ἀρχαιοτρέπως ἴσως, ἀποφαίνεται· ἀλλὰ περὶ μὲν πατρὸς καὶ υἱοῦ εὐσεβῶς πρεσβεύει· πλὴν ὅτι οὐσίας δύο καὶ φύσεις δύο λέγει: *Multa verò, præter ea, quæ in Eccleſia nunc obtinent, tradit; ſed de Patre & Filio piè loquitur, niſi quòd eſſentias duas & naturas duas dicit.* Addit quidem *Photius:* τῷ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως ὀνόματι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν ἑπομένων, καὶ προηγουμένων τοῦ χωρίου, ἀντὶ τοῦ ὑποστάσεως, καὶ οὐχ ὡς Ἀρείῳ προσανακείμενοι, χρώμενος: *vocibus* eſſentiæ *&* naturæ, *ut manifeſtum eſt ex ſequentibus & antecedentibus illius loci, pro hypoſtaſi* (perſonalitate) *& non ut Ario addicti, uſus.* Sed *Photius* Veterum verba & ſenſus ex iis, quæ ipſius ævo obtinebant, interpretari non debuit.

17. Veteres aliter ſentiebant, ut liquet vel ex eo quod in ſequentibus habetur, ubi *Alexander* ait Filium unum eſſe cum Patre, ὅτι τὴν πατρικὴν ἐμφέρειαν ἀκριβῶς πέφυκε σώζειν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα αὐτοῦ ἐκ φύσεως ἀπομαξάμενος: *quoniam Patris Filius expreſſam Patris ſimilitudinem exactiſſimè ſervat, quippe qui omnimodam ejus ſimilitudinem à natura impreſſam habeat* &c. Nam naturæ quidem perfectæ poteſt altera æquè perfecta, ſed numero

mero diverſa, eſſe imago; ſed non poteſt una numero natura eſſe ſimul, aut dici πρωτότυπος & ἔκτυπος, primitivum exemplar & ſui ipſius ſimilitudo. Res eſt, ut quidem mihi videtur, manifeſta.

18. Nihil hac de re præterea addam, niſi voces omnes, quæ in hoc negotio adhibentur, parteſque ſingulas hujus dogmatis, prout à Veteribus Conſubſtantialiſtis exprimuntur, ſenſu primigenio & proprio optimè conveniре ſententiæ, quâ tres naturæ diſtinctæ & pares in Divinitate ſtatuuntur; nec poſſe noſtræ (quamvis alioqui veræ) ſententiæ, niſi violenter torqueantur, aptari. Non ſolent autem primùm inveniri voces, ut iis aliquid exprimatur, naturæ ipſius rei, ex uſu Linguæ recepto, planè contrariæ. Quæſtiones etiam inde natæ, & objectiones, ſolutioneſque omnes Veterum, hanc in rem, expoſitâ ſententiâ optimè dilucidantur, quæ alioqui ſunt Cimmeriis tenebris obſcuriores. Ex hiſce verò, quæ multò pluribus deduci potuiſſent; evidenter liquet Criticum, qui eos interpretatur Scriptores, qui de Diſciplina quadam agunt, ejus Diſciplinæ peritum eſſe oportere; quod demonſtrare adgreſſi eramus.

CA-

CAPUT XV.

REGULA XIV.

Diverſas Sectas iiſdem ſæpe uſas eſſe vocabulis, ad diverſa prorſus dogmata exprimenda; & easdem, ſervatis iiſdem vocabulis, lapſu temporis, ſententiam mutaſſe.

1. QUAM neceſſarium ſit opiniones Scriptorum quos legimus ſcire, ut mentem eorum uſquequaque intelligamus; etiam ex hoc intelligere eſt, quòd homines, opinionibus planè diverſis, ſæpe eodem utantur ſermone. Si tunc ex uno, aut altero loco de ſententia eorum judicium ferremus, exiſtimaremus eos ſimilia ſenſiſſe, qui nihil ſimile cogitarunt.

2. Paulus, exempli gratiâ, ita loquitur Act. XVII, 27. *Deus longè non eſt ab unoquoque noſtrûm, in ipſo enim vivimus, & movemur, & ſumus*, &c. Significat, ut Deum agnoſcamus, non eſſe procul quærenda potentiæ ejus ſpecimina, quoniam ei quidquid circa nos atque in nobis eſt debemus. Idem Eph. IV, 30. præter alia, monet Epheſios, *ne contriſtent Spiritum Sanctum Dei, in quo ſignati erant in diem redemtionis*; hoc eſt, ne peccatis ſuis efficerent ut, quod hoſpites offenſi ſolent, eos defereret Spiritus Sanctus, quo

quo veluti ſigillo Deus eos ab aliis, adſervandos in diem judicii, ſecreverat.

3. At ſi quis, lectis dumtaxat verbis Pauli, neque ſenſum ſatis adtendens; legat hæc verba *Senecæ*, neque aliunde norit Stoïcorum placita, credet facilè ὁμόδοξον hac in re fuiſſe Paulo Senecam: * *Non ſunt*, inquit, *ad cœlum elevandæ manus, nec exorandus æditus, ut nos ad aures ſimulacri, quaſi magis exaudiri poſſimus, admittat; prope eſt ad te Deus, tecum eſt, intus eſt. Ita dico, Lucili*, SACER *intra nos* SPIRITUS *ſedet, malorum, bonorumque noſtrorum obſervator & cuſtos; hic, prout à nobis tractatus eſt, ita nos ipſe tractat.*

4. Qui non legerit integram *Senecæ* Epiſtolam credet ſe legere potiùs verba Chriſtiani Apoſtolos imitati, quàm Philoſophi Ethnici. Ipſe *Hugo Grotius*, vir ſummus, at Stoïcorum Dogmatum parum memor, hæc non *planè aliena* à Paulinis judicavit. At qui leget ſequentia *Senecæ*, videbit *ſacrum iſtum ſpiritum*, quem intra nos eſſe dictitat, eſſe ipſum animum humanum, partem Animæ Mundi, ſeu Dei Stoïcorum, ac proinde ipſum Deum; quam Stoïcorum ſententiam eſſe rectè obſervavit *Juſt. Lipſius* in notis, & alibi etiam gravibus oſtendit argumentis. Quod vel hæc verba *Senecæ*, in eadem Epiſtola, ſatis probent: *Majore ſui parte* (animus humanus) *illic eſt, unde deſcendit. Quemadmodum radii ſolis contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt unde mittuntur: ſic animus magnus & ſacer, & in*

* *Epiſt. XLI.*

quòd vellet, decreto Urbium Græciæ, Deus haberi: γελοίως γε, οὐ γὰρ ἀπῆρχεν ἐκ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ οὐκ εἶχε, ταῦτα ἐκ τῶν ἀνθρώπων αἰτῶν ἐκεῖνος ἐκέρδαινεν: *ridiculè, neque enim quæ à natura non habebat, ea ab hominibus petita adipiſcebatur.* Ethnici, qui ſuos nonnullos Deos contendebant naturâ ejusmodi eſſe, non hominum voluntate in cœlum ſublatos, dicebant eos eſſe κατὰ φύσιν, *ſecundùm naturam*; Chriſtianorum verò Deum, nempe, Chriſtum eſſe παρὰ φύσιν *præter naturam.* Æmilianus Ægypti præfectus ita Dionyſium Alexandrinum, aliósque Chriſtianos, apud *Euſebium* Lib. VII. c. 11. adloquitur. Δεδώκασιν ἐξουσίαν ὑμῖν σωτηρίας. εἰ βούλοισθε ἐπὶ τὸ ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ (Θεῖον δηλονότι) τρέπεσθαι, καὶ Θεοὺς τοὺς σώζοντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθέσθαι δὲ τῶν ΠΑΡΑ ΦΥΣΙΝ: *Domini poteſtatem vobis fecerunt ſaluti veſtræ conſulendi; ſi modò velitis converti ad* (Numen) *quod eſt* SECUNDUM NATURAM, *& Deos qui ipſorum imperium tuentur adorare, eorum verò qui ſunt* PRÆTER NATURAM *oblivisci.* Cùm reſpondiſſet Dionyſius ſe ſolum Deum omnium rerum opificem culturum, reponit Æmilianus: τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς, μετὰ τῶν ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ Θεῶν προσκυνεῖν; *Quis verò vos prohibet & hunc, ſi Deus eſt, cum iis qui* NATURA *ſunt Dii, adorare?* Eodem modo loquitur * *Hierocles*, in LXXI Verſuum Pythagoricorum, in hæc verba: ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς: ὁμοιούμενος, ait, τοῖς ἐν ἀρ-

* *Ed. Lond. p.* 313.

χῆ τῶν ἐπῶν λειχθεῖσιν ἀθανάτοις Θεοῖς, ΟΥ ΦΥΣΕΙ ἀθάνατος Θεός: *Fies Deus immortalis*, id eſt, *ſimilis factus iis, qui initio verſuum dicti ſunt immortales Dii, non naturâ Deus immmortalis.* Dein, paginâ ſequente, docens quî illa ἀποθέωσις fiat, ait Poëtam dixiſſe poſtmodum ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς, *immortalis, neque ampliùs morti obnoxius*, ἵνα κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ θνητοῦ ἡ θεοποιΐα ὑμῶν νοῆται, ἅτε μὴ φύσει, μηδὲ κατ' οὐσίαν ἡμῖν ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ἐκ προκοπῆς καὶ κατ' ἐπίδοσιν ἐπιγινομένη: *ut, ejus quod morti obnoxium eſt ademtione, nos Deos fieri intelligamus; quippe cùm ea Divinitas nobis neque* naturâ, *neque eſſentiâ inſit, ſed progreſſu & profectu adventicia.*

6. Non ſubſtitit error, in præpoſtera interpretatione vocularum οὐ φύσει, ſed poſito iis interdum ſignificari *non reverâ*, eam interpretationem aliò perperam tranſtulit. Paulus de Judaïca Gente loquens Epheſ. II, 3. ἦμεν, inquit, τέκνα ΦΥΣΕΙ ὀργῆς, *eramus natura filii iræ, ut & reliqui*, nempe, populi. Ad hunc locum vir ſummus, modò laudatus, adfert Gal. IV, 8. ut probet Paulum hoc velle, Judæos fuiſſe *revera iræ filios.* Sanè qui ſunt φύσει τέκνα ὀργῆς reverâ ſunt irâ digni, nec ad rem ipſam quod ſpectat, à ſenſu aberrarunt ii ex Veteribus, qui, ante *Grotium*, ita verba Pauli intellexerunt. At non eſt ea propria vocis ſignificatio.

7. Ubi ſermo eſt de Gentibus aut Societatibus integris, ut in loco Pauli adlato, φύσις ſignificat indolem Gentis. *Joſephus* de Phariſæo-

riſæorum ſecta, Ant. Jud. L. XIII, c. 18. φύσει πρὸς τὰς κολάσεις ἐπιεικῶς ἔχουσιν οἱ Φαρισαῖοι *Phariſæi naturâ clementes ſunt in pœn s. Iſocrates* vocat in Panegyrico Perſas: αἰθρώπους μάλιστα τὰς φύσεις διεφθαρμένους, *homines indolis corruptiſſimæ.* Scriptor Libri de Eloquutione, qui *Demetrio Phalereo* tribui ſolet: φύσει, inquit, ἐβραχυλόγουν οἱ Λάκωνες, *naturâ paucis loquebantur Lacones, Herodianus* Lib. I. c. 6. §. 25. φύσει τὸ βάρβαρον φιλοχρήματον: *naturâ barbari ſunt divitiarum amantes.* Lib. II. c. 6. §. 13. φύσει δὲ κοῦφον τὸ Σύρων ἔθνος: *naturâ levis eſt Syrorum gens*; & paullò poſt: φιλέορτοι δὲ φύσει Σύροι, *naturâ feſtorum amantes.* Anonymus, apud *Diogenianum* in Βαρυδαίμων: Κρὴς ὑπάρχων & φύσει ποικίλος, *cùm eſſet Cretenſis, & naturâ varius.* Sic *Cicero* Lib. I. in Verrem, num. 81. ait Lampſacenos *homines fuiſſe &* NATURA *& conſuetudine, & diſciplinâ leniſſimos.* Pro L. Flacco, ſic de Lacedæmoniis loquitur, num. 63. *Adſunt Lacedæmonii, cujus civitatis ſpectata ac nobilitata virtus, non ſolùm* NATURA *corroborata, verùm etiam diſciplinâ putatur. Salluſtius* initio belli Catilinarii, de priſcis Romanis: *Jus, bonùmque apud eos non legibus, magis quàm* NATURA, *valebat. Hirtius* in Comment. de bello Alexandrino C. VII. *Si mihi defendendi eſſent Alexandrini, quod neque fallaces eſſent, neque temerarii, multa oratio fruſtra abſumeretur. Cùm verò uno tempore & natio eorum*

& NATURA *cognoſcatur*; *aptiſſimum hoc genus eſſe ad proditionem nemo dubitare poteſt. Juſtinus* Lib. II. c. 2. de Riphæis: *Prorſus ut admirabile videatur*, *hoc illis* naturam *dare*, *quod Græci longâ Sapientium doctrinâ præceptiſque Philoſophorum*, *conſequi nequeunt.* Itaque Paulus hoc dumtaxat vult, Judaïcæ Gentis *naturam*, ſeu *indolem* fuiſſe nequiſſimam & irâ divinâ dignam; quod veriſſimum eſſe oſtendit tota Hiſtoria Judaïca. Qui verba hæc interpretantur, de obligatione ad pœnam cui naturâ ſuâ obnoxii ſint omnes homines, & quæ non mutatur, non animadvertunt in imperfecto dici ἦμεν *eramus* & nos Judæi, ut alii; quod tempus oſtendit agi de re quæ non ampliùs erat, ſed emendata fuerat; nam prava indoles poteſt labore & ſtudio, benignitate Dei adjuto, vinci. Quod adnoto, quia fuere qui hanc noſtram interpretationem rejicerent, quòd voculam ἦμεν non ſatis adverterent. Ex eorum ſententia oporteret Paulum dixiſſe ἐσμὲν *ſumus natura filii iræ*, ut dicimus: *ſumus natura mortales*, *ſumus natura errori obnoxii*, non *fuimus*, aut *eramus*, quia hæc non mutantur. Adlata exempla ſatis demonſtrant non in ſingulis modò, ſed etiam in Gentibus integris, ſpectari φύσιν, ſeu *indolem*. Hoc experientia etiam docet, quod verbis *Livii* exprimemus, non ut ejus auctoritate, in re omnibus nota, utamur; verùm ut Lectoris adtentionem, eleganti ſermone, nobis conciliemus. * *Tam civita-*

tum,

* *L. XLV. c.* 23.

tum, *quàm ſingulorum hominum*, inquiunt apud eum Rhodii, *mores* (*φύσεις*) *ſunt. Gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in Venerem proniores aliæ ſunt. Athenienſium Populum ſama eſt celerem, & ſupra vires audacem eſſe ad conandum; Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim & totam Aſiæ regionem inaniora* PARERE *ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe, quòd excellere inter finitimas civitates videamur.* Ita Judæis inſita veluti erat à natura σκληροκαρδία, quam illis paſſim exprobrant Prophetæ.

8. Ex dictis adparet vocabula quædam eſſe quidem ἰσοδύναμα, ad præcipuas partes notionis eis ſubjectæ, quod adtinet, quamvis in aliis partibus differant. Cavendum autem eſt ne, prætermiſſo diſcrimine, voces ejuſmodi confundamus; quaſi ſatis ſit habendum, ſi in præcipua ſignificatione iis conveniat. Etenim notiones aliqua in re ſimiles, ſed diverſas in aliis miſceremus; unde parum adcurata rerum naſceretur cognitio.

9. *Tacitus*, * in *Germania* ſua, de honore, quem Germani mulieribus exhibebant, verba faciens: *ineſſe quin etiam*, inquit, *ſanctum quid & providum putant, nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt.* Quæri poteſt quid voce *ſanctus* hoc in loco ſignificetur, & nuperus quidem Paraphraſtes Pa-

* *Cap. VIII.*

Pariſienſis interpretatur *divinum*; quæ ſanè vox hoc in loco ſynonyma eſt cum voce *ſanctus*, magna ex parte. Attamen quia prorſus idem non ſignificat, ſenſum non adſequetur quicumque in Paraphraſi adquieſcet, nec ulteriùs quidquam inveſtigabit. *Sanctus* hîc ſignificat *venerandum*, & quod *religioſo quodam horrore proſequi par eſt*; nec aliud vult *Tacitus*, niſi Germanos crediſſe in mulieribus eſſe neſcio quid veneratione religioſa dignum, & quod futura præſagiret. Ita * eodem libro, ubi narrat Romanos Septemtrionalem Oceanum navigare non auſos, ut quærerent, an aliqua Herculis veſtigia iis in locis ſupereſſent: *Sanctius*, ait, *ac reverentius viſum de actis Deorum credere, quàm ſcire*; hoc eſt, viſum eſſe majoris venerationis ac reverentiæ, ſi crederetur potiùs quod narrabatur de Diis, quàm curioſiùs inveſtigaretur navigatione, ut veritas inſpectione comperta eſſet. Paullò pòſt † loquitur de neſcio qua quorumdam Germaniæ populorum Dea, quam vulgò ferebant in lacu quopiam lavari coram ſervis, qui poſtea ſubmergebantur, ſubditque: *Arcanus hinc terror*, ſanctâque *ignorantia*, *quid ſit illud quod tantùm perituri vident*. Ignorantia *ſancta* eſt quæ ex religioſa veneratione proficiſcitur. Hinc factum etiam ut *ſanctus* verendum oris majeſtate ſignificaret, ut in hiſce verſibus *Ovidii*, *Faſtorum* Lib. VI. de Carmenta reſponſum editura, v. 539.

Vix

* *Cap. XXXIV.*
† *Cap. XL.*

Vix illam ſubitò poſſes cognoſcere; tantò Sanctior, & tantò quàm modò major erat.

De origine vocis *ſanctus* à *ſanciendo*, vide *Ger. Joan. Voſſium* in Etymologico.

10. In Tranſlationibus omnibus, periculum maximum eſt, ne proprias ſignificationes cum tralaticiis, & ſynonymis miſceamus, quia, ut alibi diximus, Linguis ita inter ſe non convenit, ut ſemper habeant voces planè ἰσοδυνάμους. Hinc vel optimi Interpretes ſatis habent, ſi modò voces quàm maximè ſignificatione iis quas vertunt adfines adhibeant; alioqui ſi vim vocum, quas interpretantur, adcuratè ſemper exprimere vellent, paſſim utendum eſſet circumloquutionibus ad voces ſingulas transferendas; quod eſſet moleſtiſſimum, & orationis ſeriem interturbaret. Verùm moniti Lectores caveant ſibi oportet, ne nimiùm Interpretibus credant. Debent quidem translationes haberi quaſi adminicula, ad intelligendos Veteres; ſed non oracula, ex quibus de eorum ſententia certò conſtet.

CAPUT VIII.

Regula VII.

Multis vocibus eſſe obſcuras notiones ſubjectas.

1. INtelligendi ſermonis difficultas non ex alia re major naſcitur, quàm ex vocibus quibus eſt obſcura poteſtas ſubjecta. Hinc paſſim contingit, ut videamur nobis perſpicuè intelligere, quod non adſequimur; aut fruſtra laboremus, in quærendo quæ clara notio voce quapiam deſignetur, cùm nulla clara notio ei ſit ſubjecta. Horum quidem exempla adferemus in II. Sectione * hujus Partis Secundæ; verùm quædam etiam hîc obſervari queunt, quoniam res ad omnis pænè generis notiones pertinet.

2. Omnia, quæ nota nobis eſſe dicimus, non ſunt tamen æquè nota; quædam enim penitiùs, alia tantùm ἐξωτικῶς nota habemus. Hinc fit ut, cùm de minùs notis loqui neceſſe nobis eſt, cogamur obſcuris notionibus vocabula imponere. In ſermone enim idem evenit, ac in Algebra, ubi quantitati aut planè ignoratæ, aut non diſtinctè notæ, certum nomen imponitur, ut A, B, &c. interea dum ex regulis Artis ad ejus cognitionem contenditur. Ita quoque, in quotidiano ſermone, de

* *Cap. VII.*

de innumeris loqui cogimur, quæ obſcuriſſima ſunt; quamvis Vulgus interdum notiſſima eſſe ſibi perſuadeat; qua in re differt ab Algebræ cultoribus, qui nomina quidem imponunt quantitatibus ignotis, ſed quas ignotas ſibi eſſe probè norunt.

3. Exempli causâ, nemo eſt qui non quotidie proferat voces, *Vita*, *Animal*, aliaſque ex iis ortas, aut ſimiles; at quotuſquiſque eſt, qui dicere queat quid animo ſibi obverſetur, cum ea vocabula profert? Negant omnes lapides *vivere*, aiunt eſſe *inanimatos*; contrà plantas *vitâ* frui, & belluas *animâ* eſſe præditas; at ſi quæramus à pleriſque, qui hæc in ore habent, quid ſibi velint, interpretari vix ac ne vix quidem poſſint. Attamen ſi ejuſcemodi vocibus uti vetarentur, vitam ſæpe in ſilentio degere cogerentur.

4. Cùm adulti innumeris vocabulis hujus generis, in ſermone & uſu quotidiano, mentem ſuam exprimant; infantes, qui primùm loqui addiſcunt, aut pueri, qui paullò provectiores ſunt, hancce etiam conſuetudinem à teneris unguiculis incauti contrahunt. Notiones quas ex occaſione ſenſuum, vel ratiocinatione, ſeu adtentione animi ſibi comparant, certis vocabulis, quantumvis obſcuras, vocitant. Atque hoc quidem vituperandum non eſſet, ſi modò ſcirent ea notionum obſcurarum eſſe nomina; ſed quia ita ſunt iis vocibus adſueti, ut ſtatim ac proferuntur, adſint animo notiones quarum nomina ſunt; & viciſſim, ubi notiones animo obverſantur, in promtu habeant vocabula qui-

 bus

bus eas vocent; ideò, inquam, exiſtimant ſe intelligere optimè quæ dicant, ſeu claras eorum animo ſuo obverſari notiones.

5. Hinc nobis, ubi legimus Veterum Scripta, duplex oritur labor, isque non adſuetis moleſtiſſimus. Primò, diſtinguenda ſunt vocabula, quibus ſubjecerunt poteſtates claras, ab iis quæ obſcuras tantùm ſubjectas habuerunt. Secundò, ea ſermonis eorum comparanda eſt conſuetudo, ut obſcuræ illæ notiones non clariores, non obſcuriores quàm iis obverſabantur, animo noſtro præſtò adſint; audito vocabulorum illorum ſonitu, aut conſpectis characteribus, quibus exprimitur is ſonitus.

6. Tum demum eos à nobis intelligi exiſtimare debemus, cùm, verbis eorum lectis, eædem nobis obverſantur notiones, ſeu claræ, ſeu obſcuræ ſint; quæ illorum animo aderant, eo tempore quo ea quæ legimus ſcribebant. Cavendum eſt vel maximè, ne eum putemus eſſe oportere verborum, quibus uſi ſunt, ſenſum, ſeu id eorum dogma, quod nos maximè Rationi conſentaneum putamus; ſic enim ſæpiſſimè quod ſentire debuerant, ſi quod dicebant rectè penſitaſſent, confunderemus cum eo quod reapſe ſenſerunt. Debebant, quantùm fieri poterat, claras poteſtates vocibus tribuere; ſed paſſim hoc neglexerunt. Itaque fruſtra conaremur perſpicuè id intelligere quod voluerunt, cùm nihil perſpicui eorum menti ſeſe objecerit.

7. In Theologia veterum Ethnicorum multa fuere, quæ verbis exprimebantur ejusmodi

di, quibus veriſimile eſt eos nullum perſpicuum adtribuiſſe ſignificatum. A Tullo Hoſtilio dicuntur fana conſecrata eſſe PAVORI & PALLORI, ob eam pugnam, quâ Fidenates & Vejentes vicit. Cùm in media pugna deſertum ſe audiret, ab exercitu Albanorum, * *in re trepida duodecim vovit Salios, fanáque Pavori ac Pallori.* Quæri poteſt an reverâ Tullus exiſtimaret *Pavorem* ac *Pallorem* eſſe Deos? an verò, illa delubra eſſent tantùm monumenta, non tam Numinibus, quàm memoriæ poſteritatis conſecrata? Non videtur poſterius, quo poſſet defendi ſtultum trepidi Regis facinus, hîc locum habere; quia vota in rebus trepidis concepta eo fine nuncupabantur Diis, ut adjutores eſſent; quod ut celeriùs facerent, aliquid eis promittebatur. An ergo Tullus credidit, & clarè intellexit duo Numina eſſe, quæ ita vocarentur, & metum hominibus injicerent? At hoc nullo alio ex loco Hiſtoriæ Romanæ, à Romanis creditum adparet, & nimis abſurdum eſt; neque, ut opinor, adnuiſſet Tullus, ſi quis ab eo petiiſſet, an Pavorem & Pallorem eſſe Deos, ſeu Naturas quaſdam humanâ præſtantiores crederet? Quid ergo tum animo verſabat, cùm votum adeò abſonum conciperet? Nempe neſcio quid obſcuri de Deo, quicumque eſſet, qui metum ſuorum pelleret, propitiando.

8. Iidem Romani habebant, in mœnibus ſuis, fana *Mentis*, *Virtutis*, *Honoris*, *Pietatis*, *Fidei*, *Spei*, *Pudicitiæ*, *Concordiæ*, *Pacis*, *Quietis*,

* *T. Livius Lib. I. c.* 27.

tis, *Salutis*, *Felicitatis*, *&* *Libertatis*. Mihi non ſit veriſimile totidem Deos, claro animi adſenſu, à Romanis eſſe creditos. Videntur potiſſimùm voluiſſe commendare eas virtutes, vel res ſanè quàm optandas; licèt fortaſſe neſcio quid obſcuri, de Diis mentibus hominum illas virtutes ingenerantibus, aut beneficiis illis homines donantibus, animo verſarent. Haud abſimili modo mentem Romanorum *M. Tullius*, * in Libris de Natura Deorum, interpretatur: *Quidquid magnam utilitatem generi adferret humano, id non ſine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud quod erat à Deo natum, nomine ipſius Dei nuncupabant; ut cùm fruges Cererem adpellamus, vinum autem Liberum &c. tum autem res ipſa, in qua vis ineſt major aliqua, ſic adpellatur ut ea ipſa vis nominetur Deus, ut* Fides, *ut* Mens, *quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro. Ante autem ab Atilio Calatino erat* Fides *conſecrata. Vides* Virtutis *Templum, vides* Honoris *à M. Marcello renovatùm; quod multis ante annis erat, bello Liguſtico, à Q. Maximo dedicatum. Quid* Opis, *quid* Salutis, *quid* Concordiæ, Libertatis, Victoriæ? *quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut ſine Deo regi non poſſet, ipſa res Deorum nomen obtinuit.*

9. Credibile eſt priſcos Romanos, neſcio quid ſimile obſcurè cogitaſſe; & ipſe *Cicero* fortè non parum impeditus fuiſſet, ſi ab eo quis quæſiiſſet quid intelligeret voce *Vis*, quam ait

* *Lib. II. c.* 23.

ait Deum nominatam? Nec rectè etiam faceret, ut opinor, quicumque notiones claras ſubeſſe crederet ſequentibus verbis: *Quo ex genere* Cupidinis, *&* Voluptatis, *&* Lubentinæ Veneris *vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium; ſed tamen ea ipſa vitia naturam vehementius ſæpe pulſant.*

10. In Philoſophia quoque ipſa innumera ſunt vocabula, quibus obſcuriſſimam adjunctam eſſe notionem nemo dubitare poterit, qui vel aliquantiſper expenderit. Si quis legat *Ariſtotelis* præſertim ſcripta Phyſica & Metaphyſica, facile animadvertet virum illum, quidquid ejus diſcipuli aut admiratores jactarint, non tam abſcondiſſe datâ operâ obſcuris verbis quod clarè intelligeret, quàm obſcuras cogitationes obſcurè expreſſiſſe. Ita initio Lib. I. φυσικῆς ἀκροάσεως, ait ita nos progredi ſolitos, in inveſtigatione naturæ rerum, *ut ab iis quæ ſunt nobis manifeſtiora & clariora viam adſectemus ad ea quæ ſunt naturâ clariora & manifeſtiora.* Primò voces σαφὴς & γνώριμος ſunt *relativæ*, nec umquam proferuntur, niſi ad aliquem, cui res eſt manifeſta, reſpiciatur. Itaque nihil eſt quod poſſit propriè dici γνώριμον ἁπλῶς, ut loquitur eodem in loco *Stagirita.* Deinde, ſi demus *abſolutas* eas eſſe voces, hæc ſignificabunt, quæ *ſimpliciora* naturâ ſuâ ſunt; atque eas voces, contra uſum receptum, intellexiſſe videbitur *Ariſtoteles*; quo poſito, hoc voluerit, nos ſolitos à compoſitis ad ſimplicia progredi; unde colligit

git, ſibi etiam in Phyſicis ita progrediendum, adeóque à *principiis* incipiendum. Si quis ab eo quæſiviſſet, an *principia* rerum naturalium ſint ἡμῖν γνωριμώτερα, quàm ipſæ res naturales? negaſſet ſine dubio. Nam cùm omnes, qui ſenſibus & ratione utuntur, aliquatenus norint corpora quæ nos undequaque ambiunt; pauciſſimi ſunt, qui de principiis quibus conſtant cogitent. Quare ergo ita Phyſicam ſuam exorſus eſt, ut videatur contrarium ei quod ſentiebat dicere? Nempe, quia non ſatis intelligebat quid diceret, & obſcuras quasdam cogitationes obſcuris verbis exprimebat.

11. Atque hoc quidem exemplum non ſelegimus, quaſi eximium, ſed quòd librum aperientibus primum occurrerit. Ex mala autem Magiſtri conſuetudine, in obſcuris adquieſcendi notionibus, & utendi ſtylo obſcuro, omnes Diſcipulos ejus obſcuritas cogitationum ac ſtyli, quaſi contagio quædam, pervaſit. Cùm in Hiſpaniam ab Arabibus adlata eſſet ejus Philoſophia, circa annum Chriſti MCCVIII indéque in Italiam ac Galliam veniſſet; ex ea nata eſt Philoſophia Scholaſtica, quæ ſimilem ſibi Theologiam peperit; in quibus vix dixeris, résne, an verba ſint obſcuriora.

12 Verùm non poſtremis dumtaxat ſæculis, Philoſophia minùs adcurata innumeras voces obſcuras in Theologiam Chriſtianam invexit, ut cùm ſequente Capite, tum alibi oſtendemus. Præter Philoſophiæ obſcuritatem, multùm obfuit perſpicuitati, ſecundo,

ter-

tertio & quarto Eccleſiæ Chriſtianæ ſæculis, ψευδώνυμος eloquentia, quam cæco amore plerique proſequebantur. Dum enim pluris faciunt figuratam & tumidam orationem, quàm ſimplicem ac ſolâ perſpicuæ veritatis vi nitentem ſermonem; innumeris vocabulis, ſine ſenſu, proferendis ſe adſuefecerunt. Exempli causâ, à tempore *Auguſtini*, vix ulla vox frequentior fuit voce GRATIA; ubi ſermo eſt de hominis ad ſaniorem mentem reditu, & vi cui is reditus debetur. Eâ tamen voce quid ſignificetur, cùm ab iis quæritur, qui ea utuntur, nihil reſponſi perſpicui ferre licet. Quamobrem in Gallia * Jeſuïta feſtivi ingenii, non inficetè dixit, „ *Gratiam* illam divinam, quæ tantùm ſtrepitum excitavit in „ Scholis, & tam mirabiles effectus in hominum animis edit; *Gratiam* illam adeò efficacem, & ſuavem ſimul; quæ de duritie „ cordis, illæſâ Arbitrii Libertate, triumphat, nihil eſſe tandem, præter NESCIO „ QUID. Nec certè ea vox uſquam in Scriptura eo ſenſu legitur, quamvis ceteroqui ſit πολύσημος. Ubi de Deo ſermo eſt, χάρις, *gratia*, ejus *miſericordiam*, aut *beneficium* quodpiam ſignificat, nuſquam arcanum & ineluctabilem adflatum; quo ſenſu eam intellexit *Auguſtinus*, popularis ſanè orator, ſed Criticæ imperitus. Quidam adferunt hanc in rem 1 Cor. III, 10. XV, 10. ubi manifeſtò de donis in Paulum collatis, ut Apoſtoli munere fungi poſſet, non de communi *gratia converſionis*, ut loquuntur, agitur. Ceteroquin à nobis nequaquam

* *Bouhours* in Dialogo *du je ne ſai quoi.*

quaquam occultæ Dei in animum actiones hîc rejiciuntur, ſed ea tantùm quæ pauculis conceſſa dicitur, prorſúsque neceſſaria ſaluti cùm putetur, pleriſque tamen omnibus negatur; qui nihilo minùs jure damnantur quòd non crediderint, cùm adflatu ad credendum neceſſario donati non fuerint. Verùm & adflatus neſcio quos omni lumine & ratiocinatione deſtitutos, & quibus homines nonnulli credunt quod volunt, nec neceſſe ſibi putant rationem fidei ſuæ reddere, ut fanaticos, à prudentium omnium animis remotos putamus.

13. Itaque cùm ejusmodi Scriptores legimus, & adſueti perſpicuis notionibus atque claro ſermoni, nitimur definire voces quibus uſi ſunt; paſſim fruſtra laboramus, quia nullam claram poteſtatem plurimis vocabulis ſubjecerant. Nulla definitio vocis *Gratia*, quæ quadret in notionem *Auguſtini*, dari poteſt, præter hanc: *Eſt neſcio quid, quo Deus, ex Auguſtini ſententia, paucorum animos ad pietatem ineluctabili modo flectit, idque ab omnibus cùm noſtris ratiocinationibus, tum iis quæ extrinſecus nobis objiciuntur diſtinctum.* Si nitaris clariorem notionem adnectere voci *Gratia*; ea tua erit notio, non Auguſtiniana.

14. Optandum eſſet eos, qui Lexicis conficiendis operam dant, certâ notâ diſtinguere vocabula obſcura à claris: uti diſtinguunt barbara aut antiquata, ab uſu meliorum ſæculorum receptis. Illâ enim notâ monerentur tirones, imò & ſæpe provectiores, ne fruſtra laborarent in quærenda clara ſignificatione vocis;

vocis, quæ numquam obtinuit; néve ſuam ipſorum notionem cum Veterum notione confunderent.

CAPUT IX.

REGULA VIII.

Voces eſſe, quibus nulla ſubjecta eſt poteſtas.

1. SI contingeret Polonum & Gallum, vernacularum tantùm Linguarum peritos, ſine interprete, colloqui, alterum Gallicè, alterum Polonicè; atque, finito ſermone, utrumque adfirmare ſibi eo colloquio ſatisfactum; non poſſent effugere, quin uterque inſanus haberetur. At auſim dicere Philoſophos & Theologos Scholaſticos, ſumma cum laude, & eximiæ eruditionis fama, idem non ſemel, aut iterum, ſed μυριάκις factitaſſe. Utuntur enim paſſim vocibus, quibus non tantùm obſcuram notionem ſubjiciunt, quod in antecedenti Capite oſtendimus, ſed etiam planè nullam; & tum quidem potiſſimùm ſeſe mirificè loquutos eſſe ſperant, atque ab aliis cenſentur, cùm ad ravim usque, inſtar campanarum, ſonitum ſine mente maximum ediderunt. Cujus rei multæ ſunt cauſæ, ſed quarum duas potiſſimas dumtaxat adtingemus.

2. Omnes, ut diximus, ab infantia adſueſcunt voces proferre, ad ſignificanda multa,

quæ obſcuriſſimè norunt. Adde & pueros tunc putare ſe rem intelligere, quando nomen, quo deſignari ſolet, memoriæ mandarunt Si puer quidpiam videns, quod adpellatum coram ſe non meminerit, quærat quid ſit, docetur rei nomen; quo audito, rem credit ſibi notam eſſe, cùm nomen tantùm teneat. Exempli cauſâ, offeratur vas vitreum puero, quæratque quid ſit? Reponitur *vas vitreum*. Memoriæ mandat haſce voces, neque quidquam ulteriùs exquirit; ſi verò ab eo poſtea quæras an ſciat quid ſit, illico regeret eſſe *vas vitreum*, & ſibi rem notam eſſe exiſtimabit, licèt vitri intima natura ei ſit penitùs ignota.

3. Hinc factum ut multa, quæ nec oculis, nec aliis ſenſibus uſurpamus, nominibus adficiamus, quamvis nuſquam ſint; útque propter nomina nota, cognoſci à nobis putemus. Cùm quidpiam contingit, cujus cauſa prorſus ignota eſt, dicimus factum id eſſe CASU ſeu FORTUNA, & rem nos acu tetigiſſe arbitramur; cùm tamen iis vocibus nullam ſubjecerimus notionem. Eleganter * *Democritus:* ἄνθρωποι, inquit, Τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀγνοίης: *homines finxerunt idolum Fortunæ, propriæ ignorantiæ velamentum*. *Cicero* in Topicis c. 17. de cauſis: *Latent*, inquit, *quæ ſubjectæ ſunt Fortunæ, cùm enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt Fortunæ eventus, obſurâ quod* ‡ *latenter efficitur*. Hiſce tamen non Poëtarum modò, ſed Oratorum

* *Apud Euſeb. Præp. Evang. Lib. XIV. c. 27.*

‡ Ita lego, non *quæ*.

torum & Hiſtoricorum ſcatent Scripta; quæ proinde periodis, ſenſu carentibus, referta eſſe agnoſcamus neceſſe eſt. Voce Τύχη perſæpe uſus eſt graviſſimus Scriptor *Polybius*, ab ipſo initio Hiſtoriæ; qui ſi rogatus fuiſſet quid eſſet, paucis prolatis, coactus fuiſſet fateri multò potiore jure de hoc nomine dici poſſe quod habet in nominibus locorum, quorum ignotus eſt ſitus, Lib. III. c. 36. Ἐπὶ τῶν ἀγνοουμένων εἰς τέλος ὁμοίαν ἔχει τὴν δύναμιν ἡ τῶν ὀνομάτων ἐξήγησις ταῖς ἀδιανοήτοις καὶ κρουσματικαῖς λέξεσι: *in iis quæ planè ignorantur, ſimilem poteſtatem habet nominum recenſio, ac voces nihil ſignificantes, & ſoni percuſſione inſtrumentorum editi.*

4. Ipſi Philoſophi iisdem vocibus paſſim uſi ſunt, & feriò *Fortunam* & *Caſum* cauſas eſſe phyſicas contenderunt. *Ariſtoteles* * enim, inter eas cauſas, feriò enumerat ΤΗΝ ΤΥΧΗΝ καὶ ΤΟ ΑΥΤΟΜΑΤΟΝ, & hæc ita diſtinguit, ut dicat τύχην verſari circa actiones Naturarum προαιρέσει *facultate eligendi* præditarum; τὸ αὐτόματον verò circa ea, quæ ſunt facultate illâ deſtituta. Si quæras ab *Ariſtotele*, quid ſint illæ cauſæ? pro definitionibus rerum, vocum definitiones profert, ſeu docet quâ occaſione eas adhibet; nempe, ſe ſolere iis uti quando aliquid evenit inexſpectatum & cujus cauſa ignoratur. Exempli cauſâ, aliquis aliquò it, quò non ſolet alioquin ire, atque èo in loco accipit pecu-

* *Phyſic. Lib. II. c. 4, 5, 6.*

niam, de qua ne cogitaverat quidem. Hoc dicit *Ariſtoteles* fieri κατὰ τύχην. Si verò lapis cadat, à nemine homine pulſus, & frangat aliquid, hoc fieri κατ' αὐτόματον vult.

5. Ne dubitaremus hæc magnum Philoſophum, ut pleraque alia, vulgari ſermoni inædificaſſe, hoc ipſe ſignificat initio Cap. II. ubi dicit, quæ fiunt ſemper, vel ut plurimùm, ea Fortunæ non tribui, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστί τινα ἃ γίνεται καὶ παρὰ ταῦτα, καὶ πάντες ταῦτά φασιν εἶναι ἀπὸ τύχης, φανερὸν ὅτι ἐστί τι ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον: *ſed quoniam ſunt quædam, quæ fiunt etiam præter iſta, & omnes hæc dicunt eſſe à Fortuna, manifeſtum eſſe Fortunam & Caſum eſſe aliquid.* Naturæ Genius, ut vocitatur à Scholaſticis, non animadvertit vulgari hac Phraſi nihil ſignificari; ſed inde argumentum duxit ad probandum eſſe neſcio quas Naturas, quæ eſſe nequeunt; nam ipſe non adſentitur iis, qui dicebant Fortunam non modò eſſe ἄδηλον ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ſed θεῖόν τι καὶ δαιμονιώτερον, *divinum quidpiam, & humana natura ſuperius.* Atqui licèt neſcirent quid dicerent, tamen poterant videri Numen quodpiam nomine Fortunæ intelligere; quod *Ariſtoteles* improbat.

6. In Philoſophorum adcuratiùs loquentium Scriptis, τύχη *fortuna* & εἱμαρμένη *fatum* diſtinguuntur; hoc enim certa cauſarum ſeries, quæ ineluctabilis eſt: illa inconſtans & mutabilis dicitur. Attamen à multis priſcis Scripto-

ptoribus confunduntur. Multa *Lucanus* hujuſce rei exempla, plurima alii paſſim Scriptores ſuppeditabunt. Duo tantùm, quæ inſtar omnium erunt, proferemus. *Lucanus* ergo ſic Theſſalam veneficam loquentem inducit Lib. V. verſ. 611 ubi à ſe Fata violari poſſe negat:

At ſimul à prima deſcendit origine mundi
Cauſarum ſeries, atque omnia FATA *laborant,*
Si quidquam mutare velis, ———
——— *tunc Theſſala turba fatemur,*
Plus FORTUNA *poteſt.*

Curtius Lib. X. c. 5. §. 35. *Cùm plurimum virtuti debuerit* (Alexander) *plus debuit* FORTUNÆ; *quam ſolus omnium mortalium in poteſtate habuit. Quoties illum à morte revocavit? quoties temerè in pericula vectum perpetua felicitate protexit? Vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloriæ, ſtatuit. Exſpectavere eum* FATA, *dum, Oriente perdomito, aditóque Oceano, quidquid mortalitas capiebat impleret.* Quàm hæ voces obſcuræ ſint, imò quàm nihil ſignificent ut nobis conſtet, claram aut etiam aliquam notionem ſub iis latentem oportet quæramus. De *Fato* elegans eſt judicium *Maximi* Tyrii Orat. III. Κᾂν πεπρωμένην φῶ, ὄνομα λέγω πλανώμενον ἀνθρώπων δόξαις. τίς γὰρ ἡ πεπρωμένη; ποίας φύσεως; τίνος οὐσίας; εἰ μέν τις Θεὸς ἐσσὶ τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν. οὐδὲν τῶν δεινῶν σὺν ἔργον.

γον. ὐδὲ καθ' εἱμαρμένην ἀνθρώπιναι συμφοραὶ (ὐ γὰρ θέμις ἀνάπτειν Θεῷ αἰτίαν κακῦ) εἰ δέ τις ἐσσὶ βροτῶν τοὶ ἐπὶ χθονὶ ναιετάυσι. ψεύδεται μὲν ὁ Ἐλπήνωρ, λέγων, ἆσέ με Δαίμονος αἶσα κακή· ψεύδεται δὲ ὁ Ἀγαμέμνων λέγων, ἐγὼ δ' ὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις Ἐρινύς. ἔοικε δὲ ταυτὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ Δαιμονίῳ καὶ ταῖς Μοίραις καὶ ταῖς Ἐριννύσιν: *Quid enim eſt Fatum? cujus naturæ? cujus eſſentiæ? Si quidem ex Diis ſis, qui cœlum latum habitant, opus tuum nihil habet mali, neque ſecundùm fatum humanæ calamitates contingunt; non licet enim Deo cauſam mali tribuere. Si verò ſis aliquis mortalium, qui in terra habitant, mentitur Elpenor cùm dicit:* læſit me Dæmonis malum fatum. *Mentitur & Agamemnon dicens:* non ego ſum cauſa, ſed Jupiter & Parca, & Erinnys quæ per aërem fertur. *Videntur verò hæc nomina eſſe nequitiæ humanæ averſiones, quibus ejus cauſa tribuitur Numini & Parcis & Erinnybus.*

7. Apud *Ariſtotelem*, vocibus ΥΛΗ *materia*, ΦΥΣΙΣ *natura*, ΟΥΣΙΑ *ſubſtantia*, ΕΙΔΟΣ, *forma*, ſæpe nulla videtur poteſtas adfixa; quod haud difficile oſtenſu eſſet, niſi inſtituti noſtri ratio obſtaret. Ejus ſectatores habent etiam multas ejuſmodi voces, quales ſunt *Adtractio*, *Antipathia*, *Sympathia*, *Antiperi-*

periſtaſis, aliæque ſimiles, quæ *Qualitatum occultarum* nomine continentur. Nam quando quidpiam oriri aiunt à *qualitate occulta*, exempli cauſâ, quæ *Sympathia* vocatur; idem eſt ac ſi dicerent, manare id à cauſa, cujus nullam notionem habent.

8. Quod non ignoſcitur Philoſophis, id multò minùs in Religione condonandum. At Romani non dubitarunt * templa *Fortunæ*, & quidem *malæ* conſecrare; quamvis interrogati non auſi fuiſſent ſeriò dicere ſe Numen cæcum, & varium, quódque omnia ſúsque déque haberet colere, aut eſſe Naturam ejusmodi divinam. Quid ergo voce *Fortuna* intelligebant? Nimirum, nihil; & perinde feciſſent, ſi NIHILO fana & aras conſecraſſent. Quod & Græcorum nonnulli viderunt, teſte vel *Philemone*, cujus hi Senarii ex incerta Comœdia ſuperſunt:

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν οὐδεμία Τύχη θεός,
Οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ταυτόματον, ὃ γίνεται
Ὡς ἔτυχ᾽ ἑκάστῳ προσαγορεύεται Τύχη.

Profectò hominibus nulla Fortuna eſt Dea,
Nulla, inquam, verùm quidquid temerè provenit
Fortunæ à nobis accipit vocabulum.

Pulcrè etiam hanc in rem *Plinius* Hiſt. Nat. Lib. II. c. 7. *Invenit inter has utrasque ſententias* (ſuperſtitionem & impietatem) *medium*

 ſibi

* *Vide Cicer. de Nat. Deor. Lib. III. c.* 24. & 25. & *Plinium Hiſt. Nat. Lib. I. c.* 7.

ſibi ipſa mortalitas Numen, quo minùs etiam plana de Deo conjectatio eſſet. Toto quippe mundo, & locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus Fortuna ſola invocatur. Una nominatur, una accuſatur, una agitur rea, una cogitatur, ſola laudatur, ſola arguitur, & cum convitiis colitur; volubilis, à plerisque verò & cæca exiſtimata, vaga, inconſtans, incerta, varia, indignorumque fautrix. Huic omnia expenſa, huic omnia feruntur accepta; & in tota ratione mortalium, ſola utramque paginam facit. Adeóque obnoxii ſumus ſorti, ut Sors ipſa pro Deo ſit, quâ Deus probatur incertus. Vide etiam deſcriptionem *Fortunæ* quam habet *Pedo Albinovanus* Eleg. I. 51. & ſeq. 372. & ſeqq. & illic notata. Hinc non multùm, ut opinor, abfuere, * qui auctore *Æliano*, in Lib. *de Providentia*, aras erexerant *Anno*, *Menſi*, *Senectuti*, *Arti*, *Paupertati*, imò & *Morti*, εἰς γέρας τῇ κοινῇ ἀναπαύλῃ, εἴτουν τῷ τελευταίῳ ὅρμῳ, *in honorem communis quietis, aut extremi portûs.*

9. Omne quod *honeſtum* & *laudabile* eſſe dicebant reliqui Philoſophi, id Epicurei *caſſum quiddam, & inani vocis ſono decoratum eſſe contendebant*, ut plus ſemel docet † *Cicero*; nec multùm à vero abfuiſſe videntur. Quid enim eſt τὸ καλὸν, ſi res ipſas ſpectemus, in Ethnicorum plerorumque Scriptis? Nihil prorſus. Erat tantùm opinio quædam, in hominibus, quâ *honeſtum* quidpiam eſſe exiſtimabant, cujus rationem reddere non poterant.

* Citatur ab *Euſtathio ad Dionyſii Periegeta verſ.* 45.
† *Tuſc. Quæſt. Lib.* V. *n.* 73. & 119.

rant. At à Chriſtianis facilè *honeſtum* definietur, *quod eſt humanæ ſocietati utile, adeóque Deo ejus conditori acceptum*. *Epicuro*, viciſſim, exprobrabant alii Philoſophi inanes voces, cùm dicebat Deos (quos nomine ponebat, cùm re ſuſtuliſſet) habere *quaſi corpus & quaſi ſanguinem*. Sic apud *Ciceronem* de Nat. Deorum Lib. I. *n.* 74. Cotta Velleio: *Corpus*, inquit, *quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo; quaſi corpus & quaſi ſanguis quid ſit, nullo prorſus modo intelligo* —— *& ne tu quidem intelligis.*

10. Ne Theologia Ethnica ſola hiſce vitiis laboraret, operam dedere quidam ex Chriſtianis, qui tamen multos invenere ſectatores. Eorum quæ dicunt nullam notionem habent, qui verba faciunt de corpore humano, aliquot pedes longo, quod tamen intra punctum continetur; de corpore unico quod multiplex ſimul eſt, & in variis locis unum; de corpore quod penetrat alia, ita ut eadem ſit aliorum & ejus extenſio, & ſimul diverſa; de figura, pondere, colore, quæ nulli rei inſunt, &c. De hiſce in Scholis Hiſpaniæ, Italiæ, Galliæ, Germaniæ ita quotidie diſputatur, quaſi de re aliqua ſermo eſſet; cùm revera de nihilo loquantur, & hoc unum obſervent, ut illa verba, quibus nihil ſignificatur, certo quodam ſitu collocent, quaſi aliquid ſignificarent.

11. Haud aliter judicandum videtur de eorum ſermone, qui narrant humanam naturam Divinitatis participem factam fuiſſe, & Divinitatem Humanitatis; illa enim mutua

P 5 com-

communicatio qualitatum æque intelligitur, ac intelligeretur qui diceret eſſe circulum, qui ita cum triangulo conjunctus ſit, ut circulus quidem habeat adtributa trianguli, triangulum verò circuli.

12. Si quis quærat quî fieri queat ut qui ita loquuntur non animadvertant ſe ſonos ſine mente emittere, ſed putent ſe eximiè loquutos, poſtquàm multa talia effutierunt; duæ potiſſimùm videntur eſſe cauſæ, quarum alteram ſuprà adtigimus. A teneris unguiculis, adſueti ſunt ejusmodi vocabulis audiendis, & proferendis. Præterea ideò falluntur, quòd voces quibus utuntur ſeparatim intelligant; quo fit ut etiam conjunctas intelligere ſibi videantur, cùm tamen conjunctæ repugnantia, hoc eſt, nihil ſignificent.

13. Itaque hoc eſt indubitatum, quicumque id proferunt quod repugnat, eos, licèt voces quas uſurpant ſejunctas intelligant, nullam tamen notionem, quæ toti orationis complexioni reſpondeat, animo obverſantem habere. Atque hoc multò ſæpiùs evenit, quàm vulgò exiſtimatur; ut ſatis animadvertent peritiores, qui à nobis moniti aliorum ſermones adtendent.

14. Manifeſtum eſt loquelâ eos abuti, qui verba proferunt ſine ſenſu; nec quisquam ſibi ſermonem ejusmodi exprobrari, ſine pudore, audiat. Sed quia multi in eo peccato deprehenderentur ſæpiſſimè, ſi verborum quibus utuntur ab iis ſignificatio quæreretur; hoc ne fieret, inventa ſunt alia vocabula, ſeu loquutiones, quibus ejusmodi inquiſitio veluti

pro-

propulſaretur. Philoſophi Scholaſtici, ut jam monuimus, ubi quæritur à ſe, quid ſit *Adtractio*, aut *Sympathia*, reponunt eſſe *qualitates occultas*; quibus verbis qui interrogat arcetur, ne curioſiùs in illa inquirat. Reſponſio tamen hæc eòdem redit, ac ſi Philoſophus repoſuiſſet: *Equidem uſus ſum vocibus Adtractionis, & Sympathiæ, ſed iis nullam notionem adjungo; ideóque fruſtra à me quæritur quid ſignificent.*

15. Theologi, qui non minùs loqui amant quàm Philoſophi, de iis quæ non intelligunt, ſæpe æque verentùr ſimplici hujusmodi oratione uti. Itaque ſi quis quærat interpretationem multorum vocabulorum, quibus utuntur, non eodem ſenſu quo alii, regerunt ſermonem eſſe *de re incomprehenſibili*, ideóque à Ratione humana non debere de ea, ut de ceteris rebus, judicium ferri. Qua ſanè in re non falluntur, ſed paullò ſimpliciùs ſi loquerentur, ita auditores ſuos compellarent: *Hactenus de nobis ignota loquuti ſumus, vocésque ideò adhibuimus quibus nullam ſubjecimus poteſtatem; itaque eas interpretari non poſſumus.*

16. At neque Philoſophi, neque Theologi rem, ut eſt, profitentur; ſeu quia ipſi errorem ſuum non intelligunt, ſeu quia vulgus, quod ſimpliciùs multò agit, indignaretur tam prolixas paſſim orationes ab iis haberi de rebus, quas non magis, quàm reliqui homines perſpectas habent; & tanto adparatu verborum, quaſi ſipario, merum NIHIL tegi. Hoc ſi vulgò notum eſſet, brevi magna Philoſo-

loſophiæ & Theologiæ Scholaſticæ pars æterno damnaretur ſilentio, & argumentum innumerarum diſputationum exareſceret; quod loquendi avidis & in illis tricis innutritis moleſtiſſimum accideret. Hanc in rem, memoratu digna ſunt verba *Auguſtini*, * quibus perſuadere quidem Lectoribus vellet rem ἀκαταληπτὸν intelligi, ſed verba deeſſe Theologis, quibus quod intelligunt exprimant; fatetur tamen interea verbis eorum nihil dici: *Non audemus dicere unam Eſſentiam, tres Subſtantias; ſed* inquit, *unam Eſſentiam vel Subſtantiam, tres autem Perſonas, quemadmodum multi Latini iſta tractantes & digni auctoritate dixerunt; cùm alium modum aptiorem non invenirent, quo enunciarent verbis* QUOD SINE VERBIS *intelligebant. Reverâ enim cum Pater non ſit Filius, & Filius non ſit Pater, & Spiritus Sanctus ille, qui etiam donum Dei vocatur, cùm nec Pater ſit, nec Filius, tres utique ſunt. Ideóque pluraliter dictum eſt:* Ego & Pater unum ſumus. *Tamen cùm quæritur quid tres? Magnâ prorſus inopiâ humanum laborat eloquium. Dictum eſt tamen tres Perſonæ, non ut* ALIQUID *diceretur, ſed* NE TACERETUR. Idem eleganter & verè, Confeſſ. Lib. XII. C. XI, 12. *Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, ſi tamen eam? Rara anima, quæ, cum de illa loquitur, ſcit quid loquitur. Et contendunt & dimicant; & nemo, ſine pace, videt iſtam viſionem.*

17. Oporteret Lexicographos, qui ſolent eas

* *De Trinitate Lib. V. c. 9.*

eas voces vocibus aliis ſine ſenſu vertere, ſimili cautione uti, ac erga obſcuras; nimirum, obſervare has quidem voces ſenſu carere, ſed adhiberi certis occaſionibus, quæ etiam notandæ eſſent. *Transſubſtantiatio*, exempli cauſâ, vox eſt quâ nihil ſignificatur, ſed quæ adhibetur à Pontificiis, ubi loquuntur de ſententia ſua circa præſentiam corporis Chriſti, in Euchariſtia. Similia dixeris de vocibus *Conſubſtantiatio*, *Communicatio Idiomatum*, aliisque id genus, & multis loquutionibus, in quibus occurrunt.

CAPUT X.

REGULA IX.

Loquutiones eſſe multas in omnibus Linguis anomalas, & parum adcuratas, quæ nimiùm urgendæ non ſunt.

I. OPTANDUM quidem eſſet Linguas omnes conſtantibus quibusdam Regulis adeò adſtrictas eſſe, ut ab iis diſcedere numquam liceret; atque eas Regulas Rationi, & rerum naturæ ſemper conſentaneas eſſe; ita ut perpetuò ea orationis ſtructura ſervaretur, quæ quàm aptiſſima ad rem perſpicuè exprimendam eſſet. At cùm Linguæ uſu & paullatim fuerint inventæ, & à plurimis uſurpatæ, qui de Loquelæ fine numquam ſatis cogitarant;

gitarant; hinc natæ ſunt innumeræ Anomaliæ, non in vocibus tantùm ſeparatis, ſed in generibus loquendi, quibus orationis perſpicuitas imminuta eſt. Uſus qui pendet, non à doctiſſimis & præ ceteris judicio præditis, ſed à multitudine potiſſimùm, multa conſecravit; quæ non adſuetis negotium faceſſunt, & impediunt etiam ne ii, qui Linguis utuntur, animadvertant ſe obſcurè loqui.

2. *Anomalias*, ut ne obſcuritate ipſi peccemus dum eam vituperamus, hîc vocabimus non ſingularum vocum inflexiones, quæ præter regulas fiunt, de quibus Grammatici, nec tantùm formulas, quæ generalibus Grammatices Regulis repugnant, ſed quæ obſtant quominùs res, de qua ſermo eſt, clarè intelligatur; quia qui loquitur obliquiore & impropria utitur oratione; & quæ ex Regulis ægrè reſolvi poteſt. Exempli cauſâ, Livius Lib. II. c. 42. *Moti*, inquit, *irâ numinis cauſam nullam aliam vates canebant publicè, privatimque, nunc extis, nunc per aves* CONSULTI, *quàm haud ritè ſacra fieri*. Vates non conſuluntur extis & avibus, ſed ipſi per exta & aves conſulunt Deos, his enim inſpectis quæ ſit Deorum mens conjiciunt. Atque hoc ipſum voluit *Livius*, quod explicatiùs extulit *Curtius* Lib. VII. c. 8. *Qui poſt Darium victum ariolos & vates* CONSULERE *deſierat, rurſus ad ſuperſtitionem, humanarum gentium ludibria, revolutus Ariſtandrum, cui credulitatem ſuam addixerat, explorare eventum rerum ſacrificiis jubet*. Similis eſt loquu-

quutio *vincere bellum*, πόλεμον νικᾷν, quæ cùm alibi ſæpe, tum *Polyæni* Lib. I. C. XX. §. I. occurrit, neque enim vincitur bellum, ſed homines qui bellant. Νικᾷν ἀγῶνα dicunt iidem Græci, ἀντὶ τȣ̃ νικᾷν τȣ̀ς ἀνταγωνιςάς. Vide *Epictetum* in Enchir. c. XXV. & alios paſſim.

3. Multa talia apud omnes Scriptores occurrunt, quæ eloquentiæ famam non minuebant apud Gentes, quæ ejusmodi loquutionibus adſuetæ erant; ſed quæ nobis ſæpe moleſta ſunt, & impediunt quominùs ſenſum Veterum adſequamur, aut nimiam adtentionem poſtulant. Fateor, ubi res aliunde nota eſt & clara, loquutiones anomalas parum negotii faceſſere, ut in exemplis adlatis; ſed ubi res obſcurior eſt, ejusmodi ſermonis anomaliæ obſcuritatem, non parum augent. Quis intelligere poſſet φεύγειν δίκην, *fugere litem*, ut φεύγειν δίκην ἀνδροφονίας *fugere litem cædis*, & breviùs φεύγειν ἀνδροφονίας, *fugere cædis*, ſignificare ſimpliciter *accuſari*, & *accuſari cædis*; niſi ex innumeris exemplis, quæ affatim quivis præbent Lexicographi, res conſtaret? Sunt tamen & viri docti, qui in hac phraſi convertenda ceſpitarunt. Sic legem de provocatione ad Populum à Valerio Publicola latam, τὸ δῆμον ἀπὸ τῶν ὑπάτων τῷ φεύγοντι δίκην ἐπικαλεῖσθαι, vertit *R. Conſtantinus*, *crimen deprecantibus provocationem eſſe à conſulibus ad populum*; cùm debuiſſet vertere *reis*, ſeu *accuſatis*.

cuſatis. * Eſt locus apud *Plutarchum*, in vita Valerii p. 103. Edit. Wechelianæ.

4. Poſtquam Linguæ excoli cœperunt, inſtitutæ quidem Analogicæ Regulæ ſunt, ad quas pleraque exigi oportuit; ſed eæ Regulæ numquam omnes uſûs anomalias delere potuerunt; nam in quibusdam conſuetudo tam altas radices egerat, ut evelli non potuerit. Egregiè hanc in rem * Quintilianus: *Non cùm primùm fingerentur homines, Analogia demiſſa cœlo formam loquendi dedit, ſed inventa eſt, poſtquam loquebantur; & notatum in ſermone quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, ſed exemplo; nec lex eſt loquendi ſed obſervatio, ut ipſam Analogiam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo.*

5. Si ἀκυρολογίας urgeremus, quaſi loquutiones ex Analogicis Regulis intelligendas, difficultates maximæ naſcerentur, & lites inter Eruditos non parvæ; quod experientia ſatis ſupérque demonſtravit, ut exemplis manifeſtius erit. Geneſ. II. 2. in Hebraïcis legimus: *Et abſolvit* (ויכל vajjechal) *Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecit, & quievit die ſeptimo ab omni opere quod fecit*, &c. Cùm hoc in commate, ut & ſequente, diſerte adfirmetur Deus ſeptimo die quieviſſe, ideóque velle ut feriæ eo die obſerventur; Interpretes non parum impediti fuere, in interpretandis hiſce vocibus, *abſolvit ſeptimo die*, quæ videntur ſignificare Deum ſeptimo die aliquid operis feciſſe. Inde factum videtur, ut Samaritici Codicis exſcriptores pro שביעי *ſchebihhi* ſeptimo, repoſuerint

* Inſt. Lib. I. c. 6.

ſuerint שִׁשִּׁי *ſchiſchi* ſexto; quod ſequuti ſunt οἱ LXX, qui habent ἕκτῃ, niſi ipſi Samaritis facem prætulerint. Recentiores verò Interpretes nonnulli exiſtimarunt rem confectam fore, ſi verbum וַיְכַל *vajjechal* verteretur, *& abſolverat*. Verùm licèt hæc poſterior verſio nihil habeat Hebraïcæ Grammaticæ contrarium, attamen eò confugere opus non eſt, quia etiamſi vertes: *& abſolvit*, idem tamen erit ſenſus. Multò etiam minùs neceſſe eſt quidquam immutare; quod à LXX. Intt. & Samaritis factum cenſemus, non ab Hebraïci noſtri codicis exſcriptoribus; quia his nulla fuit cauſa mutandi *ſextum* in *ſeptimum diem*, quandoquidem ad perſpicuitatem hoc nihil facit; alii verò mutare potuerunt, ut occurrerent difficultati, quæ inde naſci videbatur. Reverâ ſi proprietatem ſermonis ſpectemus, adcuratiùs loquuntur qui *ſexto die* à Deo abſoluta ſua opera dicunt. Sed in deſignatione temporis, non ita ſemper obſervatur κυριολογία, quin ſæpe rem referamus ad tempus, quod proximè id quo res facta ſequutum eſt. Ita Exod. XII, 15. jubentur Iſraëlitæ amovere, primo Azymorum die, fermentum domibus ſuis: *primo die ceſſare facietis fermentum, ex ædibus veſtris.* Attamen hoc oportuit factum, ſub finem * decimi tertii diei, ante veſperam, quâ inchoabatur decimus quartus, qui fuit primus Azymorum, ut patet ex verſ. 18. & Judæorum uſu. Similis eſt obſervatio *A. Gel-*

* Vid. & *Joan Lightfootium de Miniſterio Templi c. XII.* 1.

lii Lib. VII. c. 2. ubi ait phraſibus *quoad vivet*, *quoad morietur*, *quoad Senatus habebitur*, *quoad dimittetur*, unum idémque tempus ſignificari: *tempora enim duo*, inquit, *cum inter ſe oppoſita ſunt atque cohærentia*, *ut alterius finis cum alterius initio miſceatur*, *non refert utrum per extremitatem prioris*, *aut per initium ſequentis*, *locus ipſe confinis demonſtretur*. Hinc *ante* & *poſt* interdum, in deſignando tempore, idem-ſignificat. *Lactantius* Inſtit. Divin. Lib. IV. c. 10. Chriſtum ait *ante diem decimum Calendarum Aprilium* cruci adfixum. Libro verò de Mort. Perſecut. c. 2. *cruciatus eſt*, inquit, *poſt diem decimum Calendarum Aprilium*. Ad quem locum vide *Steph. Baluzii* Epiſtolam, p. 114. Ed. Ultrajectinæ. Attamen, ut ad Geneſeos locum redeamus, omnibus diligenter expenſis, vertere *intra ſeptimum diem*, perſpicuitatis cauſâ maluimus. Vide quæ ad eum locum ſcripſimus.

6. Matthæus C. XXI, 7. ubi adventum Chriſti aſinâ vecti Jeroſolymam deſcribit, ita loquitur de Apoſtolis eum in aſinæ pullum ſubjicientibus: *Adducerunt aſinam & pullum & impoſuerunt iis* (ἐπάνω αὐτῶν) *veſtimenta ſua*, *& inſidere fecerunt eum ſuper iis*, ἐπάνω αὐτῶν. Cùm non veriſimile ſit Jeſum utrique inſediſſe, & Evangeliſtæ alii ὀναρίῳ tantùm vectum eſſe doceant, Interpretes hîc in varia abierunt. *Cantabrigienſis Paraphraſis Græco-Latina* habet ſingulari numero: ἐπέθηκαν ἐπ᾽ αὐτὸν (in pullo) τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτοῦ. *Syrus* ita etiam legit; at Vul-

Vulgatus, in fine commatis, omittit αὐτῶν, vertitque *deſuper*, ſed in medio verſu habet *impoſuerunt ſuper eos*; unde intelligimus in fine omiſſum αὐτῶν, propter difficultatem memoratam. Alii poſterius αὐτῶν referunt ad ἱμάτια, ſed obſtat huic interpretationi prius αὐτῶν, quod ad aſinam & pullum neceſſariò referendum.

7. Verùm hæ ſunt παραδιορθώσεις & παρερμηνείαι, cùm hîc ſit mera ἀκυρολογία, quâ Matthæus nihil aliud voluit dicere, quàm quod alii. Similem prorſus habemus, apud *Homerum* Iliad K. 513. & 529. ubi de Diomede in unum ex equis Rheſi ſe ſubjiciente: Καρπαλίμως δ᾽ ἵππων ἐπεβήσατο, *ſtatim verò equos conſcendit*, & rurſus:

> Τυδείδης δὲ χαμᾶζε θορὼν ἔναρα βροτόεντα
> Ἐν χείρεσσ᾽ Ὀδυσσῆϊ τίθει, ἐπεβήσατο δ᾽ ἵππων.

Tydides cùm in terram deſiliiſſet, ſanguinea ſpolia in manibus Ulyſſis poſuit, conſcenditque equos; cùm unum tantùm conſcenderit, Ulyſſe alteri inſidente.

8 Ex Grammaticis Regulis, pronomina demonſtrativa plerumque ad id nomen debent referri, quod proximè antecedit; at nullus Scriptor adeò ejusmodi Regularum obſervans eſt, ut numquam eas violet. *Homerus*, Iliad.

T. poſtquàm retulit lamenta Briſeidis, & aliarum Captivarum, quæ flebant, verſ. 302.

> Πατρόκλου πρόφασιν, σφῶν δ᾽ αὐτῶν κήδε᾽ ἑκάστη,

ſub prætextu deflendi Patrocli, ſuas ipſarum miſerias; continuò ſubjicit verſ. 303.

> Αὐτὸν δ᾽ ἀμφὶ γέροντες Ἀχαιῶν ἠγερέθοντο,
> Λισσόμενοι δειπνῆσαι, ὁ δ᾽ ἠρνεῖτο στεναχίζων.

Senes Archivorum circa eum congregati erant, orantes jentaret, ſed is ſuſpirans negabat. At αὐτὸν non refertur ad Patroclum, de quo in antecedente verſu, ſed ad Achillem, cujus ſuperiùs mentio facta fuerat. Idem obſervatum eſt à viris doctis, in aliquot N. T. locis, ut Act. X, 6 1 Joan. V, 20. in voce οὗτος, licèt de poſteriore loco ſit orta controverſia, quia volunt plerique inde probari Jeſum Chriſtum vocari τὸν ἀληθινὸν Θεὸν; negantibus, cum *H. Grotio*, Unitariis, οὗτος referri ad proximè antecedentia verba. Ita uſu venit, ut ea loca, quorum verbis nihil probatur quod in controverſia ſit, quàm ea quibus diſſidentes Chriſtiani utuntur in rebus controverſis, meliùs intelligantur.

9. Attici phraſin habuerunt, in eorum Scriptoribus frequentiſſimam, quæ tamen Analogiæ

giæ generali Linguæ Græcæ videtur repugnare. Nempe, pro *δίκαιόν ἐστι τοῦτο πράττειν*, quo etiam utuntur ut reliqui Græci, dicunt *δίκαιοι ἐσμὲν τοῦτο πράττειν*, *juſti ſumus hoc facere.* Ita *Criton*, initio ejus Dialogi qui ejus nomine inſcriptus eſt, dicit : *δίκαιοι ἐσμὲν σώσαντές σε κινδυνεύειν τοῦτον τὸν κίνδυνον*, *juſti ſumus te ſervato, periclitari hoc periculum*, pro *δίκαιόν ἐστιν ἡμᾶς*, &c. Qui *Platonem* leget multa ſimilia reperiet, & plura etiam apud *Ariſtophanem*; qui ſermone quotidiano utentes inducens, non ita Regulas obſervat, quæ in colloquiis ejusmodi ſæpe negliguntur.

10. Interdum miſcentur duæ phraſes, adeò ut initio ab unâ facto, alterius pars ſubjiciatur. *Homerus* * Iliad. B. ita Neſtorem loquentem inducit:

> Φημὶ γὰρ οὖν κατανεῦσαι ὑπερμενέα Κρονίωνα,
> Ἤματι τῷ ὅτε νηυσὶν ἐπ' ὠκυπόροισιν ἔβαινον,
> Ἀργεῖοι Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες,
> Ἀστράπτων ἐπιδέξι', ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

Dico enimverò adnuiſſe præpotentem Saturnium, *eo die quo naves celeres conſcenderunt Argivi, cædem & mortem Trojanis inferentes*, fulgurans *dexterâ*, *fauſta ſigna* oſtendens.

* *Verſ.* 350.

dens. Poſtremum verſum concepit, quaſi in primo dixiſſet: κατένευσε ὑπερμένης Κρονίων, cum quo conveniret ἀστράπτων; aut ita incepit, quaſi dicturus eſſet ἀστράπτοντα. *Euſtathius* quidem vult hunc locum eſſe σολοικοφανῆ, non verò σόλοικον, cenſetque punctum poſt φέροντες collocandum eſſe & in quarto verſu ſubintelligendum ἦν; verùm alia ab * Eruditis adlata ſunt ejusmodi exempla, ex quibus liquet *Euſtathium* fruſtra vereri ne *Homero* Solœciſmus tribuatur. Nec dubito tamen, ſi per verſuum leges licuiſſet, Librariorum aut Criticorum intempeſtivam diligentiam effecturam fuiſſe ut *Homerus*, aliique Poëtæ, apud quos talia occurrunt, convenientiùs Regulis loquerentur. Multò rectius eſt, quod ad eundem locum obſervat doctiſſimus Grammaticus; Poëtam, nempe, ἢ καὶ ἀρχαΐζοντα, ἢ καὶ μιμούμενον ῥήτορα ἐναγώνιον νοήμασιν ἑαυτὸν ἀπασχολοῦντα, καὶ τοῦ καταλλήλου τῆς συντάξεως μὴ δεόντως φροντίσαντα, *aut antiquo more loquutum, aut imitatum Rhetorem decertantem, qui cogitationibus occupatus non prorſus curat ſeriem conſtructionis.*

11. Neque hæc inter Poëticas licentias numeres, cùm elegantes Proſæ Scriptores haud raro ejusmodi verborum ſtructuris utantur. *Polyænus* Lib. I. c. 15. Θεόπομπος ——— τό, τε ἄστυ ἔρημον εἷλε, *Theopompus urbem vacuam*

CE-

* Daniel. Heinſii *Proleg. in Exercitationes Sacras p.* 31. *& ſeqq.*

CEPIT; καὶ κατόπιν ἐμβάλλουσι τοῖς Μεσσηνίοις, *& à tergo* INVADUNT *Meſſenios*. Aut erat dicendum οἱ περὶ Θεόπομπον εἷλον καὶ ἐμβάλλουσι, vel ἐμβάλλει poſt εἷλε. Idem Scriptor Cap. XVIII. οἱ πολέμιοι τὸ λόγιον εἰδότες, κοινὸν αὐτοῖς ἦν παράγγελμα ἐν ταῖς μάχαις, ἀπέχεσθαι Κόδρου. *Hoſtes ſcientes hoc oraculum, publicum erat eis edictum.* Pro ſtructura Grammatica, dicendum erat τοῖς πολεμίοις εἰδόσιν, aut poſt id initium Periodi, quo uſus *Polyænus*, κοινὸν εἶχον παράγγελμα, aut κοινῶς παρηγγέλλοντο. Similia ex eodem Scriptore loca ad hæc verba adfert *Iſ. Caſaubonus*, qui vetat credere hîc eſſe mendum & meritò vult eſſe σχῆμα quoddam; licèt nequaquam καινοπρεπὲς, ut ait vir ſummus, vel *Homero* teſte, ſit. Idem præterea verè addit in *Æliani* Scriptis, oppidò quàm elegantibus, haud raro talia obſervari. Dein duo loca *Æliani* profert, quorum alter exſtat Var. Hiſt. Lib. II. c. 13. de quo tamen loco nihil dixit *Jac. Perizonius*, homo loquax, quem *ſocordiæ*, quam aliis objectat, meritò hîc, ut alibi accuſes. Alter eſt Hiſt. Animal. Lib. VII. c. 26.

12. Simile quidpiam occurrit apud *Virgilium* Eclog. IV, 62. ubi ſic Pollionis filium compellat Poëta:

Incipe, parve puer, riſu cognoſcere matrem, &c.

Incipe, parve puer; QUI non riſere parentes,
Nec Deus HUNC menſâ, Dea nec dignata cubili eſt.

Oporteret aut CUI dictum, aut HOS. Niſi conſtaret à tempore *Quintiliani* * ita ſcriptum fuiſſe, in Codicibus *Virgilii*, & Veteres Grammaticos circa loci ſenſum hæſitaſſe; vix etiam hic locus videtur manus Criticas evaſurus fuiſſe. Ejus, ut & hoc obiter notemus, hic eſt ſenſus: "adride puer parentibus, „ quoniam inter Heroas olim futurus es; qui „ enim non adriſerit parentibus, is neque conjugem Deam habebit, neque Dei ullius menſæ adhibebitur; quorum alterutrum priſcis „ Heroibus contigit. „ Putabant enim Veteres riſum præmaturum in infantibus præſagire aliquid magni. *Lucianus* in Dialogo Vulcani & Apollinis, ita Vulcanum de Mercurio recens nato loquentem inducit: ἑώρακας, ὦ Ἄπολλον, τὸ τῆς Μαίας βρέφος τὸ ἄρτι τεχθὲν, ὡς καλόν τέ ἐστι, καὶ προσγελᾷ πᾶσι, καὶ δηλοῖ τι ἤδη ὡς μέγα ἀγαθὸν ἀποβησόμενον; *vidiſtine, ô Apollo, filiolum Maiæ nuper natum, ut formoſus eſt omnibusque adridet, & jam quiddam præ ſe fert, quaſi in magnum aliquod bonum ſit evaſurus.* *Plinius* Lib. VII. c. 16. inter præſagia in infantibus obſervata, hoc refert; *Riſiſſe, eodem die quo genitus eſſet, unum*, inquit, *hominem accepimus Zoroaſtrem.* Similia quoque narrabantur de Cyro infante, qui à paſtore regio

* *Inſt. Orat. Lib. IX. c. 3.*

regio ad uxorem delatus *veluti ad notam adluſit*, ut loquitur *Juſtinus* Lib. I. c. 4. cujus hæc ſequuntur verba: *tantusque in illo vigor, & dulcis quidam blandientis riſus adparuit, ut Paſtorem uxor ultro rogaret permitteret ſibi, ſive fortunæ ipſius, ſive ſpei ſuæ puerum nutrire.* Nempe, ritus Cyri magnum quidpiam portendere mulieri videbatur. Menſâ ſuâ *Ixionem* dignatus eſt Jupiter; quamobrem συμπότης εἶναι θεῶν idem eſt *Epicteto* c. XXI. Enchiridii atque ad Heroum dignitatem evehi. Hinc Pythagorei qui virorum præclarorum fato functorum animos in Heroum numerum referri putabant, teſte *Laërtio* Lib. VIII. §. 31. ſuæ ſectæ homines, quos ceteris omnibus haut parum antiſtare cenſebant, convivas eſſe poſt mortem aiebant Plutonis & Proſerpinæ, quod ſalſè ridet *Ariſtophon*, in *Pythagoriſta*, Grotianorum Fragment. p. 843. ubi quempiam ex Inferis reducem inducit:

Ἔφη τε καταβὰς εἰς δίαιταν τῶν κάτω,
Ἰδεῖν ἑκάστους, διαφέρειν δὲ πάμπολυ
Τοὺς Πυθαγοριστὰς τῶν νεκρῶν, μόνοισι γὰρ
Τούτοισι τὸν Πλούτωνα συσσιτεῖν ἔφη.

Dicebat, cùm deſcendiſſet in manſionem inferorum, vidiſſe ſe ſingulos, multùm verè differre Pythagoreos à mortuis, ſolos enim illos dicebat Plutonis eſſe convivas. Vide not. ad Scholiaſten *Luciani* T. I. p. 31. Venus verò cubili dignata eſt Anchiſen, Adonin, aliosque Heroas.

13. Lucæ C. XXI, 6. ejusmodi loquutio occurrit: ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ, &c. *Hæc quæ videtis, venient dies, quibus non relinquetur lapis lapidi impoſitus*, &c. Ubi nominativus ταῦτα nullum habet verbum, quod ſequatur. Ad quem locum conſuli poterit *H. Grotius*. Sed plura ejusmodi phraſium exempla ſuppeditabit *Sal. Glaſſius* in *Phil. Sacra* Lib. III. Tract. I. Can. 28. licèt in eo erret, quòd putet initium phraſeos abſolutè poni, & vim integri membri obtinere; ut Act. VII, 40. *Moſes hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei.*

14. In numerum loquutionum miſtarum referendæ hæ Plautinæ, *facere patrem ne introëat*, pro *facere ut pater ne introëat*, Moſtellar. Act. II. S. I. verſ. 42. & * *absque eo fuiſſet, hoc feciſſem*, ἀντὶ τοῦ, *niſi is fuiſſet, hoc feciſſem*, ἀντὶ τοῦ, *niſi is fuiſſet, hoc feciſſem*, aut *absque eo hoc feciſſem*. Vide & Aulular. Act. IV. S. I. verſ. 1 & Interpretes. Eodem loco habenda eſt hæc oratio *Hirtii* de Bello Africano C. XXV. *Dum hæc ita fierent, Rex Juba, cognitis Cæſaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non eſt viſum dari ſpatium convaleſcendi, augendarumque ejus opum.* Ita definit quaſi dixiſſet *Regi Jubæ*; aut ita incepit, quaſi dicturus fuiſſet *non cenſuit*, aut quid ſimile, loco horum *non eſt viſum*. Huc poſſunt referri ἀνακόλουθα omnia, quæ in omnis

* Vide Intt. *Plauti* ad Menæchmos Act. V. Sc. 7. vſ. 2.

mnis generis Scriptoribus occurrunt, quorum aliquot exempla congeſſit *M. Ant. Muretus* Lib. I. Ep. 33. & poſt eum *Philip. Rubenius* Elect. Lib. II. p. 16.

15. Fortè & quædam fuerunt in Linguis Græca & Latina aliisque, conſtantis quidem uſûs, ſed nullarum Regularum limitibus adſtricta; quale eſt quod in Gallica Lingua hodie cernere eſt, in qua nulla Regula proferri poteſt, quæ doceat quænam ſint adjectiva ſubſtantivis præponenda, quænam poſtponenda. Sed illa ut plurimum nobis latent, ut ſi Lingua Gallica periiſſet ex uſu quotidiano, ne cogitaremus quidem de illa re, quam nos docuit uſus,

Quem penes arbitrium eſt, & lex & norma
loquendi.

Simile quidpiam in Græca Lingua fuit, ſi veteribus credimus Grammaticis. *Photiana* excerpta ex *Helladio* Bezantinoo: Καλὸς καὶ ἀγαθὸς οἱ Ἀττικοὶ λέγοντες, ἀγαθὸς καὶ καλὸς οὐ λέγουσι. καί τοι λέγοντες ἀγαθὴ τύχη, λέγουσι καὶ τύχη ἀγαθή: *Attici dicunt* καλὸς καὶ ἀγαθὸς, *ſed non* ἀγαθὸς καὶ καλὸς, *quamquam* ἀγαθὴ τύχη *dicunt &* τύχη ἀγαθή.

16. Si quis adtentè *Herodotum* legat, multa in ejus conſtructione anomala occurrent. Exempli gratiâ, frequenter apud eum legas, ἐμοὶ δοκέειν, & ὡς ἐμοὶ δοκέειν *mihi videri, ut mihi videri*, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ut vulgò etiam loquuntur Græci. Nec dubito quin, ſi

ſemel

Lib. IV. c. 163. ubi Infinitivus eſt loco Imperativi: σὺ μέν τοι ἥσυχος εἶναι κατελθὼν εἰς τὴν σεωϋτοῦ, ad verbum, *tu quidem quietus eſſe redux in patriam.* Sic & apud *Homerum* Iliad. I. verſ. 255.

—— σὺ δὲ μεγαλήτορα θυμὸν
Ἴσχειν ἐν στήθεσσι.

Tu magnanimum animum habere in pectore.

Vide & verſ. 281. Non poteſt ſubaudiri δεῖ, *oportet*, quod alioqui ſubaudiri in ea phraſi ſolet, quia anteceſſit σὺ *tu.* Ne dixeris etiam ſubaudiendum μέμνησο *memento*; nam apud *Heſiodum* in hoc verſu, ubi hæc ipſa eſt loquutio, verbum hoc intelligi nequit, Oper. & Dier. verſ. 616.

—— ἀρότου μεμνημένος εἶναι
Ὡραίου.

Memor eſſe arationis tempeſtivæ, nemo enim dixerit *momento memor* eſſe. Vide verſ. 623. & 641.

18. Poëtæ non raro habent ejusmodi loquutiones. Sic *Euripides* in Hecuba, verſ. 333.

Αἴ αἴ τὸ δοῦλον ὡς κακὸν πεφυκέναι,
Τολμᾷ θ' ἃ μὴ χρὴ, τῇ βίᾳ νικώμενον.

Ah, ah, quam malum eſt eſſe ſervum! Suſtinet

net quod non oportet per vim victum. Ad quem locum, ita Scholiaſtes:

> Ὅμοιον τῷ παρὰ Σοφοκλεῖ,
> Κρεῖσσον γὰρ ἦσθα μηκέτ᾽ ὢν, ἢ ζῶν τυ-
> φλός.

Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ ὀφείλων θεῖναι τὸ κρεῖττον ἐπὶ τοῦ ῥήματος, ἵν᾽ ᾖ κρεῖττον μὴ εἶναι σὲ ἢ ζῆν τυφλὸν, ὁ δὲ τίθησιν περὶ τοῦ ὀνόματος. οὕτω κἀνταῦτα, ὀφείλων τάξαι τὸ πάνυ κακὸν ἐπὶ τοῦ πεφυκέναι, ὁ δὲ τίθησιν ἐπὶ τοῦ ὀνόματος: *Simile illi Sophocleo:* Melius eras non ampliùs exiſtens, quàm vivens cæcus; *Quemadmodum enim ubi debebat jungere* melius *cum verbo, ut eſſet:* melius erat non eſſe te, quàm vivere cæcum, *conjunxit cum nomine: ita & hîc, cùm deberet conſtruere* malum *cum* eſſe, *conſtruxit cum nomine.* Talia multa ex Tragicis colligi poſſent.

19. In exclamatione hac quis Analogiam invenerit?

> Ὤ μοι ἐγὼ, κακῶν!
>
> *Hei mihi ego malorum.*

Si detrahatur ἐγὼ, conſtat conſtructio; at ita frequenter occurrit apud Poëtas Græcos, & præſertim apud *Euripidem*, cujus hic eſt verſiculus ex *Hippolyto*, 591. Scio poſſe ſuppleri Ὤ μοι, ἐγὼ (ἄθλιός εἰμι) κακῶν (ἕνεκα) ſed nulla

nulla eſt tam anomala loquutio, quæ ſupplementis ejusmodi ad regulas revocari nequeat.

20. Hæc ſatis ſupérque ſunt, ad oſtendendam loquutionum ἀνωμαλίαν, quæ non parum negotii faceſſit iis, qui non ſunt ſummopere exercitati in lectione Veterum; ſi quid præſertim occurrat, quod ſuâ naturâ obſcurum ſit. Nec dubito quin multa ſint in Veteribus Codicibus, à Librariis ideò dumtaxat emendata, quòd non ſatis intelligerentur, qua de re alibi videbimus.

21. Hîc poſſemus addere ingentem copiam Anomaliarum Linguæ Hebraïcæ, quæ licèt Analogia ſua non careat; tamen referta eſt Anomaliis, quæ non tantùm ſunt exceptiones regularum, ſed quæ perpetui ſunt uſûs; qualis eſt frequentiſſima illa miſtura numerorum, perſonarum, & temporum, quæ in Hebræorum ſermone occurrit, præſertim in libris grandiore ſtylo ſcriptis; quales ſunt qui Hagiographi dicuntur & Prophetici; quorum ne pagellam quidem legas, quin multa talia invenias. Verùm ea ipſa Anomaliarum copia, cùm ubique occurrant, ne ullum proferamus exemplum faciet.

CAPUT XI.

Regula X.

Ἀκυρολογίαν non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confundi; neque ex ea Regulas confici poſſe.

1. PRæter ea, quæ Capite ſuperiore notavimus; περὶ τῆς ἀκυρολογίας, alia ſunt majoris momenti; quibus ſingulare Caput à nobis tribui oportere duximus. Primum eſt, viros eruditos ſæpe improprium ex negligentia ſtylum, quaſi tropicum, aut figuratum habere; ex quo errore fit ut quod per incuriam effuſum eſt, id de induſtria dictum exiſtiment, adeóque urgeant quod urgeri non debet. Ne in eumdem ſcopulum impingamus, neceſſe eſt à nobis tropum, figuram, & ἀκυρολογίαν, adcuratè definiri.

2. *Tropus* definitur à *Quintiliano: Verbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam, cum virtute, mutatio.* Voculæ *cum virtute* idem ſignificant ac, σὺν ἐμφάσει; unde colligere eſt eam vocem tropicam eſſe habendam, quam ſelegit Scriptor, quòd haberet vim majorem, quàm propria. Qui voluptatibus corporeis ſunt dediti vocantur tropicè *Porci*, quâ voce id vitium pleniùs deſcribitur, quàm ſi eo infecti *vo-*

* *Lib. VIII. c. 6. Inſtit. Orator.*

voluptatum corporearum nimiùm amantes dicerentur. Hinc etiam, *Epicuri de grege porcus*, eſt ἐμφατικώτερον, quàm ſi dicamus *Epicuri, in voluptate corporea felicitatem collocantis, diſcipulum.*

3 Ἀκυρολογία, quæ & Κατάχρησις vocatur, * dicitur eſſe à Rhetoribus, *quoties duriùs vocis alicujus ſignificationem deflectimus ad aliam longè à propria recedentem.* Ut autem *durior* ſit deflexio, debet eſſe ſolito uſui contraria; alioqui ſi uſus vocem in alienam ſignificationem à primigenia detorſit, id non ampliùs duriſſima emollire poſſit conſtans & perpetuus uſus. Itaque non ſatis adcurati ſunt Rhetores, qui exempla καταχρήσεως ex uſitatiſſimis translationibus adferunt. Hiſce rationibus permoti ἀκυρολογίαν definimus, prout eſt tropis licitis & uſitatis oppoſita, *mutationem vocis, aut ſermonis, à propria ſignificatione in aliam, ſine virtute.* Ex qua definitione, negamus ἄκυρον eſſe tropum; quandoquidem tropus, quo quidem per Rhetoras uti liceat, nullus eſt contra uſum, aut ſine ἐμφάσει; hujusmodi verò abuſio vocum hoc uno proprium ſermonem ſuperat, quòd ſit obſcurior; cùm enim ex ſolo uſu de ſignificatione vocum judicemus, poteſtates quæ ex uſu colligi nequeunt, eſſe obſcuras neceſſe eſt. Exempli cauſâ, ſi quis velit dicere ſibi eſſe *ſuem domeſticum* mactatum & ſale condîtum, & pro eo adfirmet ſe habere *aprum* ſalſum; obſcura & in-

* *Vid. Voſſii Inſt. Orator. Lib. IV. cap. 12. §. 2.*

impropria erit oratio, at non tropica.

4. *Schema*, ſeu *figura* Rhetoribus eſt: *Orationis forma, quâ ea alio quopiam modo, quàm propriæ ſignificationis in alienam commutatione, à ſimplici ac communi uſu immutatur in elegantiorem.* Figurata eſt oratio hæc *Theophraſti:* οὐ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρινόντα φιλεῖν, *non eſt tum demum judicandum, cùm amaveris; ſed poſtquàm judicaveris, amandum.*

5. Eſt etiam Ἄκυρον quoddam figuræ oppoſitum, *quo ita commutatur oratio, ut ſimplice ſit minùs elegans & obſcurior*, ſimplex hæc eſſet oratio: δεῖ πρότερον κρίνειν, καὶ ἔπειτα φιλεῖν, οὐ κρίσιν τῇ φιλίᾳ ἕπεσθαι. *Oportet priùs judicare, dein amare; non judicium ferre, poſt amicitiam contractam.* Ἄκυρος verò hæc eſſet: δεῖ οὐ φιλοῦντα κρίνειν, ἀλλὰ ἀγαπᾷν κρινόντα. Hoc enim ſitu vocabulorum, à ſimplici abhorrente, & mutatione τοῦ φιλεῖν in ἀγαπᾷν, fit eorum ſententia tantùm obſcurior, non elegantior.

6. Si quem autem contingeret adeò eſſe verborum ſuorum indigentem, ut ſimul voces uſurparet καταχρηστικῶς, ſeu contra uſum, & orationis ordinem perturbaret, is cenſeri deberet ἀκυρολογίας ſummum apicem conſequutus. In hoc vitium, ex nimio grandiloquentiæ ſtudio, delapſi ſunt non rarò Poëtæ Dithyrambici, quos tamen ſummopere admirata

mirata eſt Græcia. Exemplum eſſe poteſt initium primæ Odæ *Pindaricæ*, in *Olympionicas:*

Ἄριϛον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ
χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
ἅτε διαπρέπει νυ-
κτὶ, μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.
Εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν
ἔλδεαι φίλον ἦτορ,
μηκέθ' ἁλίου σκόπει
ἄλλο θαλπνότερον
ἐν ἁμέρᾳ φαεινὸν ἄϛρον
ἐρήμας δι' αἰθέρος.
μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα
φέρτερον αὐδάσομεν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Optima quidem eſt aqua,
Aurum verò, ardentis ignis
Inſtar, excellit noctu,
Eximiè inter ſuperbificas divitias.
Si verò certamina narrare
Geſtis, ô carum cor,
Ne ampliùs ſole contempleris
Aliud foventius, aut *calidius*
Interdiu lucidum aſtrum,
Deſertum per ætherem.
Neque Olympiæ certamine
Præſtantius dicemus &c.

7. Primùm, verbum διαπρέπει, de igne noctu fulgente, non poteſt dici, niſi per abuſio-

nem; nam ea vox ſignificat tantùm *excellere*; ſed *Pindarus* ea hîc uſus eſt, quòd conveniat divitiis & auro, ac poſſit propriè dici χρυσὸς ἔξοχα πλούτου διαπρέπειν, *aurum eximiè inter divitias excellere*. Ἄστρον quidem eſt etiam ἀντὶ τοῦ ἀστέρος per abuſionem dictum; ſed quia frequenter hoc fit, novum videri nequit. At vox θαλπνότερον eſt alieno loco, nam quæ ſtellæ die apparent præter Solem, Luna & Lucifer, nullo modo θάλπουσι *fovent* aut *calefaciunt*; quod ſine dubio *Pindaro* ignotum non fuit.

8. Præterea ordo vocabulorum eſt adeò conturbatus, & oratio adeò hiulca, ut ſine paraphraſi à tironibus intelligi nequeat Poëta. Nemo, niſi exercitatus, ſentiet hic eſſe comparationem, quam paraphraſi ſuâ rectè expreſſit *Benedictus*. Scio eos qui omnia mirantur, quæ admirata eſt Antiquitas, repoſituros ſtylum hunc eſſe Dithyrambicum, qui talia ferat; quod ego quidem ultrò confiteor; ſed contendo eſſe hæc ἀκυρολογίας, quamvis hiſce Poëtis licitas, quas quo jure permiſerint, aut admirati ſint Græci nunc non inquiro: Nolim etiam hæc ita intelligi, quaſi negarem ſubinde egregios ſenſus ſub illis verbis latere, aut veræ laudi *Pindari* quidquam detractum vellem.

9. Secundum, quod hoc in Capite obſervatu dignum exiſtimavi; eſt ex ejuſmodi ſtylo, certas Regulas conflari non poſſe; quibus ſignificatio vocabulorum perſpicuè definiatur, aut orationis ordo certus ſtatuatur.

Hu-

Hujus rei ratio eſt, quia nemo in ἄκυρα incidit arte, ſed negligentiâ, quæ varia eſt, nec quidquam conſtans habet; aut furore quodam poëtico, qui negligentiæ ſimilis eſt; ac proinde hæc non poſſunt firma certarum Regularum fundamenta præbere. Ex eo quòd *Pindarus* hic voce διαπρέπειν utatur, de igne verba faciens, malè collegeris eâ ſignificari *fulgere*, quod nulla alia ſignificatio igni nocte accenſo, de quo loquitur Poëta, adcommodari queat; nam non ita penſitabat voces *Pindarus*. Perperam etiam collegeris Lunam & Luciferum eſſe ſtellas quæ θάλπειν dici queant, quòd idem dixerit nullum eſſe aſtrum θαλπνότερον Sole, inter ea quæ interdiu cernuntur; neque enim Poëta cogitavit eſſe quidem tres ſtellas θαλπνὰς, ſed nullam earum Sole θαλπνοτέραν. Spiritu poëtico plenus vaticinatus eſt, non ad placidæ ratiocinationis normam, ſed pro æſtu furoris quo rapiebatur. *Præcipitabat*, ut verbis utar *Petronii*, *liberum ſpiritum; ut potiùs furentis animi vaticinatio adpareret, quàm religioſa orationis ſub teſtibus fides*; quod fieri ille volebat à Scriptore Belli Civilis.

10. Hiſce poſitis, ſi quem norimus Scriptorem, qui in ſingulis verbis ſæpè ſit ἀκυρολόγος, & in ſtructura orationis Regularum negligens; eum oportebit fateri difficilem eſſe intellectu, nec ad certos quoſdam Grammaticos, aut Criticos Canonas nimiùm exigendum. Qui ſtudioſè Novi Teſtamenti libros legerunt, & præſertim Pauli Scripta, facile

cile animadverterunt, ea ſcatere ἀκυρολογίαις, ſi umquam hac de re ſeriò cogitarunt. Neque enim moror eos, qui non tam dicunt quod norunt; quàm quod, ex præconceptis eorum judiciis, eſſe deberet, ideóque omnia ad ſuas detorquent opiniones. Eò confidentiùs hac de re loquor, quòd poſſim doctiſſimos quosque Patrum Græcorum, de Idiotico Apoſtolorum ſtylo loquentes, ſi velim, in medium adducere. Unum hîc, omnium vice, audiamus *Euſebium*, Hiſt. Eccleſ. Lib. III. c. 24. ubi ita de Apoſtolis: τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ΙΔΙΩΤΕΥΟΝΤΕΣ, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένῃ θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν περινοίᾳ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ Διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ἤδεσαν, οὔτε ἐνεχείρουν: interprete *H. Valeſio*: *cùm eſſent vitâ quidem ac moribus caſtigatiſſimi, & omnibus virtutibus ornati, ſermone autèm ipſo rudes atque inculti; freti divina & mirifica virtute, ipſis à Servatore conceſſa, artificioſo verborum ornatu magiſtri ſui præcepta exponere neque noverant, neque item conabantur.* De verbis autem hîc agimus, non de rebus, quod, ne quis calumniandi anſam adripiat, monemus.

11. Hinc colligere eſt, non ex Rhetoribus eſſe explananda ejusmodi Scripta; ſi quæ enim occurrunt fortè figuræ, aut ſi qui ſunt tropi,

tropi, ex calamo Scriptorum Sacrorum, de verborum delectu nequaquam cogitantium, ſponte ſuâ fluxerunt. Toties in Artem Rhetoricam peccant, ut ſatis adpareat, non ex ficta quadam modeſtia, ut nonnulli volunt, eos ſe ἰδιώτας λόγῳ dixiſſe, ſed ex rei conſcientia. Quin & facile eſſet oſtendere hoc contigiſſe, ſingulari providentiâ divinâ, ne viderentur inventores eſſe doctrinæ quam nunciabant. Cavendum etiam eſt ne quia alicubi, ut ſenſus conſtet, voci cuipiam tribuenda eſt ſignificatio quædam, putemus inde Canonem confici poſſe, *eâ voce apud Paulum, exempli cauſâ, hoc ſolere ſignificari.* Sic 1 Cor. XII, 12. hæc verba ὕτω ἐ ὁ Χριςὸς, ut conſtet comparationis ratio, debent ita παραφραςικῶς explicari: *ita quoque ſe habet Eccleſia Chriſtiana.* Attamen inde non poterit colligi, in ſtylo Pauli, ſolere interdum Χριςὸς ſignificare *Eccleſiam*; nec Paulus rogatus an ea vox id ſignificaret, dixiſſet ſe eam poteſtatem illi voci ſubjicere ſolitum eſſe. Eſt, nempe, ἄκυρον, quod eo loco vitare noluit, uti nec innumera alia; non verò vox certo animi judicio delecta.

12. Hujuſmodi ſermonem ut rectè ubique adſequamur, oportet nobis aliunde res, de quibus loquuntur Scriptores, eſſe notas, noſque ſcire quantùm Scriptorum illorum cognitio patuerit; præterquàm quòd etiam nobis notam eſſe neceſſe eſt conſuetudinem ejuſmodi ſermonis. Hæc autem ſubſidia cùm nobis magna ex parte deſint, non eſt ſperandum ſingula

gula quæque, apud eos, clarè poſſe intelligi. Generalis dumtaxat, & obſcurior notio ut plurimum ſuppetit; in qua adquieſcamus oportet, quando ulteriùs progredi non licet. Cùm verò ſingulæ voces, aut loquutiones non ſint delectæ datâ operâ, nec aliis certa de cauſa prælatæ; non ſunt nimiùm urgendæ, neque ſubtilioribus conſectariis vexandæ. Quod ſi fieret, inanes multæ ex Scholaſtica Theologia eliminarentur opiniones, atque exitialibus controverſiis finis imponeretur.

CAPUT XII.

Regula XI.

Multa eſſe propter conſtructionem ambigua.

1. Non uno loco, egimus de ambiguitatibus ex varia & incerta ſignificatione vocum naſcentibus; ſed aliæ ſuperſunt non minoris momenti, ex ſtructura orationis manantes. Si votis emendari præterita poſſent, optaremus conſtantiores homines fuiſſe, & uni conſtructioni, aut unum, aut quàm pauciſſimos ſenſus adtribuiſſe. Sed quoniam hîc vota non modò in præterita, ſed ne in futura quidem, vim ullam habent; nihil ſupereſt, niſi ut de ea ambiguitate Antiquitatis Studioſos moneamus. Ceterùm ſicuti in ſermone hominis Regulas non adtendentis, miſtæ loquutiones occurrunt, quales Capite X. vidimus:

mus: ita & ex ſimili incuria, nata eſt ſtructuræ ambiguitas.

2. Poſſemus ex variis Linguis multa exempla congerere, & præſertim ex Latina, ambiguæ conſtructionis. Sed unicum proferemus, quod ad plerasque Linguas pertinet, & latiſſimè patet. Id petitum eſt ex conjunctione duorum Subſtantivorum, quorum alterum eſt in Genitivo, quâ conſtructione plerasque *Relationes* ſignificamus; quarum aliquot partim aliis obſervatas, partim intactas recenſebimus.

3. Genitivo ergo exprimitur *Relatio Totius ad Partem*; ut in hiſce loquutionibus, *Caput Eccleſiæ*, *Fundamenta* aut *Columnæ Eccleſiæ*. In prima loquùtione, Eccleſia quaſi corpus humanum conſideratur, cujus membrum eſt caput, licèt præcipuum. In duabus reliquis, Eccleſia ædificio confertur, cujus partes ſunt Columnæ & Fundamenta.

4. *Partis ad Totum*, ut *Corpus Chriſti*, cùm de Eccleſia dicitur, nam Chriſtus eſt pars, nempe, caput; quod cum reliquis membris conficit totum illud Corpus, quod Eccleſia vocatur. Obſervandum tamen in ea phraſi interdum *Corpus* non pro integra Eccleſia, ſed pro ejus, ut ita dicam, trunco, prout diſtinguitur à Chriſto capite, ἀντιδιῃρημένως ſumi: quo loco Genitivus deſignat *Relationem* partis ad partem. Ita ſumitur ad Coloſſ. I, 24. ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ *pro corpore ejus*, ubi corpus vocantur Chriſtiani, excluſo Chriſto.

5. *Partis ad Partem*, ut *membrum Chriſti*,

 nam

nam Chriſtus eſt pars corporis, cujus ſunt membra Chriſtiani. Ita Paulus prioris ad Corinth. VI, 15. *An neſcitis*, inquit, *corpora veſtra eſſe membra Chriſti*? Novi equidem eruditos viros hîc voce *Chriſti* intelligere Eccleſiam, ſed ea interpretatio durior eſt.

6. *Subjecti ad accidens*, vel *adtributum*; ut 1 Cor. I, 21. μωρία τοῦ κηρύγματος, *ſtultitia prædicationis*, eſt ſtulta prædicatio, ſeu quæ hominibus ſtulta videtur. Gal. IV, 4. πλήρωμα τοῦ χρόνου, *complementum temporis*, eſt tempus impletum. Epheſ. IV, 29. οἰκοδομὴ χρείας, *ædificatio uſûs*, eſt *uſus ædificans*.

7. Viciſſim, *Accidentis ad ſubjectum*. Proverb. XXIX, 8. *viri deriſionis* ſunt homines deriſores. Eſai. LII, 1. *urbs ſanctitatis* eſt urbs ſancta. Judæ commate 18. ἐπιθυμίαι τῶν ἀσεβειῶν ſunt *cupiditates impiæ*. Latini ſic paſſim dicunt *virum bonæ indolis*, &c.

8. *Cauſæ efficientis ad effectum*, ut *Æneis Virgilii*, *Orationes Ciceronis*, &c. Eſd. I, 7. *Facultas Cyri Regis Perſarum*, eſt facultas à Cyro, Perſarum Rege, conceſſa. Eſai. LIV, 13. לִמּוּדֵי אֱלֹהִים *limmoude Elohim*, διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, quæ loquutio etiam occurrit Joan. VI, 45. dicuntur edocti à Deo Matth. XXV 34. εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς ſunt *benedicti à patre*.

9. *Effectûs ad Cauſam*, ut *Creator mundi*. Luc. I, 69. Κέρας σωτηρίας eſt cornu, ſeu potentia ſalutem adferens. Rom. V, verſ. 18. δικαίωσις ζωῆς eſt juſtitia quæ vitam parit. In eadem Epiſtola, Cap. XV, 5. *Deus conſolatio-*

tio-

tionis & patientiæ, Deus qui utramque creat. *Anacharſis* oleum μανίας φάρμακον vocabat, quòd eo uncti Athletæ inſanorum inſtar cum amicis pugnarent, auctore *Diogene Laërtio* Lib. I. §. 104. Niſi nota eſſet occaſio, quâ eâ voce uſus eſt Scytharum ſapientiſſimus, nemo non crederet *inſaniæ remedium* vertendum, non *pharmacum*, *quo ad inſaniam adigerentur*. Sic, apud *Lucianum* ἐν μακροβίοις, dicitur panis hordeaceus haberi ὀξυδερκίας φάρμακον, apud Chaldæos, *medicamentum quo perſpicaciores fiunt*, non quo dematur perſpicacia. At contrario ſenſu *Sotioni*, apud *Stobæum* Serm. CXIII. παραμυθία, *adloquium*, dicitur φάρμακον ἀνίας μέγιστον, *maximum triſtitiæ remedium*.

10. *Cauſæ finalis ad effectum*; ut *oves mactationis*, πρόβατα σφαγῆς, Pſal. XLIV, 23. Rom VIII, 36. ſunt oves ad mactandum deſtinatæ. Ita & Matth. II, 8. ἄστρον αὐτοῦ, ubi ſermo eſt de Chriſto Judæorum Rege, eſt ſtella eo fine in cœlo accenſa, ut ſignificaret eum eſſe natum. *Virgilius* ſimiliter dixit, Ecl. IX, 47.

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum;

hoc eſt, ſtella in eum finem lucens, ut honori Cæſaris conſuleretur.

11. *Objecti ad rem quæ in id fertur*; ut Matth. X, 1. ἐξουσία τῶν πνευμάτων *poteſtas ſpirituum*, id eſt, in ſpiritus agendi. Luc. VI,

12.

12. occurrunt hæc verba: *& pernoctavit Jeſus* ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ, *in oratione Dei*; hoc eſt, in precibus ad Deum fuſis. Act. IV, 9. εὐεργεσία ἀνθρώπου ἀσθενοῦς eſt *beneficium in hominem infirmum* collatum. Marci XI, 22. *Fides Dei* eſt fides in Deum, Act. III, 16. *Fides nominis Jeſu* eſt fides in Jeſum. Rom. III, 22. *Fides Jeſu Chriſti* eadem dicitur animi adfectio, ut & *Fides filii Dei* Gal. II, 20. apud *Joſephum* Lib. Ant. Jud. XVI. c. 12. διαβολαὶ νεανίσκου, ſunt *calumniæ contra adoleſcentem*, quod *Gelenium* fugit. Poteſt huic Genitivi ſignificationi addi ea, quâ deſignatur relatio objecti ad actiones mentis, ut *meditatio mortis*, *cogitatio belli*, &c. Plura ejusmodi exempla exſtant apud *J. F. Gronovium* ad *Livii* Lib. XXIV. c. 26. Sic *virtus ulmorum*, apud *Plautum*, Aſinariæ Act. III. S. 2. eſt pro conſtantia in tolerandis ulmeis virgis.

12. *Rei, quæ objectum ſpectat, ad objectum*; ut Rom. XV, 13. Θεὸς ἐλπίδος, *Deus ſpei* dicitur, in quo ſpes collocata eſt. Ad ſuperiorem & ad hanc ſignificationem Genitivi pertinet animadverſio *A. Gellii* Lib. IX. c. 12. Metus *æquè & injuria, atque alia quædam idgenus, utroque verſùm dici poſſunt. Nam* metus hoſtium *rectè dicitur & cùm timent hoſtes, & cùm timentur. Itaque Salluſtius, Hiſtoriâ primâ*, metum Pompeji *dixit, non quod Pompejus metueret, quod eſt uſitatius, ſed quòd metueretur. Verba hæc Salluſtii ſunt :* In bellum excitabat metus Pompeji victoris Hiem-

Hiemſalem in regnum reſtituentis; *Item alio in loco:* poſtquàm remoto metu Punico, ſimultates exercere vacuum fuit. *Injurias itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, quàm qui faciunt, quarum dictionum exempla ſunt facilia inventu. Illud etiam dictum à Virgilio eamdem habet formam communicatæ ultro & citrò ſignificationis:*

Et vulnere, *inquit*, tardus Ulyxi *Cùm diceret vulnus non quod accepiſſet Ulyxes, ſed quod dediſſet.*

13. *Materiæ ad rem quæ eâ conſtat*; ut vas auri. Ita ſumuntur *tunicæ pellis* Gen. III, 21. *Arca lignorum Gopher* Gen. VI, 14. Nummus argenti, *Plauti* Pſeudolo Act. I. Sc. 3. *Crater argenti*, apud Perſium Sat. II. & ſimilia paſſim.

14. *Poſſeſſoris ad rem poſſeſſam*; ut *pecus Melibœi*, & innumera alia. 2. Sam. XII, 8. *Dedi tibi domum Domini tui, & uxores Domini tui*, hoc eſt, quas poſſederat Dominus tuus, Huc etiam referri poteſt ambiguitas, quæ occurrit in titulo *Ethicorum Nicomacheorum Ariſtotelis*; cùm enim Ἠθικὰ Νικομάχεια ſignificare poſſint *Ethica à Nicomacho* ſcripta, æquè ac *ad Nicomachum*, plurimi ea Nicomacho Ariſtotelis filio tribuerunt, inter quos *Cicero* Lib. V. *de Finibus*, c. 5. *Teneamus Ariſtotelem & ejus filium Nicomachum, cujus adcuratè ſcripti de moribus libri dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis, ſed non video cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius.* Eſt & aliud opus *Ariſtotelis* inſcriptum Τέχνη Θεοδέκτου, quod ſimilem peperit errorem. *Quintilianus* Lib. II. Cap.

Cap. 15. *Non diſſentit Theodectes, ſive ipſius id opus ſit, quod de Rhetorica nomine ejus inſcribitur; ſive, ut creditum eſt, Ariſtotelis.* Valerius Max. Lib. VIII. c. 14, 3. *Ariſtoteles Theodecti diſcipulo Oratoriæ artis libros, quos ederet, donaverat; moleſtéque poſtea ferens titulum eorum ſic alii ceſſiſſe; proprio volumine, quibusdam rebus inſiſtens planiùs ſibi de his in Theodectis libris dictum eſſe adjecit.*

15. *Contenti ad continens*; ut ἀλάβαστρον μύρου, *vas unguenti*, Matth. XXVI, 7. *aula auri*, apud *Plautum* Aulul. Act. IV. S. 10.

16. *Individui ad ſpeciem*; ut *fluvius Rhodani*, *oppidum Lugduni*; ad quam phraſin etiam referendum *monſtrum hominis*, hoc eſt, homo inter monſtra recenſendus.

17. *Juſſoris ad rem juſſam*; ut *opera Dei*, Joan. VI, 28. licèt *Grotius* interpretetur opera grata Deo. Ita Rom. I, 17. δικαιοσύνη Θεοῦ eſt *juſtitia à Deo præcepta*, non verò quæ à Deo efficitur, & ut Dei opus Deo placet, uti habet idem vir ſummus. Paulus ait verſ. 16. ſe non *erubeſcere Evangelium, cùm ſit virtus Dei in ſalutem omni credenti, Judæo primùm, dein Græco*, & poſtea ſubdit: *Juſtitia enim Dei in eo revelatur*; hoc eſt, juſta præcepta Dei, juſtæ leges à Deo latæ: *ex fide, in fidem*; id eſt, quâ cognitâ, Judæi ex fide quam habebant Prophetis, atque Ethnici majoribus ſuis, transferuntur ad fidem habendam Chriſto. Ita etiam ſumitur Rom. III, 22, 23. & Jacob. I, 20. Atque inde, per tranſlationem, obſe-

obſequium juſtæ Legi divinæ præſtitum ſignificat, 2 Cor. V, 21. & 2. Petr. I, 1. Si quis miretur ita nos hæc interpretari, meminerit frequentiſſimæ loquutionis, *præcepta Dei*; quâ aliud nihil ſignificatur, niſi *præcepta à Deo hominibus tradita.*

18. *Similitudinis rei alicujus cum alia*; ut Eſa. I, 10. *Ductores Sodomæ*, ſunt proceres Sodomitis ſimiles, & *populus Gomorræ*, eſt plebs ſimilis Gomorrenſi, Jerem. XXII, 19. *ſepultura aſini*, eſt ei ſimilis quâ ſepeliuntur aſini. *Signum Jonæ Prophetæ* eſt ei ſimile quod Jonæ contigerat, Luc. XI, 29. & alibi.

19. *Adfinitatis* aut *Conſanguinitatis*; ut Matth. I, 5. ἡ τοῦ Οὐρίου *uxor Uriæ*, & apud *Virgilium*, *Hectoris Andromache*. Plerumque, apud Græcos, in Genitivo ponitur parentum nomen, ut Πλάτων Ἀρίστωνος *Plato Ariſtonis filius*. Quamquam in eo non ſunt conſtantes, etenim Ἀπολλόδωρος Ἀσκληπιάδου non modò *filius Aſclepiadæ* explicari, ſed etiam *pater*, *diſcipulus*, *amicus* verti poteſt; qua de cauſa, inter eruditos non ſatis conſtat quæ conjunctio *Apollodoro* cum *Aſclepiade* interceſſerit; qua de re videndus vir doctus *Th. Gale*, in Diſſertatione *Apollodori* Bibliothecæ præfixa. Vide de hac tota re *Joan. Ger. Voſſium*, Artis Grammat. Lib. VII. c. 3. ubi & alia exempla.

20. Genitivus rei adfinis *intendit*, apud Hebræos, *ſignificationem*, ut Ezech. XXXIX, 4. *volucres avium*, ſunt omnis generis aves.

2. Pet.

in hoc demiſſus, ut propiùs divina noſſemus, converſatur quidem nobiſcum, ſed hæret origini ſuæ. Illinc pendet, illuc ſpectat ac nititur, noſtris tamquam melior intereſt. Quis eſt ergo hic? Animus, qui nullo bono niſi ſuo nititur.

5. Hinc intelligere eſt, ut hoc obiter dicamus, non eſſe temerè conferenda Ethnicorum dicta, cum Sacrorum Scriptorum ſermone; quandoquidem ſæpe, ubi videntur eadem dicere, diverſa proferunt. Atque hac in re paſſim peccavit *Joannes Pricæus*, qui immenſam farraginem, etiam in rebus claris, locorum Veterum Scriptorum, ad Novum Teſtamentum illuſtrandum, congeſſit. Nec tamen *Hugo Grotius* ejus culpæ ubique prorſus immunis eſt, ut ex loco laudato ſatis liquet. Sed tot egregiis dotibus talia παρoράματα penſat, ut vix memoratu digna ſint.

6. Videndum eſt priùs quam diligentiſſimè, quem ſenſum phraſibus ſuis ſubjecerint Scriptores Ethnici, quem Hebræi ac Chriſtiani ſuis; quo demum peracto, poſſunt invicem conferri. Adtentè rem expendenti conſtabit ab Ethnicis * mutuatos eſſe multa Judæos, à Lagidarum & Seleucidarum temporibus, quâ occaſione licebit utrorumque dicta comparare; ita tamen, ut alterius moniti memores ſemper ſimus; nempe, phraſes ſæpe à primigenia ſignificatione eſſe detortas, ab iis qui eas aliunde ſumſerunt, quod pluribus exemplis nobis illuſtrandum eſt.

* *Vide Tom. 3. Ep. IX. hujus Artis Criticæ.*

7. Olim inter Chriſtianorum familias, etiam in iis in quibus diſſentiebant & collidebantur acerrimè inter ſe, conveniebat tamen in eo quòd utraque contendentium pars libenter loquutionibus Scripturæ uteretur, quaſi iis ſua egregiè exprimeretur ſententia. Cùm *Ariani* opinionem ſuam, de creata Chriſti Divinitate, optimè exprimi cenſerent verbis hiſce Pauli, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, *primogenitus omnis Creaturæ:* iisdem *Conſubſtantialiſtæ* haud illibenter utebantur, nec minùs contendebant τὸ συναΐδιον iis ſignificari, qua de re vide Epiſt. *Alexandri* Alexandriæ Epiſcopi, apud *Theodoritum* H. E. Lib. I. c. 4. Idem hodie fit inter diſſidentes Chriſtianos, qui omnes pariter opiniones ſuas in Scripturis eſſe exiſtimant.

8. Hæc exempla metum nobis injicere deberent, ne qua in re, licèt veterum Chriſtianorum vocabula retinuerimus, ab eorum ſententia nec-opini receſſerimus; nedum ut, quia phraſibus iisdem utimur, ideò tantùm credamus nos cum illis per omnia conſentire. Loquutiones ipſæ tot libris ſcriptæ, characteribusque oculos percellentibus notatæ, magnam mutationem pati nequivere; ſed cùm mentis notiones ſenſus non feriant, harum mutationes in hominum animis potuerunt eſſe maximæ, lapſu temporis; neque vocum ambiguarum ſolo ſubſidio, notionum variam ſortem cognoſcere licet.

9. Mutationes illæ notionum, ſervatis vocabulis, irrepere potiſſimùm potuere, ubi res quæ his ſignificantur obſcuræ ſunt, vocéſque am-

ambiguæ. Exemplum proferemus ex re maximi momenti, quæ olim Chriſtianos diviſit, hodiéque lacerat, &, ut ſunt hominum ingenia, in poſterum etiam in partes diſtrahet. Inter Chriſtianos, de natura, & diſtinctione duarum *S. Trinitatis Perſonarum*, ut nunc loquimur, Filii & Spiritûs Sancti, concertationes fuere, ferè ex quo Apoſtoli fato functi ſunt. Sed & ante & poſt Chriſtum, Ethnici ipſi varia de tribus *Principiis* dixerant, ſono certè à dogmatibus Chriſtianis nequaquam aliena. Verùm licet iisdem vocibus plurima ſæcula uſa ſint, attamen ſub illis vocabulis latuit ſat magna ſententiarum varietas, ut ſingillatim oſtendemus.

10. Primus omnium tria *Principia* conſtituit * *Parmenides*, & poſt eum *Plato*; qui an conſenſerint non ſatis liquet, quòd *Parmenidis* nihil ſuperſit, præter obſcura fragmenta. ‡ *Plato* autem dixit primum eſſe ΤΟ ΟΝ, ΑΙΤΙΟΝ ΑΠΑΝΤΩΝ, *Ens*, *cauſam omnium rerum*; ſecundum verò ΛΟΓΟΝ, *Rationem & Rectorem præſentium & futurorum*; tertium denique ΨΥΧΗΝ ΚΟΣΜΟΥ *animam*, ſive *ſpiritum mundi*. Secundum quidem Principium à primo *genitum*, ſeu factum; tertium verò à ſecundo adfirmat. Liquet adtentè Platonicum *Timæum* legenti, *generationem* à *Platone* dici *creationem*, & paſſim confundi, γεννῆσαι, ποιῆσαι, τεκταίνεσθαι, μηχανῆσαι, δη-

* *Plotin. Ennead. V. Lib. I. c. 8.*

‡ *In Timæo, & Epiſt. II. & V. Vide & Artis hujus Criticæ T. 3. Ep. VII.*

μικργῆσαι, *ἀπεργάζειν*, &c. atque idem haberi *αἴτιον* ac *πατέρα*, *cauſam* ac *patrem*.

11. *Philo Judæus*, ejus admirator & diſcipulus, ſimilia habet; nam ait * *Λόγον* eſſe *πρεσβύτατον τῶν Ἀγγέλων*, & *τοῦ Ὄντος πρωτότοκον Υἱὸν*, *antiquiſſimum Angelorum*, & *primogenitum Entis*. Platonicus verò Ethnicus *Plotinus*, ſermone eodem uſus eſt, præſertim Enneade IX. Lib. V. à Cap. III. ad VIII. ubi hac de re copioſè agit. Unum eſſe ſummum Deum, Cauſam primam omnium; deinde duos alios inferiores Deos, à ſummo illo creatos, minusque primâ Cauſâ perfectos, crediderunt.

12. Joannes porrò Apoſtolus, Platonica uſus voce, *Λόγον* vocat Divinitatem quæ in Chriſto habitavit, eique ſimilia tribuit ac *Philo*; creationem, ſcilicet, univerſi. Meminit etiam *Πνεύματος Spiritûs*, quem illi conjungit, ut ille ſecundo Principio ſubjunxit *Animam* mundi. Paulus vocat quoque eum, per quem omnia ſunt facta, *πρωτότοκον πάσης κτίσεως primogenitum omnis Creaturæ*. Denique occurrunt alia ſimilia Platonicis loquutionibus, in Novo Teſtamento, quæ non memorabimus.

13. Quæritur nunc an Joannes voce *Λόγος* idem planè intellexerit, ac *Plato*, ejúsque diſcipuli? ánve Paulus *πρωτότοκον* intellexerit quemadmodum *Philo*? Si quis adfirmet, cun-

* *Vid. ſupra adlatum locum C. III. §. 9. Vitam Euſebii Cæſarienſis, & Tom. 3. Ep. VIII. Artis hujus Criticæ.*

eundum erit in caſtra Arianorum; qui Divinitatem, quæ Chriſto adfuit, creatam è nihilo contendebant. Si neges, agnoſcendum erit, quod volumus, ſub iiſdem phraſibus, diverſas ſæpe latere ſententias. Nec dubium eſt quin poſterius hoc verius ſit, quod oſtendimus Epp. VII. VIII, & IX. T. 3. *Artis Criticæ.*

14. Attamen propter rei difficultatem, & ambiguitatem vocum, æſtuantes ſequentium ſæculorum Chriſtiani in varias opiniones abierunt. Plerique tamen cum *Platone* loquuti ſunt, & cum eo ſe ſentire dixerunt; dum ſecundum Principium faciunt priori * συναΐδιον, *coæternum*, & quo non magis carere poteſt primum, quàm Sol luce; quod tamen videtur contrarium eſſe *Platoni*, qui à primo creatum vult. Interea iidem, ex Judaïco loquendi more, unum eſſe Deum paſſim adfirmant, quod etiam à Platonico dogmate, quo tres ſummi Dii ſtatuuntur, abhorret. Attamen haud abſimilia dixerat etiam *Plotinus*, etiamſi *Platonis* interpretem agit.

15. Scripſit idem Platonicus τρεῖς eſſe ὑποστάσεις ἀρχικὰς *tres eſſe hypoſtaſes*, *quæ* rerum omnium *ſunt principia*, & variâ ratione in iis poſſe conſiderari ταυτότητα *identitatem* & ἑτερότητα *diverſitatem*. Chriſtiani quoque ſimilia dixerunt, licèt fuerint controverſiæ de voce ὑπόστασις; quæ ſignificat nunc *accidens*, ſeu τρόπον ὑπάρξεως, *modum exſiſtendi:* nunc *ſubſtantiam*, ſeu rem ipſam, quæ certo modo

 eſt

* *Vide G. Bulli Defenſionem Nicanæ Synodi, Sect. III.*

eſt, vel cui tamquam ſubjecto ineſt modus exſiſtendi. Tandem inter Græcos quidem convenit, ut dicerent τρεῖς εἶναι ὑποστάσεις *tres eſſe modos exſiſtendi*, μίαν οὐσίαν *unam eſſentiam*; inter Latinos verò, *très perſonas*, *unicam ſubſtantiam*, ſeu *eſſentiam*; quâ ratione loquendi etiamnum hodie utimur.

16. Platonici, in hiſce rebus, uſi etiam fuerant voce * ὁμοούσιος, quæ apud eos ſignificat ὁμοφυῆ, ὁμογενῆ, ſeu *ejusdem ſpeciei*, aut *ſimillimæ naturæ*. Eam diſtinctionem adhibuit *Nicæna Synodus*, quæ definivit Υἱὸν εἶναι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, *filium eſſe conſubſtantialem Patri*. Hodie etiam plerique cum Synodo Nicæna ſe ſentire profitentur, & eamdem uſurpant vocem.

17. Loquutiones autem, quas adtulimus §. 14, 15, 16. non uni inſervire poſſunt dogmati exprimendo; quare dubium fit an qui iis olim uſi ſunt idem omnes ſentirent, quamvis, omiſſis Platonicis, Chriſtiani ſoli ſpectentur. Imò *Hugo Grotius* eò proceſſit, ut diceret ‡ *ſibi conſtare Patres in explicatione harum rerum plurimùm diſſenſiſſe, etiamſi vocum quarumdam ſono inter ſe conveniunt*. Profectò videntur Veteres inter ſe diſcrepaſſe, in multis, & Chriſtiani omnes hodie multùm abeſſe à ſententia Synodi Nicænæ; licèt plerique cum ea ſentire ſe putent, quòd voces ab ea conſecratas admittant.

18. Hæc

* *Vid. Vit. Euſebii Cæſarienſis, G. Bulli Defenſ. Synodi Nicænæ Sect. II. C. I. §. 2. & Epiſt. 2. T. 3. Artis Criticæ.*
‡ *Epp. ad Fratrem Ep. CLII.*

18. Hæc ne temerè adfirmaſſe videamur, primò obſervandum vocem ἀΐδιος *æternus* admodum eſſe ambiguam apud Veteres, in hoc negotio. Ἀΐδιον enim poteſt ſignificare propriè dictam æternitatem, quæ omni, quomodocumque intelligatur, principio caruit; quâ ratione, ex omnium conſenſu, Pater dicitur ἀΐδιος. Sed alteram * habet ea vox ſignificationem, quâ denotat quod fuit, antequam mundus ac proinde tempus eſſet, quod vocant etiam Veteres ἄχρονον & ὑπέρχρονον, *ſine tempore*, & *ſupra tempus*. Jam dubium eſt an Veteres, qui Υἱὸν ὑπόςασιν dixerunt eſſe æternam, priore aut poſteriore intelligendi ſint ſenſu; an, nimirum, eam æternam, non minùs ac Patris ὑπόςασιν, eſſe voluerint; an verò ita eam vocent, quòd ante mundum fuerit? Atque hac in ſententia videtur fuiſſe *Tertullianus*, qui contra *Hermogenem* Cap. III. & XVIII. ait *Filium ſemper non fuiſſe*, nec *ſine initio eſſe*. Idem videntur ſenſiſſe multi Patres Ante-Nicæni, qui paullò ante mundum genitum Filium volunt, licèt ἀΐδιον adpellent. Altera etiam eſt ambiguitas vocis ἀΐδιος, in hac re. Dici, nempe, poteſt Divinitas Chriſti, quod ad *ſubſtantiam*, ſeu *eſſentiam* adtinet, ἀΐδιος, non minùs ac Pater; aut quod ad *modum exſiſtendi* ejus eſſentiæ ſpectat, propter quem Filius vocatur. Quidam ex Veteribus † ſcripſerant *ſubſtantiam* ipſam Di-

V 4 vinitatis

* *Vid. Epiſtolam Alexandri Alexandriæ Epiſcopi apud Theodoritum Lib. I. c. 4. & Baſilium Cæſarienſem Hom. I. in Hexaëmeron.*

† *Vid. Ep. Euſebii apud Theodor. Lib.* I. c. 12.

vinitatis Filii, ἀγεννητῶς in Patre exſiſtentem, eſſe illi συναΐδιον; quod de *ſubſiſtentia* non adfirmabant. Quæ fuit Nicænæ Synodi ſententia, unde factum ut damnarit eos qui dicerent *Filium non fuiſſe antequàm genitus eſſet*, licèt definierit Filium eſſe Patri συναΐδιον, quod ad *ſubſtantiam*; erat, nimirum, ab omni æternitate, Filius ἀγεννητῶς in Patre, antequam generaretur; ſed cœpit γεννητῶς exſiſtere paullò ante creationem mundi, cùm *hypoſtaſin* ſeu *exſiſtentiam* diſtinctam à Patre accepit, ut Veteres putabant.

19. Secundò, cùm dicebant Patrem & Filium *Unum* eſſe, latebat etiam in illa voce non levis ambiguitas. Aliquid enim dicitur eſſe *Unum*, quemadmodum Philoſophi loquuntur, vel *Unitate numericâ*, vel *Unitate ſpecificâ*. Ita *Petrus* eſt unus, *unitate numericâ*; *Petrus*, *Joannes*, & *Paulus* unus ſunt, *unitate ſpecifica*. † Adparet autem ex Veteribus eos credidiſſe tres eſſe Naturas divinas, numero quidem diverſas, ſed unius ſpeciei. Reverâ in ſermone quotidiano, & apud Philoſophos etiam, unum dicuntur quæ ſpecie conveniunt; ut liquet vel ex *Ariſtotele*, cujus obſervationes ſæpe vulgari ſermone nituntur, qui docet ‡ λέγεσθαι ἓν ὧν ἡ οὐσία μία, μία δὲ ἢ συνεχείᾳ, ἢ εἴδει, ἢ λόγῳ, *dici unum, quorum eſſentia una eſt, una autem continuitate, aut ſpecie, aut ratione.*

20. Tertiò, ut *Plotinus* τρεῖς ὑποστάσεις agnovit,

† *Vide St. Curcellæi Quatern. Diſſ. I. §. 74. & ſeqq. & Vit. Euſebii ac Gregorii Nazianzeni.*
‡ *Metaphyſ. Lib. IV. c. 6.*

vit, numero diſtinctas, hoc eſt, tres *ſubſtantias* cum diſtinctis proprietatibus, licèt alioqui conjunctiſſimas: ita Chriſtiani Veteres, eodem ſermone uſi, non nobiſcum, ſed cum *Plotino* hac in re conſenſerunt. Qui unam *οὐσίαν* dicunt, *τρεῖς τρόπους ὑπάρξεως*, id ipſum hiſce verbis expreſſerunt; ut enim Humanitas, quæ eſt ſeparatim in Joanne, Petro & Paulo, eſt una; nec in Paulo differt ab eo quod eſt in Petro & Joanne, niſi *τρόπῳ ὑπάρξεως*: ita tres Naturæ divinæ numero diverſæ, ſed ſpecie eædem, differunt tantùm *modo exſiſtendi*.

21. Quartò, cùm vox *ὁμοούσιος*, ex Platonicorum uſu, ſignificaret *ejusdem ſpeciei*, & Synodus Chalcedonenſis, in ſuo Symbolo, ſtatuerit Filium eſſe nobis *ὁμοούσιον κατ' ἀνθρωπότητα*, ut eſt *ὁμοούσιος* Patri *κατὰ θεότητα*; nulla eſt ratio exiſtimandi hac voce ſignificatum fuiſſe eſſe *unicam numero* Eſſentiam Patris, & Filii. Nihil ſanè occurrit in Diſputationibus *Conſubſtantialiſtarum*, quod ſuadere poſſit alia in re controverſiam Arianam ſitam fuiſſe, niſi quòd Ariani *Eſſentiam* filii parem non eſſe *Eſſentiæ* Patris contenderent: *Conſubſtantialiſtæ* verò *Eſſentiarum* paritatem propugnarent; * quod Viri Doctiſſimi copioſè oſtenderunt, nec ignorari poteſt, quin eadem operâ denſiſſimæ tenebræ offundantur Veterum hac de re Scripta legentibus; in quibus contrà omnia ſunt clara, ſi memorata teneamus, ut jam diximus Cap. ſuperioris §. 18. 22. Si

* *St Curcellæus in Quatern. Diſ. I. & R. Cudworthus* in libro Anglico inſcripto; *The true Syſtem intellectual of the Univerſe* Lib. I. c.IV. pag. 606. & ſeqq.

22. Si quis quærat cur in re tanti momenti tot ambiguis loquendi generibus uti ſuſtinuerint Veteres; reſponſum accipiat jam, apud Philoſophos uſitatas eas ambiguitates fuiſſe, quæ in ſermonem Theologorum, ut fit, ſunt transfuſæ: quemadmodum antea jam oſtendimus. Præterea nolebant Theologi fateri, ex eorum ſententia, ſi cum vulgo loquerentur, tres eſſe pares Deos, non unum, cùm unum eſſe paſſim doceat Scriptura Sacra. Quare ne à Scriptura diſcedere viderentur, néve πολυθεότητος inſimularentur, ita ut oſtendimus loquuti ſunt. Quod non omnino diſſimulat *Auguſtinus* de Civitate Dei Lib. X. c. 23. *Liberis*, inquit, *verbis loquuntur Philoſophi, nec in rebus, ad intelligendum difficillimis, offenſionem piarum aurium pertimeſcunt. Nobis autem ad certam regulam loqui fas eſt, ne verborum licentia etiam in rebus, quæ in his ſignificantur, impiam gignat opinionem. Nos itaque non dicimus duo vel tria Principia, cùm de Deo loquimur; ſicut nec duos Deos, vel tres nobis licitum eſt dicere: quamvis de unoquoque loquentes, vel de Patre, vel de Filio, vel de Spiritu Sancto, etiam ſingulum quemque Deum eſſe fateamur; nec dicemus tamen, quod Hæretici Sabelliani, eumdem eſſe Patrem, qui eſt & Filius, & eumdem Spiritum Sanctum, qui eſt & Pater & Filius; ſed Patrem eſſe Filii Patrem & Filium Patris Filium, & Patris & Filii Spiritum Sanctum, nec Patrem eſſe, nec Filium.* Ita loquitur *Auguſtinus*, quod probè animadvertendum, poſtquàm egit de doctrina Platonica

nica, de tribus Principiis, aut *principalibus ſubſtantiis*, prout à *Porphyrio* & *Plotino* expoſita fuerat.

23 Ex hac vocum ambiguitate, colligere eſt potuiſſe facilè fieri, quod credidit *Hugo Grotius*, ut qui verbis conſentire olim inter ſe videbantur, re ipſâ diſſentirent; útque, ſervatis iisdem vocabulis, paullatim ſubſtituta alia fuerit poteſtas. Atque hoc eò faciliùs factum, in negotio *de Unitate Dei*, quòd perſuaſerit ſibi poſteritas conſenſiſſe Patres Eccleſiæ cum veteribus Hebræis, liqueret autem Hebræos *unitatem* Eſſentiæ divinæ *numericam* credidiſſe. Verùm uti *Conſubſtantialiſtæ* ſub iisdem verbis, quibus antiqui Hebræi utebantur, aliam abſcondebant ſententiam, cùm non auderent ab iis diſcedere: ita noſtri hodie Theologi verba quidem à Patribus conſecrata retinent, ſed alias iis ſubjecere poteſtates. Animadvertit hoc, in aliquot aliis vocabulis, *Joan. Dallæus* de Uſu Patrum Lib. I. c. 5. ſub finem, quod vellem copioſiùs diduxiſſet. Rectiùs multò feciſſent ſi in Scripturæ Sacræ verbis adquieviſſent, nec nos venia digni ſimus, ſi loquutionibus Scriptorum Sacrorum, tam ambigua & tam incommoda loquendi genera, præſertim ad ſententiam veram exprimendam, præferamus. Sed monitum hoc Theologicum eſt, non Criticum.

C A-

CAPUT XVI.

REGULA XV.

Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex Rhetorico ſtylo.

1. GRAMMATICI & Rhetores voces proprias vocant, ut omnes norunt, eas, quæ uſurpantur pro nativa ſignificatione, quæ eſt illis uſu adtributa; tropicas verò, quæ ex nativa ſignificatione in aliam translatæ ſunt. *Moveri* propriè dicuntur *corpora*, quorum mutatur ſitus; tranſlatè *animi*, cùm quiſpiam in iis excitatur adfectus. Cùm autem nulli Linguæ tot ſuppetant voces & loquutiones propriæ, quot ſuppetere oporteret, ut omnia propriè exprimi quirent; eſt enim rerum infinitus numerus, vocum finitus; neceſſariò confugiendum fuit ad voces tropicas. Digna ſunt, quæ huc transferantur, verba *Ciceronis* de Translationibus ex Lib. III. de *Oratore* c. 28. *Modus transferendi verbi latè patet, quem neceſſitas genuit inopiâ coacta, & anguſtiis; poſt autem delectatio, jucunditáſque celebravit. Nam ut veſtis, frigoris depellendi cauſâ reperta primò, pòſt adhiberi cœpta eſt, ad ornatum etiam corporis: ſic verbi translatio inſtituta eſt, inopiæ cauſâ; frequentata delectationis* ——— *Tranſlationes quaſi mutuationes ſunt,*

ſunt, *cùm*, *quod non habeas*, *aliunde ſumas*. Exempli cauſâ, ad res ad animum pertinentes exprimendas, pauciſſimæ ſunt voces, nativâ ſignificatione adhibendæ; quia populus, à quo potiſſimùm paullatim Linguæ auctæ, & ornatæ, de rebus ſpiritualibus plerumque ſecurus, de corporeis tantùm ſermones ſerit, aut ſpiritus corporibus ſimiles putat. Hinc qui de rebus incorporeis verba faciunt, è corporeis petitas voces paſſim uſurpare coguntur.

2. Inde naſcitur magna intelligendi difficultas, in rebus per ſe obſcuris, quales ſunt quæ ad ſpiritus pertinent. Cùm enim *efflare animum* legimus, in Scriptore, cujus de animo ſententiam aliunde cognoſcere non poſſumus; quî ſcire liceat, utrùm re ipsâ crediderit animum eſſe flatum, an verò tropicè ita loquatur? Hodiéque, cùm multi negent in animo quidquam eſſe corporei; omnes tamen, Latinè ſcribentes, ejusmodi loquutionibus uſu conſecratis utuntur, non minùs ac qui mentem eſſe tenui auræ ſimilem credunt.

3. Verùm cùm Cap. V. egerimus de difficultate dignoſcendi quò uſque metaphorica loquutio urgenda ſit, hac de re iterum non agemus, ne repetendum ſit quod jam dictum eſt. Obſervabimus potiùs, præter uſum neceſſarium Troporum, propter Linguarum paupertatem, eſſe alios quosdam eorumdem uſus Rhetoricos, ut ex *Cicerone* vidimus, unde non exigua naſcitur obſcuritas. Scilicet, non modò ad mentem exprimendam,

non

non occurrente aliâ voce, adhibentur, ſed & ad ornatum orationis; ut notio vividior, aut elegantior, aut amplior in audientium aut legentium mente excitetur. Ita *Horatius* fulmen tropicè deſcribit, hiſce verbis: * *tremendo Jupiter ipſe ruens tumultu*, ut excitet majorem fulminis notionem; nam aliquid amplius eſt intelligere *Jovem ipſum ruentem*, quàm telum ejus manu emiſſum.

4. Si ſola Veritas eſſet docenda, isque eſſet unus loquentium finis, uti par eſſet, univerſa eorum cura in eo ſita eſſet, ut perſpicuè loquerentur; quam in rem, quantùm poſſent, vocibus uterentur propriis; ſed ornatus orationis adhibetur ad delectandos auditores, vel legentes, aut eorum movendos adfectus; eumque in finem non tropica modò, ſed & figurata oratio inventa eſt. Quo fit ut Rhetores doceant non ubique adhibendum eſſe ſermonem proprium, ſed in iis dumtaxat Orationis partibus, ubi adfectus non moventur. *In exordienda cauſa, ſervandum eſt ut lenis ſit ſermo, & uſitata verborum conſuetudo, ut non adparata oratio eſſe videatur.* † in ‡ *Rhetorica Scholica Curii Fortunatiani*, parum quidem Latini Scriptoris, ſed nequaquam inepti, pro tempore quo vixit, eſt hæc quæſtio: *Propria verba, quæ partes orationis magis deſiderant?* cui ita reſpondetur: *Principia & narrationes*; quia, nempe, neque in principiis, neque in narrationibus, moveri ſolent adfectus.

5. Non

* *Lib. I. Od. 16.* † *Scriptor ad Herenn. Lib. I. c. 7.*
‡ *Lib. III. p. 71. Ed. Pariſ.*

5. Non eſt noſtri inſtituti in originem adfectuum inquirere, aut eorum naturam explicare. Paucula tantùm indicabimus indubitata, quibus nititur quod de difficultate intelligendæ figuratæ orationis dicemus. Cùm ab iis qui nos educant, à prima infantia, excitentur & foveantur in nobis adfectus; paullatim fit ut his nimiùm indulgere adſueti, nullâ re fermè commoveamur, aut delectemur, niſi iis quæ adfectibus blandiuntur. Cetera omnia nobis tædioſa & inſulſa videntur; nec ea, niſi inviti, patimur. Hinc fit ut ſomnus nobis obrepat, ubi audimus paullò copioſiùs rem exponentes; quæ per ſe apta non eſt ad creandam nobis admirationem, vel ſpem, vel metum, aut ſimilem adfectum ingenerandum. Imò veritatem ipſam, quâ naturâ noſtrâ percelli deberemus, eámque non exigui momenti, immoti ſæpe audimus; niſi ita deſcribatur, ut aliunde petitis ornamentis in nobis commoveantur adfectus. Quantumvis ſit periculum, niſi quaſi imminens à nobis ſpectetur, eo non percellimur, etiam moniti; ſi ea admonitio concepta ſit verbis propriis. Oportet deſcribi periculum figuratâ oratione, quâ adfectus, re commoveri interdum neſcii, verbis vehementiùs cieantur. Exemplum in Orationibus ſacris cernere eſt, quæ licèt admonitionibus ſummi momenti refertæ ſint, ſomnum multis conciliant, niſi Rhetorum pigmentis ornatæ prodeant.

6. Si porrò quæramus rationem, ob quam figuris ita adficimur, comperiemus eam ejusmodi eſſe, ut obſcuritatem neceſſariò pariat.

Fi-

Figuræ tantam vim argumento, quod iis exornatur, addunt, quia audienti, aut legenti eam tantùm ejus partem oſtendunt, quæ eſt omnium aptiſſima ad eum commovendum; amotis iis omnibus, aut potiùs tectis, quæ commotionem illam ſiſtere poſſent. Si miles ſit ad pugnam cohortandus, alto premuntur ſilentio horror mortis, qui naturâ omnibus ineſt, ſumma cautio quæ debet adhiberi, ubi de effundendo ſanguine humano agitur, aliáque quæ viro ſapienti tunc feriò penſitanda eſſent. Ab infauſtis ejusmodi vocibus abſtinetur, gloria militi proponitur è victoria colligenda, divitiæ è ſpoliis conficiendæ, præmia, honores, &c. quibus fit ut à prioribus illis animum avertat, & in hæc intentus, alacris, rem per ſe omnium fœdiſſimam, deterrimi carnificis munus obire in innocentes adgrediatur. Exemplo eſſe poteſt oratio Cæcinæ, apud *Tacitum Ann* Lib. I. c. 67. ubi territis militibus difficultate itinerum, adverſo prælio, jacturâ impedimentorum, metu imminentis hoſtis, oſtendit *unam eſſe in armis ſalutem*, *manendum intra vallum*, *dein erumpendum*, *illâ eruptione ad Rhenum perveniri*; *quòd ſi fugerent*, *plures ſilvas*, *profundas magis paludes*, *ſævitiam hoſtium ſupereſſe*; *at victoribus decus*, *gloriam*, *quæ domi cara*, *quæ in caſtris honeſta*. Subdit Tacitus eum *reticuiſſe de adverſis* aut præſentibus, aut futuris; ne nempe terror augeretur imagine præteritæ cladis, ſimiliſque in futurum timeretur.

7. Huic negotio aptare poſſumus, quod *Cicero* de Inventione Lib. I. n. 24. ait obſervandum,

dum, ſi pro re turpi dicendum ſit. *Si cauſæ turpitudo*, inquit, *contrahet offenſionem; aut pro homine, qui offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem; ut ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur.* Hac enim arte fit ut auditor id tantùm animo verſet, quod non eſt turpe, cùm de re turpi cogitare eum oportet. Ideò, verbis honeſtis res nequaquam honeſta velatur.

7. Hac in re, ſitum eſt univerſum pænè orationis figuratæ artificium. Dum autem is, qui ejusmodi oratione utitur, conatur animum legentium, vel audientium ad certam argumenti ſui partem convertere, & utitur loquutionibus ex parte dumtaxat veris; ægrè ut plurimùm intelligitur. Notiones enim rerum, quæ nobis obverſantur, comparamus cum ejus verbis; & cùm videamus ea verba nonniſi partim notionibus convenire, hæremus dubii an rectè mentem Scriptoris intelligamus; ſeu an modum illùm, quo nobis videntur vocabula convenire notionibus, urgere voluerit is quem legimus, vel audimus, an verò aliud quidpiam, quod neſcimus.

9. Exempli gratiâ, Hector, Iliad. *Υ*, 371. ita loquitur de Achille, quem formidabant Trojani, quòd neminem cum eo congrediendo parem conſerent:

Τοῦ δ' ἐγὼ ἀντίος εἶμι, καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν,
Εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ:

Huic ego occurro, licèt manibus igni ſimili,
Licèt manibus igni ſimili, robore verò ſplendenti ferro.

Intelligimus quidem ſummatim hoc velle Hectorem, ſe obviam iturum Achilli, quamvis ſtrenuo; quod volebat Hector à Trojanis intelligi. Sed præterea ſi ſingula verba excutiamus, ut adcuratè norimus, quas notiones illis ſubjecerit Poëta, deprehendemus non levem eſſe difficultatem. 1. ἀντίος εἶναι an ſimpliciter ſignificat *contrà ire*, an verò eâ loquutione continetur *reſiſtendi*, aut *adgrediendi* animus? 2. ἀντίος εἶμι eſtne, ſolitus ſum contra eum conſiſtere, antehac contrà conſtiti, vel illico hoc faciam, ſi neceſſe ſit; vel decrevi facere, & certò faciam? 3. Quid eſt πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι; éſtne manuum motu, celeritatem ignis æquare; an manu id præſtare, quod ignis facit; an manus habere æquè formidandas, ac ignem? Alibi Poëta *Menelaum* inducit de Hectore dicentem: Ἕκτωρ πυρὸς αἰνὸν ἔχει μένος, *Hector gravem vim habet ignis.* Iliad. P. verſ. 565. Paſſim etiam prælium incendio confert. 4. An Hector vult dicere re verâ Achillem πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι, an verò quamvis manibus

bus ignem æquaret, ſe non detrectaturum pugnam; nedum ut eum, qualis erat, fugeret? 5. Μένος αἴθωνι σιδήρῳ ſimile, quanam in re eſt? an in gravitate ictuum, an in amoliendis illatis plagis, aut reſiſtendo ictibus duritie ſuorum armorum? Denique αἴθων σίδηρος eſtne ſplendens gladius, aut quodlibet ferrum, adeò ut αἴθων ſit epithetum otioſum; an verò eſt *candens ferrum*, cui ſimilis ſit aliqua in re Achillis? Quis dicet an *Homerus* omnes haſce σχέσεις in animo habuerit, an aliquot tantùm, & quænam eæ ſint? Certè vix ipſum, ſi reviviſceret, dicturum putem, ob rationes quas poſtea adferam. Attamen nemo eſt, qui non adficiatur hiſce duobus verſiculis, & vim eorum non laudet; ſi modo Poëtarum Græcorum ſtylo nonnihil adſuetus ſit. Obverſantur, nempe, animo ferrum & ignis, duæ res efficaciſſimæ, quibus conferebatur Achilles, & illa ἀναδίπλωσις, εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, quâ Hector ſignificat ſe, licèt probè intelligat periculum, audacter tamen id ſubiturum, ita animum legentium percellunt; ut in obſcura fortitudinis notione, ne cogitantes quidem de notionibus ſingulis vocibus adnexis, adquieſcant.

9. Secundò, figurata oratio nos tantopere adficit, quòd rem exornando augeat; non ita quidem ut illico adpareat eam augeri, occultiùs enim hoc fit; ſed tamen ut ingerat animo noſtro majorem quamdam imaginem, quàm ea eſſet quæ ex ſimplici ſermone naſceretur. Quoniam autem limites illius aug-

 menti,

menti, ut ita loquar, vocabulis perſpicuè non ſignantur; obſcurum eſt quàm latè loquentis notio pateat. Ceterùm *augmentum* intelligo, tam in ſeciorem, quàm in meliorem partem; & quod complectitur extenuationem, non minùs quàm exaggerationem.

10. Exempli gratiâ, *facere Deos* habet vim aliquam αὐξητικὴν, in hoc Epigrammate *Martialis*, Lib. VIII. c. 24.

Qui fingit ſacros auro, vel marmore vultus,
Non facit ille Deos, qui colit ille facit.

Propriè ſi loquamur, *facere Deum* eſt efficere, ut qui Deus antea non erat Deus evadat; quod non poteſt dici de ſtatua, quæ non eſt Deus, poſtquàm coli cœpit. Attamen videtur *Martialis* tropicè ſtatuam vocare *Deum*; deinde *facere eam Deum*, eſſe ei ſtatuæ honorem exhibere, qui ſolebat ſignis Deorum; vel conſecratione efficere ut Deus, cui dedicata eſt, eam inſideat; nam & * hoc, de ſtatuis Deorum ritè conſecratis, credebant Ethnici. Patet quidem phraſi *facere Deum* plus dici, quàm reverâ fieri credebat *Martialis*; ſed dubium eſt utra ex memoratis ſignificationibus ei loquendi generi conveniat, & quousque pateat ἐνοίκησις Θεοῦ, *inhabitatio Dei*, ſi ad poſteriorem reſpexit.

11. Eadem occurrit difficultas, in loquutionibus metaphoricis Scripturæ, ubi Dii Ethnico-

* *Arnob. cont. Gentes Lib. VI. p. 254. Ed. Par. 8. 1605. ubi vide notas Deſ. Heraldi.*

nicorum dicuntur * eſſe meræ ſtatuæ, ſine ſenſu ullo. Nam Gentes omnes Idololatriæ deditæ aut animos mortuorum hominum, aut dæmonas, aut ſidera colebant, quorum vim neſcio quam ineſſe ſtatuis exiſtimabant; non ſtatuas ipſas, quaſi eas ſolas Numina ſua eſſe cenſuiſſent. Itaque oportet in ea figura Scriptorum Sacrorum eſſe aliquam αὔξησιν, nec facile eſt ſcitu, quàm latè pateat; & utrum voluerint dicere, eos qui Numina in conſecratis ſtatuis colebant, æque inſaniviſſe, ac qui meros lapides coluiſſent; an verò vim illam divinam, quam ſomniabant Idololatræ ineſſe ſtatuis, nullam fuiſſe, ideóque univerſum eorum cultum in ſtatua ſubſtitiſſe; an aliud quidpiam, cujus nobis in mentem non venit? Quidquid id eſt, phraſin hancce ex Idololatrarum ipſorum uſu deſumſerunt Hebræi, ut adparet ex oratione Labanis Gen. XXX, 30. ubi ſtatuas ſibi ſubreptas *Deos ſuos* vocat. Ita & cùm Ap. Herdonius Capitolium, cum ſervorum & exſulum manu, occupaſſet, dixit in concione P. Valerius Conſul: *Jovem Opt. Max. Junonem Reginam, alios Deos, Deaſque obſideri*, *Livio* narrante, Lib. III. c. 17. Ambracienſes apud eumdem queruntur, ſublatis à M. Fulvio Coſ. Deorum ſignis: *ſimulacra Deûm, Deos imò ipſos, convulſos ex ſedibus ſuis ablatos eſſe, parietes, poſteſque nudatos. Quos adorent, ad quos precentur & ſupplicent Ambracienſibus non ſupereſſe.* Idem de Attalo, qui Romanis Idææ Matris ſimulacrum avehendum tradidit: *Is legatos comiter exceptos*

* *Pſalm. CXV. & CXXXIV.*

Peſſinuntem in Phrygiam deduxit, ſacrúmque iis lapidem, quem MATREM DEUM *incolæ eſſe dicebant, tradidit, ac deportare Romam juſſit* Lib. XXIX. cap. II. Hinc magnam invidiam ſubiit Stilpo Philoſophus Athenis, unde & migrare juſſus eſt, quòd Minervam Phidiæ *Deum eſſe* negaſſet, quam hiſtoriolam habet *Diogenes Laërtius* Lib. II. §. 116.

12. Tertiò, cùm multa ſint quæ, ſi penitiùs introſpiciantur, non apta ſunt ad commovendos adfectus, non modò eorum partem aliquam Auditoribus ſuis Oratores oſtendunt dumtaxat, aliis ſilentio velatis; nec modò augent eam, quam ſpectari volunt, prout neceſſe eſſe judicant; ſed quibusdam præterea vocibus generalibus, ſeu præſtantiorem, ſeu tenuiorem notionem adjunctam habentibus, exprimunt; ne animus audientium, illo veluti phantaſmate occupatus, rem adcuratiùs expendat. Cùm ſub Tiberii principatu de cohibendo luxu ageretur, * *Gallus Aſinius* orationem habuit, quâ oſtendit, dum Imperium augetur, auctas etiam eſſe privatorum opes; adeóque mirum videri non debere, ſi ſumtus majores tolerarent. Eâ oratione factum ne Senatûs-Conſultum ullum fieret, hac de re, adſentientibus ei Senatoribus: *Facilem adſenſum Gallo*, ait Tacitus, *ſub* NOMINIBUS HONESTIS, *confeſſio vitiorum, & ſimilitudo audientium dedit.*

13. *Auguſtinus* Hipponenſis Epiſcopus, & qui ejus de *Gratia* ſententiam ſequuti ſunt, non modò

* *Tacitus Ann. II.* 33.

modò quantum poſſunt impediunt, ne Lectoribus obverſetur imago iniquitatis; quæ eſt in ferendis legibus, iis à quibus Deus ſcit eas non poſſe obſervari, non ipſorum culpâ, ſed primi hominis, ob cujus peccatum deſtituti ſunt omni virtute; deinde in eis æterno exitio damnandis, quod numquam potuerunt vitare, quia neceſſario auxilio in eam rem carent, ob Adami culpam; nec modò verbis amplificant gratiam Dei erga pauculos Electos, quos ſalute donat; ſed ubi contingit difficultates, quæ in eorum doctrina ſunt, urgeri, tum verò omnia velant generalibus dictis, *non poſſe nimis deprimi hominem, & Deum contrà extolli, Deum nemini debere gratiam, ejus judicia eſſe ἀκατάληπτα*, aliiſque ſimilibus. Qui generalium ejuſcemodi reſponſionum involucra excutiunt, vix ac ne vix quidem intelligere poſſunt quid ſibi velint. Si enim reſponſa illa urgeant, ſequetur, ut deprimatur homo, omnes ejus actiones Deo eſſe tribuendas; adeò ut ſit *ſubjectum*, ut loquuntur Scholaſtici, merè *paſſivum*, in quod Deus quaſi in lapidem agat; quod illi acerrimè negant. Si verò non ſint nimiùm illa urgenda, ſequetur, ſine divinæ gloriæ imminutione, poſſe dici hominem aliquid agere, ac proinde non à Deo tantùm moveri, ſed aliquid viribus ſuis ſeu à Deo quibusvis datis, nec vitio in ullo prorſus fractis (ne quis calumnietur) efficere; quod illi pariter negant. Atque hinc fit, ut quid ſibi velint, generalibus illis loquutionibus, vix intelligi queat.

14. Certè Deus *nemini debet gratiam*, ut

aiunt, ſed hoccine ſignificat Deum, in pœnam peccati Adami, omnes homines ſpoliare innocentiâ, quâ alioquin ornati eſſent, & propterea eos damnare? Sanè Deus etiam ſibi, ut ita dicam, debet æquitatem, ſeu naturâ ſuâ eſt æquus; ideóque tale quidquam facere nequit.

15. Multa quidem ſunt, in humanarum rerum adminiſtratione, ἀκατάληπτα, ſeu quorum rationem adſequi non poſſumus; ſed hoccine ejusmodi eſt, ut ideò liceat quasvis iniquitates Deo tribuere, & poſtea ſe tueri frigidâ exclamatione? Si res ita ſe haberet, nullum non delirium, è Scriptura detorta deductum, defendi poſſet; quod *Auguſtini* tamen Diſcipuli ægrè ferrent.

16. Hinc Rhetores docent diligenter cavendum ne tropi ex re humili nimiùm, aut audientium aures offendente petantur. Cùm addere debeant orationi majeſtatem, eam contrà minuerent, ſi eſſent deſumti è rebus humilioribus iis, à quibus petuntur voces propriæ. Efficerent ut res per ſe magnæ minores viderentur, earum loco ſubſtitutis minoribus imaginibus, quod ſcopo Oratoris adverſatur; niſi in contrariam partem vellet res magnas deprimere. *Quoniam*, ait ſummus & Orator & dicendi magiſter, *hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, ut ſenſum feriat id quod translatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audient trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani*, caſtratam eſſe Rempublicam; *nolo* ſtercus Curiæ *dici Glauciam. Quamvis ſit ſimile,*

tamen

tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Vide & *G. J. Voſſium* Inſt. Orat. Lib. IV. c. VI. §. 9. *& ſeqq.*

17. Quartò, ope figuratæ dictionis ubi ſemel commoti ſunt adfectus; non ſeverè is, qui eloquentiâ dicentis perculſus eſt, ejus dicta expendit. Obverſantur ejus animo, non plenæ & diſtinctæ loquentis notiones, ſed earum dumtaxat partes aptiores ad eum commovendum; eæque ſunt quibusdam additis imaginibus ornatæ, quibus augentur; ac præterea accedunt generales quædam notiones, quibus connectuntur; unde fit ut occupatus animus, atque adfectu impeditus, in phantaſmatibus illis adquieſcat, & indignetur etiam iis, qui perſpicuam explicationem eorum quæ admiratur flagitant.

18. Quando contingit ab homine, qui numquam rem diligenter animo verſavit, audiri Oratorem dicentem *rem eſſe nullam, quæcumque tandem ſit, quæ à Deo non creetur, quandoquidem ſumma Dei perfectio poſtulat, ut ſolus ſit ſumma omnium rerum cauſa*; is Orator facilè in adſenſum trahit audientem, cujus cerebrum variis commovit tropis aut figuris, & cujus animo phantaſma quoddam, quod ſignificatur hiſce generalibus vocibus: CAUSA OMNIUM RERUM, objecit, quo occupatus aliò convertere animi oculos nequit.

19. At ſub iis vocibus latet interdum hæc ſententia, ipſarum etiam cogitationum humanarum, quæ inter Entia à Philoſophis recen-

ſentur, Deum eſſe auctorem; adeóque ipſam mentem humanam nihil quidquam agere, ſed tantùm agi, inſtar machinæ quæ nervis alienis movetur. Cùm verò objicitur; Deum, hoc poſito, malas etiam cogitationes injicere hominibus, denuo delabuntur ad *abſtractas* & generales loquutiones. Aiunt poſſe ſpectari in cogitatione qualibet aliquid *phyſicum*, atque aliquid *morale*; prioris Deum eſſe auctorem, poſteriùs, ubi ſermo eſt de malo, eſſe nihil. Sic parum cautos occupant, notione *abſtractâ cogitationis*, quæ poteſt ſine vitio ac virtute eſſe, & *defectûs* cujuſpiam ſeorſim ſpectati, in quo cogitationis vitium ſitum eſſe aiunt. Accedente dein figurato ſermone, *à Deo omnia pendere; ejus infinitæ ὑπεροχῆς perfectionem eſſe, ut omnia ejus ope fiant; nihil ſine eo eſſe, alioqui creaturam ejus regimini eripi*, & ſimilibus; ita commovetur cerebrum auditorum, ut non videant Religionem omnem & Societatem ipſam Civilem radicitus evelli, fictâ illâ Numinis reverentiâ; utque monentes, etiam cum indignatione, excipiant.

20 Qui ſunt ejuſcemodi ſermonibus adſueti non modò audientibus fucum faciunt, ne poſſint intelligere quid velint; ſed ſemet ipſi ſæpe deludunt. Hinc fit ut cùm monentur, de ſenſu quem illæ loquutiones re ipſâ fundunt, negent ſe eum ſenſum agnoſcere, ſi aliis verbis ſit conceptus, licèt ſit prorſus idem. Quiſquis adfirmat Deum eſſe cogitationum omnium noſtrarum auctorem; adeò ut, ſine ejus interventu, eóque, ut loquuntur,

præ-

prædeterminante, nihil poſſimus cogitare, & vice verſâ eo *prædeterminante* non poſſimus non cogitare quod vult; quisquis, inquam, talia adfirmat, idem Deum eſſe vitii, non minus quàm virtutis, auctorem contendit. Attamen qui ita loquuntur hoc à ſe admitti conſectarium præciſè negant; &, ut puto, bonâ fide negant, quia rei perſpicuè expreſſæ non adſentiuntur; licèt ſub involucris *abſtractarum* quarumdam notionum, figuratis vocibus veſtitarum, idem planè amplectantur.

21. Si quis dubitaret, an qui figuratâ oratione tantopere delectantur, adfectibus præpediti ſint; eſſent dumtaxat rogandi, ut vocibus propriis, quoad ejus fieri poteſt, mentem ſuam exprimerent. Tum ex illorum inanibus conatibus, & in figuram ſemper deſinentibus adpareret illos, præ commotione cerebri, neſcire quid ſibi velint. Nempe, de omnibus, qui nimiùm pigmenta Rhetorica deamant, idem dici poteſt quod ingenioſiſſimè de Poëtis *Socrates* in Apologia, apud *Platonem*, habet: οὐ σοφίᾳ ποιοῦσι, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμῳδοί: *non arte, ſed naturâ quadam & veluti adflatu faciunt ut divini & vates.* Καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλά, ΙΣΑΣΙ δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσι: *etenim hi dicunt multa & egregia quidem, ſed neſciunt quid dicant.* Reverâ orationes valde figuratæ non conſcribuntur, ſine commotione animi, parum apta ad inveſtigationem veri, ſed ad grandiloquentiam adcommodata; ut experti ſunt quicumque, furore illo Rhetorico

co deferveſcente, ſeriò cogitationes ſuas expenderunt.

22. Quinto, ejuſmodi ſunt nonnullæ figuræ, aut aliunde notum loquentis animum eſſe oporteat, ſi intelligi velit. Ad haſce pertinet λιτότης, quâ plus ſignificatur quàm dicitur. *Livius*, de *Polybio* verba faciens, *Syphacem*, inquit, *in triumpho ductum Polybius, haudquaquam ſpernendus auctor, tradit.* Lib. XXX, 45. *Fulvius Urſinus* cenſet tam tenue elogium ab invidia profectum, cum *Livius* pænè integros ejus exſcribat libros. At *Iſaacus Caſaubonus* * λιτότητα eſſe acerrimècontendit, & ejus figuræ profert aliquot exempla. Plura etiam habent *Joan Rualdus* ad *Plutarchi* Elog. IV. & *G. J. Voſſius* Inſtit. Oratoriæ Lib. IV. c. X. §. 8. Sed res vix poteſt exemplis liquidior fieri, quia cùm λιτότητα frequentem eſſe conſtet figuram, non perinde conſtat de candore *Livii*; qui Romanos fortè ab lectione *Polybii*, ne ejus retegerentur furta, frigido elogio deterrere voluit.

23. Ejuſdem generis *Ironia* eſt, quæ eſt oratio, quâ contrarium ejus quod volumus adfirmamus, datâ operâ, ſed non ſeriò. At quomodo intelliget Lector, vel auditor nos figuratè loqui, non ſimplici uti & ſeria adfirmatione? Reſpondet quidem *Quintilianus*; ‡ *aut pronunciatione, aut perſonâ, aut rei naturâ. Nam ſi qua earum verbis diſſentit, adparet*

* Ad Fragmenta *Polybii* ex *Livio*.
‡ *Inſt. Orat. Lib. VIII. c. 6.*

paret diverſam eſſe orationi voluntatem. Sed *pronunciatio* ad auditorem tantùm pertinet; nos verò de Lectore hîc agimus. Non diffitemur *perſonam*, aut *rem*, aut denique aliam circumſtantiam perſæpe clara eſſe ironiæ indicia; ſed loca ſunt, in quibus nec perſonâ, nec ullâ aliâ circumſtantiâ, ironia fit manifeſta.

14. Exempli cauſâ, Æneidos I, 41. Juno ita loquens inducitur:

——— *Mêne incepto deſiſtere victam?*
Nec poſſe Italiâ Teucrorum avertere Regem?
Quippe vetor fatis! Pallâsne exurere claſſem
Argivûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto
Unius ob noxam, &c.
Aſt ego, quæ divûm incedo Regina, Joviſque
Et ſoror & conjux, una cum Gente tot annos
Bella gero, &c.

Innuit *Servius* verba, *quippe vetor fatis*, ironiam eſſe, quia dicere non poſſumus à Junone ignoratam vim fatorum. *Gerardus* verò *Joannes Voſſius* * hoc exemplum profert, ex quo conſtet in hac parte ſummos etiam viros decipi; aitque neminem negaturum eum falli, qui naturam Junonis & Virgiliani loci con-

* *Inſt. Orat. Lib. IV. c. IX. §. 2.*

conſideret. At ego utroque probè conſiderato, ironiam hîc eſſe omnino credo, & hoc Junonem velle: fatis, quæ ſibi à Jove objiciebantur, cùm de funditus perdenda Trojana gente loquebatur, vetari nequiiſſe, ne quod cupiebat effectum daret. Nemo neſcit Poëtas, poſtquàm fata mutari non poſſe dixerunt, tamen *præter fatum*, ὑπὲρ μόρον, dicere multa contingere. Itaque *Virgilius* Junonem inducit, ita loquentem, quaſi ei objici nequeat fatum, ne faciat quod cupit. Vide verſum 22.

25. Sed ut exemplum, ex re majoris momenti, proferam, verba ſunt Dei Gen. *III.* vſ. 22. *En Adamus inſtar unius noſtrûm factus eſt, nunc autem, ne manum ſuam injiciat & ſumat ex arbore vitæ, vivatque in perpetuum, cavendum.* Quærunt Interpretes, utrum hæc ſine figura intelligenda ſint, an verò ironia, vel ſarcaſmus hîc lateat. Poſterius nobis vero ſimilius videtur, ut in Commentario ad eum locum oſtendimus. Non defuerunt tamen, qui aliter ſentirent, quos conſulere poterunt qui abundant otio; nam nobis ſatis eſt exemplum propoſuiſſe, ex quo liqueret non ſemper ironias à viris doctis intelligi. Qua de re, adeundus etiam *Ger. Joan. Voſſius*, loco quem antea indicavimus.

26. Sextò, huc quoque facit, quod adfert * *Cicero*, ut oſtendat quid ſit, quòd omnes tranſlatis & alienis magis delectantur, quàm propriis & ſuis; nempe, *quod ſingulis verbis res,*

* *De Oratore Lib. III. c.* 40.

res, ac totum ſimile conficitur, hoc eſt, integra uno verbo ſimilitudo continetur; cujus proinde partes omnes cognoſcere dilucidè non poſſumus, ut antea diximus. Præterea, eodem judice, delectatio illa oritur *quod omnis tranſlatio, quæ quidem ſummâ ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maximè oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus.* Hoc ipſum rem intellectu difficiliorem facit; nam dum nobis Orator in conſpectu ponere nititur, quæ videre non poſſumus, res diverſiſſimi generis inter ſe confert; ac proinde inter quas non niſi tenuis & obſcura eſt ſimilitudo

27. Profert ex veteri Poëta hæc verba:

——— *Vive, Ulyſſes, dum licet,*
Oculis poſtremùm lumen radiatum rape.

Quibus Ulyſſem quàm primùm vita uti, quæ ei brevis futura erat, hortatur neſcio quis. In iis hoc meritò obſervat *Craſſus*, aut *Cicero* potiùs, non dixiſſe Poëtam *cape*, non *pete*, quia haberet moram ſperantis diutiùs ſeſe victurum, ſed *rape*: quod verbum eſt ad id aptatum quod ante dixerat, *dum licet.* At homini brevi morituro quid faciendum, ut *vitam rapiat*? Quid Ulyſſes, hac auditâ voce, in animo habuit? Scio equidem quid reſponderi poſſit, ſed nihil hîc obſcurum, ac perturbatum admitto. Novi quoque *Horatium*, hæc fortè imitantem, dixiſſe Od. XI. Lib. I.

——— *Sapias, vina liques, & ſpatio brevi*

Spem

Spem longam reſeces, dum loquimur, fugerit invida
Ætas; CARPE diem, quam minimùm credula poſtero.

Hoc ſenſu, *rapere radiatum lumen* ſolis erit bibere & lætari, quarum rerum modus non indicatur. Hi fructus ſunt vitæ, qui *carpendi*, imo *rapiendi*, dum licet, nobis ſunt; ſed quâ ratione & quo numero? Imitatus etiam eſt, ut hoc obiter dicam, veterem a *Cicerone* laudatum Poëtam *Petronius* in Satirico ‡; qui naufragium facturum amatorem ita cum amaſio colloquentem inducit: *da oſcula, dum licet, & ultimum hoc gaudium, fatis properantibus*, rape. Similia quædam ad locum habet *Gonſalius de Salas*, ſed loci *Ciceronis* non meminit: uti nec alii locorum ſimilium collectores parum diligentes, quamvis ſibi plaudant. Sic & *Thalmudici*, harum elegantiarum alioqui negligentiores: חטוף ואכול חטוף ואשתי דעלמא ראזלינן מניה כהילולא דמי: *rape & comede, rape & bibe, nam mundus hic, ex quo imus, nuptiali convivio ſimilis eſt.* Vide *Joan. Buxtorfium* in Lex. Rabb. ad radicem הלל.

‡ *Cap. CXIV.*

C A.

CAPUT XVII.

Brevis Hiſtoria ſtudiorum Rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum eſt, quid cogitarint de multis rebus celeberrimi Scriptores.

1. POSTQUAM oſtendimus quantas tenebras ſermoni Rhetorica offuderit, ut conſtet etiam quàm multi Scriptores figuratam dictionem ſimplici prætulerint, ac proinde quanta ſit difficultas in intelligendis Veteribus; hîc paucis ſtudiorum Rhetoricorum, apud Græcos & Romanos, hiſtoriam texemus.

2. Initio quidem, quo Græci habebant tractum, cui nomen fecerunt, cùm durior adhuc vita eſſet, non videntur Rhetoricen coluiſſe. Fatendum tamen, apud eam Gentem, antiquiſſimam eſſe artem dicendi; quoniam *Homerus*, cujus ætas propter antiquitatem, à bis mille annis ignoratur, ſummâ fuit eloquentiâ; ex quo conſtat, etiam ante eum, excultam dicendi artem fuiſſe. Verè *Cicero*, * *jam temporibus Troicis*, inquit, *tantùm laudis in dicendo Ulyſſi non tribuiſſet Homerus & Neſtori (quorum alterum vim habere voluit, alterum ſuavitatem) niſi jam tum eſſet honos eloquentiæ; neque ipſe Poëta hîc tam idem* (lego, *item*) *ornatus in dicendo, ac planè ora-*

* *In Bruto c.* 10.

orator fuiſſet. Cùm autem ejus artis tanta eſſet vis, ut qui eâ valebant ii innumera impetrare poſſent, quæ minùs eloquentes non adſequebantur; tum in Reipublicæ adminiſtratione, ubi conſenſu Populi opus erat; tum apud Judices, ubi cauſa fuit dicenda; tum etiam apud quosvis alios, in quotidianis vitæ negotiis; plures eam excolere cœperunt, & *Corax* quidem * ac *Tiſias* Siculi primi artis præcepta collegerunt & ſcriptis mandarunt, ut ex *Ariſtotele* nos docet *Cicero.* Neque exiſtimandum eſt poſtea à bonis tantùm eſſe traditam, virtus enim ſola eloquentiam non parit; ſed à malis etiam, quibus neque veritas, neque æquitas cordi erant. Atque hinc factum ut Rhetorica complecteretur, non modò artem defendendæ veritatis, aut tuendi juris; ſed etiam cujusvis & veritatis, & juris oppugnandi. *Tantùm quisque Orator ſapiebat, quantùm erranti populo perſuaderi poterat.* Sunt verba Scriptoris Lib. *de Oratoribus*, Cap. XXXVI. ubi multa hanc in rem, eáque lectu digniſſima.

3. Circa tempora Peloponneſiaci belli, quibus præſtantiſſimi Rhetores apud Græcos floruerunt, vivebant † *Leontinus Gorgias*, *Thraſimachus Chalcedonius*, *Protagoras Abderites*, *Prodicus Cejus*, *Hippias Eleus*, aliique multi, qui docere ſe profitebantur, adrogantibus ſanè verbis, quemadmodum cauſa inferior dicendo fieri ſuperior poſſet; ita enim loquebantur.

* *Cicer. de Orat. Lib. I. c. 20. & in Bruto c. XII.*

† *Ex Cicerone de Claris Orat. §. 8. Vide & Quintilianum, Or. Inſt. Lib. III. c. I.*

bantur. *Protagoræ* potiſſimùm, qui volebat *omnia eſſe vera*, hoc eſt, id *verum* vocari quod unicuique videretur, fallaciſſimæ artis tribuitur inventio. Πρῶτος ἔφη, verba ſunt * *Laërtii Diogenis*, δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις: *primus dixit duas eſſe de omni re rationes contrarias. Gorgias* quoque *ſe ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, eſſe paratum denunciabat. Poſteà verò vulgò hoc facere cœperunt, hodiéque*, ait ‡ Cicero, *faciunt; ut nulla ſit res neque tanta, neque tam improviſa, neque tam nota, de qua ſe non omnia quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos.* Contra hoſce Rhetoras, licèt immeritò Socratem iis adgreget, imò eorum principem faciat, aculeatiſſimam Satiram edidit *Ariſtophanes*, in *Nubibus*. Eodem in numero erant *Sophiſtæ*, de quorum *argumentis* ſcripſit *Ariſtoteles* libros duos, & quorum ingenium † hiſce verbis deſcribit: ἐπεὶ δέ ἐστί τισι μᾶλλον πρὸ ἔργου τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοῖς, ἢ τὸ εἶναι καὶ μὴ δοκεῖν (ἔστι γὰρ ἡ Σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὖσα δὲ μή. καὶ ὁ Σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὔσης) δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον τούτοις καὶ τὸ σοφοῦ ἔργον μᾶλλον δοκεῖν ποιεῖν, ἢ ποιεῖν καὶ μὴ δοκεῖν: *quoniam quibuſdam operæ pretium majus eſt, ſi videantur ſapientes, quam ſi ſint, nec tamen videantur* (*Eſt enim ſophiſtice adparens ſapientia, ſed quæ reipſâ non eſt; &* *So-*

* *Lib. IX. §. 51.*
‡ *De Oratore c. 22. Lib. I.*
† *Cap. 2. Lib. I.*

Sophiſta is qui lucrum quærit ex adparente, non ex vera ſapientia) perſpicuum eſt neceſſe eſſe hos videri munere ſapientis fungi potiùs, quàm eo fungi, nec tamen videri.

4. Iis, ut rectè * *Ciceroni* obſervatum, ſeſe Socrates oppoſuit, qui ſubtilitate quadam diſceptandi, refellere eorum inſtituta ſolebat. Habemus quatuor Dialogos *Platonis* elegantiſſimos; nempe, *Gorgiam*, *Hippiam*, *Protagoram* & *Euthydemum*; quos *Plato* ex ore Socratis aut ejus nomine edidit, & quibus ii Rhetores pro merito ſuo ridentur. Verùm & Socrates & Plato fruſtra fuere, quandoquidem ab eo tempore Græcia id genus Rhetoribus ſemper abundavit. ‡ *Iſocrates* ipſe, cujus indolem alioqui probabat Plato, orationes aliquot, ad exemplum Gorgiæ, fecit; ubi ſummo vituperio dignos Helenam & Buſiridem, oſtentandi ingenii gratiâ, ad cœlum laudibus tollit. Certè cum ob dicendi facultatem ſæpe par, nonnumquam etiam ſuperior videretur qui injuſtam cauſam defendebat, atque inde magna emolumenta, & ſalus interdum rei penderet; cœperunt boni, ut ſe quoque ſuoſque defenderent, ejusmodi artem diſcere; mali verò utilitatis cauſâ, ut prava facinora tuerentur, eidem totis viribus incumbere; denique tota Græcia, ipſique Philoſophi, qui veritatis inveſtigationem profitebantur, certatim ad eloquentiam eniti.

5. Plerique hoc unum ſpectabant, ut facultatem

* *Loco laud. & de Orat. Lib. III. c. 16.*
‡ *Sub finem Phædri.*

tatem adquirerent eleganter de quovis argumento, in utramvis partem, dicendi. Cum autem hoc multò magis ex conſuetudine atque exercitatione penderet, quàm ex rerum ipſarum cognitione, & veritatis indagatione; non tantopere deſudabant in acuendo judicio, & cognoſcendis diſciplinis, quàm in ſcribendis ac recitandis Orationibus. Si quam Philoſophiæ operam darent, eo animo non faciebant, ut veritatem, ſi quæ ei ineſſet, cognoſcerent; ſed ut docti viderentur, & Philoſophiæ ſpoliis ornarent Orationes, apud Judices, aut apud Populum habendas. Addiſcebant potiſſimùm *Dialecticen*, quæ ars fuit disceptandi, & quidvis oppugnandi, aut defendendi, non minùs ac Rhetorica, ipſo fatente * *Ariſtotele*, cujus hæc verba ſunt: ἡ Διαλεκτικὴ καὶ Ῥητορικὴ μόναι τἀναντία συλλογίζονται, ὁμοίως γάρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων: *Dialectica & Rhetorica ſolæ contraria concludunt, eſt enim utraque pariter contrariorum.*

6. Non exiſtimabant in Orationibus nihil oportere proferri, quod verum non conferetur, & validis non niteretur argumentis; ſatis habebant adferre veriſimilia, nec eâ quidem veriſimilitudine, quæ per ſe audientium animos percellit; ſed quæ non eſſet perſpicuæ ac manifeſtæ veritati palam contraria. Modò ne abſurdis rationibus, & quarum infirmitas cuivis illico adpareret, uterentur, ſatis pulcrè

 dice-

* *Rhetor. Lib. I. c. 1.*

dicere ſe putabant. Hinc * *Ariſtotelis* libri *duplicem ſcopum* habere dicuntur, διττὺς σκοπὺς, τὸ πίθανον ϗ τὸ ἀληθὲς, *probabile* & *verum.* Δύο δὲ, ait *Laërtius*, πρὸς ἑκάτερον δυνάμεσιν ἐχρήσατο, Διαλεκτικῇ μὲν ϗ Ῥητορικῇ πρὸς τὸ πιθανὸν: *duabus ad utrumque facultatibus uſus eſt, Dialecticâ quidem, & Rhetoricâ ad probabile:* Ἀναλυτικῇ δὲ ϗ Φιλοσοφίᾳ πρὸς τὸ ἀληθές: *Analyticâ & Philoſophiâ, ad verum.*

7. Quicumque veteres Rhetoras legerit, non diffitebitur eos tantùm τὸ πιθανὸν ſpectaſſe; & ſanè ſi quis paullò ſeveriùs Orationes Veterum quæ ſuperſunt expendat, ubique ferè deprehendet eos uſos argumentis πιθανοῖς, hoc eſt, levi veriſimilitudine tinctis; eadem fiduciâ, ac ſi comperta proloquuti eſſent. Ipſi cordatiores Sophiſtis Philoſophi fatebantur ſua eſſe tantùm probabilia, quam in rem notatu digna ſunt ‡ *Platonis* in Timæo verba: ἐὰν μηδενὸς ἧττον παρεχώμεθα εἰκότας λόγυς, ἀγαπᾷν χρὴ, μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν *Contentum te eſſe oportet, ſi non minùs probabiles, quàm quivis alius, ſermones protulero; memorem, & me dicentem, & vos, qui judicabitis, naturâ humanâ eſſe præditos.* Aliud eſſe judicabatur Rhetoris, aliud boni viri officium, diverſiſſimamque utriusque orationem eſſe oportere. *Titus Caſtricius*, apud

* *Diog. Laërt. de Vita Ariſt. p. 319. Ed. H. Steph. Amſt. L. V. n. 18.*

‡ *Ed. Ficin. p. 526.*

apud *A. Gellium* Lib. I. c. 6. ſic defendit Metellum Cenſorem, qui in concione ad populum aliquid dixerat, quod eum potuiſſet abſterrere ab eo quod idem Metellus perſuadere ei conabatur. *Aliter*, inquit, *Cenſor loqui debet, aliter Rhetor. Rhetori conceſſum eſt ſententiis uti falſis, audacibus, ſubdolis, captioſis; ſi modo veriſimiles ſunt, & poſſunt ad movendos animos qualicumque aſtu irrepere. Præterea turpe eſſe Rhetori*, ait, *ſi quid in cauſa mala, deſtitutum atque impugnatum relinquat. Sed enim Metellum*, inquit, *ſanctum virum, illâ gravitate, & fide præditum, cum tanta honorum, atque vitæ dignitate, apud Populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quàm quod verum ſibi eſſe atque omnibus videbatur.*

8 Ea conſuetudo acuendæ linguæ, ex quo ſemel radices inter Græcos egit, numquam ex eorum animis evelli potuit. Semper fuere poſtea Doctores, qui artem loquendi profiterentur; licèt eadem docendi via, omnes ſemper uſi non ſint. * *Quintilianus* auctor eſt fictas ad imitationem fori materias, apud Græcos, dicere, circa Demetrium Phalerea, inſtitutum. *Cicero* verò, ſe puero, *L. Plotium* primum Romæ Latinè docere cœpiſſe prodidit; ſed antea permulti fuerant, apud Romanos, eloquentiæ ſtudioſi, ut liquet ex ejus libro *de Claris Oratoribus*, qui à Græcis magiſtris inſtituti fuerant. At ex illo perpetuò fuere Romæ dicendi magiſtri, & univerſa Ju-

* *Lib. II. c. 4.*

ventus Romana certatim eloquentiæ operam dabat.

9. Erant autem variæ ſtudioſorum eloquentiæ exercitationes. 1. Quædam verſabantur circa * Ethica argumenta, & vocabantur θέσεις. Laudabatur virtus, vituperabatur vitium, aut contrà; unde natæ ἀνασκευαὶ & κατασκευαὶ, ſic enim vocabant, *defenſiones* & *confutationes*. 2. Seligebatur † interdum argumentum ex hiſtoriis veteribus, aut ex re, ſi quæ fortè recens accidiſſet, laudandum, vel vituperandum; aut ubi quid ſuadendum, vel diſſuadendum erat. Hæ exercitationes, *Ciceronis* tempore, *cauſæ* vocabantur. Ipſe teſtatur ſe multùm temporis ‡ in *declamatione cauſarum* poſuiſſe, quandoquidem id à ſe *quotidie* factum ait. Etiam cùm Cæſar rerum potiretur, apud Ciceronem § *Hirtius & Dolabella declamabant*, licèt Senatoriâ dudum ætate. 3. Hæc exercitia poſtea §§ *Controverſiæ* dicta ſunt, ſed immutatâ materiâ; cùm enim antea ex vero eventu deſumeretur, tempore *Senecæ* Rhetoris, ficta argumenta electa ſunt; quæ præberent occaſionem dicendi mirabiliora, quàm quæ uſu veniebant, quæ, quaſi nimis communia, faſtidiebantur. Atque hæc, non modeſtâ eloquentiâ, ſed tragico pænè tumore, tractabantur.

10 „ Tunc nihil ex iis quæ in uſu erant „ audiebatur, ſed piratæ; exempli causâ, „ cum

* *Suetonius de Clar. Rhetor. c. 1.* † *Id. Ibid. & Auctor Dial. de Corrupta Eloquent. c. 14.* ‡ *In Bruto. Vid. & Ep. ad Fam. Lib. XVI. Ep. 21* § *Ep. ad Fam. Lib. IX. Ep. 16.* §§ *Seneca in Præf. Controverſ.*

„ cum catenis in littore ſtantes; & tyranni „ edicta ſcribentes, quibus imperent filiis ut „ patrum capita præcidant; ſed reſponſa in „ peſtilentia data, ut virgines tres aut plures „ immolentur; ſed melliti verborum globu„ li, & omnia dicta factáque, quaſi papave„ re & ſeſamo ſparſa Hinc meritò non obeſæ naris * Scriptor, ex quo antecedentia verba deſumta ſunt, aiebat adoleſcentulos, qui ejuſmodi nugis imbiberentur, ſtultiſſimos in Scholis fieri. Quicunque exempla ejuſmodi ineptiarum videre avebit, *Senecæ* & *Quintiliani* Suaſorias & Controverſias, *Dioniſque*, *Ariſtidis* & *Libanii* Declamationes adeat oportet. Temporibus Trajani, *Scholaſtici* vocabantur Rhetores, qui cauſas fictas perorare docebant, & ex tempore de rebus ejuſmodi dicere ſemper parati erant. *Iſæum* ſic deſcribit *Plinius* Lib. II. Ep. 3. *Dicit ſemper ex tempore, ſed tamquam diu ſcripſerit*, &c. *Poſcit Controverſias plures, electionem Auditoribus permittit, ſæpe etiam partes. Surgit, amicitur, incipit.* Poſtea: *annum*, inquit, *ſexageſimum exceſſit, & adhuc Scholaſticus tantùm eſt, quo genere hominum nihil aut ſimplicius, aut ſincerius, aut melius. Nos enim qui in foro, veríſque litibus terimur, multum malitiæ, quamvis nolimus, addiſcimus.* Vide etiam notulas, ad *Hieroclis Scholaſtici* Facetias.

11. Hæ erant Juventutis potiſſimæ exercitationes, & jam ſub Nerone adeò erant omnes tumidâ illâ eloquentiâ veluti faſcinati,

* *Petronius, initio Satirici.*

ut in rebus ſeriis eodem modo agerent, quod liquet ex prima *Perſii* Satira; ubi præpoſterum eloquentiæ ſtudium reprehendit, & hæc habet in *Pedium Blæſum*, ſacrilegii & peculatûs à Cyrænenſibus accuſatum:

* *Nilne pudet capiti non poſſe pericula cano*
Pellere, quin trepidum hoc optes audire decenter,
Fur es, ait Pedio. Pedius quid? Crimina raſis
Librat in antithetis, doctas poſuiſſe figuras,
Laudatur, bellum hoc.

12. Vel hi verſus *Perſii* oſtendunt, illam eloquentiam à ſapientioribus non fuiſſe laudatam. Idem colligere eſt ex † *M. Antonini* Imp. verbis, quibus ſibi gratulatur, quòd à *Ruſtico* didiciſſet τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικὸν, μηδὲ τὸ συγγράφειν περὶ τῶν θεωρημάτων, ἢ προτρεπτικὰ λογάρια διαλέγεσθαι: *non deflectere ad ambitionem ſophiſticam, neque ad ſcribendum de theorematibus, neque ad ſuaſorias oratiunculas habendas.* Sed ii ipſi, qui meritò tumidam eloquentiam ſui ſæculi reprehendebant, immeritò ſanè ſtylum figuris tropisque ſcatentem, durum & difficilem intellectu adfectarunt. Si alii ſtudioſiùs æquo figuras & molliorem elegantiam captabant: hi non meliùs horridam neſcio quam Rhetoricam inducebant, quâ veritas non magis innoteſcebat.

13. Hæc

* *Sat. I. 83.* † *De Seipſo Lib. I, 4.*

13. Hæc cùm fuerint perpetua Græcorum & Romanorum ſtudia, Scriptores Eccleſiaſtici primorum ſæculorum, qui eadem ratione ac Ethnici ſtudia ſua inſtituerant, eodem modo ſcripſerunt ac Ethnici, & figurato ſtylo, plus quàm par erat, indulſerunt. Cùm crederent quæ in rebus humanis hyperbolica forent & nimia, ea rerum ad Religionem pertinentium momentum & majeſtatem vix ſatis exprimere; conſuetudinem contraxerunt perpetuâ quadam declamatione, ubi de Theologicis rebus agunt, utendi; adeò ut rarò ad ſe redeant, & ſimpliciter id quod volunt exprimant. Atque hinc, ut ex ſuperiore Capite conſtat, non levis intelligendi naſcitur difficultas.

14. Quamvis exemplorum nimia occurrat copia, quemvis ex Veteribus *Tractatoribus*, ut tunc loquebantur, aperienti, unum hîc apponemus ex * *Theophilo Antiocheno*, quod Scriptorem illum legentibus nuper admodum occurrit. Hanc ergo rationem reddit, ob quam Deus conſpicuus non eſt oculis noſtris:
„ *Quemadmodum malum Punicum cortice in-*
„ *volutum habet intus loculos complures pel-*
„ *liculis diſtinctos, & multa grana inclu-*
„ *ſa: ita univerſa creatura à Spiritu Dei*
„ *ambitur* (περιέχεται ὑπὸ πνεύματος Θεοῦ) *&*
„ *ipſe Spiritus ambiens, unà cum Creatura,*
„ *circumdatur manu Dei* (περιέχεται ὑπὸ χει-
„ ρὸς Θεοῦ.) *Quemadmodum itaque granum*

„ *ma-*

* *Lib. I. ad Autolycum. p. 15. Ed. Oxonienſis.*

„ *mali Punici, quod cortice exteriore includi-*
„ *tur, quæ extra corticem ſunt cernere haud*
„ *poteſt: ſic nec homo, quem unà cum univer-*
„ *ſa Creatura manus Dei ambit, poteſt videre*
„ *Deum.* „ Quî potuit Ethnicus ejuſmodi ratiocinationi adſentiri, qui neſcivit quid ſit *Spiritus*, aut *manus Dei*, & *ambiri* horum alterutro? Imò credibile eſt ipſum *Theophilum* non ſatis quid ſibi vellet, illo nimiùm figurato ſermone, intellexiſſe. Et ejuſmodi quidem loquutionibus ſcatent Scriptores Eccleſiaſtici.

15. Interdum etiam ipſi Patres, vel maximè declamationi dediti, invehuntur in illam conſuetudinem, ut *Hieronymus.* Ad alios enim Concionatores non reſpicit, quàm ad Chriſtianos, cùm dicit in * Lib. de *Vita Clericorum* ad *Nepotianum*: *Ne quæras pueriles declamationes, ſententiarum floſculos, verborum lenocinia, & per fines capitulorum ſingulorum acuta quædam brevitérque concluſa, quæ plauſus & clamores excitent audientium.* Si quis tamen dubitaret an hæc ſit Chriſtianorum eloquentiæ deſcriptio, eximeretur dubium, hiſce ex eadem Epiſtola verbis: † *Docente te, non clamor populi, ſed gemitus ſuſcitetur, &c. Nolo te declamatorem eſſe & rabulam, garrulúmque ſine ratione, ſed myſteriorum peritum, & ſacramentorum Dei tui eruditiſſimum. Verba volvere & celeritate dicendi, apud imperitum vulgus, admirationem ſui facere indoctorum hominum eſt. Adtrita frons interpretatur*

ſæpe

* *P. 12. Ed. Gryph. T. IV. c. 259. Par.* † *Ib. p. 14. Par. Ib. c. 262.*

ſæpe quod neſcit, & cum aliis perſuaſerit, ſibi quoque uſurpat ſcientiam. Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus *rogatus à me, ut exponeret quid ſibi vellet in Luca Sabbathum* δευτερόπρωτον, *eleganter luſit; docebo te, inquiens, ſuper hac re in Eccleſia: in qua, mihi omni populo adclamante, cogeris invitus ſcire quod neſcis. Aut certè ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis.* Qui fuerint antea plauſus, aut potiùs tumultus in foro Romano, vide deſcribentem *Plinium* Ep. XXXVIII. ubi poſtquàm oſtendit, ſigno dato, coortos eſſe plauſus: *Opus eſt enim ſigno, apud non intelligentes, ne audientes quidem: nam plerique non audiunt; nec ulli magis laudant.*

16. Ex nimia in ψευδωνύμῳ illa eloquentia exercitatione, idem quoque faciebant in ſuis diſceptationibus Chriſtiani, quod in *Pedio* reprehenſum vidimus; nempe, pro rationibus, candidíſque reſponſis, figuras adverſariis opponebant. * *Legimus*, ait alibi idem Hieronymus, *ô eruditiſſimi viri, in ſcholis pariter, & Ariſtotelea illa, de* Gorgiæ *fontibus manantia; ſimul didicimus plura eſſe videlicet genera dicendi, & inter cetera aliud eſſe* γυμναστικῶς *ſcribere, aliud* δογματικῶς. *In priore vagam eſſe reſponſionem, & adverſario reſpondentem nunc hæc, nunc illa proponere; argumentari, ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, oſtendere, lapidem tene-*

* *In Apolog. contra Jovinian. pag.* 106. *Ed. Gryph. col.* 235. *Par. T. IV.*

tenere. In ſequenti autem aperta frons, *&*, *ut ita dicam*, *ingenuitas neceſſaria eſt*, &c. Origenes, Methodius, Euſebius, Apollinaris *multis verſuum millibus ſcribunt adverſus* Celſum *&* Porphyrium. *Conſiderate quibus argumentis*, *& quàm lubricis problematibus Diaboli ſpiritu contexta ſubvertant. Et quia interdum coguntur loqui non quod ſentiunt*, *ſed quod neceſſe eſt*, *dicunt adversùs ea quæ dicunt Gentiles. Taceo de Latinis Scriptoribus* Tertulliano, Cypriano, Minutio, Victorino, Lactantio, Hilario; *ne non tam me defendiſſe*, *quàm accuſaſſe alios videar.* Tam apertè Sophiſticen ſe adhibere profitetur, ut non modò à celeberrimis eloquentiâ & eruditione Scriptoribus factum id eſſe dicat; ſed etiam, quæ eſt hominis confidentia, idem Paulo Apoſtolo tribuat: *Paulum Apoſtolum*, inquit, *proferam*, &c. *Legite Epiſtolas ejus & maximè ad Romanos*, *ad Galatas*, *ad Epheſios*, *in quibus totus in certamine poſitus eſt*; *& videbitis eum in teſtimoniis*, *quæ ſumit de Vetere Teſtamento*, *quàm artifex*, *quàm prudens*, *quàm diſſimulator ſit ejus quod agit*, *&c. Hæret in cauſa*, *capit omne quod tetigerit*; *tergum vertit*, *ut ſuperet*; *fugam ſimulat*, *ut occidat.*

17. Hinc fit ut, cùm in Scriptis Patrum quærimus quid ſenſerint de dogmatibus obſcuris, aut in controverſiam vocatis, difficillimè interdum invenire liceat quod ambiguitate careat, aut quod hyperbolicis loquutionibus non ſit præter modum actum. Hinc

etiam

etiam factum ut ſimpliciſſimi & ſapientiſſimè inſtituti primævi Chriſtianiſmi ritus, fallaci pompâ verborum ornati, aut potiùs obruti, neſcio quid μυστηριῶδες, & quod ſuperaret naturæ ordinem, ab initio à Deo conſtitutum, habere primùm viſi ſint, & tandem in arcanas & abſonas cærimonias mutati; unde abſurda conſectaria deducta ſunt, quibus haud parum corrupta eſt ſpecies Chriſtianiſmi, primùm nativâ pulcritudine longè gratiſſima. Omnes ſatis intelligunt me loqui de Baptiſmo, & Cœna Dominica, nec opus eſt ut in Theologicam diſputationem hîc digrediar. Varia habet, de ſtylo Patrum nimis rhetorico, *Joannes Dallæus* in eruditi Operis *de vero uſu Patrum* Lib. I. c. 5. quæ legiſſe non pœnitebit.

18. Indidem fiebat ut ipſi olim Martyres, ejuſmodi Eccleſiaſtarum orationibus adſueti, ita apud Ethnicos loquerentur, ut intelligi non poſſent, & pænè interdum inſanire viderentur. Colligimus hoc ex M. *Antonino Imp.* qui Lib. XI. §. 3. docet virum fortem oportere paratum eſſe mori, μὴ κατὰ ψιλὴν παράταξιν, ὡς οἱ Χριστιανοὶ, ἀλλὰ λελογισμένως, καὶ σεμνῶς, καὶ ὥστε καὶ ἄλλον πεῖσαι, ἀτραγῴδως: *non ex ſimplici, quod Chriſtiani faciunt, perturbatione, ſed ex ratiocinatione, & graviter, & ut alios perſuadere poſſis, ſine tragico verborum adparatu.*

19. Hoc ipſum exprobravit Chriſtanorum Scriptoribus *Porphyrius*, ſuperſtitioſus quidem

dem homo, & Chriſtianæ Religioni infenſiſſimus, ſed longè doctiſſimus. Querebatur Scripturæ interpretes, *αἰνίγματα τὰ φανερῶς λεγόμενα κομπάσαντας, καὶ ἐπιθειάσαντας ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διά τε τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντας ἐπάγειν ἐξηγήσεις*: *poſtquàm ea quæ apertè dicta ſunt ænigmata eſſe jactarant, & quaſi oracula plena occultis mysteriis veluti numine adflati dixerant, tumore orationis judicio faſcinato, explicationes ſuas protuliſſe.* Certè (Ethnici non exaudient) fatendum Allegoricos Interpretes Scripturæ non immeritò ab eo carpi; neque hoc parum Religioni olim nocuit, & etiamnum nocet. Vide *Euſebium* Hiſt. Eccleſ. Lib. VI. cap. 19.

20. Poſterioribus ſæculis, nulla fuit major ſcribentibus cura, quàm imitandi SS. Patres; unde factum ut quò quiſque ingenio magis valeret, eò plures adhiberet figuras, nec umquam quidquam ſeriò ſcriberet; quin quàm maximè, ſeu in diſceptando, ſeu in docendo, Declamatorem ageret. Ne ipſi quidem horridiores Scholaſtici, in ſua barbarie, Rhetoricis pigmentis, pro modulo ſtyli ſui, carent. Nemo ferè videtur cogitaſſe de animi ſui ſententia quàm ſimpliciſſimè exponenda, ut ſolâ luce veritatis legentes in adſenſum traheret; phaleras ſemper, & quæſitum aliunde ornatum in præteritorum proximè ſæculorum Scriptis videas, non minùs

ac

ac in antiquioris ævi monumentis. Verùm hoc inter ea diſcrimen eſt, quòd ſæculorum antiquiorum eloquentia modeſtior ſit, & majorem ſermoni lucem affundat. Facilius multò *Ciceronem* intelligas, quam *Hieronymum*; *Hieronymum* verò faciliùs, quàm *Bernardum*, aut alium ſequentium ſæculorum Scriptorem.

21. Hinc jam patet quanti momenti ſint ea quæ de Rhetorico ſermone, in antecedente Capite, diximus; quoniam ad omnia ſæcula porriguntur, nec aut Veteres, aut Recentiores ſatis tutò legere licet, niſi ea animo adtentè verſaverimus. Unum ſupereſt nobis monendum, ne dictis tribuatur ſenſus à mente noſtra alienus. Nempe, colligere inde fortè quis poſſit omnem Rhetoricam à nobis damnari; eò quòd obſit perſpicuitati. Verùm eos tantùm reprehendimus, qui numquam ſimpliciter efferunt quod volunt, ſed perpetuâ quadam declamatione utuntur. Licitum credimus, poſtquàm Orator aut Scriptor rem ſine figuris ac ornamentis clarè expoſuit, ut meritò ſe à Lectoribus, vel Auditoribus intellectum exiſtimare queat; ſi putet eos non ſatis commoveri ſimplici ſermone, tum demum artem Rhetoricam adhibere. Commoveantur adfectus ornatâ oratione, per nos licet; ſed priùs luce veritatis perfundatur animus Auditorum, ut perſpicuè intelligant quid agatur, & quare moveantur ſentiant; non cæco motu perculſi ſint, neque

ſciant qua de cauſa, ut paſſim contingit. Miratur enim plebs quotidie orationes ſacras, quas non intelligit; & quo minùs intelligit, ſæpe eò magis miratur.

II. Partis Sectionis I. Finis.

AR-

ARTIS CRITICÆ

PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO II.

In qua particulatim expenduntur Vocum & Loquutionum ſignificationes.

CAPUT I.

De ſignificatione vocum, quæ Simplicium Notionum ſigna ſunt.

1. POSTQUAM ea monuimus quæ ſummatim, de omnſum vocum & loquutionum generibus, moneri potiſſimùm poſſe videbantur; deveniendum nobis eſt ad ſingula earum genera, ut quæ de ſingulis obſervatu digna occurrent tradamus. Non neceſſe erit repetere hoc loco quæ de Notionum & Vocum generali diviſione diximus, ſuperioris Sectioni Cap. I. nec etiam ſingula genera phi-

loſophicâ ſubtilitate excutiemus, cùm id à nobis jam factum ſit, in *Logicæ* noſtræ Parte I. Eò Lectores, ſi quid fortè hîc obſcuri erit, amandamus, ne inutili repetitione ſit hoc augendum volumen.

2. Nomina *notionum ſimplicium*, ut ab hiſce initium faciamus, ſunt dictiones omnes, quibus exprimere nitimur id quod fit in nobis, cùm ſenſus noſtri re quapiam quæ illis objecta eſt, ſunt adfecti. Cavendum ergo ne confundamus hæc nomina cum nominibus rerum, extra nos poſitarum; cùm ſint tantùm cogitationum noſtrarum vocabula. Scio quidem transferri ea ad res ipſas, ſed ortum hoc ex errore vulgari; quo rebus ineſſe putamus id quod nobis tantùm ineſt, ut recentiores Philoſophi liquidò oſtenderunt. *Colores*, ſeu ſingulorum colorum nomina, *albus*, *niger*, *ruber cœruleus*, *viridis*, &c. ſunt ejusmodi vocabula. Quam in rem, dudum animadverterunt Philoſophi nobis non poſſe conſtare, an alios de illis loquentes intelligamus. Nam convenit quidem nobis de nominibus, ſed an ſenſa eadem animis noſtris inſint ignoramus. Exempli causâ, omnes qui Latinè ſciant, cùm intuentur herbam, aut arborum folia, in hoc conſentiunt ut dicant eſſe *viridia*. Sed Cajus non poteſt ſcire, an Titius eodem planè modo adficiatur, cùm intuetur id quod *viride* vocat, ac ipſe adficitur; nam quamvis idem ſenſibus utriusque objiciatur, non ſequitur utriusque animum eodem modo adfici. Fortaſſe id quod obverſatur menti Titii, cùm herbas aut folia adſpicit, id ipſum eſt quod ſentit

tit Cajus, quando nivem intuetur, licèt uterque dicat illa eſſe *viridia.* Sæpe contigit unum eumdémque virum ita adfectos habere oculos, ut res eadem objecta aliter dextrum, aliter ſiniſtrum percelleret oculum; unde intelligere licet poſſe fieri diverſitate organorum, ut non eodem modo adficiamur rebus coloratis, quamvis iisdem nominibus utamur.

3. Si quis à nobis quærat quis ſit color *cæruleus*, non poſſumus deſcribere quid ſentiamus, cùm res, quæ hoc colore tinctæ, nobis obverſantur; aut efficere ut ſentiat idem planè ac nos, ita ut id à nobis effectum eſſe ſciamus. Hoc unum poſſumus, nimirum, ei digito oſtendere ſerenum cœlum, aut mare placidum, aut quidvis aliud quod *cæruleum* vocare ſolemus; hoc eſt, quo præſente & oculos noſtros feriente, ſenſu adficimur coloris cui *cæruleo* nomen fecimus. Quòd ſi colorem cujuſpiam rei ſingularem, quam ſoli viderimus, & quæ ad manum non ſit, exprimere conemur; quanta in difficultate verſemur & ipſi per nos ſentimus, & ex quæſtionibus audientium facilè animadvertimus. Tunc enim rerum nomina, quibus rebus inſpectis, eodem modo adfici ſolemus, coacervamus; nec nobis ipſi, nec audientibus ſatisfacimus.

4. Præter hæc quæ hominibus eadem Lingua utentibus, eodemque ævo & loco viventibus, quotidie contingunt, unde intelligere poſſunt, ſe nominibus quidem conſentire, ſed ſcire non poſſe an ſibi de re conveniat;

 ob-

obſervatu dignum eſt, in libris Veterum, maximam in hoc negotio aliquando difficultatem intelligendi quid velint occurrere; non modò ob cauſam memoratam, ſed quòd unum idemque nomen coloribus rerum, quibus diverſiſſimè adficimur, impoſuerint. Levis aliqua adfinitas ſatis gravis cauſa eis fuit, cur eodem vocabulo illos adpellarint; & cum definire non poſſint ſenſa hæc animi ſui, illa nomina nunc quidem diſtinguunt, nunc verò miſcent.

5. Exempli cauſâ, 1. *cœlum cœruleum* vulgò vocant Latini, ut in *Ennii* verbis: *cœli cœrula templa*, & alibi paſſim. Quin & dici *cœruleum*, quaſi *cœluleum* volunt Grammatici. 2. At iidem vocant *angues cœruleos*. *Silius Italicus* Lib. II. verſ. 585.

Cœruleus maculis auro ſqualentibus anguis.

3. *Virgilius* Lib. III. Æneïdos, verſ. 63. vittas funebres vocat *cœruleas*.

——— *Stant manibus aræ*
Cœruleis mœſtæ vittis ——

4. Idem verſ. 194. ejusdem libri *imbrem cœruleum* his verbis deſcribit:

Tunc mihi cœruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem, hiememque ferens.

5. At verſ. 208. de mari:

Ad-

Adnixi torquent ſpumas & cærula verrunt.

6. Æneïdos Lib. V. verſ. 123. *Scylla*, navis Cloanthi, dicitur *cærulea.* 7. Libro verò VIII. ita deſcribitur Deus, qui Tiberi præeſſe credebatur, verſ. 33.

——— *Eum tenuis glauco velabat amictu*
Carbaſus.

Et verſ. 64.

Cæruleus Tibris, cœlo gratiſſimus amnis.
8. Idem in Ciri, verſ. 215. umbras noctis ita vocat:

——— *Demtæ, ſubita in formidine, vires*
Cæruleas ſua furta priùs teſtantur ad umbras.

9. *Horatius* verò Epod. XVI, 8. *cæruleam* Germanorum *pubem* dicit:

Nec fera cærulea domuit Germania pube.

10. *Cicero*, in Arateis, vocavit Aſtra *cærula*, Ed. Grotianæ verſ. 386.

Cærula veſtigat finita in partibus aſtra,
ſi credimus nonnullis editionibus, nam aliæ, ut Grotiana, habent *auſtri*. 11. *Propertius* Lib. IV. Eleg. 2. vſ. 43. Cucumerem vocavit *cæruleum:*

Cœruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.

12. *Pedo Albinovanus* El. I. de morte Druſi, verſ. 93. eo Epitheto mortem adficit, moribundi deſcribens,

Lumina cœruleâ jam jam natantia morte.

13. *Plinius* de Heliotropio verba faciens, ait ejus *noctu velut deſiderio* (Solis) *contrahi cœruleum florem.* Lib. XXII. c. 21.

6. Intelligimus 1. quare cœlum *cœruleum* dicatur, quia etſi non adficit omnium oculos eodem modo; tamen eſt idem, & ab omnibus poteſt adſpici. Hinc à multis Gentibus dicitur hodie *blavum*, ſic enim cœruleum vertere poſſumus. 2. At quare *cœruleum* ſerpentem dixit *Silius*? Voluitne *atrum*? An coloris, ut more noſtro loquar, *blavi*, vel *blavaſtri*? Nemo profectò dixerit. 3. Cujus coloris fuerint *cœruleæ* vittæ, quibus erat cincta ara, in honorem Polydori ſtructa, ambigunt, ſimili de cauſa, docti viri. Hæc *Servius* ad eum locum: *Cato ait depoſitâ veſte purpureâ, fœminas uſas cœrulea, cùm lugerent. Veteres ſanè cœruleum nigrum accipiebant. Vittæ autem cœruleæ in acerbo funere, præcipuè filiorum familias, adhiberi ſolebant.* At *Ant. Thyleſius* in Lib. de Coloribus Cap. I. *Quoniam cœrulei*, inquit, *ſpecies eſt pœnè nigra, ut quod Indicum dicitur, eóque olim veſtitu Græcæ mulieres amictæ producebant eorum funera, quorum*

rum in cœlum migraſſe animas cæruleum exiſtimabant; idcirco pro triſti nonnumquam capitur, ut apud Virgilium puppis cœrulea *Charontis.* Nunc non expendam utra ſententia vero ſimilior ſit, ſatis eſt ad difficultatem digitum intendiſſe. 4. Imber *cæruleus* videtur eſſe *nubes obſcura*, quales *κυάνεαι* à Græcis dicuntur; at color ille multùm diverſus, à colore cœli ſereni. 5. *Cærula* æquora dixit *Virgilius* & alii, innumeris locis, quo fit ut Neptunus ab *Ovidio* Met. Lib. I. in deſcriptione Diluvii, dicatur *cæruleus*, verſ. 275.

Çæruleus frater juvat auxiliaribus undis.

Cui etiam oculi cæruleo colore pingebantur, ut docet *Cicero* Lib. I. de Nat. Deor. cap. 30. Nemo non crediderit colorem maris propriè cœruleum poſſe dici, ſi adtendat ingentem copiam locorum, in quibus ita vocatur. Non poteſt tamen, ſi propriè loquutus eſt *Cornel. Celſus* Lib. VII. Cap. VII. §. 14. ubi de ſuffuſione: *Si exigua ſuffuſio eſt, ſi immobilis, colorem verò habet* MARINÆ AQUÆ, *vel ferri nitentis* —— *ſpes ſupereſt. Si magna eſt, ſi nigra pars oculi, amiſſâ naturali figurâ, in aliam ſe vertit, ſi ſuffuſioni color* COERULEUS *eſt,* — *vix umquam ſuccurritur.* Hîc *cæruleus color* manifeſtò diſtinguitur à *colore marinæ aquæ.* Non diſſimulandum tamen *Hier. Mercurialem* Var. Lect. Lib. V. c. 5. pro *cæruleus* legere *cereus.* Eum vide, ſi vacat. Si quæras à *Servio*, quare mare dictum fuerit à *Virgilio* Æn. Lib. VII. verſ. 198. *Vada cærula,*

la, reſpondebit *cærulum eſſe viride cum nigro*, *ut eſt mare.* Sed navis Cloanthi quare *cærula* dicitur? An *blavo* erat colore picta? *Servius: aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum nigrum eſt, ut* ſcrupea tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris. Inepta eſt, ſine dubio, poſterior interpretatio; prior poteſt ferri, quia idem Charon, qui

—— *ferrugineâ ſubvectat corpora cymbâ,*

Æn. VI. verſ. 303. paullò poſt, verſ. 410.

Cæruleam advertit puppem, ripæque propinquat.

Certè eſſe nigram navim neceſſe eſt, quia pice obducitur; niſi imponatur alius color, qualis eſt *cumatilis*, ut undas marinas colore referat. *Homerus* ambiguo ſimiliter Epitheto vocat naves κυανοπρώρους, *quæ habent proram cyaneam.* Nam κυάνεον *blavum* & *nigrum* ex æquo ſonat. 7. Si Tiberinus diceretur aut *glaucus* tantùm, aut *cæruleus*, nihil mirum eſſet; at mirum colores miſceri, qui diſtinguuntur ab aliis: ut à *Celſo* vidimus diſtingui eos, qui miſceri ſolent. *Glaucus* enim idem eſt ac *cæſius*, quandoquidem Minerva, quæ perpetuo Epitheto γλαυκῶπις dicitur, *cæſiis* oculis pingebatur, ut auctor eſt *Cicero* de Nat. Deor. Lib. I. c. 30. *Dicere licebit cæſios eſſe oculos Minervæ, cæruleos Neptuni. Glaucus* autem aut *cæſius* eſt color, quem *viridaſtrum* nunc vocamus. 8. Umbras nocturnas *Joſ. Scali-*

ger

ger exiſtimat dici *cœruleas*, more Græcorum, qui κυανίαν ὄφρυαν dicunt. Ac ſanè tenebræ non omni luce deſtitutæ, non multò aliter nos adficiunt, quàm quæ *cœruleo* colore ad nigrum accedente tincta ſunt. 6. *Cærulea* Germanorum pubes dicitur, ut volunt Interpretes ob oculos cœruleos, frequentiores apud Germanos, quàm apud Italos. 10. Si *Cicero* non dixit aſtra *cœrulea*, at à *Virgilio* in Ciri, verſ. 38. Sol & Luna dicuntur

Sidera cæruleis orbem pulſantia bigis,

ob colorem cœli, per quod feruntur. 11. Fateor me neſcire quî *Propertius cæruleum* dicat cucumerem, ſeu cucumerem propriè dictum, ſeu melopeponem intelligamus; omnes enim, quos umquam vidi, ſunt *virides*, aut *viridaſtri*, ut loquar hodierno more, vel *flavi*, vel miſti his coloribus. *Blavos* verò numquam adſpexi. Fortè intelligi *cæſios*, hoc eſt, *viridaſtros*. 12. In Conſ. ad Liviam mors dici videtur *cærulea*, quòd morientium color ſoleat eſſe lividus, hoc eſt, *blavus moriens*, ut nunc loquimur, vel *plumbeus*. 13. Si *Plinius* vertit *Dioſcoridem*, *cæruleum* vocaverit ſubrubrum, *Dioſcorides* enim vocavit floris Heliotropii colorem aut ὑπόπυῤῥον, aut ὑποπόρφυρον, Lib. IV. c. 193. Vide utriusque Interpretes & *Claud. Salmaſium*, de Homonymis Hyles Iatrices Cap. XXI.

7. Alterum de coloribus exemplum ad lam, ex *Homero*; quod etiam oſtendet, ideò quòd de-

definiri nequeant, maximam ambiguitatem & obſcuritatem in vocibus, quibus ſignificantur, naſci. Princeps Poëtarum vinum paſſim vocat αἴθοπα οἶνον quod poſſemus vertere *nigrum* vel *rubrum vinum*, quia, nempe, id vinum eſt * ἐπικεκαυμένον τὴν ὄψιν, ἤτοι μέλαν, ἢ ἐρυθρὸν, *ſpecie ambuſtâ, vel nigrum, vel rubrum.* Sic vocat æs lucidum αἴθοπα χαλκὸν, Iliad. Δ. 495. & alibi. At quo ſenſu mare vocavit ‡ οἴνοπα πόντον? *Nigrum*, nempe, dicit, inquiunt Grammatici. Eſto, ſed nigror ille maris non accedit ad nigrorem vini rubro colore ſaturiore tincti; ſed potius ad nigrorem, de cœruleo colore multùm trahentem. Præterea vocat etiam boves οἴνοπας, cujus rei duplicem cauſam reddit *Euſtathius*, † ὅτι οἴνοπες βόες οἱ μέλανες, διὰ τὸ μέλανα καὶ τὸν οἶνον λέγεσθαι, ἢ οἱ πυῤῥοὶ διὰ τὸ καὶ οἶνόν τινα ἐρυθρὸν εἶναι: *nigri boves quia vinum nigrum dicitur, vel rubri, quia vinum quoddam rubrum eſt.* Sic videmus non levem hinc naſci ambiguitatem, in nomine coloris; quia nec boum, nec vini, nec maris ſemper idem eſt color, eaque difficulter inter ſe poſſunt conferri.

8. Quod ſi poſſent *colores*, ut & ceteræ ſimplices notiones, definiri, more Philoſophico; eorum ſemel definitione certâ conſtitutâ, nulla ampliùs occurreret ambiguitas; quia idem vocabulum ſemper eſſet ejusdem notionis animi

* *Euſtathius in Iliad. p. 131. Ed. Rom.*
‡ *Iliad. A. verſ. 750. & paſſim.*
† *Pag. 1732. Ed. Rom.*

nimi ſignum. Similia poſſemus obſervare de variis rationibus, quibus adficiuntur auditus, olfactus, guſtus, & tactus; quas omnes quiſtem ſentimus, at aliis deſcribere non poſſumus; quo fit ut neſciamus, an, iisdem nominibus, idem alii ac nos ſignificent. Sed quod diximus de colorum nominibus, ea erunt inſtar omnium, quæ hanc in rem adferri poſſent; quia eodem modo de ceteris omnibus, quæ ſentimus, eſt judicandum.

9. Hinc quoque ſequitur ut neſciamus, quid ſit quod ab aliis, præſertim ſi eorum mores nobis ſint ignoti, *bonum*, *gratum*, *jucundum*, *pulcrum*, in hoc rerum genere, vocatur. Ne enim repetam quod dixi de ratione, quâ quisque adficitur, quæ diverſa eſſe poteſt, quamvis eodem nomine ab omnibus adpelletur; pro conſuetudinibus Gentium, magna eſt in ſignificatione earum vocum varietas; quam vix adſequimur, quia definiri nequeunt ea quæ ſentimus. Muſicam, ſive Symphoniam laudant nonnulli populi, quæ aliis ſummopere diſplicet. Seres dicuntur delectari genere Muſicæ, planè diverſo à Muſica Europæorum, & *egregiam* * *Symphoniam* vocitare, quam nos *abſonam* eſſe diceremus. Igitur ſi quis Seras de ea loquentes audiret, nec umquam eorum Symphonias audiviſſet, cùm laudaretur Symphonia quædam; non intelligeret quid ſignificarent voces, quibus eam in rem Seres uterentur; easque ſi ex uſu & conſuetudine ſuæ Gentis interpretaretur, graviſſimè falleretur. Ve-

* *Vide Iſaac. Voſſius. de Poëmatum cantu & viribus rhythmi.*

Verùm miſſis Scribus, quotus quiſque eſt qui legit ſcripta Græcorum & Latinorum, ubi paſſim occurrunt Symphoniarum laudes, vel conjunctus legitur tibiarum ſonitus cum recitatione verſuum in Comœdiis, & Tragœdiis, qui intelligat quid illa ſibi velint? Profectò perpauci, vel ſubobſcurè, ſuſpicantur quæ fuerit illa Muſica, & viri doctiſſimi, qui multùm operæ ac temporis impenderunt in illa indaganda; permulta ſe fatentur ignorare. Nimirum, quomodocumque ſoni deſcribantur, non poſſunt ſatis intelligi, niſi ab iis qui eos, aut ſimiles aliquando audiverint.

10. Nemo non legit quæ *Cicero* ſub finem libri, quem *Oratorem* inſcripſit, habet de *Numero* illo oratorio; auſim tamen dicere innumeros eſſe, quibus inane videatur quod habet, ideò tantùm quòd non audiverint umquam quemquam aut Poëtam, aut Oratorem, obſervatâ ratione numeri, legentem; aut quòd in Linguis hodiernis, ſive numeris adſtrictam, ſive ſolutam orationem ſpectes, nullum ejuſmodi numerum habeamus. At qui ſyllabarum ſingularum quantitatem (quæ eadem omnino eſt in proſa, ac in verſibus) diligenter obſervabant, & alios obſervantes audiebant, diſpoſitione vocum, pro quantitate ſyllabarum, vehementer adficiebantur. *Cicero* * orationis numeroſæ hoc exemplum C. Carbonis profert, qui in concione dixit: *O Marce Druſe, patrem adpello, tu dicere ſolebas, ſacram eſſe Rempublicam; quicumque eam violaviſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. Patris dictum*

* *In Orat. c. LXIII.*

ctum ſapiens temeritas filii comprobavit. Ut cetera omittam, ait *Cicero hoc dichoreo* (ultimæ vocis) *tantum clamorem concionis excitatum eſſe, ut admirabile eſſet.* Tum ſubjicit: *Quæro nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac ſic*: comprobavit filii temeritas: *jam nihil erit, etſi temeritas ex tribus brevibus & longa eſt.* Teſtor aures Lectorum, an tantum diſcrimen animadvertant in his compoſitionibus verborum; ut propter priorem exclamare debuiſſe intelligant Populum Romanum, poſteriorem tacitum audire? Nec ſcio an per omnia *Ciceroni* adſentiendum ſit, cùm à præſtantiſſimis Scriptoribus, ut à *Livio*, aliiſque, numerum illum ſperni conſtet. Vide & *Quintilianum* Lib. IX. cap. 4.

11. At fortè dixerit quiſpiam, pleroſque ſaltem adfici *numero* verſuum Græcorum & Latinorum. Verùm hunc quoque numerum pleriſque ignotum eſſe oſtendit ratio recitationis, quæ ubique ferè nunc obtinet. Verſuum enim *numerus*, cùm ſine dubio in quantitate ſyllabarum ſitus ſit, à pleriſque planè negligitur; quandoquidem voces, pro ſyllabarum quantitate non efferuntur. Græci verſus ſi legantur, aut memoriter recitentur, ratio quidem habetur accentuum, qui ad verſuum numerum nihil faciunt; negligitur verò quantitas ſyllabarum, quâ ſolâ verſus conſtant. Quod cùm omnes planè corrumpat, Iambicorum potiſſimùm & Trochaïcorum verſuum numeris ita noxium eſt, ut nihil differant à proſa, quando ita, ut dixi, leguntur. Eadem

dem eſt ratio Latinorum verſuum, nam licèt in Latina Lingua accentus à nobis non pingantur, attamen conſtanter pronunciantur; nam omnes voces diſſyllabas ita pronunciamus, quaſi eſſet acutus in prima, quæcumque ceteroqui ſit ejus quantitas. Sic *dábit*, cujus prima ſyllaba eſt brevis, non aliter pronunciatur ac *lávit*, cujus prima eſt longa. In triſſyllabis verò vocibus, quarum duæ priores ſunt breves, ſemper prima acuitur; ut, *cápere*, cujus primæ non minùs inſiſtimus, quàm primæ verbi *cárpere*. Præterea ita nunc pronunciamus ultimam ſyllabam nominum primæ declinationis, ut in recto non ſit minus longa quàm in ſexto caſu, ut *Muſá*, &c. O productum & O breve, in ultima ſyllaba, longum facimus. Addendæ ſunt hiſce eliſiones, quas nullo modo obſervamus; & quibus neglectis, æquè abſurdi ſunt verſus Latini, ac ſi in hodiernis Gallicis ſyllaba, quæ elidi debet, plenè pronuncietur. Quæ regulæ perpetuæ ſunt, nec ullâ exceptione laborant. At iis obſervatis, in lectione verſuum planè corrumpitur numerus, quemadmodum perit, in Græcis verſibus, ſi accentuum rationem habeas.

12. Hinc fit ut multæ ſyllabæ breves videantur longæ, & quidem iis locis ubi neceſſariò breves eſſe oportet; utque duo verſus, ejuſdem generis, diverſum planè numerum habere videantur. Exempla quid velim oſtendent. Itaque adponam verſus *Catulli*, in quibus eas ſyllabas notabo accentu, quæ, cùm ſint naturâ ſuâ breves, & tales ſint ne-

neceſſe eſt in verſu, tamen legendo producuntur.

Etſi me adſiduo confectum cura dolore,
Sevocat à doctis, Ortale, virginibus;
Nec potis eſt dulces Muſarum expromere fœtus,
Mens animi, tantis fluctuat ipſá mális.

In primo verſu ultima ſyllaba vocis *curá*, quæ brevis eſt, producitur pronunciatione: in ultimo verò ultima vocis *ipſá*, & prima vocis *mális*; quo fit ut ultimus verſus videatur eſſe alîus generis ac ſecundus, in quo penultima vocis *virgínibus* corripitur, & in quo tamen peccatur quòd antepenultima producatur. In Jambicis verſibus lectis, prout nunc legi ſolent, idem uſu venit. *Phaſelum* Catullianum ſi quis legat, poſtquàm legerit:

Ait fuiſſe navium celerrimus,

Correptâ, ut par eſt, penultimâ, ſequentem verſum legens eamdem ſyllabam producet:

Neque ullius natantis impetum trábis.

Quo fiet ut videantur eſſe verſus diverſi generis. Atque ex his facile eſt intellectu, plerosque dudum neſcire quid ſit numerus.

13. Igitur hinc ſequitur non idem ſignificare *rectam pronunciationem*, & *numerum*, cùm oratorium, tum poëticum, in ore noſtro, ac in Scriptis Veterum. Quod nos plauſu cohoneſta-

neſtamus, illi paſtoritiâ fiſtulâ exciperent; & viciſſim nobis alii pronunciationi adſuetis, quamvis abſonæ, ludibrium deberet quiſquis, priſco more, recitaret. Unde verò hoc factum? Nempe, quia, Linguarum hodiernarum conſuetudine ita poſtulante, mutavimus pronunciationem Linguæ Latinæ, aut potiùs ſenſim mutatam à Majoribus noſtris accepimus; quâ mutatione admiſſâ, neceſſe eſt ut *numerum*, de quo tam multa Veteres, planè ignoremus. Nomen eſt ejus quod ſentimus, cùm modulata ex arte oratio pronunciatur; cujus nominis ſignificationem meliùs, auditâ rectâ recitatione; quàm vel ampliſſimâ rei quam ſignificat deſcriptione, adſequimur.

14. Cùm legimus *tetrum* aut *gratum* odorem, niſi addatur ex quanam re ille odor manaret, ſcire nullo modo poſſumus quis ſit; quia ignoramus ſæpe cujus rei odore homines delectentur. Idem de *ſapore* dixeris, qui pro guſtuum varietate laudatur, aut vituperatur. Exempli cauſâ, finge Hollandum & Siamenſem in forum piſcarium ire, Hollandúmque incidere in piſces fluviatiles, per aliquot dies ſervatos; illico dicet eos fœtere, & deterrimi ſaporis eſſe. Adſit hoc dicenti Siamenſis, olfaciátque piſces; negabit eſſe *tetrum* odorem, & *grati* ſaporis eſſe, ſi coquantur, contendet. Adſuetus cibis, multo pipere & ſale condîtis, *inſipida* vocabit, quæ alius ſat ſapida eſſe dicet, qui tanto pipere & ſale in cibis uti non ſolet. Hic viciſſim, aromatibus præter modum condîta contendet, quæ probè temperata illi videbuntur.

15. Fin-

15. Finge tibi delicatam mulierem, carpentóque vehi ſolitam, incedentem pedibus, & quidem tenuibus calceis indutis, per viam paullò lapidoſiorem; continuò *aſperrimam* & *moleſtiſſimam* eſſe viam dicet. Tum eamdem calcet ruſticus, qui ſoleat non modò pedibus incedere, ſed & loca aſpera ac lapidoſa pedibus nudis peragrare, neg bit eam viam eſſe *aſperam*, aut *moleſtam*; imò verò ſat *planam* & *commodam* judicabit. Quod ſi uterque deſcriberet iter quod feciſſet, neque quidquam de alterutrius ſorte, & ratione vivendi ſciremus, quo modo poſſemus intelligere quid ſibi vellent? Eadem diverſis vocibus ſignificarent, atque iiſdem vocibus diverſa. Nec dubium eſt, quin multa talia occurrant in Veterum Scriptis, quæ moniti Litterarum ſtudioſi poſthac animadvertent.

16. Ex hiſce etiam colligere licet, nos non ſatis clarè intelligere poſſe quid ſignificent voces, *pulcritudo*, *pulcher*, aliæque ſimiles; quia ſunt nomina notionum ſimplicium, quæ per ſenſus ad nos adpellunt; aut notionum compoſitarum, quæ ejuſmodi notionibus ſimplicibus conſtant. Didicimus uſu quid iis aut ſimilibus nominibus vocetur, apud eos inter quos nati atque alti ſumus, cùm videremus ea quæ pulcra vocarentur; non verò ex deſcriptionibus pulcritudinis. Quid verò alii iiſdem adpellationibus ſignare ſoleant vix intelligere poſſumus, niſi apud eos verſemur; unde neceſſe eſt nos non ſatis intelligere quid velint Scriptores, temporum aut locorum intervallis à nobis remoti, vocibus quæ iis quas

protulimus verti ſolent. Ac ſane conſtat experientiâ, non eamdem formam omnibus Gentibus admirationi eſſe, & laudari. Quam in rem, ita *Sextus* Empiricus, contra Mathematicos, Ed. Genevenſis pag. 446. Ἄνθρωποι συμφωνοῦντες, εἰ τύχοι, περὶ τοῦ εἶναί τινα σωματικὴν εὐμορφίαν, περὶ τῆς εὐμόρφου καὶ καλῆς γυναικὸς στασιάζουσι. *Homines conſentientes quidem fortè eſſe quampiam corpoream pulcritudinem, de formoſa verò & pulcra muliere diſſentiunt.* Τοῦ μὲν Αἰθίοπος τὴν σιμοτάτην καὶ μελαντοτάτην προκρίνοντος. τοῦ δὲ Πέρσου τὴν γρυποτάτην καὶ λευκοτάτην ἀποδεχομένου. ἄλλου δὲ τὴν μέσην κατά τε τὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν χροίαν πασῶν καλλίονα λέγοντος: *præferente Æthiope eam quæ maximè ſima & nigerrima eſt; Perſâ verò eam probante, quæ eſt maximè adunco naſo & candidiſſima; alio verò mediam, & ad figuram quod adtinet & ad colorem, pulcherrimam omnium eſſe dicente.* Alia exempla proferre poſſemus, ſed hoc ſatis erit, ut quid velimus intelligatur, nec adtendenti deerunt.

CAPUT II.

De nominibus Nationum Compoſitarum.

I. CUM notiones *compoſitæ* dicantur omnes, in quibus varias partes diſtinguimus;

mus; ut perfectè adſequamur quid ſignificent nomina ejuſmodi notionum, oportet nos ita pervidere omnes partes quibus conſtant, ut eas ad unam enumerare poſſimus. Alioqui ſi quæ pars nos fugiat, non poſſumus dicere à nobis plenè intelligi quid ejuſmodi nominibus ſignificetur. Si in pyxide, aut in ſacco varia eſſent clauſa, nobis inſciis, ac nos temere diceremus quæ iis clauderentur; tum verò iis apertis, & oculis expoſitis omnibus quæ inerant, liqueret fuiſſe varia, de quibus ne ſuſpicati quidem fueramus; nemo non diceret, nos fruſtra jactaſſe nobis notum fuiſſe quidquid ſacco, aut pyxidi inerat. Eadem eſt ratio nominum, quibus compoſitæ notiones adpellantur. Verùm quàm facile eſt ſcitu quidquid pyxide, vel ſacco clauditur; tam difficile eſt inveſtigare omnes partes notionis compoſitæ, quæ verbo quopiam ſignificatur.

2. Omnes notiones, quæ animo noſtro obverſantur, aut per ſenſus ad eum adpulerunt, ſeu id ſemel contigerit, ſeu repetitis experimentis; aut meditatione, & commentatione ab animo noſtro formantur. Itaque ad hæc duo genera omnes compoſitæ notiones, adeóque nomina quibus ſignificantur referri poſſunt. Corpora, eorùmque qualitates videmus, aliíſque ſenſibus percipimus; ceteræ verò incorporearum rerum notiones à nobis meditando ſunt effictæ. Igitur ſunt nomina corporum, & nomina rerum incorporearum, quibus ſignificantur notiones compoſitæ.

3. In quolibet corpore, duo animadvertuntur; quorum alia ei corpori ſunt communia cum omnibus aliis corporibus: alia qualitates, ei corpori peculiares. Itaque quiſquis nomen corporis profert, eo nomine complectitur varia illa, quæ in corpore cernuntur. Verùm hoc in negotio magna occurrit difficultas; neque enim ex eo quòd novi in quopiam corpore certum numerum qualitatum, ſive communium, ſive ei propriarum; ideò ſequitur omnes, qui nomen ejus corporis proferunt, notionem ejus habere æquè amplam, aut æquè arctam, ac mea eſt. Fortaſſe non novi quidquid illi animadverterunt, aut vidiſſe ſe putant in corpore, de quo loquuntur; aut etiam plura in eo animadverti, aut exiſtimo me deprehendiſſe, quàm illi. Igitur cùm eodem nomine utamur, ideò tamen eamdem notionem eo nomine non ſignificamus; & dum ignoramus quàm latè pateat, aut quàm arcta ſit aliorum notio, neſcimus an adſequamur quid velint, ánve ab iis probè intelligamur. Idem fit inter nos, ac ſi nummis quidem ejuſdem nominis duo mercatores uterentur, eóſque inter ſe permutarent; ſed interea neuter ſciret an metallum, quo conſtarent, ánve eorum pondera eſſent æqualia. Ut periculoſum eſſet ejuſmodi commercium, quia unus poſſet multum pecuniæ amittere, dum lucraretur alter: ſic & non leve periculum eſt, ne fallamur, dum de notionibus aliorum judicamus ex noſtris, ſimiléſque prorſus eas cenſemus, dumtaxat quia eodem nomine adpellantur. Hoc autem ſi verum ſit de

iis,

iis, qui colloquuntur; multò verius eſt de Scriptis Veterum, iísque qui ea nunc intelligere nituntur.

4. Exemplo ut rem illuſtremus, ab antiquiſſimis temporibus notus fuit *Magnes*, ut nos docet *Ariſtoteles* de Anima Lib. I. cap. 2. Ἔοικε δὲ Θαλῆς κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαμβάνειν, εἴπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ: *videtur Thales ſtatuiſſe animam eſſe aliquid, cui vis movendi ineſt, quandoquidem dixit lapidem animam habere, eo quòd ferrum movet.* Pluribus etiam hunc lapidem deſcripſit *Plinius*, Hiſtor. Naturalis Lib. XXXVI. Cap. 16. Si quis miſceret notionem hujus lapidis, qualem nunc habent Philoſophi, cum notione Veterum, exiſtimaret Veteribus etiam notam fuiſſe qualitatem quâ Polos ſuos ita dirigit, ut alterum ſemper Septemtrioni, alterum conſtanter Meridiei obvertat. Quam tamen Veteribus ignotam fuiſſe conſtat.

5. Quia Veteres non modò eadem genera animalium viderant ac nos, ſed & de iis ingentia volumina ſcripſerunt, ut *Ariſtoteles*; quia plantas diligenter luſtrarant, ut liquet ex libris *Theophraſti*, & *Dioſcoridis*, ne jam *Plinium* adpellem; ideò tamen exiſtimandum non eſt, iis eamdem notionem obverſatam eſſe corporis animalium, & partium quibus plantæ conſtant; quæ nobis, poſt Recentiorum pulcherrima inventa, obverſatur. Ne ſingillatim loquar de iis quæ ignota antehac fuerant, certum eſt haſce eorum notiones ob-

ſcuriſſimas & imperfectiſſimas fuiſſe, ſi cum noſtris conferantur, vel ad ſolam rationem nutritionis animalium & plantarum quod adtinet. Igitur quamvis iiſdem vocibus hac in re utamur iis, cùm loquimur, ſubjecta eſt poteſtas multò amplior, & clarior; quàm in Veterum Scriptis.

6. Si quis legerit & expenderit quæ Recentiores Phyſici de rerum univerſitate ſcripſerunt, de magnitudine & diſtantia ſtellarum, déque amplitudine totius rerum naturæ; is demum intellexerit, ſi modò intelligi poteſt, magnitudinem operum Dei; déque iis ſentiet, prout tanto artifice dignum eſt, ſi humana imbecillitas nos umquam patitur digna Numine cogitare. At idem, ſi poſtea legat quæ Veteres plurimi de finibus *Mundi* ſcripſerunt, mirabitur quî potuerit fieri ut ſapientes viri in tam abſurdis conjecturis adquieſcerent. Videbuntur ei viri acutiſſimi pænè, hoc in negotio, deliraſſe. Exempli cauſâ, *Ariſtoteles*, de cœlo Lib II. cap. 4. ita loquitur de *Mundo.* Σφαιροειδής ἐστιν ὁ κόσμος —— καὶ κατὰ ἀκρίβειαν ἔντορνος οὕτως ὥστε μηδὲν μήτε χειρόκμητον ἔχειν παραπλησίως, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν παρ' ἡμῖν ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένων: *ſphæricus eſt mundus & uſque adeò rotundus, ut nihil illi conferri queat eorum, quæ manu facta ſint, neque aliud quidquam quod in oculis noſtris verſetur.* Facile eſſet talia multa congerere.

7. Qui, dum hæc legunt, ſubjiciunt voci κόσμος, *mundus*, eamdem notionem, quam recen-

recentiores Aſtronomi, non poſſunt non ridere Veteres, qui ſimilia adfirmarunt. At meminiſſe eos oporteret Veteres, *Mundum* vocaſſe ſpatium illud, quod hinc ad ſtellas porrectum eſt, neque ſtellas admodum remotas exiſtimaſſe. Cùm autem hæc in orbem circa terram ſita viderent, ideò crediderunt Mundum eſſe rotundum. Sed qui norunt Solem eſſe centrum, non quidem totius Univerſi, ſed vorticis noſtri, circa quod hæc noſtra Terra, cum ceteris Planetis, in orbem agitur; ſtellaſque alias totidem eſſe Soles, qui non magis moventur quàm hic noſter, & immenſâ diſtantiâ inter ſe diviſi ſunt; nec ullam eſſe rationem, cur putemus nos hinc profectos ad ultimum operum divinorum pervenire poſſe, ſi per totam æternitatem rectâ lineâ ad ulteriora feramur; qui, inquam, hæc norunt, non poſſunt capere quî *Mundus* hic, quem animo ita contemplantur, rotundus dici queat. At, ut dixi, idem non intelligebant Veteres, voce *Mundus*. Igitur cavere debemus ne notiones noſtras mutuas Veteribus demus; deinde, ex notionibus illis, de eorum ſermone judicemus, ut paſſim fieri ſolet.

8. Si velimus eorum mentem adſequi, oportet nos veluti noſtrarum opinionum oblivisci, & ad eos, ut ita dicam, rudes atque integros diſcipulos adferre; qui quærant quid Magiſtri illi veteres ſenſerint, non quod ſentire debuiſſe videntur, ut ſaperent. Non debemus eorum dicta cum ipſa rerum, de quibus loquuntur, natura conferre, quatenus nobis

nota eſt; nam, ut diximus, eorum cognitio amplior, aut tenuior eſſe potuit, quàm noſtra; ſed eorum mentem ex ipſis eorum verbis, quantùm licet, interpretari. Si ex eorum oratione non poſſimus colligere, quæ fuerint omnes partes, quibus notiones eorum compoſitæ conſtabant, de ceteris nihil eſt pronunciandum; fatendum potiùs nos non planè adſequi quid ſibi voluerint.

9. Manifeſta hæc mihi eſſe videntur, cùm ex re ipſa, tum ex ſuperioribus exemplis; quibus ſimilia innumera harum rerum ſtudioſi obſervabunt, ſi adtendant, dum Veterum Scripta legent. Attamen contrarium planè fit, nam ad lectionem Veterum accedimus ita animo adfecti, ut parati ſimus iis omnia noſtra dogmata, ſi vel minimùm per eorum verba licet, adtribuere. Si quid omittunt, quod videatur pertinere ad perfectionem notionis, quam in eorum libris quærimus, id ex noſtris obſervationibus, aut opinionibus ſupplemus. Quo modo pro ſententiis Veterum, poſtea Syſtema quoddam doctrinæ habemus, quod partim eorum opinionibus, partim noſtris conſtat additamentis.

10. Conſtitutis verò nonnullis dogmatibus, cùm ex lectione Veterum, tum ex noſtris ſupplementis, hîc non conſiſtimus; ſed conſectaria innumera, cùm proxima, tum remotiora; cùm neceſſaria, tum veriſimilia ex iis deducimus. Quæ omnia Veteribus tribuimus, quaſi eorum notiones æquè latè patuiſſent ac noſtræ, & conſectaria illa infinita, quæ ex iis deducimus, pro ſuis agnituri eſſent, ſi reviviſcerent.

11. Viſ-

11. Víſne exempla ejus rei, in negotio maximi momenti, atque ad notiones præſertim incorporeas pertinentia? Veteres Chriſtiani, qui per aliquot ſæcula Platonici fuerunt, cùm legerent Scripturam, ut ex ea Religionis Chriſtianæ Syſtema quoddam colligerent; Platonicas ſuas notiones Scripturæ notionibus ubique miſcuerunt, & quod in Scriptura non legebatur, quódque credi volebant, ex ea deduxerunt conſectariis, non ex uno fonte derivatis, ſed ex *Platone*, æquè ac ex Prophetis. Cum verò Occidentales Chriſtiani *Ariſtotelis* Scripta terere, & admirari cœpiſſent; tum quoque cœperunt Peripatetica dogmata miſcere cum Scripturæ decretis, atque ex illa miſtura infinita conſectaria deducere, quibus conflata eſt Scholaſtica Theologia. At nunc, variis in locis, ubi in pretio eſt *Ren. Carteſii* Syſtema Philoſophicum, miſcentur ejus opiniones cum iis quæ ex Prophetis & Apoſtolis diſcere licet; atque inde corpus ipſum Theologiæ, quaſi ex ſola Scriptura collectum, conficitur.

12. Quod Scriptura de Deo, ejúſque natura, nos docet ex *Platone* interpretati erant Veteres, ex *Ariſtotele* verò Scholaſtici, nunc ex *Carteſio* multi interpretantur; & ut præterita ſæcula, pro ibrida illa Theologia, pugnarunt Scriptis, anathematibus, legibus, edictis, quaſi pro meris oraculis divinis: invenientur fortè olim qui pro Carteſiano Chriſtianiſmo, ut ſic loquar, quaſi pro aris & focis, decertent. Imò verò jam inventi ſunt, in perſpicaciſſimi hujus ſæculi luce, qui invidiam

diam facere nequiſſimè conentur iis, qui Apoſtolos ex *Carteſio* interpretari nolunt; eóſque traducant, quaſi negarent dogmata, quorum Carteſianas interpretationes repudiant.

13. Duo tantùm alicujus momenti huic noſtræ doctrinæ, de omnibus partibus notionis compoſitæ inveniendis in Scriptore, cui eam tribuere volumus, objici queant. Nimirum, I. quando ſermo eſt de rebus, quæ Veteribus æquè videntur notæ fuiſſe, ac nobis, nullam ſatis gravem eſſe rationem, cur nominibus, quibus utuntur, non æquè amplam ſignificationem ſubjectam fuiſſe ſuſpicemur, ac noſtris; ſive cur non putemus totidem partes fuiſſe, in notionibus illis compoſitis Veterum, ac in noſtris. Unde ſequi videtur, eos de iis rebus ratiocinari, quemadmodum hodie ſolemus, atque ex iiſdem notionibus eadem, ac nos, conſectaria ducere debuiſſe.

14. Profectò ſi ſpectentur res, quæ ex quotidiana hominum omnium vita neceſſariò cognoſcuntur, & quæ ſemper eædem, per omnia ſæcula, fuerunt; non dubitarim Veteribus eamdem eorum ac nobis tribuere cognitionem, quæ ex quotidianis experimentis hauritur. Talia ſunt *cibus*, *veſtitus*, *mors*, *vita*, & alia innumera. Verùm ubi opus eſt ratiocinatione, ut notio quæpiam formetur, præſertim ſi paullò plures enunciationes complectatur ratiocinatio; non puto tutum eſſe, Veteribus ea de re ſilentibus tribuere eamdem notionem ac nobis; quia facillimè fieri poteſt ut illâ ratiocinatione uſi non ſint, adeóque eam

eam notionem non formarint. Potuerunt Veteres de conſectariis, quæ deducimus ex iis quæ perſpecta habebant, non cogitare; quod non intelligo dumtaxat de conſectariis veriſimilibus, ſed & de prorſus neceſſariis. Neque hoc potuit tantùm fieri, ſed etiam perſæpe factum eſt, in rebus manifeſtis. Exempli cauſâ, norant & Veteres & proximè elapſa ſæcula; norant, inquam, *ſanguinem* eſſe liquorem, qui perpetuò è corde fluit ad extremos artus; ſciebant, ut ſanguis è vena commodè emittatur, vinciendum eſſe artum, inter cor & artuum extremitatem. Hinc, ut alia omittam, neceſſariò, niſi mens læva fuiſſet, debuiſſent colligere eſſe in corpore noſtro vaſa quædam, per quæ ſanguis ad extremos artus feratur; alia, per quæ ad cor refluo æſtu redeat. Si res in ſe ſpectetur, ſique argumenta, quibus à *Guil. Harveio* confirmata eſt, expendantur; non tam videbitur fuiſſe perſpicacis ingenii motum ſanguinis in orbem invenire, quàm ſtupidi non vidiſſe. Attamen res ab omnibus adhuc ignorata fuerat. Non multò majoris negotii erat invenire *Antipodas*, poſitâ eâ cognitione Navigationis & Aſtronomiæ, quæ fuit à multis ſæculis, apud varias Gentes, quam ſanguinis reciprocum æſtum; & cùm primùm nonnulli Philoſophi, aut Nautæ mentionem ejus rei injecerunt, omnes debuiſſent illico rem quaſi veriſſimam agnoſcere, & pudore ſuffundi, quòd citiùs eam non animadvertiſſent. Contrà omnino accidit, ut ſannis, & probris, imò etiam anathematibus exciperentur, non à ſtultis, ſed

* ab acutiſſimis ac eloquentiſſimis ſui ſæculi viris, qui Antipodas primùm in lucem, per hoc noſtrum Hemiſphærium, proferre auſi ſunt.

15. Hiſce exemplis, manifeſtò liquet iis, qui *principia* ex quotidianis experimentis norunt, non ſatis tutò adtribui cognitionem *conſectariorum* neceſſariorum. Quod ſi in rebus ſenſus percellentibus, clara & facilia conſectaria homines non vident; quid erit de rebus incorporeis dicendum? Cautiùs erit agendum, neque quidquam adfirmandum, de quo manifeſtò non conſtet. Quæ ratiocinatione colligimus ex enunciationibus, quæ apud Veteres leguntur, non ſunt continuò illis tribuenda; quamvis firmæ ſint, & faciles ratiocinationes. Animus humanus non modò omnia non videt ſimul, ſed perſæpe etiam ea quæ videre poſſet non intuetur. Interdum ante pedes poſita negligimus, ut remotiora ſectemur. Ampliſſimus hîc mihi ſeſe aperit campus, in quem digredi poſſem, ſi vellem. Sed in arctiorem gyrum coërcenda oratio, & Lectoribus ſatius eſt relinquere quærenda quæ omittimus, quàm eos nimiâ exemplorum copiâ obruere.

16. II. Objici præterea poſſit, ſi admittatur quod diximus, de non tribuenda ulla parte notionis compoſitæ Veteribus, cujus clara non ſint in eorum Scriptis veſtigia; præſertim in re paullò difficiliore; inde ſequi pauca eorum verba perfectè à nobis intelligi poſſe, cùm ple-

* *Vide inter alios Auguſtinum de C. D. Lib. XVI. cap. 9. & Lactantium Lib. III. c. 24.*

pleraque ejuſmodi cogitationes ſignificent, nec proinde *adæquatas* notiones, eorum quæ docent, comparari. Unde iterum ſequetur, multa, quæ credi vulgò ſolent, ex contraria ratione interpretandi, dubia videri oportere; quod ſi verum eſſet, multò minor utilitas naſceretur ex Veterum lectione, quàm à plerisque adhuc exiſtimatum eſt.

17. Reſpondemus 1. veriſſimum eſſe multò pauciora intelligi, quàm Vulgus putat: 2. innumerarum opinionum, quæ apud Veteres viguerunt, *inadæquatas* tantùm notiones poſſe comparari: 3. ideoque fruſtra ſæpe in eorum Scriptis ſolutiones controverſiarum, quæ nunc exercent viros eruditos, quæri. Verùm tanti noſtrâ non intereſt adcuratiſſimè ſcire, quid per omnia voluerint Veteres; cùm ex potiſſimorum capitum cognitione colligere poſſimus omnia, quæ neceſſaria ſunt ad bene, beatéque vivendum. Si tanta utilitas ex Veterum Scriptis non colligatur, quanta colligeretur, ſi quæcumque dicunt non obſcuriùs intelligeremus, quàm ipſi intellexerunt; at iis utendum quàm maximè licet, ſine errandi periculo; ſat magna enim utilitas ea erit, ut gratulari nobis debeamus, quòd eorum tot monumenta ad nos pervenerint. Multa fortaſſe, neque enim diſſimulabo, comperiemus nos neſcire, quæ ſcire nos antea falſò putabamus; ſed quid? an præſtat opinari ſibi eſſe nota, quæ re ipſâ nota non ſunt, quàm intelligere ſuam ignorantiam? Non opinor; imò verò, ſi Socrati credimus, humanæ ſapientiæ apex in eo ſitus eſt, ut quàm igna-

ri

ri ſimus, probè cognoſcamus; cui viro ſi quis adſenſerit, judicio ſuo meum etiam adſcribat.

18. Si hæc probè intelligeretur interpretandi ratio, & in animum, ut par eſſet, demitteretur; non parum conferre poſſet, ad trium graviſſimorum Reipublicæ Litterariæ, imò & Chriſtianæ malorum emendationem. Retunderetur primùm ſuperbia nonnullorum Criticorum, nata ex eo quòd putent ſe ſcire quod neſciunt, & quâ ſæpe bonis litteris aut invidiam, aut contemtum crearunt. Deinde mitigaretur ferox ingenium non paucorum Theologorum, qui intelligerent ſæpe, ſi ad hanc normam ratiocinationes ſuas exigerent, ex Scriptura nullo modo poſſe probari, quod in ea clarè haberi, ob Critices ignorantiam, exiſtimant. Parcius uterentur anathematibus, & diſſentientes faciliùs ferrent. Denique errores orti ex temerariis conſectariis deductis ex Scriptura, contra adlatas Regulas explicata, agnoſcerentur, atque ex Chriſtianorum Theologia eliminarentur; quod optare adhuc licuit, ſed neſcio an ſperare umquam licebit. Verùm res eſt tanti momenti, ut Eruditi omnes operam conferre debeant, non modò ad augendam aliarum rerum, ſed præſertim noſtri ipſius, hoc eſt, noſtræ ignorantiæ cognitionem. Nec hoc munus eſt dumtaxat Theologorum, ſed etiam Philoſophorum & Criticorum; qui artes quas profitentur, non dicis cauſâ, colunt; ſed, ut quoad licet, humano generi proſint, dimittántque proinde diſcipulos, non modo doctiores, ſed

&

& modeſtiores ac mitiores, contrà quàm vulgo fieri videmus.

CAPUT III.

De Nominibus Subſtantiarum & Modorum.

1. LOGICÆ noſtræ P. II. c. 3. oſtendimus quàm ſit obſcura notio *Subſtantiarum* omnium, quæ quaſi reverâ ſint ſpectantur; unde ſequitur, earum nominibus notiones obſcuriſſimas ſignificari. Nòmine *Subſtantiæ* intelligimus naturam, quæ per ſe eſt, & cui inſunt variæ qualitates, quas *Modos* ſolemus vocare. Sed quæ ſit illa natura ignoramus, niſi quòd certas qualitates in ea ſimul eſſe cernimus.

2. Igitur quotieſcumque occurrit nomen Subſtantiæ, apud veterem Scriptorem, ante omnia intelligamus neceſſe eſt, illi ignotum fuiſſe obſcurum illud *ſubjectum*, ut loquuntur Phyſici, cui inſunt notæ aliquot qualitates. Deinde quot in illo noſſet, vel eſſe putaret (nam hîc, ubi de animi notionibus agimus, perinde eſt an ſint, ánve eſſe putemus) qualitates, plerumque nobis ignotum eſſe; ac proinde an voci quam legimus eamdem ſubjiciamus poteſtatem, quam ſubjecit is qui eâ olim uſus eſt. Exceptis enim Subſtantiis nonnullis, quæ omnibus ex æquo notæ, quotidianâ experientiâ; nec notiores ſunt nunc

quàm olim, aut fuerunt olim quàm nunc, dicere nemo queat, an Scriptor, quem legit, idem prorſus intellexerit ac quod legentis animo obverſatur. Quam in rem, in memoriam revocandum eſt quod Capite ſuperiore dicebamus, de nominibus notionum compoſitarum; nam Subſtantiæ quoque notio compoſita eſt, ut ex adlata ejus definitione liquet.

3. Exempli cauſâ, *Deus* eſt nomen Subſtantiæ, quæ licèt ſingularis prorſus naturæ, nec cum ulla alia conferenda, ſpectatur tamen à nobis quaſi ſubjectum quoddam, ornatum qualitatibus, quæ ejus *adtributa* vocari ſolent. Quæcumque formetur Dei notio, eſt illa *à poſteriore*, ut loquuntur Scholaſtici; nempe, ſi ex uſu, nunc inter Chriſtianos recepto, deſcribatur, collectio præſtantiſſimarum quarumque qualitatum, quæ nullo defectu finiri intelliguntur. At quamvis ſingulas illas qualitates, animo à ceteris ſejunctas, & *abſtractè*, ut loqui ſolent, ac ſeorſim ſpectatas aliquo modo intelligere poſſimus; attamen ſubjectum, cui inſunt, adſequi non poſſumus, adeóque nomen Dei nomen eſt notionis obſcuriſſimæ, etiam inter Chriſtianos. Sed apud Ethnicos multó obſcurior eſt, quippe apud quos, ut antea * oſtendimus, nomen eſt Naturæ humanâ præſtantioris, ſed cujus quàm latè pateat præſtantia non liquet Erant enim illis varii ordines Deorum, quorum aliis alii ſuperiores eſſe credebantur. Invocabantur

* *P. 2. S. I. c. 3.*

——— *dî; deæque, ſuperi, atque inferi & medioxumi;*

ut ille loquitur aqud *Plautum*, Ciſtellariâ Act. II. S. I. verſ. 30. ad quem vide Interpretes, & eos qui de Diis ſcripſere. Colebantur & Dii *mali*, ne nocerent, qui, ut docebat * *Labeo*, propitiabantur cædibus & triſtibus ſupplicationibus; unde adparet interdum, non diffitentibus ipſis Ethnicis, voces *Deus* & *Numen* ſignificare Naturam hominibus quidem potentiorem, ſed nequaquam meliorem. Igitur non erat certa poteſtas hic vocibus ſubjecta, & cùm ſermo ſit de Naturis inconſpicuis, difficillimè ſcire licet quid ſit earum nominibus pro locis, in quibus occurrunt, intelligendum. Quouſque enim porrigebatur præſtantia Deorum inferorum, mediorum, & ſuperorum? Nemo certè dixerit, nec Ethnici ipſi figmentis illis ſuis certos limites conſtituerant. Si quis agat de rebus, quæ oculis uſurpari poſſunt, quæ de illis dicuntur comparamus cum iis quæ cernimus; atque ex illa comparatione, colligimus quid voluerit is, cujus verba intelligere conamur. At rem inconſpicuam, qualis eſt Divina Natura, non poſſumus conferre cum nominibus, quibus vocari ſolebat. Itaque nihil obſcurius eſt illis vocibus.

4. Poſſunt duorum ejuſdem temporis, & gentis hominum comparari ſermones, qui

 pla-

* *Vide Auguſtinum de C. D. Lib. I. c. 11. & alibi. Adi & Plutarchum de Superſtit.*

planè contrarii erunt, de una eademque illa Natura, à qua omnia regi conſentient. De eadem tabula picta ita diſſentire nequeunt, ut alter in ea Elephantem eſſe pictum, alter Hominem contendat; at de Deo, quia inconſpicuus eſt, æquè repugnantia adfirmare poſſunt. Alter deſcribet tibi Deum quaſi hominum patrem, qui numquam eis benefacere deſinat, & peccantibus facilè parcat, nec libenter pœnas infligat. Sic de Deo loquetur Philoſophus, ſic Chriſtianus, ut omnes norunt. Contrà ſuperſtitioſus deſcribet tibi Deum ἀβέβαιον, εὐμετάβολον, εὐχερῆ πρὸς ὀργὴν, ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι τιμωρητικὸν, μικρόλυπον: *inconſtantem, mutabilem, pronum ad iram, vindictæ levibus de cauſis cupidum, de minimis indignantem.* Quæ verba ſunt *Plutarchi*, è libro de ſuperſtitione. Itaque licèt ejuſmodi homines conſentiant de voce *Deus*, & nonnullis Dei *adtributis*; in ceteris multùm diſſentiunt, nec idem vox *Deus* in utriuſque ore ſonat. Si ſuperſtitioſus ex ſua notione vocem *Deus* interpretetur, in viri ſapientis oratione, toto cœlo errabit; ſi ſapiens, viciſſim, ex ſuo ſenſu in ſuperſtitioſi verbis eam intelligat, non minùs falletur. Igitur in hiſce potiſſimùm rebus cavendum eſt, ne ex noſtris notionibus verba Ethnicorum interpretemur.

5. Ad Chriſtianos Scriptores ut redeamus, multi multa de creatione, ceteríſque actionibus Dei ſcripſerunt; ſed fatendum eſt, ut nobis omnino conſtat, rerum univerſitatis initium ad Deum auctorem referendum eſſe: ita

rationis, quâ è nihilo creavit, ſeu actûs illius, qui *creatio* dicitur, nullam à nobis claram notionem formari poſſe. Sunt & alia μυστικώτερα, quæ à Theologis dicuntur de Deo, & quæ haud magis intelliguntur, ut facilè poſſemus oſtendere. Quando quiſpiam loquitur de actione conſpicua rei corporeæ, in aliud corpus, illâ conſpecta intelligimus quid velit; ſed quî poſſimus intelligere eos, quî de actibus quibuſdam divinis verba faciunt, quos nec nos, nec illi vidimus? Cùm ſermo eſt de homine nobis ſimili, in cujus animo vel corpore quidpiam contigiſſe dicitur; ex noſtra ipſorum experientia, quadamtenus ſaltem, ſuſpicari poſſumus quid ſignificetur. At quid intelligere poſſimus, ubi ſermo eſt de Natura nobis diſſimillima; & de qua ea dicuntur, quibus ſimilia in nobis numquam experti ſumus? Attamen ſi proferantur verba, ex Scriptoribus divinitus adflatis depromta; non difficulter credimus iis ſubeſſe ſenſum quempiam, quem ignoramus, quia ſpiritus divinus res divinas novit. Verùm cùm homines, ſine adflatu, de ejuſmodi rebus loquuntur; non modò non intelligimus quod dicunt, ſed ne ipſi quidem ſatis ſciunt quid ſibi velint.

6 Vocabula Subſtantiarum creatarum eſſe pariter rerum obſcuriſſimarum nomina, ex ipſarum conſideratione oſtendimus, loco *Logicæ* noſtræ memorato; neque hîc quod illic diximus repetere neceſſe eſt. Ipſas Subſtantias non videmus, nec quid intelligant earum nominibus prolatis alii, præſertim quos inter-

 ro-

rogare non licet, ſcire poſſumus. Qualitates, ut dixi, quot in iis eſſe putent neſcimus. Cavendum ergo eſt, in interpretatione Veterum, ubi de hiſce loquuntur, ne iis tribuamus quod ipſi intelligimus, pro eo quod illorum animis obverſabatur.

7. Verùm non ſingulares dumtaxat Subſtantiæ conſiderantur, ſed Subſtantiarum collectiones; quæ quò ampliores ſunt, & latiùs patent, eò habent nomina obſcuriora. Nomina ſunt collectionum Subſtantiarum ſimilium, ut *exercitus*, qui ſignificat cœtum militum; *claſſis*, quæ eſt collectio navium; *urbs*, quæ eſt multitudo domuum, & ſimilia innumera. Sunt quoque nomina collectionum Subſtantiarum diſſimilium, ut *navis*, *domus*, &c. In hiſce autem animadvertendum eſt ſpectari non nudas tantùm Subſtantias, ſed innumeros etiam Modos, qui iis ineſſe intelliguntur; quo fiunt notiones ampliores, eâdémque operâ obſcuriores.

8. Si vel ea nomina expendamus collectionum Subſtantiarum, quæ, exempli cauſâ, adtulimus, quàm obſcura ſint ejuſmodi vocabula facilè animadvertemus. Scimus quidem *exercitum* eſſe multitudinem militum, qui ſunt ſub ſignis, & duci aut ducibus parent; ſatiſque clara eſt ea notio, ſi ita *abſtractè* conſideretur. At ſi agamus de exercitu, non qui eſſe poteſt, ſed qui eſt, ut claram ejus notionem habeamus, qualis neceſſaria eſt, ut de rebus ab eo geſtis, aut gerendis judicare poſſimus; plura ſunt cognoſcenda, quorum ferè ſemper maxima pars omittitur à Scriptoribus,

bus, qui ea voce utuntur. Scire, exempli gratiâ, nos oporteret 1. quot ſint milites: 2. an ſint veterani, an tirones; equitésne, an pedites; ſeu quot fuerint utriusque generis; quo armorum genere inſtructi, & cui pugnæ rationi adſueti: 3. cujus ſint gentis, & quomodo exercitati: 4. quàm animoſi, aut quàm timidi: 5. an ducibus dicto audientes ſint, an iis confidant, vel diffidant: 6. quis ſit animus, quæ peritia, quæ poteſtas ducum: 7. quos habeant belli adparatus, & unde omnia exercitui & bello gerendo neceſſaria comparare queant: 8. qui ſint iis ſocii, & quæ auxilia ab iis accipere poſſint, &c. Attamen plerique Hiſtorici, qui aut Rerum publicarum generales Hiſtorias, aut excellentium Imperatorum vitas ſcripſerunt, ne quartam quidem partem earum rerum, ut par erat, memorant; ſeu eas ipſi reſcire non potuerint, ſeu cùm ſcirent, imperitiâ ſcribendi, dicere neglexerint; unde conſequens eſt ut de præliis, victoriis, expeditionibus, itineribúsque exercituum, & univerſè de eorum rebus geſtis, non ſatis exploratò judicare poſſimus. Lege mihi Hiſtoricos omnes, quotquot ſunt, Græcos ac Latinos; & comperies plerosque ea omiſſione graviſſimè peccaſſe, atque denſiſſimas tenebras toti narrationi offudiſſe. Dicemus iterum aliquid hac de re, in Sect. 3. Part. III. hujus Opuſculi, ubi de *Curtio* agemus. Atqui ſolet conferri Hiſtoria Picturæ, quaſi, nimirum, res geſtas populorum & virorum inſignium oratione nobis pingeret, & ſpectandas poſteris daret. Quis verò ferret in

vultu hominis pingi dumtaxat oculos & naſum, omiſſis ceteris partibus? An judicium ullum poſſet fieri de pulcritudine totius vultûs, ex tabula, quæ dimidiam tantùm ejus partem ſpectandam præberet? Attamen ita ſe gerunt plerique omnes Hiſtorici; ut ex iis, quæ modò dicebamus, liquet, & volumus de eventibus, quos eorum Hiſtoriæ complectuntur, certa judicia ferre! Verùm, ſi ſapimus, ex imperfectis ejuſmodi deſcriptionibus, conjecturas tantùm faciemus; quas nec adcuratas, nec *adæquatas* eſſe fatebimur, nec pertinaciùs æquo defendemus. Stultum certè eſſet ex tabula imperfecta, de tota re quæ pingitur, ſine provocatione ad ampliorem cognitionem, judicare velle.

9. Omnes putant ſe ſcire quid ſit *claſſis*, & ſæpe Hiſtorici maritimas copias eâ ſolâ voce deſcribunt; omiſſis numero, magnitudine, & formâ navium, numero claſſiariorum & militum, aliſque circumſtantiis, quas memoravimus, cùm de *exercitu* loqueremur. Attamen ſine adcuratiore cognitione eorum omnium, quibus conſtat claſſis; *adæquatum* nullum judicium de ea ferre nobis licet. Idem dicendum de voce *urbs*, cujus domuum numerus & amplitudo reticetur, & quæ quot incolas habuerit, quáſve munitiones, aut divitias ignoramus; quod frequentiſſimè, inter legendum, contingit. *Urbs* aut *oppidum*, id plerumque dicitur quod deſcripſimus, ſi mœnia & foſſam addideris, quibus muniri ſolet. At qui eas voces ex hac deſcriptione intelligeret in Hiſtoria Veterum Britannorum, is vehe-

vehementer falleretur, ſi credimus *Cæſari*, qui Lib. V. cap. 21. ita eorum oppida pingit; *Oppidum*, inquit, *Britanni vocant, cùm ſylvas impeditas vallo & foſſâ munierunt, quò incurſionis hoſtium vitandæ cauſâ, convenire conſueverunt.* Vide not. à nobis ad Gen. III, 17. Utebantur voce *Caer*, quæ eadem eſt ac Phœnicia קרתא *Kirtha*, hoc eſt, *urbs*, à verbo קרא quod ſæpe *convocare* ſonat; quia eò convocati ex agris conveniebant.

9. Quod ſi nomen collectionis Subſtantiarum proferatur, quæ complectatur diverſi generis Subſtantias, innumeris *Modis* ornatas, nec aliter deſcribatur; oportebit nos in obſcuriſſima notione adquieſcere. Exempli cauſâ, *navem* adduximus, quod nomen eſt machinæ ligneæ ingenti numero partium, inter ſe compactarum, conſtantis; in qua ſunt clavi, mali, funes, & cetera armamenta. Quia in Scriptis Veterum nulla eſt navis, præſertim longæ, quæ pluribus remorum verſibus ageretur, deſcriptio adcurata; permulta ſunt in deſcriptione claſſium, & navalium præliorum, quæ nullo modo poſſimus adſequi. * *Florus* nos docet magnas claſſes à Populo Romano, breviſſimo tempore inſtructas fuiſſe, eiſque impoſitos & transvectos maximos exercitus; quod vix ac ne vix quidem, ob cauſam memoratam, intelligere poſſumus. Scio eſſe permultos, qui Romanam Hiſtoriam legant, atque illa, veloci lectione, prætervolent, quaſi nihil eſſet difficultatis; ſed hoc ipſum oſtendit Lectores perſæpe adquieſcere in obſcuriſſi-

* *Lib. II. c. 2. quem confer cum Polybio Lib. I.*

ma notione eorum, quæ maximè intererat probè ſcire; nec eo ſeciùs de aliis judicare, quàm ſi adcuratiſſimè omnia perluſtraſſent. Qui non ſatis intelligent quid velim, ii adeant * eos, qui de re nautica Veterum ſcripſerunt; rem enim copioſiùs exponere, per inſtitutam brevitatem, non licet.

11. Hiſce de notionibus Subſtantiarum demonſtratis, non opus erit, ut multis agamus de Modorum notionibus; quia, ut monui, omnes Subſtantiæ ſpectantur, quaſi Modis variis præditæ. Tria ergo dumtaxat animadverſione digna proferemus. I. Si modum unum *abſtractè* conſideremus, exempli cauſâ, figuram quamlibet, notio ejus nobis obverſatur ſummæ perſpicuitatis, atque ejuſmodi notionum nominibus utuntur Geometræ; ſed de his intelligendis hoc loco non laboramus, nec ulla eſt certior via, quâ perveniatur ad intelligentiam Veterum, qui de Geometria ſcripſerunt, aut eam alicubi adtigerunt, quàm ſi ei diſciplinæ operam demus.

12. II. Sunt etiam nomina Modorum, non minùs perſpicua adtendentibus, ſed quæ uſu Vulgi ita ambigua facta ſunt, ut recentiores demum Phyſici eam ambiguitatem animadverterint. Nomina qualitatum, quæ *ſenſiles* vocantur, duo ſignificant, quæ non poſſunt ſine maximo errore miſceri, & tamen à Vulgo miſcentur. Exempli cauſâ, *lux*, *ſonus*, *odor*, *ſapor*, *calor*, &c. ſunt ejuſmodi nomina, quibus ſignificatur cùm id quod ſentimus, quando animadvertimus *lucem*, *ſonum*, *odorem*, *ſapo-*

* *Præſertim Joan. Schefferum & Marc. Meibomium.*

ſaporem, *calorem*, &c. tum id quod eſt in corporibus lucidis, ſonoris, odoratis, ſapidis, & calidis. Quod quidem ſentimus eſt Modus noſtræ Mentis, quod verò eſt in illis corporibus eorum corporum Modus, iſque planè diverſus ab eo qui eſt in nobis. Verum de his ſolent agere Phyſici, & nos diximus quod ſatis ſit, *Phyſicæ* noſtræ Libro Quinto. Itaque nihil ea de re addemus, cùm præſertim non ſoleant Critici in tam ſubtilem notionum diviſionem, & conſiderationem deſcendere. Satis iis eſt, ſi modò poſſint Veteres interpretari, æquè clarè ac intelligitur vulgò ſermo hominum, vernaculâ Linguâ utentium; nec id ipſum ſemper adſequuntur.

12. III. Innumera ſunt vocabula, quæ ſignificant non unum Modum, qui rebus extra nos poſitis, aut Menti noſtræ inſit, quales ſunt ii de quibus modò dicebamus, ſed plurium Modorum collectionem; eáque vocabula difficilia ſunt intellectu, quòd non ſit facile omnes Modos, quos ſignificatione ſuâ complectuntur, invenire; quia ii qui iis vocabulis uſi ſunt, ea numquam aut raro ſat adcuratè definierunt, nec poſſunt nunc à nobis interrogari. Talia ſunt nomina adfectuum, vitiorum, & virtutum. Hæc enim ſunt dumtaxat varii Modi, qui nobis inſunt, aut ineſſe poſſunt, & quorum certis collectionibus certa nomina impoſita ſunt. Ut ergo adcuratè intelligamus quid ſignificent ea nomina, oportet nos ſcire quot varios Modos complectantur, quorum ſi vel unus nos fugerit, dici

dici non poſſumus ea nomina intelligere. Exemplis res liquidior fiet.

14. *Amor* & *Odium* adfectus ſunt, qui in hiſtoria humani generis, omnibúsque ferè omnium Scriptorum libris, utramque paginam faciunt. *Amor* vix poteſt ita definiri, ut una definitio conveniat omnibus adfectibus, qui eo nomine vocantur, propter maximam eorum varietatem. Conſtat quidem quidquid eo nomine adpellatur oriri ex re quapiam, quæ nobis eſt voluptati, & in eam ferri; ſed ſunt diverſiſſima ea, quæ nobis voluptatem creant, & diſſidentes prorſus circumſtantiæ adfectuum, qui eo nomine continentur. Quæcumque nobis voluptatem creant ea *bona* vocamus, ſúntque aut corporis, aut animi, aut externa. Itaque hæc omnia bona amare dicimur; &, pro variis circumſtantiis, *amor* diverſiſſimorum adfectuum, ſive diverſis Modis conſtantium nomen eſt. Qui niſi diligenter diſtinguantur, eos qui iis vocibus utuntur, non intelligimus.

15. I. *Amor* ſignificat eum adfectum, quo duo ſexus conjunguntur, matrimonii, aut etiam voluptatis causâ. Nihil frequentius, apud omnes Scriptores, & artem ſatisfaciendi huic amori ſcripſit nequitiæ magiſter *Ovidius*. Si ſermo ſit de amore licito juvenum, qui matrimonium ſpectant, in eo hæc animadverti poſſunt: 1. eſt totius ſanguinis quidam fervor: 2. voluptas animi in adſpectu ejus qui amatur, & in ſermonibus cum eo cædendis; 3. cupiditas eo potiundi, atque unà vitæ tranſigendæ: 4. vota, quibus amans optat omnia ei

ei quem amat ſecunda accidere; & ſi quà poſſit adjuvare, alacre, promptum ac profuſum auxilium: 5. lætitia aut dolor, prout rebus ſecundis, aut adverſis utitur: 6. egregia de eo opinio, ſive corporis, ſive animi dotes ſpectentur: 7. animus ad quævis obſequia paratiſſimus. Ad hæc omnia accedit amoris vehementia; quæ, pro temporum, rerum ac perſonarum circumſtantiis, major aut minor eſt. Jam autem quis eſt, qui, lectâ hac voce *Amor*, quomodo omnia illa ſe habeant adcuratiſſimè norit? Nemo profectò; ideóque fateamur neceſſe eſt nos non plenè adſequi narrationes, in quibus hæc vox occurrit; etiamſi ſummatim ſcimus, adfectum quem deſcripſimus ſignificari. Atqui ſæpe, ut de hiſtoriis rectè judicare poſſimus, multùm intereſt quàm adcuratiſſimè omnia illa, ſi fieri poſſit, cognoſcere. Si quis legat hiſtoriam belli, quod *Cæſar* Octavianus geſſit cum *M. Antonio*, videátque hujus cladis cauſam referri ad amorem, quo Antonius Cleopatram deperibat; non ſatis intelliget, quî amor cladis cauſa eſſe potuerit, niſi vehementiam ejus ex aliis circumſtantiis hiſtoriæ cognoverit.

16. II. *Amor* paſſim etiam ſumitur pro amicitia, quæ intercedit inter viros, qualis fuit inter *Ciceronem*, & *Atticum*; cujus graviſſima indicia videmus, in illius ad hunc Epiſtolis, atque in vita *Attici* à *Corn. Nepote* conſcripta. Nihil eſt in amicitia, quod non ſit in amore antea deſcripto; à quo ſi abſtuleris ea quæ ad corpoream voluptatem pertinent, plenam habebis deſcriptionem amicitiæ.

Ita-

Itaque non opus eam pluribus à nobis deſcribi. Niſi hæc omnia adtendamus, non intelligemus cur omnes, qui de Amicitia ſcripſerunt, tantas laudes ei tribuerint; quorum omnium inſtar eſſe poteſt *Cicero*, qui, in libro de Amicitia, negat * *ſe ſcire, an, exceptâ ſapientiâ, quidquam ſit homini amicitiâ melius à Diis immortalibus datum*; contendſtque eos † *ſolem è mundo tollere videri, qui amicitiam è vita tollunt*.

17. III. *Amor* eſt parentum erga liberos, & liberorum erga parentes; qui amor, præter omnia quæ ſunt in arctiſſima amicitia, conjunctionem ſanguinis habet; quâ fit vehementior inter eos amicitia, ita ut parentes liberos, liberi parentes omnibus aliis amicis longè anteponant. Qui non animadverterint quanta ſit, & quàm juſta conjunctio in hac amicitia, præſertim ſi, ut par eſt, mutua ſit; numquam capere poterunt, cur tam multi parentes commodis liberorum, magis quàm ſuis, ſtudeant; curve exſtent exempla liberorum, qui libentiſſimè parentibus quæcumque ab iis acceperant, etiam vitam reddiderint. Qui cœlibes vitam egerunt non capiunt, cur parentes mortem liberorum uſque adeò lugere ſoleant; cur verò? Quia numquam voluptatem illam ſenſerunt, quæ amicitiæ inter parentes & liberos longè jucundiſſimus eſt fructus; & quam ſibi in æternum eripi ſentire non poſſunt parentes, ſine graviſſimo dolore. Numquam omnes illas notiones, quas *paternæ amicitiæ* nomen complectitur, adtenderunt; un-

* *Lib. de Amic. C. VI.* † *Ib. C. XIII.*

unde etiam ſequitur, ut non ſatis intelligant quæ de hiſce rebus à Veteribus ſcripta ſunt.

18. IV. *Amor* denique ſumitur pro quavis cupiditate, ut *amor regni*, *amor pecuniæ*, &c. quæ ſunt circumloquutiones ambitionis, avaritiæ & aliorum adfectuum; quibus homines permoti in bonum quoddam, aut quod bonum putant, feruntur. Eos non adgrediar deſcribere, uti nec *odium*, cujus natura ex deſcriptione contrarii facilè intelligi poteſt. De omnibus ſummatim obſervandum eos ſolos, qui eorum naturam diligenter inveſtigarunt, & varias partes, ut ita dicam, quibus conſtant, diſcriminare poſſunt, adſequi quæ de illis paſſim dicuntur, & rationem effectuum, qui illis tribuuntur, noſſe.

19. Similia dicenda de nominibus *virtutum* & *vitiorum*. Sunt enim habitus animi, quibus homines convenienter rationi & naturæ ſuæ vivunt; aut contrà leges, ex ratione & natura humana petitas, perfringunt; quibus in habitibus, varia continentur. Nullus non Ethicæ ſcriptor hoc oſtenderit, ſi adeatur. Attamen exemplum hîc addam, ut res manifeſtior fiat. *Juſtitia* à * Juriſconſultis definitur: *conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi.* Igitur in Juſtitia hæc ſunt 1. cognitio juris, quod eſt, aut naturæ, aut inſtitutionis hominum: 2. peritia, quâ regulæ generales juris ſingularibus factis aptantur: 3. voluntas, quâ illæ regulæ non modò in ſe ſpectatæ probantur, ſed & in uſum, quotieſcumque ſe dat

* *Inſt. Lib. I. Tit. I. §. 1.*

loco proponi debuiſſent. Nimirum, non apud omnes Scriptores, & omnibus in locis, æquè latè patet vox *juſtitia*, ut illic oſtendimus.

21. Deſcriptiones vitiorum multas ſuppeditabit *Theophraſtus*, in Characteribus Ethicis; ex quibus liquebit, ſi quis cupiat ſcire quid eorum hominibus ſignificetur, diligenter conſiderandas eſſe omnes partes, quibus poteſtates eis ſubjectæ conſtant. *Theophraſtus* enim non ſatis habet ea definire paucis verbis, ſed præterea mores ejus, qui iis vitiis inquinatus eſt, ſingulatim deſcribit. Exempli cauſâ, non modò definit ἀρέσκειαν, ἔντευξιν οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίστῳ ἡδονῆς παρασκευαστικήν: *congreſſionem quæ voluptatem creat, non in optimum finem*; ſed & copioſè deſcribit, iis adlatis quæ facit ἄρεσκος, ſine quibus vix intelligeremus quis ſit; nam parum adcurata eſt definitio, ut multæ aliæ, quibus utitur *Theophraſtus*. Hoc exemplum profero, non quòd ſingula Capita ejus libelli non ſuppeditent clara ejus, quod dixi, exempla; ſed ut animadvertat Lector quod, in hoc negotio, maximi eſt momenti; nimirum, varias Gentes in hujuſmodi nominibus varios Modos, ut loquuntur Metaphyſici, unà junxiſſe, eſque collectioni certum nomen impoſuiſſe; cui apud alias Gentes ſimile nullum eſt, quòd notionem collectione eorumdem Modorum conſtantem non formarint. Sic ἀρέσκεια non poteſt dici Latinè, unâ voce; ſignificat enim *id animi vitium, quo quis omnibus placere ſtudet,*

etiam malis artibus; quo vitio qui laborat dicitur ἄρεσκος. *Iſaacus* quidem *Caſaubonus* vertit *blandum*, & ἀρέσκειαν *blanditiam*; quæ ſanè voces non multùm à ſignificatione Græcarum abſunt, & ſignificant vitium, quo laborat ἄρεσκος, nam eum *Theophraſtus* omnibus adblandientem deſcribit; ſed amplitudine ſuâ totam earum ſignificationem non æquant. Etenim primò propriam poteſtatem vocis ἄρεσκος non exprimunt, quæ tamen exprimenda eſt; cùm ex ea adpareat quis ſit ſcopus ejus qui hoc vitio laborat, & ea facit, quæ eum facientem deſcribit *Theophraſtus*. Hanc eſſe vim vocis, quam diximus, intelligere licet ex verbis Pauli, Rom. XV, 1, 2, 3. & 1 Cor. X, 33. ubi ἀρέσκειν in bonam partem ſumitur, ſignificâtque nihil eorum omittere, quæ per virtutem facere liceat, ut omnibus placeamus, ſeu ut eorum benevolentiam nobis conciliemus. Secundò, ex ea deſcriptione liquet τῦ ἀρέσκυ ἔργον non eſſe tantùm ut aliis blandiatur, ſeu ut lautioris fortunæ, & liberalioris atque elegantioris ingenii videatur; quod dimidiâ parte Capitis docet *Theophraſtus*. Ἄρεσκον ergo ſic deſcripſeris: hominem qui omnibus placere ſtudet, verborum comitate, obſequio, cultûs elegantiâ, liberalitate, & ſumtibus; quibus verbis quæcumque habet Theophraſtus complecti queas Hinc in Onomaſtico veteri: Ἀρέσκεια, *hic placor*, *venuſtas*. Ἀρέσκων, *placitus*, *participium*.

22. Sunt & alia nomina vitiorum, apud eum-

eumdem *Theophraſtum*; quæ unâ voce Latinâ exprimi nequeunt. I. Α'δολεσχία, quæ *Garrulitas* à *Caſaubono* vertitur, eſt propriè, ut ex ipſius *Caſauboni* commentario intelligere eſt, id vitium quo laborant homines otioſi, qui ἐν λέσχῃ ἥμενοι, *ſedentes in taberna* de rebus nihili per totos dies colloquuntur. Non diffiteor homines illos eſſe *garrulos*, ſed hæc vox non ſatis latè patet; nam ἀδολεσχία eſt inanis, atque otioſa garrulitas. II. Βδελυρίαν ille vertit *obſcœnitatem*, aut *impuritatem*, quas tamen voces non ſatis commodas eſſe fatetur. Ac ſanè βδελυρία vox eſt, quæ ambitu ſignificatûs ſui multò plura complectitur, quàm voces Latinæ; deſcribitque hominem *Theophraſtus*, qui nullâ ratione ducitur exiſtimationis ſuæ, qui nihil penſi habet decorúmne an indecorum ſit quod agit, aut dicit. Hæc autem latiſſimè patent, ut & nomina multorum conviciorum; quibus ſubjectas notiones enumerare difficillimum eſt. Hinc videre licet ipſum *Theophraſtum*, poſtquàm hanc, & ſimiles voces definivit, in ſequentibus ea dicentem, quæ definitione nequaquam complexus erat. Caput περὶ βδελυρίας inchoat hiſce verbis: *non eſt difficile* βδελυρίαν *definire*, aiſtque eſſe παιδιὰν ἐπιφανῆ καὶ ἐπονείδιστον, hoc eſt, ut habet *Caſaubonus*, *jocum*, *ludúmve evidentem nimis*, *ac flagitioſum*. Dimidiâ verò parte Capitis, deſcribit hominem fraudulentum, nec quidquam turpe ducentem. Nec rarum eſt hoc, in hiſce Characteribus.

diutulè tacitus in cogitando fuiſſem, reſpondi tandem non videri mihi ſignificari eam rem poſſe, uno nomine; & idcirco junctâ oratione quid vellet Græcum id verbum pararam dicere. Ad multas igitur res adgreſſio earùmque omnium rerum actio, πολυπραγμοσύνη, *inquam, Græcè dicitur*, &c. Exin ita pergit: *Tum ille opicus verbis meis inchoatis & inconditis adductus virtutem eſſe* πολυπραγμοσύνην: *hortatur, inquit, nos profectò neſcio quis hic* Plutarchus *ad negotia capeſſenda & ad res obeundas plurimas; cum induſtria & celeritate; noménque ipſius virtutis, de qua loquuturus eſſet, libro ipſi, ſicuti dicis, non incommodè præſcripſit. Minimè, inquam, verò; neque enim iſta omnino virtus eſt, cujus Græco nomine argumentum hoc libri demonſtratur; neque id quod tu opinare aut ego me dicere ſentio, aut* Plutarchus *facit. Deterret enim nos, hoc quidem in libro, quàm poteſt maximè, à varia, promiſcuáque & non neceſſaria rerum cujuſcemodi plurimarum, & cogitatione & petitione. Sed hujus, inquam, tui erroris culpam eſſe intelligo, in mea, ſcilicet, infacundia, qui ne pluribus quidem verbis potuerim non obſcuriſſimè dicere, quod à Græcis perfectiſſimè uno verbo, & planiſſimè dicitur.* Miror *Gellium* ex ipſo *Plutarcho* potiùs non deſumſiſſe definitionem hujus vitii, quæ ſic habet: φιλομάθειά τις ἐστὶν ἀλλοτρίων κακῶν, ὅτι φθόνου δοκοῦσα καθαρεύειν νόσος, ὅτι κακοηθείας: *cupiditas quædam cognoſcendi aliena mala, morbus qui non videtur*

 invidiæ

invidia ac malignitate eſſe vacuus. Hinc in Veteribus Gloſſis πολυπράγμων vertitur, *ſcrutator*, *ſciſcitator*, *ardelio*, *curioſus*.

24. Inde colligere eſt, non eſſe facile non modò invenire voces aptas ad vertenda aliâ Linguâ nomina collectionum Modorum, ſed ne Modos quidem omnes enumerare, qui continentur in ejuſmodi collectionibus. Attamen ex iis vocibus ſæpe pendet totius orationis ſententia. Quare decet Litterarum ſtudioſos diligenter ea, quæ antea dicta ſunt, addendere; ne intelligere ſibi videantur quod non intelligunt, útque integras vocum notiones eruere addiſcant, ne in obſcuris aut imperfectis, quemadmodum vulgò fieri ſolet, adquieſcant, ſi modò ad planiorem & clariorem cognitionem umquam pervenire poſſint.

CAPUT IV.

De Nominibus Relationum.

1. NON repetam hîc quod dixi *Logicæ* Part. I. c. 4. de *Relationibus*; addam tantùm exempla, quibus probabo Veterum auctoritatibus quæ illic rationibus philoſophicis oſtendi. Dixi nomina Modorum omnium, qui augeri & minui poſſunt, eſſe nomina Relationum; quæ cùm ſint innumera, diligenter cavendum ne *abſolutè* dici credantur, quæ tantùm *relatè* dicta ſunt. Hoc autem obſer-

vandum, cùm in nominibus adjectivis, tum etiam in ſubſtantivis & in verbis, integríſque enunciationibus; quæ veræ dumtaxat ſunt *relatè*, ut ſic loquar, ad nonnulla, non univerſè & *abſolutè*. Exemplis res clara fiet.

2. Dicebat Plato * τὰ πρός τι προσδεῖσθαι τινὸς ἑρμηνείας. οἷον τὸ μεῖζον τινὸς, καὶ τὸ θᾶττόν τινος, καὶ τὸ κάλλιον καὶ τὰ τοιαῦτα. τό τε γὰρ μεῖζον ἐλάττονός ἐστι μεῖζον, καὶ τὸ θᾶττόν τινός ἐστι, *Quæ ad aliquid dicuntur* (hoc eſt, quæ ad aliquid referuntur) *aliquâ interpretatione indigere*, *quale* eſt majus aliquo *&* celerius aliquo, & *pulcrius*, *& ſimilia.* *Nam* majus *eſt* majus *minore*, *&* celerius *eſt* aliquo *celerius*, &c. Pro comparativis, poſitiva μέγας, ταχὺς, καλὸς, potuit adferre; hæc enim non minùs ſunt τῶν πρός τι, quàm comparativa. Magiſtri ſententiam meritò ſequutus eſt *Ariſtoteles*, in libro de Categoriis, ubi egit περὶ πόσου, *de quanto.* Cujus dogma ſic expoſuit Scriptor libri de decem Categoriis, qui *Auguſtino* tribui ſolebat, Cap. X. *Nihil multum vel exiguum dicitur, niſi alteri fuerit comparatum. Cùm enim dicimus montem brevem, grandiorem eſſe alterum, cui comparatus eſt, indicamus. Vel cùm dicimus grande milii granum, comparatione ſui generis, in quo brevius aliquid invenitur, illud eſſe grandius monſtramus. Ac propterea manifeſtum eſt multum & exiguum, grande & breve, cum ali-*

* *Diog. Laert. Lib. III.* §. 109.

aliquo comparata ſui vocabulum reperire. Hinc maxima obſcuritas in ſermone, cùm neſciamus quâ menſura, ut ita dicam, utatur is, qui ejuſmodi voces adhibet; quis autem non innumeris in locis eas uſurpat, cujúſve opiniones omnes tam adcuratè novimus, ut ex iis quæ ſit illi menſura ejuſmodi Relationum perſpicuè ſcire poſſimus? Ideò hoc argumento utebatur junior Academia, ut nihil percipi poſſe oſtenderet. *Rerum natura*, ait Cicero *, *nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus quatenus* —— *Nulla omnino in re minutatim interroganti, dives, pauper; clarus, obſcurus; multa, pauca; magna, parva; longa, brevia; lata, anguſta; quanto aut addito, aut demto, certum reſpondeamus non habemus.* *Sextus* Empiricus Pyrrh. Hypoth. Lib. I. de octavo modo, quo cohibendum judicium oſtendebant Academici: Ὄγδοός ἐςι τρόπος (ἐποχῆς δηλονότι) ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι, καθ' ὃν συνάγομεν, ὅτι ἐπεὶ πάντα ἐςὶ πρός τι, περὶ τοῦ τίνα ἐςὶν ἁπλῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ἐφέξομεν: *octavus eſt modus* (cohibitionis judicii) *ex relatis, ſecundùm quem colligimus, cùm omnia ſint relata, quænam ſint ſimpliciter & ſecundùm naturam, nos adſenſum retenturos.* † Verùm hinc non ſequitur nihil eſſe abſolutè & in ſe, ſed tantùm Modis, qui capiunt plus aut minùs, nullam eſſe in animis hominum, certam menſuram conſtitutam.

3. Idem

* *Acad. Quæſt. Lib. IV. n. 92.* † *Vide etiam quæ idem habet contra Mathemat. pag. 303. & ſeqq.*

3. Idem aliis teſtimoniis probare pergemus, *Lucretius* Lib. VI. p. 808. Ed. Lamb.

Scilicet, & fluvius quis viſus maximus eſt,
Qui non ante aliquem majorem vidit, & ingens
Arbor homóque videtur; & omnia de genere omni,
Maxima quæ vidit quiſque, hæc ingentia fingit;
Cùm tamen omnia cum cœlo, terráque, maríque
Nil ſint ad ſummam ſummaï totius omnem.

Ea de re egit iterum *Cicero* Tuſcul. Quæſt. Lib. I, n. 94. *Quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus; omnia iſta, perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte à vita, aut brevia, aut longa dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit*, Ariſtoteles *ait beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur quæ horâ octavâ mortua eſt, provectâ ætate mortua eſt; quæ verò occidente ſole, decrepita; eo magis, ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam vitam cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, quâ iſtæ beſtiolæ, reperiemur.* Imò verò noſtra vita, ſi cum æternitate contendatur, nihil pænè erit.

4. Dignus etiam eſt auditu, hanc in rem, *Seneca* Ep. XLIII. ſive Lib. V. Ep. 8. *Quidquid inter vicina eminet, magnum eſt illic ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum; comparatio illam aut tollit, aut deprimit*

mit. *Navis, quæ in flumine magna eſt, in mari parvula eſt; gubernaculum, quod navi alteri magnum, alteri exiguum eſt.* Idem, aut alter *Seneca*, in Troade verſ. 1014. idem ferè expreſſit, hiſce verbis;

Ferre, quam ſortem patiuntur omnes,
Nemo recuſat,
Nemo ſe credit miſerum, licèt ſit.
Tolle felices, removeto multo
Divites auro, removeto centum
Rura qui ſcindunt opulenta bubus;
Pauperi ſurgent animi jacentes.
Eſt miſer nemo, niſi comparatus.

In Dialogo de Cauſis Corruptæ Eloquentiæ, cum Meſſalla *antiquos* recentioribus præferret, Cap. XVI. *Hoc primùm*, inquit Aper, *interrogabo, quos vocetis* antiquos, *quam oratorum ætatem ſignatione iſtâ determinetis?*

5. Hinc perſpicuè intelligere eſt omnes planè voces, quibus ſignificantur Modi, qui augentur, aut minuuntur, eſſe *relativas*; quod & pluribus exemplis oſtendimus, in Logica. Igitur quotieſcumque nobis occurrunt eæ voces, oportet illico in animum revocare quis ſit qui iis utitur, quo tempore, & apud quam Gentem vixerit. Quod niſi fiat, in ſimilem errorem incideremus, ac qui audito certo *pedum* numero; quis agri modus eſſet, & indicaretur à viro, qui non diceret quo *pedum* genere eſſet uſus; illico arreptâ *pedis* menſurâ, quam apud ſe haberet, vellet ad eum *pedem* alterius dicta exigere; licèt breviorem aut

aut longiorem pedis menſuram, prout apud varias Gentes varia eſt, adhibuiſſet. Paria faciunt, qui ex notionibus ſuis *relativas* voces, ab aliis uſurpatas, interpretantur.

6. Igitur quando laudatur, aut vituperatur quiſpiam, ante omnia quærendum, quis laudet aut vituperet, &, quantùm licet, inveſtigandum quid de virtutibus, aut dotibus quas extollit, déque vitiis in quæ invehitur, ſenſerit. Si enim magnam, atque amplam notionem habeat virtutum, laudes illæ multò majores erunt: ut contrà, ſi de iis tenuiùs & exiliùs ſentiat, multò erunt minores. De vitiis paria, in contrariam partem, ſunt animadvertenda. Quærendum etiam quo tempore, & apud quos vixerint qui laudantur, aut vituperantur; nam pro temporibus & locis, creſcunt & minuuntur probra & laudationes.

7. Exempli causâ, ſi quis apud Ethnicos, Græcos aut Romanos, dicatur *optimus*, *ſanctiſſimus*, *innocentiſſimus*, atque *integerrimus vir* vixiſſe, quod apud utriuſque Linguæ Scriptores non raro occurrit; intelligendum id erit, pro modulo illius ævi & illarum Gentium. Si Chriſtiano more ejuſmodi vocabula tunc interpretaremur, planè alios viros illos fuiſſe fingeremus, ac reverâ fuerunt. Quamvis enim nolim, quod nonnulli faciunt, nimiùm ſpernere virtutes Ethnicorum, aut etiam eas vitiis accenſere; attamen *bonitas*, *ſanctitas*, *innocentia* & *integritas* Chriſtiana, multo latiùs patent, quàm apud Ethnicos patebant.

8. Hoc vel ex eo liquet, quòd laudatiſſimi illi

illi viri, apud Ethnicos, eas virtutes dumtaxat erga cives, aut ſummùm adverſus ſocios exercerent; ſed erga populos nullâ amicitiâ ſecum conjunctos, aut etiam hoſtes, omnia ſibi licita eſſe putarent, ut ex eorum hiſtoriis intelligere eſt. Horum virtus tantò tenuior eſt Chriſtianâ virtute, quantò toto orbe terrarum arctiores erant fines eorum patriæ, aut tractuum quos amici ac vicini iis populi inſidebant; nam Chriſtiana virtus planè ad omnes omnium terrarum homines porrigitur. Scio Stoïcos * haud abſimilia dixiſſe iis, quæ de Chriſtianæ virtutis amplitudine docemur; ſed ex eorum formula nemo olim vixit, & virtutis naturam falſis aliis dogmatibus corrumpebant. Quin & ipſi Ethnici profitentur *bonos* aut *malos cives* dictos non ex virtutibus, ſed ex potentia. *Salluſtius* Lib. I. Hiſt. *Dum pauci potentes, quorum in gratia plerique conceſſerant, ſub honeſto Patrum aut plebis nomine, dominationes adfectabant, boníque & mali cives adpellati, non ob merita in Rempublicam, ſed uti quiſque locupletiſſimus, & injuriâ validior; quia præſentia defendebat, pro* BONO *ducebatur.*

9. Ut majoris momenti exempla proferam, quod monuimus in memoriam etiam revocandum eſt, ubi laudantur qui ſub Vetere Teſtamento vixerunt. Sic cùm David dicitur *homo ſecundùm cor Dei* 1 Sam. XIII, 14. præterquàm quòd illic ſermo eſt de Rege, regiæque adeò virtutes potiſſimùm ſpectantur; id non ita intelligendum eſt, quemadmodum in-

* *Vide Ciceronem Offic. Lib. III. c. 7.*

intelligeretur de Chriſtiano, qui ad Evangelii normam vitam exegiſſet. Militaris enim vita Davidis, cùm juvenis & natu etiam grandior eſſet; multitudo deinde uxorum, & concubinarum; adulterium denique & homicidium, conſiſtere non poſſent cum moribus viri, qui ſub Evangelio diceretur eſſe *ſecundùm cor Dei.* Non judicaretur hodie vir, qui Davidis inſtar vixiſſet, *præcepta Dei obſervaſſe, ſequutus eum eſſe toto corde, ut id tantùm feciſſet quod in oculis ejus rectum eſt*, quod legimus 1. Reg. XIV, 8. Sed illic potiſſimùm ratio habetur Idololatriæ, quam certè David diligentiſſimè vitavit; éſtque intelligendum encomium, pro modulo illius ætatis.

10. Similiter cùm præteritorum proximè ſæculorum, aut etiam paullò antiquiorum Scriptores promiſcuè ἁγιωτάτους καὶ σοφωτάτους *ſanctiſſimos & ſapientiſſimos* vocant Eccleſiarum Chriſtianarum Rectores, cùm ſingulos, tum etiam in Concilia coactos, id eſt intelligendum pro captu ſæculorum, & hominum; non interpretandum ex divino illo ſanctitatis & ſapientiæ exemplari, quod nobis præbuit Chriſtus, & quod in Scriptis ſuis deſcripſerunt Apoſtoli. Quicumque Hiſtoriam Eccleſiaſticam legerunt, dictáque & facta *ſanctiſſimorum & ſapientiſſimorum* virorum exegerunt ad normam Evangelii & rectæ Rationis, ſatis norunt quantùm ab hac receſſerint eorum ſanctitas & ſapientia. At qui non perpetuò ante oculos habent exemplar illud unicum, ad quod omnia ſunt componenda, decepti ejuſmodi vocibus eos venerantur, atque imitari

tari per omnia conantur; qui certè neque veneratione, neque imitatione digni ſunt, niſi quatenus cum Evangelii, Rationíſque rectæ æterno virtutis exemplari conſentiunt. Plura non addam, nam ferè præſtat ea de re tacere, quàm nimis pauca ſcribere.

11. *Relativa* etiam ſunt cùm nomina ſubſtantiva, tum etiam verba omnia, quibus notiones ſignificantur, quæ augmentum aut diminutionem capiunt. Ejuſmodi ſunt nomina virtutum & vitiorum, & verba quibus vita ad virtutes exacta, aut vitiis contaminata ſignari ſolet. Ejuſmodi ſunt & omnia alia, in quorum ſignificatu varii veluti gradus diſtingui poſſunt. Exempli cauſâ, à Veteribus Romanis Oratores & Poëtæ, quos illi primos habuerunt, aut qui non multò poſt primos floruerunt, ſummopere ſunt laudati, quia nihil melius norant; qui tamen poſtea, melioribus exortis, meritò ſpreti ſunt. *Ennium* non modò laudavit ætas quæ eum vidit, ſed *&* *Cicero* paſſim extollit; at ejus poëmata, ſi cum Virgilianis, aliíſque ejuſdem ævi conferantur, quid ſunt, præter *ſterquilinia*? Verùm *Cicero* nihil Latinè legerat, quod *Ennium*, ad poëſin Heroïcam quod adtinet, ſuperaret. Quos plauſus conſequutus eſt *Plautus*, ab hominibus ſui ævi? *Horatius* tamen, acerrimus harum rerum judex, hoc judicium de iis plauſibus tulit:

* *At noſtri proavi Plautinos & numeros &*
Lau-

* *In Arte Poët.*

Laudavere ſales ; nimium patienter utrumque,
Ne dicam ſtultè, mirati.

De ſimilibus laudibus, in priſcum oratorem congeſtis, audiamus ipſum * *Ciceronem* in Bruto : *Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio ; ſed, CUM in ceteris rebus, tum in dicendo, ſemper quo nihil eſt melius, id laudari, qualecumque eſt, ſolet.* Exempla alia non proferemus, quia quæ de nominibus adjectivis diximus, ea facillimè ſubſtantivis & verbis aptari poſſunt.

12. Unum præterea monebimus, quod ad omnis generis loquutiones pertinet. Nempe, innumeras Enunciationes, quæ generales & *abſolutæ* primo intuitu videntur, eſſe tantùm *relatè* veras, adeóque ex tota ſua amplitudine urgeri non poſſe. Iis paſſim utuntur Scriptores omnes, exceptis ſolis Geometris, ſive Mathematicarum rerum Scriptoribus ; qui nulla proferunt axiomata, quæ non debeant univerſè de omnibus quæ complectuntur intelligi, atque urgeri pro tota ſignificatione quam verba, quibus conſtant, apud Geometras obtinent. Sciunt quid velim quicumque, vel ab ipſo limine, Mathematicas diſciplinas ſalutarunt. Ex aliis dumtaxat Scriptoribus, *relativarum* Enunciationum exempla aliquot ſunt nobis proferenda.

13. Moſes Gen. VI, 5. ita loquitur: *videbat Jehova vitia hominum in terris augeri, nec quidquam eorum animum, præter malum, cogitando*

* *In Bruto Cap.* 86.

gitando quotidie effingere. Hæc verba ità ſolent à nonnullis proferri, quaſi hoc iis ineſſet axioma: *NIHIL quidquam hominum animus, præter malum, cogitando quotidie effingit*; quo perdita totius humani generis nequitia ſignificetur. At ne quid dicam de hyperbole, quæ eſt in hiſce verbis, ut in Commentario ad eum locum oſtendi; loquitur Moſes *relatè* ad ante-diluvianos homines, non ad omnes omnium ætatum mortales. Itaque quod *relatè* dicitur non eſt *abſolutè* intelligendum, quo ſenſu falſum eſſet; certum enim eſt innumeros pios quotidie multas ſanctas cogitationes animo verſare.

14. Pſaltes Pſ. XIV, 2. hæc habet: *Jehova è cœlo deſpexit in homines, ut videret an ſit ſapiens, qui quærat Deum. Omnes defecerunt, unà corrupti ſunt, nemo facit bonum, ne unus quidem.* Hinc à nonnullis totius humani generis depravatio colligitur; quaſi neque temporum, neque locorum rationem ullam habuiſſet Pſaltes. Non diffiteor gentem humanam univerſam, excepto uno ejus Redemtore, prolapſam eſſe & prolapſuram in peccatum. At Pſaltes hæc non dicit; in humani generis concione, ſed apud Judæos, in Chaldæa exſulantes; loquitúrque de iis qui injuſto jugo Gentem ſuam premebant, nimirum, de Chaldæis; ut ſequentia manifeſtò oſtendunt, quod aliquando ad eum locum demonſtrabimus. Nec certè ita quiſquam loquatur, de quavis ætate, ſine maxima hyperbole.

15. Eſaïas Cap. LXIV, 6. *Omnes*, inquit, *fui-*

fuimus inſtar immundi, & *omnia noſtra juſta facinora inſtar veſtis ſordidæ*, aut *menſtruatæ*, ut habet *Hieronymus*. Hinc quidem colligunt ipſa piorum omnium κατορθώματα eſſe peccato inquinatiſſima; cum Eſaias tantummodò de Judæis ſui ævi loquatur, qui juſta facinora fortaſſe ſcelera vocabant. Nam licèt primâ perſonâ utatur, liquet eum non nomine ſuo, ſed maximæ partis Gentis Hebrææ, loqui.

16. Paulus 2 Cor. III, 5. ita loquitur de eo quod antea dixerat, de Apoſtolatu ſuo: *Fiduciam autem hujuſmodi habemus, per Chriſtum, apud Deum; non quòd idonei ſimus per nos ipſos, ad cogitandum quidquam velut ex nobis ipſis; ſed quod idonei ſumus id ex Deo eſt, qui etiam fecit, ut idonei eſſemus miniſtri novi Teſtamenti.* Manifeſtum eſt Paulum dicere ſe non potuiſſe per ſe fieri Apoſtolum, ſine revelatione & donis cœleſtibus, quæ prædicationi ſuæ pondus adderent. Hoc *Chryſoſtomus*, hoc *Oecumenius* & *Theophylactus*, in hunc locum, animadverterunt, & res ipſa clamat. At nullâ ratione habitâ ſeriei orationis loci, in quo hæc verba exſtant, univerſale axioma hinc colligitur; quo ſignificant nonnulli Theologi, poſt Adami peccatum, neminem hominem ullam cogitationem rectam animo verſaſſe; niſi ope inuſitatæ *Gratiæ*, quam Deus, præter ordinem Naturæ, nonnullis largitur. Quod dogma, ut verum ſtatuatur, certè ex his verbis Pauli probari nequit, quæ dicuntur *relatè* ad Apoſtolatum, cui idoneus à Deo factus erat, non à ſe.

17. Sexcenta poſſent proferri talia, quæ cùm *relatè* intelligantur, divulſa ab orationis contextu urgentur, quaſi *abſolutè* intelligenda. Veteres Patres regularum Criticarum aut imperiti, aut negligentes, paſſim ita Scripturam laudant, habuerúntque multos poſtea ſequaces; ea, opinor, de cauſa, quòd multò facilius ſit ejuſmodi axiomata excerpere, quàm omnes omnium locorum circumſtantias diligenter adtendere, antequàm ex iis quidquam probare adgrediamur. Sciunt me verum dicere, quicumque Veteres *Tractatores*, ut loquebantur, non prorſus oſcitanter legerunt.

18. Hîc etiam advertendum eſt, innumeras ubique occurrere loquutiones, quas, ut rectæ ſint, ſatis eſt *κατά τι*, hoc eſt, *relatè* ad quamdam ſignificationem eſſe veras. Igitur niſi Scriptoris ſcopus, & doctrina aliunde nota poſtulent phraſin, pro tota nativæ ſignificationis amplitudine, urgeri; non facilè ii ſunt erroris incuſandi, qui *σχέσιν* dumtaxat aliquam, pro rei quæ agitur natura, urgendam cenſent. Non omnis ſermo, ut jam diximus, eſt Geometricus; ſatis habent plerique, ſi nihil dixerint quod non ſit aliquo ſenſu verum. Huc faciunt quæ diximus, ſuperioris Sectionis Cap. V. §. 5. & ſeqq. ubi egimus de tralatitiis vocibus & loquutionibus non nimiùm urgendis; ut neceſſe non ſit nova nos huc exempla congerere.

19. In omnium Scriptorum interpretatione, pluries in haſce regulas eſt peccatum; at

cùm

cùm nullum eſſe oporteret librum, ad cujus interpretationem adhiberetur par ἀκρίβεια κριτική, ac ad explanandos Libros Sacros; neſcio quî factum ſit, ut in his illuſtrandis certiſſimi quique Criticorum canones conculcarentur. Ex qua re innumeræ παρερμηνεῖαι natæ ſunt, eáſque ſequuta numeroſiſſima errorum & controverſiarum propago. Eruditos & veri amantes viros decet hiſce malis remedium quærere, & laboranti Chriſtianiſmo ſedulò atque animoſè medicinam facere.

CAPUT V.

De rerum Concretarum & Abſtractarum nominibus.

1. QUÆNAM *Concretæ* & *Abſtractæ* notiones dicantur, non opus eſt ut doceamus; nam præterquàm quòd res vulgò nota eſt, de ea egimus *Logicæ* noſtræ P. I. C. 6. Haud magis neceſſe eſt de nominibus Concretarum notionum nos agere, cùm huc pertineat quidquid antea de nominibus Subſtantiarum diximus. Sed ſunt, de nominibus Abſtractarum notionum, nonnulla obſervatu digna.

2. Nomina notionum Abſtractarum ferè ſunt ſubſtantiva, formata ex adjectivis. Sic à *divinus* fit *divinitas*, ab *humanus humanitas*, à *pius pietas*, à *ſanctus ſanctitas*, &c. Nomina

na enim hæc ſunt Abſtractarum notionum, cùm in ſe, ſpectantur; notione *ſubjectorum*, quibus inhæreant, nullâ admiſtâ. Uſqueadeò uſitata ſunt ejuſmodi vocabula, ut vix ulla frequentiùs, in omni ſermonis genere, celebrentur.

3. Hinc factum ut antiquiſſimi Græcorum Poëtæ, cùm ſæpiſſimè viderent adhiberi nomina Abſtracta, nec aliter aliquando homines loqui, ac ſi crediſiſſent eſſe Naturas quaſdam, quæ ſeorſim eſſent, quæ iis nominibus deſignarentur; occaſionem adripuerint earum notionum in perſonas mutandarum. *Heſiodus* in Theogonia, verſ. 120. inter antiquiſſimos Deos, proximè poſt Chaos & Terram, memorat *Amorem*.

Ἠδ' Ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι.

Et amor qui pulcherrimus eſt inter immortales Deos, &c.

Sic & *Ariſtophanes*, in * Avibus, facit *Amorem* patrem Deorum.

Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν
Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.

Prius non erat genus immortalium, quàm Amor omnia miſcuiſſet. Indidem prognatæ ſunt Θέμις, *Juſtitia*, Μνημοσύνη, *Memoria*, Ἵμερος, *Cupido*, Θάνατος, *Mors*, Μόρος, *Fa-*

* P. 574. Ed. Gen. Æm. Porti.

Fatum, Κὴρ, *Parca*, & alia idgenus Numina, quæ in ſequentibus memorat *Heſiodus*. Poſtea ad imitationem ejus Poëtæ & aliorum, non raro, apud Ethnicos, nomina notionum Abſtractarum facta ſunt nomina Deorum. Exempla ſat multa congeſſimus, quamvis in aliam rem, ſuperioris Sectionis Cap. VIII.

4. Sic, cùm antiquiſſimi Philoſophi agerent de *Ideis*, quo nomine ſignificabant, ut videtur, Abſtractas omnium rerum notiones, * quæ divino intellectui obverſabantur, antequàm quidquam crearet; ita interdum loquebantur, quaſi ejuſmodi notiones naturæ quædam ſeorſim exſiſtentes fuiſſent. Quo factum ut *Plato*, aliíque eum ſequuti Ideas exiſtimarint eſſe, ex eorum ſententia, ſubſtantias quaſdam.

5. Mentem quidem *Platonicorum* ita expreſſit *Cicero*, in † Oratore: *Phidias cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, non contemplabatur aliquem è quo ſimilitudinem duceret; ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulcritudinis* (ἰδέα τοῦ κάλλους) *eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius ſimilitudinem artem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris eſt aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas* ad-

* *Vide Epicharmum ap. Diogenem Laërt. Lib. II. §. 14. & 15. & Platonem in Phædro p. 346. & Timæo p. 526. Ed. Gen. Ficini & Philonem* περὶ κοσμοποιΐας. † *Capp. 2. 3.*

adpellat Ideas *ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi graviſſimus auctor & magiſter, Plato; eáſque gigni negat & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentiâ contineri.* Debuiſſet tamen addere *Cicero* eas ideas perpetuò Dei intellectui obverſari, & ad earum exemplar omnia fuiſſe à Deo formata. Similiter *Plutarchus*, in * Quæſtionibus Platonicis, ait *Platonem* παραδείγματα καὶ ἰδέας, τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, ὥσπερ εἰκόνων, ἢ ἐμφάσεων ὑποτίθεσθαι: *intelligibilia eſſe ſenſilium exemplaria & ideas, quaſi imaginum, aut expreſſionum.*

6. At quia contendebant δημιουργὸν ſive *creatorem* mundi ad idearum exemplar omnia formaſſe, háſque eſſe eſſentias omnium rerum, quæ, ut etiamnum ſentiunt Philoſophorum ſcholæ, ſint æternæ & immutabiles; Subſtantias eſſe, à Deo ſejunctas, voluerunt. Quod confutare adgreditur *Ariſtoteles* Metaphyſ. Lib. XII. c. 5. ubi vult eos, qui defendunt ideas, κενολογεῖν καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς, *inania loqui, & figuras poëticas proferre.* Rationibus autem variis eas oppugnat, & inter alia hæc habet: δόξειεν ἂν ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τὴν οὐσίαν, καὶ οὗ ἡ οὐσία, ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι τῶν πραγμάτων οὖσαι χωρὶς εἶεν: *videatur etiam fieri non poſſe, ut ſeorſim ſit eſſentia & id cujus eſt eſſentia. Igitur quomodo ideæ, quæ ſunt eſſentiæ rerum, ſeorſim eſſent?* Sed & alii ita intellexerunt *Platonem.*

Plu-

* P. 1001.

Plutarchus, de placitis Philoſophorum Lib I. c. 3. de Principiis: Σωκράτης Σωφρονίσκου Ἀθηναῖος, καὶ Πλάτων Ἀρίστωνος Ἀθηναῖος. αἱ γὰρ περὶ παντὸς ἑκατέρου δόξαι. τρεῖς ἀρχὰς, τὸν Θεὸν, τὴν ὕλην, τὴν ἰδέαν (λέγουσι.) Ἔστι δὲ Θεὸς ὁ νοῦς, ὕλη δὲ τὸ ὑποκείμενον πρῶτον γενέσει καὶ φθορᾷ, ἰδέα δὲ οὐσία ἀσώματος ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ. *Socrates Sophroniſci F. Athenienſis, Plato Ariſtonis F. Athenienſis (eædem enim utriuſque ſunt de Univerſo ſententiæ) tria principia, Deum, Materiam & Ideas eſſe dicunt. Eſt autem Deus mens, materia vero ſubjectum primum generationis & corruptionis, idea denique eſſentia incorporea in intellectionibus & imaginationibus Dei.* Capite verò X. ubi de Ideis: Ἰδέα, inquit ex *Platonis* ſententia, ἐστὶν οὐσία ἀσώματος, αὐτὴ μὲν ὑφεστῶσα καθ' αὑτὴν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας, καθ' αἰτία γινομένη τῆς τούτων δείξεως. Σωκράτης καὶ Πλάτων χωριστὰς τῆς ὕλης οὐσίας τὰς ἰδέας ὑπολαμβάνει, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ νοῦ, ὑφεστώσας: *Idea eſt eſſentia incorporea, per ſe ipſa ſubſiſtens, informans materias formâ deſtitutas, & cauſa cur hæ adpareant. Socrates & Plato ſejunctas à materia eſſentias ſtatuunt, in intellectionibus, & imaginationibus Dei, hoc eſt, mentis ſubſiſtentes.* Vide & quæ hanc in rem habet *Dionyſius Petavius*, Dogm. Theol. T. I. Lib. IV. c. 9. & quæ diximus Epiſt. VIII. Tomi 3. hujus Artis Criticæ.

7. Platonici tamen recentiores queruntur ***Platonis*** mentem in alienum ſenſum torqueri,

ri, contendúntque * aliud nihil Magiſtrum voluiſſe, niſi Deum apud ſe intellexiſſe quid eſſet facturus, antequàm facere adgrederetur id quod creavit. Si hæc ejus fuit ſententia, nec ipſe, nec ejus diſcipuli adfectatæ obſcuritatis, in rebus magni momenti excuſari poſſunt. Ex hujuſmodi etiam ſermone factum, ut *Ideæ*, aut notiones Abſtractæ tractu temporis in perſonas mutatæ ſint, etiam apud alias Sectas. Dum res vulgò notas exprimunt vocibus & loquutionibus planè inſolitis, aut etiam ſomnia mera oraculorum ritu profundunt, incautos Lectores fallunt; ceteris bilem, aut riſum movent.

8. Hoc tamen fatendum, etiam in aliis rebus, uſu receptum eſſe, ut res ipſæ *abſtractè* ſpectatæ, à rebus ipſis quæ reverà ſunt, veluti diſtinguantur in ſermone. Paſſim dicimus *eſſentias*, aut *naturas rerum*, nec aliter nos loqui patitur uſus; attamen fallacia ſunt ejuſmodi loquendi genera, quia *naturæ*, aut *eſſentiæ rerum* ſunt *res ipſæ*; ita ut *naturam rei* dicere perinde ferè ſit, ac ſi dixeris *rem rei*; ſi ſenſum, potiùs quàm ſonum verborum, adtendas. Scio Metaphyſicos ſolere dicere hæc inter ſe diſtingui *ratione*; ſed eſt perinde ac ſi dixeris non diſtingui, niſi *relatione* quadam, quam fingit animus diſtinguentis, ſed quæ nullam rei mutationem adfert, aut diverſitatem ſtatuit.

9. Abſtractæ notionis nomina ſunt *Fortuna*, *Sors*,

* *Proclus Comment. I. in Parmenidem.*

Sors, Μοῖρα, attamen vulgò quaſi perſona quædam habebatur, cùm ei vota nuncuparentur, & ſacra fierent. Unde verò hoc ortum? Nimirum, Poëtæ & Philoſophi ita de ea loquebantur, quaſi de perſona quadam, ut paſſim videre eſt. Exempla peti poterunt ex iis, quæ adtulimus ſuperioris Sectionis Cap. IX.

10. Ex hujuſmodi loquutione, quâ res veluti à ſe ipſa, mutatione nominis, diſtinguitur, natus eſt jocularis error viri alioqui doctiſſimi, & multæ lectionis, *Gaſp. Barthii*, qui in Animadverſionibus in *Rutilii Numatiani* Itinerarium, verſ. 328. *Numen Junonis* diſtinxit ab ipſa *Junone*. Totum locum adſcribere non pigebit, & particulatim ad examen revocare. „ Diis etiam ipſis, inquit, „ peculiaria *Numina* & *Genios* quoſdam adſcripſiſſe Idololatras, de eorum libris, etſi „ vulgò non cognitum, diſci tamen poteſt. „ Sic in priſcis Inſcriptionibus, *Genius Plutonis* deprehenditur. Sic *Jovialem Genium* „ legimus, apud *Arnobium* Lib. III. quem „ ille mirificâ urbanitate, ut eſt talium doctiſſimus, *villicum Jovis* adpellat. Sic de „ aliis Diis, alii.

11. I. Debuiſſet vir eruditus proferre Inſcriptionem, in qua *Genius Plutonis* ab ipſo diſtingueretur, quaſi Numen quod coli à Plutone oporteret, non quaſi Genius à Plutone miſſus; neque enim hoc illi facilè adcredimus, qui in ſequentibus locis uſque adeò hallucinatus eſt. Eſt inſcriptio, in Gruteriana collectione, p. MLXXIII, 8. ubi eſt GE-

 NIO

NIO PLUT. S. ubi tam *Plutonio* quàm *Plutonis* legere poſſimus. II. *Genius Jovialis* non eſt, apud *Arnobium*, Numen quod Jovi eſſet Genii loco, ſed nomen Laris domeſtici ideò ſic dicti, quòd à Jove datus familiæ crederetur. *Arnobius*, ſub finem Lib. III. memorat ſententias Theologorum Ethnicorum de Penatibus, atque inter alia hæc habet. *Idem* (Nigidius) *in Libro ſexto exponit & decimo, diſciplinas Etruſcas ſequens, genera eſſe Penatium quatuor, & eſſe Jovis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile neſcio quid dicens.* Hinc liquet *Genium Jovialem* poſſe dici Genium à Jove progenitum, aut miſſum, qui enim alii ſunt *Genii Jovis*, quàm à Jove aut orti, aut venientes? Ita verò pergit *Arnobius: Caſius & ipſe adſequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Jovialem, ac Palem, ſed non illam fœminam, quam vulgaritas accipit, ſed maſculini neſcio quem generis, miniſtrum Jovis, ac villicum.* Hîc Pales, non *Genius Jovialis*, dicitur Jovis villicus.

12. „ Numina autem, ait *Barthius*, Diis
„ quædam ſingularia, & ab reliqua eorum
„ eſſentia velut ſeparata, adſcripta nos nunc
„ demonſtrabimus. Sic non de ſe, ſed de
„ ſuo *Numine*, loquitur Juno, in Æneide
„ ſeptima:

„ —— *Quòd ſi mea Numina non ſunt*
„ *Magna ſatis, dubitem haud equidem implo-*
„ *rare quod uſquam eſt.*

„ *Apu-*

„ *Apuleius* Lib. VI. de Venere: *totum per*
„ *orbem anxiâ diſquiſitione tuum veſtigium fu-*
„ *rens animi requirit, téque ad extremum*
„ *ſupplicium expetit, & totis Numinis ſui vi-*
„ *ribus ultionem flagitat.* Ut ſit *Numen* quæ-
„ dam veluti anima Deorum illorum. Eo-
„ dem libro, idem Scriptor: *ad iſtum mo-*
„ *dum ſupplicanti, ſtatim ſeſe Juno, cum to-*
„ *tius Numinis ſui auguſta dignitate, præſen-*
„ *tat.* Hinc eruditè inter Deos, & Numina
„ eorum, diſtinctionem facit *Arnobius* Lib.
„ VII in Proſopopœïa bovis ad Jovem: *Num-*
„ *quid aliquando tuos ludos minùs ſanctè, di-*
„ *ligentérque perfeci? Numquid aliquem præ-*
„ *ſulem, tuum Numen qui offenderit, aut te*
„ *traduxi?* Aut te, aut Numen tuum.

13. At, mi *Barthi*, *Numina Junonis* ſunt ipſa Juno, *Numen Veneris* ipſa Venus; quemadmodum *natura aëris* eſt ipſe aër, quamvis diſtingui verbis videatur. Talia innumera ſunt, in omnibus Linguis, ubi res, per *abſtractionem* ſpectata, à ſe ipſa veluti diſtinguitur. Sic manifeſtò intelligendi *Virgilius* & *Apuleius*. *Arnobii* pravam editionem ſequutus es, ſic enim * in melioribus leguntur ejus verba: *numquid aliquem præſulem, tuum numen qui offenderet, ante traduxi? Sig. Gelenius*, vir eruditus, ſed infelix Criticus, hunc locum corruperat, quia non intelligebat; at tuum erat, *Barthi*, ei non credere.

14. Pergis tamen, &, „ Dii ipſi, inquis,
„ ſuis aliquando Numinibus aras inſtituerunt.
„ *Solinus* Cap. II. *ſuo quoque Numini idem.*
Her-

* P. 272. *Heraldina Editionis Pariſienſis an.* 1605.

„ *Hercules inſtituit aram*, *quæ maxima*, *apud* „ *Pontifices*, *habetur*. Locus eſt Capite I. nec procul ab initio, ſed *ſuo Numini* idem eſt ac *ſibi*. Sic de Caligula *Suëtonius* Cap XXI. paria faciente; *Templum etiam Numini ſuo proprium*, inquit, *&* *Sacerdotes*, *&* *excogitatiſſimas victimas inſtituit*. Cetera non ſunt digna, quæ pluribus confutentur.

15. Cavendum eſt igitur ne, quia Abſtractæ notiones nominibus ſubſtantivis exprimuntur, & interdum de iis ita loquimur, quaſi ſeorſim eſſent à rebus, à quibus ſunt animo ſejunctæ, eas putemus eſſe aliquid à rebus illis diverſum. Nec ea cautio inutilis debet cenſeri, quòd nemo peccet in ejuſmodi rebus. Adlata enim exempla ſæpe in iis peccatum oſtendunt, quibus alia etiam multa poſſemus addere, & copioſiùs, prout digna fortè eſſent, explanare; at brevitati ſtudentes aliquot indicabimus paucis, & explicabimus. Nomina notionum Abſtractarum ſunt *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Eccleſia* & ſimilia; quando diſtinguuntur ab ipſis hominibus, quibus conſlantur *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Eccleſia*, ut ſæpe fit in omnibus Scriptoribus. Sumus autem uſque adeò illis nominibus adſueti, ut videamur neſcio quas Naturas, cùm ea vocabula proferuntur, diſtinctas ab hominibus, animo intueri.

16. *Mori pro patria* pulcrum erat, quia eâ voce intelligebant neſcio quid, quod ſanctum habere, & revereri decebat. Sed re ipſâ quid erat patria Athenienſi, exempli cauſâ, aut Romano? Si ſolum intelligas, Italia, & Atti-

tica; pro quibus cur pulcrum ſit mori, nulla ratio eſt, potiuſquàm pro Africa, aut pro Aſia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus ſis, quàm alia quævis in qua commodè vitam degere queas; ſtultúmque adeò eſt mori pro agello in occaſum, aut in ſeptemtriones ſpectante, potiuſquàm vivas in alio, qui magis ad orientem ſolem, aut ad meridiem verget. Si homines malis, quæ fuerunt Reſpublicæ Athenienſis & Romana, præter ſocietates latronum, ſi eas probè introſpiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat. At notio Abſtracta, cui detracta ſunt quæcumque offendere poſſent, neſcio quid amabile & reverendum animo offerebat. Huc facit *Lactantii* locus inſignis ex Inſt. Divin. Lib. VI. c. 6. *Sublatâ hominum concordiâ, Virtus nihil eſt omnino. Quæ ſunt enim patriæ commoda, niſi alterius civitatis aut gentis incommoda? id eſt, fines propagare, aliis violenter ejectis, augere imperium, vectigalia facere majora. Quæ omnia non utique Virtutes, ſed Virtutum ſunt everſiones. In primis enim tollitur humanæ ſocietatis conjunctio, tollitur alieni abſtinentia, tollitur denique ipſa Juſtitia; quæ diſſidium generis humani ferre non poteſt & ubicumque arma fulſerint, hinc eam fugari & exterminari neceſſe eſt. Verum eſt enim Ciceronis illud:* * Qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, dirimunt hi communem humani generis ſocietatem; quâ ſubla-

* *Officior. Lib. III. C. 6.*

latâ, beneficentia, liberalitas, bonitas, juſtitia funditus tollitur. *Nam quomodo poteſt juſtus eſſe, qui nocet, qui odit, qui ſpoliat, qui occidit? Quæ omnia faciunt, qui patriæ prodeſſe nituntur.*

17. Si civem Romanum audiamus dicentem * *Senatum, eſſe principem ſalutis, mentiſque publicæ*; † *ſummum Populi Romani, populorúmque & gentium omnium ac Regum concilium*, ‡ *orbi terrarum præſidens*; quis non, ex ejuſmodi deſcriptione, magnificè de Senatu Romano judicet? Quis non credat Senatores Semi-deos fuiſſe æthereis ſedibus delapſos, ut feſſis humanæ gentis rebus ſubvenirent, pacemque & otium, unà cum juſtitia, per omnes terras confirmarent, ac bonis ubique contra improbos auxilio eſſent? At ſi Cenſores ſedeamus, atque, ad eam animo conceptam notionem, Senatum legere velimus; vix unum atque alterum Senatorem reperiemus, in quem magnifica illa notio quadret. Homines ſunt aut ambitione occæcati, aut libidinoſi, aut avari; aut tribus illis vitiis ſimul laborantes; aut ignavi, aut timidi, aut imprudentes, aut iniqui, aut ſuperbi; uno verbo pænè totus Senatus nequiſſimorum hominum cœtus. Verùm à re ipſâ, nomine Abſtractæ notionis prolato, avertitur animus, convertitúrque ad imaginem inanem, inter Ideas Platonicas volitantem, quam ſtultè miratur.

18. Si aurem præbeamus viris; quorum alio-

* *Cicero de Har. Reſp. c.* 27. † *pro Domo. c.* 28.
‡ 2 *Philip. c.* 7.

alioquin auctoritatem ſpernere nequaquam poſſumus, de *Synodis* veteribus loquentibus, nobis magnificâ oratione deſcribent *ἁγίας ϗ οἰκουμενικὰς συνόδους θεοφόρων πατέρων, συναθροισθείσας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου βασιλέως, ϗ ἰσαποστόλου*: *ſanctos & œcumenicos cœtus adflatorum divinitus patrum, congregatos in regno magni Regis, & Apoſtolis æquiparandi.* Quis, auditis his & ſimilibus verbis, religioſo quodam horrore & corpore & animo non contremiſcat, ac paratus non ſit oracula ejuſmodi cœtûs avidis auribus excipere, haud aliter ac ſi cœlo ipſo emitterentur? Verùm hæc eſt (quis crederet?) Abſtracta notio Synodorum, quæ in inconſpicua Idearum Republica coguntur; non imago earum, quæ inter miſeros mortales olim congregatæ fuere. Reges ignari, (non legent hæc Mohammedani, nec Ethnici, ſed ii quorum ſcire intereſt, quo fiet ut verum apertè proloquar) Reges, inquam, ignari nec inter bonos principes numerandi, convocarunt Græculos, qui linguæ acuendæ per totam vitam operam dederant, rerum ipſarum ignaros, contendendi ſtudioſos, perpetuis rixis inter ſe diviſos; & bardos aliquot homines ex occidente, rudiores quidem illos, ſed non meliores; iíque poſt pudendas contentiones, obſcuriſſima quædam dogmata, verbis ſæpe parum aptis, auctoritate ſuâ firmant; quæ ſtupidi populi ſine examine adorent, quaſi divinitus accepta. Non ficta me loqui norunt qui Synodorum hiſto-

rias

rias legerunt ; nec certè vanus erat * qui dixit :

> Οὐδέ τί πω συνόδοισιν ὁμόθρονος ἔσσομ' ἔγωγε,
> Χηνῶν ἢ γεράνων ἄκριτα μαρναμένων.
> Ἔνθ' ἔρις, ἔνθα μόθος τε καὶ αἴσχεα κρυπτὰ πάροιθεν,
> Εἰς ἕνα δυσμενέων χῶρον ἀγειρόμενα.

Numquam ego ſedebo in Synodis anſerum aut gruum, temerè pugnantium. Illic contentio, illic rixa, & probra antea latentia ſævorum hominum in unum locum collecta.

19. Víſne aliam notionem Abſtractam? Lege quæ de *Eccleſia repræſentativa*, ut ſolet vocari, à plurimis olim & nuper ſcripta ſunt; illâ nihil ſanctius, nihil doctius, nihil amantius veri excogitari poteſt. Sed cave ne Abſtractæ notioni ſimilem ullam in rerum natura quæras, niſi fruſtra eſſe velis. Si rem in qua reperiri oporteret, quod tantis laudibus ornatur, inſpicias; delabêris fortè ad opinionem *Gaſp. Scioppii*, inſignis Grammatici, qui Eccleſiam *repræſentativam* definiebat *mandram, ſive gregem, aut multitudinem jumentorum, ſive aſinorum*; & benignè atque amicè loquutum eſſe judicabis, quòd *ferarum* non dixerit. Nec aliter de iis ſenſit *Joſ. Scaliger*, cujus eſt hoc inſigne judicium, in *Scaligeranis*; *Chriſtianis Orientalibus Græcis, Syris, hodie*

* *Gregorius Nazianz. Carm. X. cujus vide etiam Ep. LV, LXV, LXXI, LXXII, & LXXIV.*

hodie nihil pejus; & olim Epiſcopi Græci fuerunt nequiſſimi & ſuperbiſſimi. Eorum Concilia fuerunt meræ conſpirationes. Latina Eccleſia longè honeſtiùs ſe geſſit, quamvis intus multa & clam peſſimè fecerint.

20. Sed vereor ne à Criticis inveſtigationibus ad graviora ſenſim deflectere videar. Itaque hîc gradum ſiſto, Lectorémque, monitum ne notionibus Abſtractis facilè credat, dimitto. Hæ nobis res, non quales ſunt, ſed quales eſſe deberent deſcribunt; neque, ſine ſtultitia, ſtatuere poſſumus res ita ſe habere, ut eas animo fingimus, quia ejuſmodi eſſe par eſſet.

CAPUT VI.

De Notionum Singularium, Particularium & Univerſalium nominibus.

1. ANTE omnia, Lectori noſtro notum eſſe ſtatuimus quod docent Dialectici, de Enunciationibus *Singularibus*, *Particularibus*, & *Univerſalibus*; alioquin eſſet repetendum quod de iis in *Logica* diximus. Quamvis autem tria genera ſint Enunciationum, prout *Subjectum* eſt Singulare, Particulare, aut Univerſale, Logici de Enunciationibus Singularibus eadem tradunt ac de Univerſalibus, eò quòd perinde ſit, quæcumque ſit amplitudo *ſubjecti*, modò univerſum intelligatur. At Critici neceſſe habent de nomini-

bus trium harum notionum ſeorſim agere, quia non habent eadem de omnibus monenda.

2. *Singularium* notionum nomina ſunt, quæ res ſingulares ſignificant, ut Socrates, Alexander, &c. At in ſignificatione horum nominum, aliquando magna eſt difficultas, cùm ea nomina notiones compoſitas ſignificent. Idem enim nomen nunc complectitur quidquid eſt in re quam ſignificat, nunc partem dumtaxat, nec ſemper eamdem. Exempli cauſâ, ubi ſermo eſt de homine quopiam, triplici illo ſenſu nomen ejus ſumitur. Dicimus *Socratem* primum Athenienſes docuiſſe verè philoſophari; qua in loquutione intelligimus integrum Socratem, animo & corpore conſtantem. At dicimus *Socratem* eſſe mortuum, ad corpus, nimirum, quod adtinet; quem, ſi de ejus animo cogitemus, negamus eſſe mortuum, immortalémque eſſe contendimus; quemadmodum ipſe de ſe loquebatur morti proximus. Cùm enim * Crito eum rogaſſet, quî vellet ſepeliri: οὐ πείθω, ἔφη, Κρίτωνα ὡς ἐγώ εἰμι οὗτος ὁ Σωκράτης ὁ νυνὶ διαλεγόμενος, καὶ διατάττων ἕκαστα τῶν λεγομένων, ἀλλ' οἴεταί με ἐκεῖνον εἶναι ὃν ὄψεται ὀλίγον ὕστερον νεκρόν: *non perſuadeo, inquit, Critoni me eſſe hunc Socratem, qui nunc diſputo, & ſingula dicta diſpono; ſed opinatur me illud eſſe, quod paullò poſt videbit, cadaver.* Itaque Crito rogare debuiſſet, ex ſententia Socratis: θάπτομεν ἢ τίνα τρόπον τὸ σῶ-

μα

* *In Phædone p. 401. Ed. Gen. Ficini.*

ἐκεῖν; *quomodo ſepeliemus cadaver tuum?* nam *Socratem* volebat ille animum ſuum vocari, at vulgus aliter loquebatur.

3. Quam in rem, hoc quoque obſervandum, ſi velimus ejuſmodi loquutiones, cùm apud Veteres occurrunt, intelligere, ſciendum eſſe quæ ſit eorum de immortalitate animi ſententia. Si enim Platonicus dicat *mortuum eſſe Socratem*, de corpore, ejúſque conjunctione cum animo loquetur, atque ita intelligi ſe volet. Si verò Epicureus eadem loquutione utatur, integrum hominem intelliget. Quod monitum ad omnia pertinet, quæ pluribus partibus conſtant, & de quibus non conſentiunt homines.

4. I. Enunciationes *particulares*, vel nomina notionum particularium, eadem ferè de ratione, ſunt obſcura. Nam *quidam*, *aliqui*, *plurimi*, *multi*, & ſimilia, quæ indicia haberi ſolent hujuſmodi notionum, hoc unum certò ſignificant, id quod dicitur non poſſe omnibus tribui, de quibus ſermo eſt; at de quibus & de quanto numero dicatur, nullo modo docent. Si dicam, exempli cauſâ: *multi Ethnicorum olim intellexerunt Religiones populorum, inter quos nati, educatíque fuerant, falſas fuiſſe*; propterea nemo intelliget quos Ethnicorum deſignare velim, nec ſciet quantum eſſe putem ita ſentientium numerum.

5. II. Vox *multus*, aliæque id genus, quæ non certum numerum ſignificant, cùm per ſe obſcuræ ſunt, quia neſcimus quibus limitibus contineantur notiones quas ſignificant;

 tum

tum etiam quia ſunt *relativæ*, & relationem ſignant plerumque ignotam. Hoc inde liquet, quòd de una eadémque re poſſint contrariæ voces adhiberi. Exempli cauſâ, dixi *multos Ethnicorum ſciviſſe Religiones ſuas patrias fuiſſe falſas*; nunc verò dicam, *paucos Ethnicorum intellexiſſe Religionum ſuarum errores*, neque hæc Enunciatio minùs vera habebitur. Nempe, *paucos* eos dico, cùm eos confero cum ingenti multitudine eorum, qui cæco errore abducti Religiones illas veriſſimas eſſe crediderunt; *multos* verò, ſi comparentur cum pauculis, quales eſſent aliquot decades.

6. Paſſim autem ejuſmodi Propoſitiones particulares occurrunt, quas adcuratè intelligere non licet; quia quas & quot particulares notiones complectantur, ſcire non poſſumus. Iis etiam ita adſueti ſumus, ut libenter in obſcura illa notione adquieſcamus, nec quidquam ultra quæramus; quamvis interdum quærendo adcuratiùs rem cognoſcere poſſemus. Quod ideò fieri videtur, quòd plerumque numerorum, qui vocibus *pauci* & *multi* deſignantur, proportionem reſcire non liceat. Vide, ſi vacat, quæ ſcripſimus ad Gen. XXXVIII, 12. Idem dicetur de vocibus *major* & *minor*, quæ invicem referuntur, & quæ incertiſſimæ ſunt ſignificationis; quia plerumque neſcimus, quantò pars quæpiam dicatur major, aut minor; nec quantus ſit numerus partium, quæ inter ſe conferuntur. In Tit. de Verborum ſignificatione §. 156. hæc leguntur: *majore parte anni poſſediſſe quis intel-*

telligitur, *etiam ſi duobus menſibus poſſederit*; *ſi modò adverſarius ejus*, *aut paucioribus diebus*, *aut nullis poſſederit.* Nimirum, *major pars* non refertur ad reliquas anni partes, ſed ad tempus, quo poſſedit adverſarius; quod nemo poſſit ex iis verbis divinare, niſi rem aliunde norit.

7. III. Verùm major etiam naſcitur obſcuritas ex Enunciationibus, in quibus vox *multi* non modò obſcuritate quam diximus laborat, ſed & novâ ambiguitate, nam videtur ſumi *ἀντὶ τοῦ omnes.* Exempli cauſâ, ita loquitur Chriſtus Matth. XXVI, 28. *Hic eſt ſanguis meus Novi Teſtamenti*, *qui pro* multis *effundetur*, *in remiſſionem peccatorum.* Qui nolunt Chriſtum mortuum eſſe pro omnibus hominibus, verba *ἀντὶ* ΠΟΛΛΩΝ urgent, quæ non poſſunt concoquere explicari hiſce, *ἀντὶ* ΠΑΝΤΩΝ. At alii obſervant eumdem, qui ſanguinem ſuum effudit *pro omnibus*, rectè dici ſanguinem effudiſſe *pro multis*, quia *omnes* complectuntur *multos*; atque in hoc quidem loco, *H. Grotius* intelligit *eos cùm ex Judæis*, *tum ex Gentibus*, *qui fœderis conditiones ampleƈtuntur.* Crediderim potiùs *multos* dici, ut opponatur multitudo ingens totius humani generis, paucitati Judæorum. Verùm hoc, nòn ex hoc loco, ſed ex aliis colligendum eſt.

8. Ac ſanè videmus aliquando *omnes* & *multos* promiſcuè ſumi, ſed poſterius adhiberi, quando reſpicitur paucitas, prius in abſoluta loquutione: *Igitur*, ait Paulus, Rom.

V, 18. *ſicut per unius delictum, venit peccatum in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *in condemnationem: ſic & per unius juſtitiam, juſtitia venit in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *homines, in juſtificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores conſtituti ſunt* MULTI (ΠΟΛΛΟΙ) *ita & per unius obēdientiam, juſti conſtituentur* MULTI, ΠΟΛΛΟΙ. Manifeſtum eſt *multos* & *omnes*, hoc in loco, ἐκ παραλλήλου poni, quaſi idem ſignificantia. Similia in Græcorum ſermone animadverterat *Ariſtoteles*, cujus hæc ſunt verba, in Lib. de Poëtica Cap. XXV. Τὸ πάντες ἀντὶ τοῦ πολλοὶ, κατὰ μεταφορὰν εἴρηται, τὸ γὰρ πᾶν πολύ τι: omnes *pro* multi *per metaphoram dici queat, nam omne complectitur multitudinem.*

9. Hinc intelligere poſſumus inania eſſe varia, quæ Interpretes nonnulli, cùm Judæi, tum Chriſtiani, colligunt ex Dan. XII, 2. niſi aliunde comprobentur. MULTI (רבים *rabbim*) *ex dormientibus in pulvere terræ, excitabuntur; hi ad vitam æternam, illi verò ad opprobria & contemtum æternum.* Judæi, qui credebant bonos dumtaxat reſurrecturos, voce *multi* ſententiam ſuam defendere conabantur. *Dixerunt*, ait R. *David Kimchi* ad Eſ. XXVI, 19. *Magiſtri noſtri quorum memoria ſit benedicta, mortuorum reſurrectionem eſſe juſtorum, non impiorum; ídque adparet ex hoc verſu Eſaiæ, ubi dicitur* מתיך mthecha, *mortui tui, ſcilicet, vivent. Similiter ex Danië-*

niëlis prophetia, *qui dixit* ורבים *&* *multi*; nempe, *evigilabunt*. At poſito hîc de reſurrectione, ex grammatico ſenſu, agi; vox *multi* oppoſita quidem eſt *paucis*, ſed non *omnibus*. Eadem de ratione, fruſtra etiam ſunt, * qui hinc probari ſtatuerunt, inter eos qui reſurgent in vitam æternam, eoſque qui excitabuntur ut pœnas dent, eſſe mediam quamdam conditionem; ideò tantùm quòd *multi* dicantur, non *omnes*.

10. IV. Igitur diligenter diſtinguendæ ſunt Enunciationes, quæ particulares videntur, ob nomen quod particularem notionem ſignificare ſolet; ab iis, quæ verè & naturâ ſuâ ſunt particulares. Sæpe enim, ſub particularis notionis ſigno, latet notio univerſalis, ut ex adlatis exemplis ſatis liquet. Verùm ſunt quoque particulares Enunciationes, ſine ullo ſigno, ex quo de earum amplitudine judicare liceat. Exempli cauſâ, vitia frequentia in quapiam Gente ita ei tribuuntur ut, ſi verba ſola ſpectemus, ſcire nequeamus qui & quot ex ea Gente incuſentur. Dixit *Epimenides* de Cretenſibus, quod dignatus eſt Paulus repetere, Tit. I, 12.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Cretenſes ſemper mendaces, *malæ belluæ*, *ventres pigri*. Si omnes planè Cretenſes, ſine exceptione, eâ indole fuiſſent, res poſſet etiam

* *Vide Rob. Bellarmin. de A. G. & S. P. Lib. VI. cap.* 1. & 3.

eo modo exprimi. At in tota Gente, non eſt credibile ne unum quidem eorum vitiorum fuiſſe immunem. Itaque eſt particularis Enunciatio, quâ ſignificabat *Epimenides* vitia illa frequentiſſima fuiſſe inter Cretenſes, aut pleroſque iis inquinatos. Talia multa poſſent proferri, qualia aliud agentes congeſſimus ſuperioris Sectionis Cap. VII. §. 6.

11. Ut ad notiones *univerſales* veniamus, in Enunciationibus univerſalibus probè conceptis nulla eſt, ad verba quod adtinet, obſcuritas; qui enim de omnibus rebus, de quibus loquitur, quidpiam adfirmat, ſine exceptione ulla, ſi modò verbis utatur perſpicuis, facillimè intelligitur; cùm exceptiones, ut vidimus, obſcuritatem parere ſoleant. Ejuſmodi ſunt axiomata Geometrarum, quæ nullis planè exceptionibus laborant; ejuſmodi hoc quoque eſt, *omnes homines eſſe mortales*, & ſimilia.

12. Sed præter illas Enunciationes, aliæ ſunt quæ, licèt univerſalibus prorſus verbis conceptæ ſint; tamen univerſales non poſſunt dici, niſi certo ſenſu, & quæ Interpretibus negotium faceſſere ſolent. I. * *Integrè loquimur*, ait Auguſtinus, *cùm de aliquo litterarum magiſtro, dicimus*: omnes iſte hîc litteras docet; *non quia omnes diſcunt, ſed quia nemo niſi ab illo diſcit, quicumque ibi litteras diſcit*. Igitur ſubaudiendum, *qui hîc litteras diſcunt*. Sic Pſal. CXLV, 14 *Suſtentat Deus* omnes *cadentes & erigit* omnes *incurvos*; nempe, qui ad ejus auxilium, ut par eſt, confugiunt.

* *De Prædeſt. Sanct. c. VIII.*

13. Ubi ſermo eſt de re clara, facilè vidimus, quid Enunciationi deſit, & in ea ſuppleri oporteat; at in re obſcura, aut quæ in controverſiam venit, rei obſcuritas, aut Interpretum adfectus, magnas concertationes ſæpe creat. Exempli gratiâ, poſtquàm in partes itum eſt, inter Theologos, de Divinæ miſericordiæ amplitudine, dum alii volunt Deum omnibus ſuppeditare quæ ad ſalutem conſequendam neceſſaria ſunt, paratúmque eſſe omnibus ignoſcere, ſi modò talentis cœleſtibus rectè utantur; alii verò contendunt Deum nonniſi paucis velle ignoſcere, quibus ſolis ſuppeditavit ea, ſine quibus ad meliorem frugem nemo poteſt redire; poſtquàm, inquam, ea de re diſceptari cœpit, Enunciationum univerſalium ſenſus in controverſiam quoque eſt vocatus.

14. Locus eſt vexatus à Theologis 1 Tim. II, 4. *Deus* OMNES *homines ſalvos fieri vult*, & *ad cognitionem veritatis venire*; de quo ita *Auguſtinus*, Enchir. ad Laurentium Cap. 103. *Cùm audimus*, inquit, & *in ſacris litteris legimus*, quòd Deus velit omnes homines ſalvos fieri, *quamvis certum ſit nobis non omnes homines ſalvos fieri, non tamen ideò debemus omnipotentiſſimæ Dei voluntati aliquid derogare; ſed intelligere quod ſcriptum eſt*, qui vult omnes homines ſalvos fieri; *tamquam diceretur*, nullum hominum fieri ſalvum, niſi quem ipſe ſalvum fieri velit. *Non quod nullus ſit hominum, niſi quem ſalvum fieri velit; ſed quod nullus fiat, niſi quem velit*, & *ideò ſit rogandus, ut velit, quia neceſſe eſt fieri ſi vo-*

voluerit. De orando quippe Deo agebat Apoſtolus, ut hoc diceret. Sic enim intelligimus id, quod in Evangelio ſcriptum eſt: qui illuminavit omnem hominem; *non quia nullus eſt hominum, qui non illuminetur; ſed quia niſi ab illo, nullus illuminatur.* Similia & alibi habet.

15. Dubium certè non eſt, quin Enunciationes univerſales interdum ita intelligi debeant; ſed circumſtantiæ loci oſtendunt, Propoſitionem Pauli planè eſſe univerſalem. Cùm enim Apoſtolus hortetur Chriſtianos, ut pro *omnibus* hominibus precentur, & præſertim pro magiſtratibus, quia gratum hòc eſt Deo, qui *omnes homines vult ſalvos fieri*; neceſſariò hîc vox *omnes* eodem ſenſu ſumi debet ac in ſuperioribus, hoc eſt, prorſus univerſaliter. Abſurda alioquin eſſet hæc ratiocinatio: orate Deum ſervari omnes omnino homines, nam quicumque ſervantur, illi non ſine Deo ſervantur. Præterea certum eſt adfirmantem Pauli Propoſitionem poſſe in negantem converti, quæ ſit ejuſmodi: *Deus non vult ullos perire, ſed omnes venire ad cognitionem veritatis*; nam hæc Enunciatio eſt Petri 2 Ep. III, 9. niſi quòd, pro cognitione veritatis, habet *pœnitentiam*. Negans autem Propoſitio non poteſt ita explicari, ut ab *Auguſtino* eſt explicata adfirmans. Itaque & apud Paulum debet eſſe Enunciatio, quæ ſit prorſus univerſalis.

16. II. Sunt præterea Enunciationes univerſales, ſi verba adtendas, quæ ad rem ipſam quod adtinet, particulares ſunt; quia, ni-

nimirum, hyperbolicæ cùm ſint, pro parte totum dicere videntur. Exempla ejuſmodi loquutionum adtulimus ad Geneſ. VI, 5. ubi vide à nobis dicta. Sed & nonnulla alia non abs re erit addere. Sic Joan. III, 32. *Teſtimonium ejus*, ait Chriſtus de ſe, *nemo admiſit*, hoc eſt, perpauci. Apoſtolus verò Philip. II, 21. *Omnes*, inquit, *quærunt quæ ſua ſunt, non quæ ſunt Chriſti Jeſu*, hoc eſt, plerique. Quò facit regula Juris: *Refertur ad univerſos quod publicè fit, per majorem partem.* De div. Regg. Juris §. CLX.

17. Similiter *omnes homines, totúmque orbem* vocant frequentiſſimè Scriptores Ethnici, Gentes aliquot vicinas, aut intra Imperii Romani fines degentes. Sic *Iſocrates*, non procul ab initio Panegyrici: ὁμολογεῖται, inquit de Athenienſibus verba faciens, τὴν πόλιν ἡμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι ὀνομαστοτάτην: *in confeſſo eſt urbem noſtram eſſe, apud omnes homines, celeberrimam.* Fragmentum Petronianum, de bello Civili:

Orbem jam totum victor Romanus habebat.

Vide Luc. II, 1. & ad eum locum Intt. Poſſent & ex Linguis hodiernis exempla adjici, niſi res manifeſta eſſet.

18. III. Aliæ ſunt Enunciationes univerſales, quæ potiùs omnia aut pleraque genera rerum, de quibus ſermo eſt, quàm ſingulas ſignificant. Sic Matth. IV, 23. Chriſtus dicitur *ſanaſſe* omnem *morbum* & omnem *languorem*

guorem in populo; hoc eſt, omnis generis morbos. Ita Actor. X, 13. memoratur linteum cœlo demiſſum, *in quo erant* omnia *quadrupedia & ſerpentia terræ & volucria cœli*; hoc eſt, omnis generis animalia. Sic & *Virgilius*:

* *Nec verò terræ ferre omnes omnia poſſunt*,

Qualia innumera poſſent proferri.

19. Hinc *Theod. Beza*, ὑποθέσει δουλεύων, ut ſolet, in verſione ſuâ, ita tranſtulit locum Pauli 1 Tim. II, 1. *Adhortor ut fiant deprecationes pro* —— quibuſvis *hominibus*, *pro Regibus &* quibuſvis *in eminentia conſtitutis*; *nam hoc* —— *acceptum eſt Deo*, *qui vult* quosvis *homines ſervari*. Debuiſſet eodem jure vertere 2 Pet. III, 3. *nolens quoſvis homines perire*, *ſed quoſlibet ad pœnitentiam venire:* quod cùm fieri nequeat, nec illud factum oportuit. In hac ratione Critica hîc adquieſcimus, nec ad Theologicas delabemur.

20. IV. Denique videntur eſſe loquutiones univerſales, quæ nonniſi cum exceptione ſunt intelligendæ, quamvis non exprimatur. Sic Matth. XVII, 11. Chriſtus aptat Joanni Baptiſtæ vaticinium Malachiæ, déque eo dicit, ἀποκαταστήσει πάντα, *omnia reſtituturum fuiſſe*; quâ voce non intelligit quæcumque reſtitutione indigebant in humano genere, aut etiam apud Judæos, ſed quæ pertinebant ad munus Joannis; de quibus adeundi interpretes,

* *Georg. Lib. III, verſ.* 110.

tes, atque inter alios *Henr. Hammondus*, cum iis quæ adjecimus ejus Adnotationibus. 1 Joan. II, 20. ita adloquitur Chriſtianos Apoſtolus: *vos unctionem habetis à Sancto, & noſtis* omnia; quæ, nimirum, Chriſtianos ſcire oportet, & præſertim quæ de Antichriſtis antea dixerat.

21. Ex hac obſervatione, intelligendus locus Rom. XI. 36. *Ex ipſo, per ipſum & in ipſum ſunt* omnia; nempe, omnia dona, quæ huic aut illi pro arbitrio largitur, non quæcumque eveniunt; quis enim auſit dicere vitia, & ſcelera *ex Deo, per Deum, & in Deum eſſe*? Profectò nemo, qui non deſipiat. Sic & Eph. I, 11. *Operatur*, inquit Paulus, *omnia, ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ*; & ejuſdem Cap. verſ. 23. *omnia in omnibus adimplet*; hoc eſt, omnia quæ facere in negotio ſalutis Dei eſt; neque enim aut malum operatur, aut credit loco noſtro, aut judicat in nobis.

22. Hæc de Enunciationibus *Singularibus, Particularibus, & Univerſalibus* animadvertenda habebamus, magni, niſi fallor, momenti, ad intelligenda ejuſmodi notionum nomina; aut minimùm ad vitandos errores, qui ex perperam intellectis oriri ſolent. Ubi non licet fugientem veritatem adſequi, errorem certè vitare licet; quod tunc temporis loco inventæ veritatis nobis eſſe debet.

CAPUT VII.

De Notionum Clararum & Obſcurarum nominibus.

1. DUO ad hoc Caput pertinentia, cùm jam alibi ſint à nobis pertractata, non neceſſe erit hîc repeti. *Logicæ* noſtræ P. I. c. 9. egimus de notionibus *claris* & *obſcuris*, eadémque operâ oſtendimus quæ ſint clararum, quæ obſcuriorum notionum nomina. Hujus verò *Criticæ* ſuperiore Sectione, Cap. VIII, & IX. multa exempla congeſſimus vocum obſcurarum, aut etiam nullam ſubjectam notionem habentium. Hinc poſſumus colligere clara eſſe nomina omnium ſimplicium notionum; earúmque ex compoſitis, quarum omnes partes enumerare poſſumus. Contrà verò obſcura ſunt nomina, quibus aut nulla eſt ſubjecta poteſtas, aut cujus ſingulas partes non poſſumus ordine recenſere. De claris, nihil eſt quod hîc animadvertamus, ubi nec memorabimus, quæ Dialecticus de notionum obſcuritate dicere poſſet; qui hoc in loco, non de rebus, ſed de rerum nominibus agere inſtituimus. Verùm cùm maximi ſit momenti, ut probè intelligantur Veteres, ſecernere poſſe voces obſcuræ ſignificationis, ab iis quæ claras habent ſubjectas notiones, rem hîc novis exemplis illuſtrabimus, ex quibus liquebit maximas, excultiſſimas atque antiquiſ-

quiſſimas Gentes vocibus nonnullis frequentiſſimè eſſe uſas; quarum obſcuriſſima fuit, & fortè etiam aliquando nulla planè ſignificatio.

2. Vix ullæ voces frequentiùs occurrunt in Græcorum & Romanorum monumentis, iis quæ *munditiem*, ac *immunditiem*, eáſque variorum, ut poſtea videbimus, generum ſignificant. Græci paſſim loquuntur περὶ τῦ κοινῶν καὶ βεβήλων, & περὶ τῦ μολύνειν ἤτοι μιαίνειν, multáſque adhibent voces ex hiſce derivatas, aut compoſitas. Latini ſimiliter habent quæ ſubinde narrent de rebus, aut hominibus *impuris*, vel *immundis*, vel *profanis*, déque *pollutionibus*, aut *profanationibus*, aliíſque ſimilibus. Utrique ſæpiſſimè verba faciunt de *ſordibus*, quibus contaminari cenſentur quæcumque eas tangunt. Si contraria ſignificantes voces ſpectes, utramque etiam apud illos paginam faciunt voces ἁγνὸς, & καθαρὸς, earúmque derivata, apud Græcos: ut nomina *purus* & *mundus*, vocéſque adfines, apud Latinos. Atqui omnium horum vocabulorum non ſolùm ambiguus, ſed & non raro obſcuriſſimus eſt, aut nullus ſignificatus.

3. I. *Mundities* aut *immundities*, proprio, & nativo ſignificatu, ad res corporeas ſpectat. Nonnulla enim ſunt, quæ *immunda* dicuntur, ob ſingularem naturam, quæ iis ineſſe creditur. Exempli cauſâ, pleraque quæ fœtent, eò quòd ſint corrupta, *immunda* vocantur. Fimus dicitur *immundus*, ejúſque con-

contactu *fœdari* dicimur. Si ejuſmodi vocibus ea dumtaxat, quiqus læduntur ſenſus hominum, intelligerent qui iis olim uſi ſunt, aut qui eas etiamnum uſurpant (nam & nos ita loquimur) nihil eſſet quod de ejuſmodi loquutionibus diceremus, præter ea quæ anteà de nominibus notionum ſimplicium obſervavimus Sed hodie, cùm de rebus eo ſenſu *immundis* loquimur (credibile autem eſt Veteres ſimilia cogitaſſe) de ſenſibus noſtris non cogitamus, ſed de neſcio qua *immunditie*; qûam quaſi *abſolutam* qualitatem ſpectamus, & quam credimus ineſſe rebus *immundis*, à quibus propterea abhorremus. Sumat quiſque experimentum hujus rei, &, ſi in ſe ipſe deſcendere nolit, ab alio petat quid ejuſmodi vocibus intelligat, eúmque eò adigat ut eas clarè definiat. Tum demum intelliget pleroſque homines neſcire quid dicant, cùm de *immunditie* loquuntur. Imò verò multi ſunt, qui ferinam fœtentem in deliciis habent, atque avidiſſimè comedunt; quam alii ſi vel digito tetigiſſent, fœdatos ſe, & ablutione indigere judicarent.

4. Contrà *munda* & *pura* dicuntur, quæ neque ipſa ſenſus offendunt, neque ſunt contaminata, adtactu eorum quæ per ſe *immunda* eſſe exiſtimamus. Veſtes, exempli cauſâ, *mundæ* aut *puræ* ſunt, quæ nullâ re, poſtquàm à fullone adlatæ ſunt, contaminatæ fuerunt. *Sordere* verò dicuntur, atque *immundæ* eſſe eæ, quibus contrarium quidpiam accidit. Scimus quid hæc ſibi velint, cùm intelligimus quid ſit *immunditiès*, de qua antea dixi-

diximus ; alioqui priore ignorato, poſterius etiam ignoremus neceſſe eſt.

§. II. A rebus corporeis eæ voces ad animum ſunt tranſlatæ ; animúſque *purus* dictus, qui non eſt vitio ullo, aut ſingulari quopiam ſcelere, de quo ſermo ſit, contaminatus; contrà *impurus* quiſquis eſt aut vitiis, aut peccato quodam inquinatus. Hinc Latini *impurum* & *impuratum* hominem nequam & improbum vocant, quemadmodum Græci *μιαρὸν, ἀκάθαρτον*. Hæ harum vocum ſignificationes claræ ſunt, ſi modò perſpicuum eſt quid ſit Vitium & Virtus; quod certè clarum eſſe poteſt, ſed omnibus ſine dubio non erat olim, uti nec eſt hodie.

§. III. Verùm quidquid eſt obſcuritatis, in memoratis ſignificatibus vocum, quibus *mundities*, aut *immundities* ſignatur, id nihil eſt, præ eo quod nunc dicam. Veteres, nimirum, paſſim neque corporis propriè, neque animi ratione habitâ, *impurum*, aut *pollutum* dicebant in ſacris, eum quem ſacra adtrectare aut iis adeſſe nefas erat; eo quòd *impuratus* haberetur. Quod ſi ſacra faceret, hoc in ſtatu, ea Numini diſplicere arbitrabantur. Exempli cauſâ, manibus illotis, quamvis ceteroqui nullæ ſordes iis adhærerent, immolare victimam non licebat, imò ne ingredi quidem templa. Immundi ſimiliter erant, qui cadaver adtigerant, aut etiam propiùs ei adfuerant, qui puerperam inviſerant, qui ſurgebant è lecto, antequàm ſe abluiſſent, qui *ὀνειρωγμὸν* paſſi erant, qui cum uxore con-

cubuerant. Immundæ erant mulieres omnes, tempore *καταμηνίων*, aut *λοχίων*. Hæc omnia ſingillatim probari neceſſe non eſt, cùm partim ſint notiſſima, & partim à nobis in *Commentario in Pentateuchum* probata, ubi primùm de ejuſcemodi *pollutionibus* ſermo fuit. Sunt præterea qui hac de re datâ operâ ſcripſerunt, qui, ſi neceſſe ſit, * adiri poterunt.

7. Jam quæro, quid menti eorum obverſaretur, qui dicebant hominem eſſe pollutum, nec ſine purificatione poſſe ad ſacra accedere, qui cadaver humanum adtrectaſſet, aut etiam homini morienti adfuiſſet; quòd ſi, pollutione illâ neglectâ, è veſtigio Templum adiiſſet, aut rem divinam feciſſet, nec preces, nec victimam Deo placere potuiſſe; imò verò fuiſſe ingratiſſimas, quæcumque ceteroquin hominis virtus eſſet. An ex eorum ſententia adhærebat aliquid corpori, aut animo ejuſmodi hominis, ex tacto, aut conſpecto cadavere, quod, licèt ignoraret, ea vitiaret? Non puto, nec, ut opinor, credebant qui hominem funeſtatum purè ſacra facere poſſe negabant. Certè apud illos pollui non cenſebantur Sacerdotes, qui non modò contrectabant cadavera victimarum, ſed etiam inteſtina, & ſtercora, ad ſanctiſſima altaria, è ventre extrahebant. Quid ergo è conſpecto cadavere humano potuit in ſpectatores ſubitò tranſire, quod eos impuraret? Quid etiam fuit in rebus merè naturalibus, & in quibus ni-

* *Vide Joan. Lomejerum, de Luſtrationibus Veterum. C. XVI. & ſeqq.*

nihil eſt quod hominem deteriorem aut meliorem reddat; quo quiſquam Deo, naturæ rerum auctori, minùs acceptus fieret? Cur Templum à funeſtato, ſi id illico ingrederetur, βεβηλοῦσθαι, κοινοῦσθαι, *profanari*, *ac pollui* credebatur? Cur redeunti è macello patuere Sacraria, quæ claudebantur homini, in cujus gremio homo, dùm ei vulnerato, aut ægrotanti, aut ſubito caſu perculſo opem, ut par eſt, ferre nititur, mortuus fuerat? Non quæro hîc quæ eſſe potuerit ratio hæc primùm inſtituentibus, cur ejuſmodi doctrinam de *pollutionibus* & *purgationibus*, animis hominum inſerere cuperent; ánve aliud quidpiam ſignificarent, quàm quod primò intuitu videtur. Hoc unum ſcire velim quid deinceps cogitarent populi, qui adtactu cadaveris hominis, non vituli, aut agni *pollui* ſe putabant, & dictitabant? Quam vim ei voci, ſimilibúſque ſubjiciebant? Profectò nullam; nec aliud reſpondere potuiſſent, niſi ſe à Majoribus ita accepiſſe, hominem funeſtatum tactu, aut conſpectu cadaveris humani eſſe *pollutum*; hoc eſt, ſe à teneris hanc opinionem imbibiſſe, ad ſacra accedere non debere, & dici ſolitos ejuſmodi homines *pollutos*; ſed rationem rei, ac ſignificationem ejus vocis & ſimilium ſibi eſſe ignotas. *Joſephus* quidem aliquid hac de re dicere tentavit Lib. II. contra Apionem pag. 1074. ſed ejus verba intelligi nequeunt, fortaſſe quidem quòd mendo laborent, ſed potiſſimùm, ut puto, quòd neſciret ipſe quid ſibi vellet. Εἴ τις, inquit,

ἐπὶ λέχος ἢ φθορὰν παρέλθοι, καθαρὸς εἶναι οὐ δύναται, εἰ (ſic lego, non ἢ) καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπολούσασθαι κελεύει ὁ νόμος. ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐγείρεται μολυσμὸς ὡς πρὸς ἄλλην χώραν ὑποβαλόντων. καὶ γὰρ ἐμφυομένη σώματι κακοπαθεῖ ἡ ψυχὴ, καὶ τούτων αὖ πάλιν ὡς θανάτῳ διακριθεῖσα. A vocibus ψυχῆς τε &c. tanta ineſt hiſce verbis obſcuritas, ut Oedipo indigeant, quem nondum, ut opinor, invenerunt; nam ſunt perabſurdè à *Sigiſm. Gelenio* verſa, nec quid velint ſcio.

8. Attamen hac poſitâ opinione, quaſi certiſſimâ, & re admiſſâ quaſi perſpicuâ, innumeri ritus erant quibus homines hoc, aut aliis ſimilibus modis *polluti* purgabantur, aut expiabantur, & multi quidem ludicri. Non modò aquâ, eáque purâ abluebantur, ſed ceterorum elementorum ope, aut etiam animalium, plantarum, & foſſilium luſtrabantur; quorum luſtrationum exempla congeſſerunt * viri eruditi, quorum labore effectum eſt, ne nobis neceſſe ſit ulla huc convehere.

9. Quid verò erat *purgare*, aut *luſtrare*, hoc myſtico ſignificatu? Quæ intelligebatur mutatio fieri in homine, qui è domo funeſta egreſſus manus abluebat, aut aquâ luſtrali adſpergebatur, aut ſimile quid faciebat? Corpus mundius non fiebat, quod fœdatum nemo dixerit, eò quòd acceſſiſſet ad cadaver; nec animus etiam, qui cadavere nequaquam pol-

* *Vide Lomejerum Cap. XVIII. & ſeqq.*

pollutus fuiſſe cenſeri poteſt, purgabatur. Quid ergo ſignificabatur voce *purgare*, aut *luſtrare*? Ritum celebrare, cui, ſi verum quæras, cur hoc nomen eſſet impoſitum neſciebant.

10. Horum meminiſſe oportet fidum Interpretem, qui non Judicem agit Veterum, aut indagatorem Veri, ſed tantum fungitur interpretandi munere; quod totum in eo ſitum eſt, ut doceat quæ cogitarint Veteres, ſeu falſa ea ſint, ſeu vera; obſcura, ſeu clara; non quæ cogitare debuerint, ut ne fallerentur, aut quid dicerent intelligerent. Hoc verò neglecto, ſæpe videmus viros doctos omnes ingenii nervos intendere, atque omnem lapidem movere, ut ſub verbis nihil ſignificantibus, aut obſcuriſſimas notiones exprimentibus, perſpicuas & firmas ratiocinationes inveniant. Adtendant hæc ſtudioſi, & multò plura exempla harum rerum, inter legendum, invenient, quàm vulgò perſuaſum eſt.

11. Hæc cùm ſint manifeſta, nihil, quod in ratiocinatione noſtra carpi poſſit, video. At unum hoc objici queat, noſtrûm eſſe oſtendere quî factum fuerit, ut Judæi veri Dei cultores ita etiam loquuti fuerint, & ſimiles ritus habuerint. Hoc verò paucis verbis poteſt expediri; nempe, inanes per ſe ritus à Deo nequaquam primùm eſſe inſtitutos, ſed cùm populus Hebræus eſſet illis dudum adſuetus, Deum leges ſuas ejus ingenio adtemperaſſe; quod cùm alii, tum etiam nos oſtendimus, in *Commentario* noſtro *in Pentateuchum*. Ac ſanè hoc liquebit, ſi reputemus, apud Ægyp-

 tios,

tios, quorum Regnum Hebraïcâ Republicâ multò antiquius fuit, talia uſitata fuiſſe, diu antequàm naſceretur Moſes; ut nos ipſe docet, cùm ait jam à tempore Joſephi Ægyptios non ſuſtinuiſſe convivari cum peregrinis, ne, nimirum, polluerentur. Vide Gen. XLIII, 31. & quæ illic notavimus. Græci etiam & Romani, antequàm noti eſſent illis Judæi, ejuſmodi opinionibus credulitatem ſuam addixerant. Nec certè incommodos & inutiles, cùm ad vitam, tum ad virtutem quod adtinet, ritus inſtituiſſet umquam Deus; niſi inveniſſet Judæos iis adeò addictos, ut ex eorum animis nullis novis legibus evelli poſſent. Poſſumus ergo, ſine ulla vel minima divinæ majeſtatis imminutione, dicere Deum cum pueris, ut ita dicam, balbutiiſſe; quando de pollutionibus, ex more recepto, loquutus eſt. Poſſumus proinde inſtitutores primos ejuſmodi rituum ridere, & oſtendere eos inanibus verbis plebi impoſuiſſe.

12. Certè plerique Patres, qui adverſùs Ethnicos ſcripſerunt, ita eorum ritus oppugnarunt, ut ſimul oſtenderint, ſi Judæis Deus eos impoſuit, id nequaquam factum fuiſſe, ob eorum rituum præſtantiam; ſed propter Judæorum perverſam indolem, qui meliora repudiaturi erant. Eam in rem, multa habet Scriptor *Conſtitutionum Apoſtolicarum*, qui certè in multis laudari potuiſſet, ſi ſuo ipſius nomine proferre ea maluiſſet, quæ Apoſtolis, non excuſandâ fraude, tribuere conatus eſt. Pauca tantùm, de *pollutionibus*, excerpemus. Ita ergo, apud eum, Apoſtoli

Lib.

Lib. VI. c. 27. quod inſcribitur *de obſervationibus Judaïcis & Ethnicis*, mulieres & viros adloquuntur: μελέτα τοὺς αὐτοῦ νόμους. μηθὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρσιν φυσικὴν, μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν, ἢ ἀποβολὴν, μὴ μῶμον σώματος. ἐπείπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα ΜΩΡΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΕΦΕΥΡΕΜΑΤΑ ΜΑΤΑΙΑ, καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντα. οὔτε γὰρ κῆδος ἀνθρώπου, οὔτε ὀστέον νεκροῦ, οὔτε μνῆμα, οὔτε τοιόνδε βρῶμα, οὔτε ὀνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου ψυχήν. ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἡ εἰς Θεὸν, καὶ παρανομία, καὶ εἰς τὸν πλησίον ἀδικία: *meditare etiam leges illius, nihil obſervans, non purgationem naturalem, non copulationem legitimam non partum aut abortionem, non corporis maculam; ſiquidem bujuſmodi obſervationes ſunt* HOMINUM STULTORUM INVENTA INANIA, *& ratione carentia. Neque verò hominis funus, atque oſſa mortui, neque ſepulcrum, neque certus quidam cibus, neque nocturnum ſeminis profluvium polluere animum hominis poſſunt; verùm ſola impietas in Deum & iniquitas, & erga proximum injuſtitia.* Vide & Cap. XXX.

CAPUT VIII.

De Notionum Adæquatarum & Inadæquatarum nominibus.

1. OMNES, ut rectè ſummus Orator, *trabimur & ducimur ad cognitionis & ſcientiæ cupiditatem, in qua excellere pulcrum putamus.* Cognitio autem eſt duplicis generis, alia enim eſt adcurata, omnéſque rei cognitæ complectitur partes; alia verò minùs perfecta, & quæ ad nonnullas dumtaxat pertinet. Cùm innumera ſint, quæ nonniſi poſteriore modo cognoſcimus, nec etiam aliter cognoſcere poſſumus; attamen perpetuâ quadam ſiti perſpiciendarum rerum, quas natura ipſa nobis occuluit, laboramus.

2. Sæpe etiam, quæ eſt humani ingenii aut cæcitas aut ſuperbia, nobis ea penitùs non eſſe putamus, quæ partim dumtaxat novimus. Tum verò, cùm de iis rebus loquimur, vocibus utimur, quæ ſæpe plus ſignificant, quàm intelligimus; & aliorum etiam Scripta legentes eorum dictis ſententiam multò ampliorem ac pleniorem, quàm umquam eorum animis obverſata eſt, tribuimus. Hinc fit ut ab eorum ſententia aut penitus aberremus, aut partim deflectamus; dum vocibus, quæ *adæquatas* notiones ſignificent, uſos eos eſſe perperam credimus. Igitur intereſt eorum, qui

Ve-

Veterum Scripta intelligere cupiunt, probè diſtinguere nomina *adæquatarum* notionum à nominibus, quibus *inadæquatæ* tantùm rerum notiones ſubjectæ ſunt.

3. I. Docuimus, *Logicæ* P. I. c. 10. adæquatas eſſe omnes notiones ſimplices; ideóque harum nominibus ſubeſſe adæquatas notiones. Adæquatæ pariter ſunt notiones Modorum *abſtractè* ſpectatorum, cùm ſimplices ſunt, aut etiam compoſiti, ſi omnes eorum partes norimus; & vocabula, quibus ſignificantur, nomina ſunt notionum adæquatarum. Fingimus etiam ipſi varias notiones, quibus animus addit, aut detrahit quidquid vult; quòd non ſint imagines rerum, quæ extra nos ſunt, ſed mera noſtra figmenta; quibus in notionibus cùm ſit nihil, niſi quod volumus, non mirum ſi ſint adæquatæ, ac proinde ſi idem de earum nominibus, ac de ſuperioribus feratur judicium. Notionum ergo adæquatarum nomina ſunt *calor*, *frigus*, *dolor*, *voluptas*, &c. *rotunditas*, *triangularis*, *quadrata figura*, aut ex iis miſta, &c. *Centaurus*, *Chimæra*, &c.

4. II. At ſi deveniamus ad Subſtantias, quas ſpectamus ut re ipſâ exſiſtentes, tum demum ſcire non poſſumus an nobis obverſentur notiones earum adæquatæ; imò verò, ſi rem paullò diligentiùs expendamus, nobis conſtabit inadæquatas eſſe, * quod alibi demonſtravimus. Igitur quotieſcumque occurrent nomina Subſtantiarum, aut rerum quarum partes ſunt Subſtantiæ, certum hoc ha-

* *Logicæ P. I. c. 10.*

beri debet, ea eſſe nomina notionum inadæquatarum. *Deus*, *homines*, *corpus*, *ſpiritus*, *animal*, *planta*, *lapis*, *metallum*, &c. nomina ſunt ejuſmodi.

5. III. Præterea ipſi Modi, cùm ſermo eſt de Modis re verâ exiſtentibus in Subſtantiis, aut qui fuiſſe ſtatuuntur, ſi præſertim res agatur in qua multæ ſint circumſtantiæ; ipſi, inquam, illi modi hominibus numquam omnes innoteſcunt; ideóque, nomina & loquutiones, quibus deſcribuntur eventus, ſermones, aut alia quæ narrantur, ſunt notionum inadæquatarum adpellationes. Exempli cauſâ, *victoria Cæſaris de Pompeio*, *ſermones Socratis in carcere*, vocabula ſunt rerum inadæquatè notarum.

6. Hinc varia maximi momenti conſectaria deducere licet. Primùm enim hinc ſequitur, cùm Scriptorem legimus de Subſtantia quadam aut de eventu multiplicibus Modis conſtante, loquentem, nos non poſſe plenam notionem rei, de qua agit, ei tribuere. Secundò, ſi integram notionem ejus rei non habet; non poſſe ex ejus dictis ea colligi, quæ ut colligi queant, neceſſe eſt rem penitùs eſſe notam. Tertiò, ex notione nequaquam perfecta ſæpe naſci maximas difficultates, quæ ex eo Scriptore neutiquam ſolvi poſſunt Denique nihil tutius eſſe, in ejuſmodi rebus, quàm cohibere judicium, cùm de re ipſa, tum de ſententia Scriptoris, quem legimus. Verùm hæc ſunt paullò pluribus illuſtranda.

7. I. Prima omnium Subſtantiarum eſt *Deus*,

Deus, ad quem id nominis ſingulari quodam ſenſu pertinet. Scimus *à poſteriore*, ut Philoſophi loquuntur, nihil perfectionis ineſſe creaturis, quod illi non inſit; nam à fonte nihil poteſt manare, quod in eo antea non fuerit. At nemo mortalium adæquatam notionem ejus perfectionum numquam ſibi effinxit. Itaque quæcumque ſit Scriptorum, qui de divina natura ſcripſerunt, ſapientia; nihil adæquati de æterna illa Subſtantia ab iis exſpectandum eſt. Quotieſcumque occurrit vox DEUS, tenendum ſemper eſt nomen eſſe notionis, quæ, pro Scriptoris ingenio, aut ſapientia, plura aut pauciora complectitur adtributa; ſed quæ Archetypum ipſum neutiquam æquat, aut æquare poteſt.

8. Imò verò, cùm ſermo eſt de aliis Subſtantiis, ſeu ſpirituales illæ ſint, ſeu corporeæ; nomina, quibus adpellantur, ſunt vocabula parum integrarum notionum. *Mens* humana quid ſit neſcimus; *Corporis* intima natura, & humani quidem ſingularis diſpoſitio; exceptis iis quæ oculos aut ſolos, aut inſtrumentis adjutos percellunt; nobis ignota eſt. Minùs novimus ceteros ſpiritus, ceteráque corpora Itaque quoties de illis agunt Veteres, toties fatendum eſt eos uti nominibus inadæquatarum notionum.

9. Quòd ſi ſermo ſit de actionibus Dei, aliarúmque intelligentium Naturarum; aut ſi res, de quibus loquuntur, multiplices circumſtantias interventúmque variarum cauſarum complectantur; tum verò rerum compoſitarum inadæquatas dumtaxat notiones, ſingulis

gulis fermè vocabulis, ſignificant. Similis eſt eorum ſermo tenuiſſimis illis picturis, quæ quaſi in receſſu cernuntur, & offerunt quidem nobis varia ſpectanda, ſed propter tenuitatem, ac diſtantiam imperfecta, ac evanida rerum majorum veſtigia. Qui loquuntur περὶ τῶν θειῶν ὑποστάσεων, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος ἁγίου, & de aliis id genus, multùm abeſt ut adæquatas notiones verbis ſuis ſubjiciant. Qui Hiſtorias narrant, quamvis copioſè omnia perſequantur, quatenus licet, innumeras circumſtantias, aut notas, aut arcanas neceſſariò prætermittunt, ex quibus ſæpe eventus pependerunt. Hæc non dico, quaſi vitio vertam Theologis aut Hiſtoricis, quòd pleniores iis non fuerint notiones; multa enim ſunt, quæ pleniùs noſſe non poterant; at ii digni ſunt, qui reprehendantur, qui imperfectas notiones cum adæquatis miſcent, volúntque in Veterum Scriptis ea reperire, de quibus illi numquam cogitarunt; aut, quod pejus eſt, credenda ea, gravibus propoſitis pœnis, aliis imponunt.

10. Si eâ, quâ per eſt, adtentione & reverentiâ expendamus quæ Apoſtoli habent de Jeſu-Chriſto, facilè intelligemus eos non putaſſe *merum* eſſe *hominem*, quandoquidem ei mundi * creationem tribuunt; eóſque errare, qui ſimilia ſentiunt; ſed de ratione, quâ æternum Numen cum Jeſu homine conjunctum ſit, tacent; quo credibile ſit arcanum illud iis, in terris agentibus, nondum revelatum fuiſ-

* *Joan C. I, 10, 14, ubi vide à nobis notata.*

fuiſſe. Sciverunt Chriſtum eſſe Deum & Hominem, atque ita de eò loquuti ſunt; ſed modum rei ignoraſſe videntur, certè nuſquam explicant, adeò ut meritò ſuſpicari inadæquatam eis hujus rei fuiſſe notionem poſſimus. At Religionis Chriſtianæ, ſequentibus ſæculis, Interpretes temerè ſtatuentes ex verbis Apoſtolorum pleniorem rei notionem colligi poſſe, quàm reverà poteſt, modum ejus conjunctionis definire adgreſſi ſunt, & ſingulare nomen ei imponere; unde natæ olim *Eutychianorum*, *Neſtorianorúmque* & aliorum concertationes; quæ nec hodie ſopitæ ſunt, nec potuerunt, aut poſſunt ex ſolis Apoſtolorum Scriptis componi; quia Theologi neſciunt in notionibus inadæquatis adquieſcere, quamvis pleniores ex Scriptura colligere nequeant. At ſi quod obſcuriùs docent Apoſtoli, obſcurè intelligere ſatis habuiſſent, nec ulteriùs progredi voluiſſent; nulla fortè unquam diſſidia hac de re orta fuiſſent, aut facilè ſaltem compoſita.

10. Nec quiſquam nos nimiæ temeritatis arguat, quòd Apoſtolis ipſis nonnullarum ſublimiorum rerum fuiſſe notiones inadæquatas dicere auſimus. Diſertè hoc de ſe profitetur Paulus, in eximio illo Capite XIII. prioris ad Corinthios, in quo poſtquàm longè prætulit caritatem cognitioni omnium myſteriorum, ita pergit verſu 8. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. ἐκ ΜΕΡΟΥΣ δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ ΜΕΡΟΥΣ προφητεύομεν.

μεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ΤΕΛΕΙΟΝ, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται· ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτ. δὲ γινώσκω ἐκ ΜΕΡΟΥΣ, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην: *caritas numquam excidit, ſive prophetiæ, evacuabuntur; ſive Linguæ, ceſſabunt; ſive ſcientia, deſtruetur. Ex* PARTE *enim cognoſcimus, & ex* PARTE *prophetamus. Cùm autem venerit quod* PERFECTUM *eſt, evacuabitur quod ex parte eſt. Cùm eſſem parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus ſum vir, evacuavi quæ erant parvuli. Videmus nunc per ſpeculum, in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognoſco ex* PARTE, *tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.*

11. Tam inſignis eſt hic Apoſtoli locus, & uſque adeò ad rem noſtram facit, ut nonnihil ei immorari operæ pretium videatur. Itaque ſingulas hujus orationis partes conſiderabo. I. Obſervat Paulus prophetiarum, Linguarum exoticarum, & eruditionis Theologicæ, qualis hiſce in terris floret, omnem uſum ſublatum iri in altera vita; ſed caritatis mutuæ, quâ beati Deum & ſe invicem proſequentur, uſum numquam abolendum; unde ſequitur ut caritatem pluris faciamus, quàm omnem illam eruditionem noſtram, cujus breviſſimus eſt in hac vita uſus, quamlibet vera ſit. II. Tum rationem ſubjicit, quòd cognitio

nitio noſtra, adeóque ipſius Apoſtoli, ſit *inadæquata*, ſive, quod perinde eſt, *ex parte* tantùm norimus, quæ novimus; nimirum, in iis, quæ ad Deum, & Theologiam ſpectant, de quibus ſolis hîc ſermo eſt, non de ceteris diſciplinis, niſi quatenus cum illis ſunt conjunctæ. Inadæquata autem notio nullius eſt ampliùs uſûs, poſtquàm plenior eſt comparata. Exempli cauſâ, ſi conferatur Theologia Judæorum, qualis erat antequàm Chriſtus & Apoſtoli Evangelium prædicaſſent, cum ea quam conſequuti ſunt ex revelatione Evangelii, erat tantùm ἐκ μέρυς. Quamobrem, patefacto Evangelio, omnis illa legalis eruditio Judæorum κατηργήθη, *inutilis facta eſt:* haud aliter ac lumen lucernæ, exorto ſole, inutile eſt. Si quis ergo Judæus, ante notum Chriſtum, vel poſt notum & rejectum, ſibi ipſe uſque adeò blanditus eſt, ut exiſtimarit ſibi Theologiæ adæquatam eſſe cognitionem, quod ſine dubio multi crediderunt; vehementer erravit, quamvis ſe minimè errare confideret. Sic & nos hodie graviter hallucinaremur, ſi omnia nobis *adæquatè* nota eſſe exiſtimaremus, ut nos docet hîc Paulus, útque tenebris hujus vitæ erepti ipſi tandem experiemur. Tunc demum, *cum venerit quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte eſt.* Ut Judæos, antequàm veniſſet Chriſtus, ſibi eruditionis cauſâ placentes, puduit ſuæ inſcitiæ à Chriſto edoctos: ſic & nos, qui hodie fortè ſuperbimus ob eruditionem longo tempore, &

ma-

maximis laboribus vigiliiſque comparatam; pudebit olim noſtræ ignorantiæ, cùm Deus nos beaverit. Quantò ergo ſatius eſſet hîc non ſuperbire, definiendo quæ non niſi partim novimus, quaſi nobis eſſent perſpecta; ſed ad ampliorem alterius vitæ cognitionem judicium differre, & interea fateri nobis per omnia *non liquere*?

12. Egregiè hoc nos docet III. Paulus, comparatione ex puerili & virili ætate deductâ; ex qua intelligimus minimùm tantum fore diſcrimen inter hodiernam hanc noſtram eruditionem, quæcumque ſit, & eam quæ futura eſt in cœlo; quantum eſt inter opiniones puerorum & peritiam virorum, quod adtinet ad res hujus vitæ. Igitur quamvis tumeamus, oportet nos fateri vaſtiſſimam eruditionem Theologicam mortalium in hiſce terris, collatam cum Angelica, aut cum ea quæ olim erit beatorum hominum, puerilem planè eſſe. Rideremus puerum, qui, ne de majoribus erroribus pueritiæ agam, exiſtimaret ſibi perſpecta eſſe quæ videremus eum imperfectiſſimè noſſe, & propterea ſibi ipſe plauderet: ſic & nos, ſi ita loqui fas ſit, rident beatæ illæ Mentes, quæ multò præſtantiores ſunt nobis, quàm nos ſumus puerulis, cùm audiunt nos audacter & ſuperciliosè loquentes, de iis quæ non novimus, niſi inſtar ejus *qui videt, aut vidiſſe putat per nubila lunam.* Certè eos noſtræ cæcitatis & ridiculæ ſuperbiæ, in tanta ignorantia, miſeret. Si videamus fortè pueros inter ſe de puerilibus opinioni-

mus fortè pueros inter ſe de puerilibus opinionibus primùm diſceptantes, deinde ad verbera devenientes, quàm acerrimo queunt pugilatu certare; non poſſumus illis non iraſci quòd, propter id quod neutri ſciunt, ita inter ſe, pro ætate, pugnent. Quid verò putamus cogitare Angelos, cùm vident viros adultos, aut ſenes, jam non pugnis, ſed legibus, edictis, exſiliis, pœníſque omnis generis in ſe invicem, propter multa, quæ iis aut penitus, aut partim ignota ſunt, ſævire? Profectò non modò pueros, ſed & nequam pueros, ac flagris dignos eſſe cenſent. Cùm animadvertunt inconſpicui illi factorum noſtrorum ſpeculatores, viros, qui graves haberi volunt, dies, noctéſque garrientes de iis quæ neſciunt; diſceptantes inter ſe primùm privatim, deinde palam; tum ſcriptitantes, ac infeſto ſtylo digladiantes; poſtea coïtiones facientes, ut numerum ſecum conſentientium cognoſcant, videántque ne quid factionis opinio capiat detrimenti, in eo terrarum angulo in quo plurimùm poſſunt; ac tandem aliis (viríſne dicam, an pueris?) ſollemniorem in modum convocatis, leges condere de iis quæ ignorant, quaſi divinas aliis ſui ſimilibus obtrudere, & omnibus rationibus diſſentientes vexare; cùm animadvertunt, inquam, hæc Angeli, quid illis animi eſſe putamus? Parum abeſt quin non jam ludos, ſed tragœdias noſtras perturbent, malè illico mulctatis cæcis illis qui in alios cæcos ſæviunt; & facerent, niſi ſummus ἀγωνοθέτης juberet eos ex-

exſpectare, donec judicium ipſe ſit de hiſce omnibus laturus, & ſuperbos ac immites à modeſtis ac manſuetis ſeparaturus. Interea fortè beati illi Spiritus, iidemque generis noſtri amantes, non voce quidem, quæ aures verberet, ſed tacitis, ut ita dicam, in animum noſtrum inſuſurrationibus, nos monent ut memores noſtræ ignorantiæ paullisper cohibeamus judicium, donec intra pauculos annos rem pernoſcamus; cùm nos Deus ex hac vita evocaverit, oſtenderítque in clara luce, quam nunc fruſtra in tenebris quærimus, Veritatem.

13. Quòd ſi arcanos hoſce ſuſurros adfectuum tumultus ac ſtrepitus nos audire non ſinit, at oculi noſtri feriantur neceſſe eſt, ſententiâ hacce Pauli, qui atramento, quod nulla delebit ætas, ſcripſit IV. nos *videre nunc per ſpeculum, in ænigmate, nos cognoſcere ex parte; ſed poſtea facie ad faciem* viſuros, *cogniturósque ut ipſi cogniti ſumus.* Non tantùm ergo partim novimus, ſed & obſcurè atque ænigmaticè; ita ut, ſi partes quaſdam ænigmatis nobis propoſiti adſequamur, ſuperſint aliæ, quas nequaquam intelligimus. Quod ſi Paulus, poſt tam ſublimes revelationes, de ſe ipſe faſſus eſt, quis nunc audebit apud nos de ſe negare?

14. II. Geometræ, qui omnia ſua deducunt ex abſtractis, adæquatíſque notionibus, in quibus nulla eſt obſcuritas, facil-

ciliimè à Lectoribus adtentis intelliguntur. Nihil illis tribuitur, quod non agnoſcant, & cujus omnia neceſſaria conſectaria amplecti pro ſuis parati non ſint. At cùm res, de qua incidit ſermo, *inadæquatè* nota eſt, nec vocabulis ſignatur, quæ totam ejus naturam complectantur, cavendum ne contrarium ſtatuamus, ut fit, atque hinc inania conſectaria deducamus. Hinc exſtiterunt tot controverſiæ de Veterum ſententia, ad res divinas, ſpirituúmque & mentis humanæ naturam quod adtinet. Plenas, nimirum, notiones earum rerum illis tribuimus, quas plenè nullus mortalium umquam novit. Igitur, ſi ſapimus, nihil ex eorum dictis colligemus, quod ampliùs quàm eorum inadæquatæ notiones pateat. Si velimus eorum eſſe diſcipuli, in ejuſmodi notionibus eſt nobis adquieſcendum, nec ulteriùs quidquam quærendum. Alioqui ſi ope conſectariorum pleniores, quàm illi, adipiſci notiones nitamur; dum ſtatuimus eos adæquatarum notionum nomina protuliſſe; ab eorum ſententia ſenſim recedemus, nec minùs peccabimus, ac ſi quis ex ſumma non integra rationem integram inire inſtitueret.

15. III. Maximæ difficultates in hiſce rebus neceſſariò naſcuntur ex imperfectis notionibus, præſertim ſi eas perfectas judicemus: quemadmodum innumeræ orirentur, in calculo ſummarum, quas non-

niſi ex parte noſceremus. Rationes varias in concordiam numquam redigere poſſemus, quæ fortè tamen conſentirent; ut facilè animadverteremus, ſi integræ ſummæ nobis eſſent notæ. Nomina inadæquatarum notionum, quibus uſi ſunt Veteres, occaſionem ſuppeditant innumeris quæſtionibus; quas ipſi Scriptores non adtigerunt, nec licet nobis ex ejuſcemodi nominibus ſolvere. Quot poſſunt quæri de ſententiis Veterum, cùm rectè, tum ſecus de rebus divinis ſentientium, quæ ex illorum verbis ſolvi nequeunt? Quas tenebras nobis ipſi offundunt, cùm volunt id quod ſentiunt efferre? Norunt quàm verum ſit quod dico qui legerunt quæ, de *Nicænis* controverſiis, ſcripta ſunt à viris doctiſſimis *Dionyſ. Petavio*, *Steph. Curcellæo*, *Pet. Dan. Huëtio*, *Rod. Cudworthо* & nuper à *Georg. Bullo*. Ad finem hujus Opuſculi properantibus non licet adcuratiùs rem explicare, & nonnulla hac de re dicta ſunt, ſuperioris Sectionis Capp. XIV. & XV. quæ id quod volumus in aperta luce collocarunt. Similia poſſumus dicere de pleriſque Hiſtoriis, ex quarum narratione oboriuntur aliquando tenebræ, nullâ luce ingenii diſcutiendæ; quia, ab Hiſtoricis, licèt vera dicentibus, quidquid oportebat dici non eſt Scriptis mandatum; quòd eos fugerit longè maxima pars rerum, quarum hiſtoriam ſcribere adgreſſi ſunt. Exemplo *Q. Curtii*, ſequentis Criticæ noſtræ

Par-

Partis Sectione tertiâ, rem comprobatam dabimus. Interea cavendum à peccato nimis quàm frequente, quo de eventibus ex imperfectiſſimis hiſtoriis judicamus; quaſi omnia eſſent complexæ, quæ ad rationes & cauſas eventuum pertinent. Peccatum hoc committitur præſertim ab Hiſtoriarum Eccleſiaſticarum Interpretibus, qui paſſim ex mutilis ac mancis narrationibus, conſectaria colligunt; quaſi nihil eſſet omiſſum, aut quaſi perſpicuum eſſet id jure factum quod probant, injuriâ verò quod ipſis diſplicet. Hinc poſtea miræ exoriuntur repugnantiæ, quas fruſtra tollere nituntur.

16. IV. Manifeſtum eſt ex antecedentibus, in retexenda Veterum de rebus, quas ex parte tantùm norant, ſententia, eos occurrere nodos, qui vix ac ne vix quidem ſolvi à nobis poſſint. Quid ergo ſupereſt faciendum, niſi ut in obſcuris & ἀλύτοις cohibeamus judicium? aut, ſi judicemus, ut noſtra judicia niti obſcuris nominibus aut deſcriptionibus inadæquatarum notionum; ideóque conjecturas potiùs eſſe, quàm res compertas; nec proinde invitis aliis obtrudendas, nec temerè damnandos aliter ſentientes, aut acerbiùs traducendos meminerimus. Res ſunt per ſe obſcuræ, nec niſi partim notæ, eæque verbis nequaquam claris expreſſæ. Neque verba, rebus collata, clariora fieri poſſunt; neque ex verbis, interdum parum aptis, lux

lux ulla rebus adfertur. Mirum eſſet, nil
quis in tantis teñebris ſubinde erraret; a
quò majus eſt errandi periculum, eò no
errandi oportet eſſe æquiores.

II. PARTIS CRITICÆ

FINIS.

A01 1466821

Digitized by Google

[illegible] Google

XLII
CAO